

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

1996

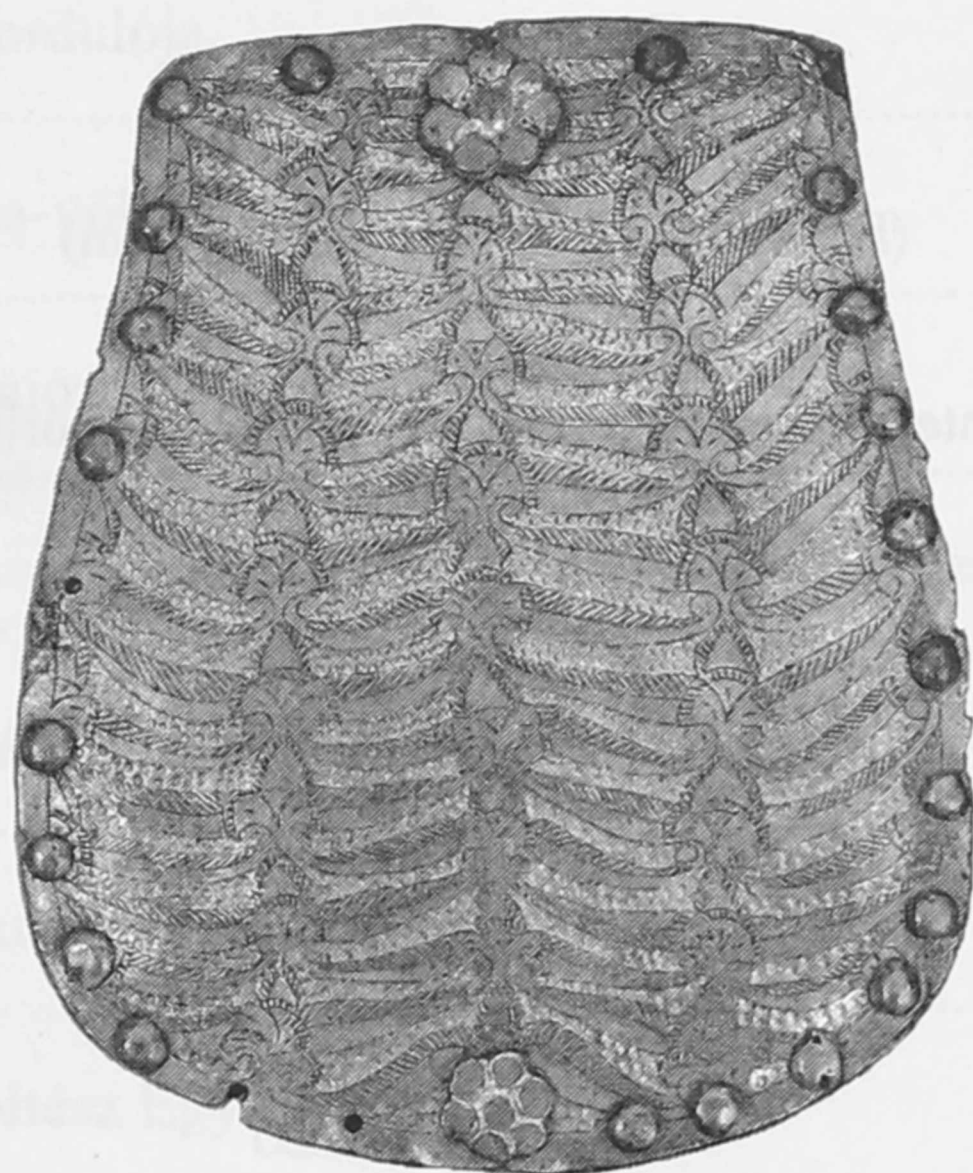
MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE

128002

ÉVFORDULÓINK

A MŰSZAKI ÉS
TERMÉSZETTUDOMÁNYOKBAN

1996

MTAK

MŰSZAKI ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI
EGYESÜLETEK SZÖVETSÉGE

Budapest

09334

Ez a kiadvány

az MTESZ Központi Titkársága támogatásával,
az OMIKK Tudomány- és Technikatörténeti Műhelye
és az MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága
közreműködésével készült. A Bizottság elnöke
Dr. h. c. Dr. TERPLÁN ZÉNÓ

A kiadvány szerkesztőbizottsága

CSÍKY GÁBOR

ENDREI WALTER

GAZDA ISTVÁN

KARASSZON DÉNES

KISS CSONGOR

a szerkesztőbizottság titkára

NAGY FERENC

főszerkesztő

NÉMETH JÓZSEF

PÉNZES ISTVÁN

Általános lektor

VÉGH FERENC

A címlapon:

Bodrogvécsi tarsolylemez

(Fotó: © Magyar Nemzeti Múzeum)

A hátlapon:

A Holdradar antennája az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumának tetején

(Fotó: © Bay-Archívum, OMIKK)

© MTESZ 1995

Felelős kiadó:

Dr. HALMAI LÁSZLÓ

az MTESZ ügyvezető igazgatója

Szedés, szövegszerkesztés:

Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár

(Bp., VIII. Múzeum u. 17.)

Nyomda:

Diamant Nyomda Kft.

(Budapest, XIII. Forgách u. 26-28.)

Felelős vezető: HOSSZÚ JENŐNÉ

ISSN 0231-1992

M. TUD. AKADEμία KÖNYVTÁRA

Könyvleltár/19 sz.

MAGYAR
KÖZMŰVELÉSI AKADEμία
KÖNYVTÁRA

TARTALOM

Bevezetés	5
Centenáriumi, millenniumi, millecentenáriumi <i>Nagy Ferenc</i>	9
KRÓNKA ÉS NAPTÁR	17
Krónika	19
Naptár.....	33
ÉVFORDULÓS TANULMÁNYOK	87
A magyar iskola millenniumáról <i>Kelemen Elemér</i>	89
A magyar vasút 150. évfordulója <i>Suba Gábor</i>	92
150 éve kezdődött a Tisza-völgy rendezése <i>Dunka Sándor</i>	94
150 éves a balatoni gőzhajózás <i>Mészáros Balázs</i>	97
150 éve alapították az Ipartanodát és 125 éve önálló a Műegyetem <i>Németh József – Végh Ferenc</i>	104
125 évvel ezelőtt vált önállóvá a Statisztikai Hivatal <i>Buka Adrienne</i>	108
Az ógyallai obszervatóriumtól a svábhegyi csillagvizsgálóig <i>Bartha Lajos</i>	111
A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye <i>Batári Gyula</i>	115
Buda-Pest városi rendezési tervpályázata 1871-ből <i>Hajós György</i>	117
A Szabadalmi Hivatal létrejötte és centenáriuma <i>Kiss Csongor</i>	121
Millenniumi kiállítási körkép <i>Gazda István</i>	126

Gyárak és gyártmányok a millennium idején <i>Németh József</i>	132
100 éves a millenniumi földalatti vasút <i>Merczi Miklós</i>	135
A Tungsram-gyár száz éve <i>Móra László</i>	138
Az I. Magyar Országos Technikus Kongresszus <i>Hajós György</i>	143
A Szabadság-híd két évfordulója <i>Hajós György</i>	145
A Budapesti Közlekedési Múzeum <i>Molnár Erzsébet</i>	148
Ötvenéves Bay Zoltán Holdradar-kísérlete <i>Makra Zsigmond</i>	154
Ötvenéves az Élet és Tudomány <i>Németh László</i>	157
Huszonöt esztendeje nyert Nobel-díjat Gábor Dénes <i>Nagy Ferenc</i>	161
Névmutató	165

BEVEZETÉS

Köszöntjük az Olvasót!

Ön az 1983-tól megjelenő *Évfordulóink a műszaki és természettudományokban* című kiadvány tizennegyedik kötetét tartja a kezében. Kiadványunk célja kezdettől fogva az volt, hogy felhívja a figyelmet a hazai műszaki és természettudományok fontosabb eredményeire, eseményeire, ezek művelődéstörténeti szerepére, hiszen mindez szerves részét képezi kulturális és történelmi hagyományainknak. Változatlanul valljuk, hogy múltunk megismerése, értékeink megőrzése alap a jövőhöz.

Kiadványunkban a magyar, illetve magyarországi vonatkozású jelentősebb műszaki vagy természettudományi, valamint tudomány- és művelődéstörténeti eredményekre, eseményekre (találmányok, felfedezések; intézmények, gyárak, iskolák, múzeumok stb. alapítása; szaklapok indítása, szakmai egyesületek létrehozása stb.), és az e szakterületeken működő jelentősebb személyekre emlékezünk. Olyan eseményekre és személyekre, amelyeknek, illetve akiknek, a később vázolt időrend szerint, évfordulójuk van. Magyar, illetve nálunk tevékenykedő személyeket, hazai és magyar vonatkozású külföldi eseményeket szerepeltetünk.

Arra törekszünk, hogy a létesítményeket általában a befejezés (átadás, üzembe helyezés), a szabadalmakat a benyújtás dátumánál említsük. Ettől néha – a források hiánya vagy egyéb okok miatt – eltérünk. Az időrendet tekintve: huszonöt év az időben hozzánk legközelebbi, figyelembe vett időpont (jelen kötetben 1971), és ezt követően az időben visszafelé haladva huszonöt éves lépcsőzéssel vizsgáltuk az évfordulókat.

Krónika és Naptár

Kiadványunk első fő része a *Krónika és Naptár*. A *Bevezetés*-t követő *Krónika*-részben azokat az eseményeket soroljuk fel (időrendben a legrégebbi dátumtól kezdődően), amelyekről csak évnvi pontossággal van információnk. Az ezt követő *Naptár*-ban havi bontásban, napokra tagoltan következnek az események, az egyes napokhoz tartozóan szintén időrendben. A hónapok elején közöljük a csak hónapnyi pontossággal ismert eseményeket. A dátum mellett az esemény rövid leírása, illetve a személy életrajzának néhány fontosabb adata található. Az ismertetés után rendszerint utalás történik – általában rövidített jelöléssel – a felhasznált irodalomra.

Személyek évfordulója esetén megadjuk születésük és halálozásuk helyét, évét, hónapját és napját (ha erről van pontos információnk). A születés adatát * jellel, a halálozását † jellel tüntetjük fel. Ha az évforduló a születésre vonatkozik, a név után a születés helyét közöljük, a leírás végén pedig a halálozási adatokat; a halálozási évfordulónál értelemszerűen fordítva. A Magyar Tudományos Akadémia múltbeli levelező- és rendes tagjait az egyszerűség kedvéért esetenként akadémikusnak említjük. Ha rövidítjük, akkor csak általánosan elfogadott egyértelmű rövidítéseket alkalmazunk.

A kötetben történő időrendi keresést megkönnyíti a – Bogdán István javaslatára bevezetett – következő megoldás: a *Naptár*-ban található összes évfordulás

dátumot a *Krónika*-ban is szerepeltetjük a továbbiak szerint. A *Krónika* résznél, minden egyes évszámhoz tartozó legutolsó szócikk után „Ld. még Naptár...” hivatkozással felsoroljuk azokat a dátumokat, amelyeknél az adott évszámhoz fűződő információ található. Ha a *Krónika*-ban valamelyik olyan évszámhoz nem tartozik adat, amelyik egyébként a *Naptár*-ban szerepel, akkor a *Krónika*-ba is beírjuk ezt az évszámot. „Ld. Naptár...” kiegészítéssel. Így annak a megállapításához, hogy a teljes naptári részben milyen dátumhoz tartozó évforduló (és hol) található, elég a *Krónika*-t végiglapoznunk.

Évfordulós tanulmányok

A kötet második fő része *Évfordulós tanulmányok*, amelyben néhány fontosabb eseményről rövid cikkben, illetve áttekintő jellegű tanulmányban is megemlékezünk. Az egyes tanulmányok a további tájékozódás megkönnyítése érdekében néhány tételt tartalmazó irodalomjegyzékkel fejeződnek be.

A kiadványt záró *Névmutató* a kötetben szereplő évfordulós személyek nevét tartalmazza abc-rendben, a megfelelő oldalszámok feltüntetésével.

Rövidítésjegyzék

Bp. Lex. I-II. – Budapest lexikon. Főszerk.: Berza László. (2., bővített, átdolgozott kiadás.) I-II. köt. Bp., 1993.

Jantsists – Jantsits Gabriella: Magyar orvosok arcképei. Bp., 1990.

Karasszon – Karasszon Dénes - Csaba Béla: Az immunológia magyar mes-
terei. Bp., 1992.

Magyarok 1992 – Magyarok a természettudomány és a technika történetében. Életrajzi lexikon A-tól Z-ig. Főszerk.: Nagy Ferenc. Bp., 1992.

MATÉ I-III. – Magyar agrártörténeti életrajzok. Szerk.: Für Lajos - Pintér János. I-III. köt. Bp., 1987-1989.

MÉL I-IV. – Magyar életrajzi lexikon. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. I-IV. köt. Bp., 1967, 1969, 1981, 1994.

MTESZ 1983-1995. – Évfordulóink a műszaki és természettudományokban. (A MTESZ évfordulós évkönyvsorozata.) Bp., 1983-1995.)

MTK I-IV. – Magyarország történeti kronológiája. Főszerk.: Benda Kálmán. I-IV. köt. Bp., 1981-1993.

MTM – Magyar Természettudományi Múzeum.

MTTK – Vajda Pál - Oszetzky Gábor - Szabadvány Ferenc: Magyar tudomány- és technikatörténeti kronológia. Technikatörténeti Szemle,

MUL – Magyar utazók lexikona. Szerk.: Balázs Dénes. Bp., 1993.

Szinnyei – Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. I-XIV. köt. Bp., 1891-1914. (Utánnomás: Bp., 1980-1981.)

A technika krónikája. – A technika krónikája. Főszerk.: F. R. Paturi. Bp., 1991.

Vajda (1943) – Vajda Pál: Magyar feltalálók. Négy évszázad negyvenhat technikusa. Bp., 1943.

Vajda (1958) – Vajda Pál: Nagy magyar feltalálók. Bp., 1958.

Waczulik – A táguló világ magyarországi hírmondói XV-XVII. század. Vál., bev. és jegyz.: Waczulik Margit. Bp., 1984.

Krónika és Naptár szerzői névrövidítések

B. A. – Buka Adrienne; B. Gy. – Batári Gyula; B. L. – Bartha Lajos; Cs. B. – Csath Béla; D. S. – Dunka Sándor; E. G. – Ember Gábor; F. K. L. – Földváriné; H. Cs. – Horváth Csaba; H. Gy. – Hajós György; K. D. – Karasszon Dénes; M. Zs. – Makra Zsigmond; P. I. – Próder István; R. F. – Raum Frigyes; S. I. – Salánki István; S. L. – Susánszky László; Ú. Í. – Újj Írisz. A szignó nélküli részeket Kiss Csongor készítette.

Visszatekintés és előrettekintés

Az *Évfordulóink...* sorozata szervesen kapcsolódik egy vele párhuzamosan futó másik kiadványsorhoz, melynek egyik fő kezdeményezője ugyancsak a MTESZ, továbbá főszerkesztője és szerkesztő bizottsági titkára jelen kötetével azonos. Utóbbi vállalkozás keretében az 1986-os és 1989-es kiadás után 1992-ben jelent meg *Magyarok a természettudomány és a technika történetében* címmel a MTESZ, a BME, az MTA, az MMÉV és az MVSZ közös védnökségével, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár kiadásában az *Évfordulóink...* korábbi köteteinek eredményeit is magába foglaló lexikon harmadik kiadása, amely több mint félezer tudós, mérnök, orvos életrajzát tartalmazza, közel kétszáz szerző munkájaként.

A jelen kötetünkben szereplő évfordulós személyek közül számos jeles alkotónk részletes életrajza e lexikonban megtalálható, kiadványunk egyes szócikkeinél *Magyarok 1992* címen talál erre utalást a tisztelt Olvasó.

Miután a millicentenáriumi évben rövidesen megjelenik A *Magyarok...* életrajzi lexikon bővített új kiadása, a terjedelemmel való gazdálkodás jegyében jelen kötetben nem közlünk külön önálló életrajzi szócikkeket. Az *Évfordulóink...* 1993, 1994 és 1995. évi köteteiben megjelent, valamint ezt követően elkészült további életrajzi szócikkek a *Magyarok...* bővített új kiadásában kerülnek együttes közlésre.

Az *Évfordulóink...* egy-egy kötete azzal, hogy ráirányítja a közfigyelmet egy-egy időszerű eseményre, segíteni kívánja a méltó megemlékezésre való felkészülést. A kiadvány borítójának elő- és hátlapja évről évre lehetőséget ad két évfordulós téma fokozott kiemelésére. Az 1995. évi kötet címlapján elől Nobel-érem látható, és a vonatkozó tanulmány a Nobel-centenáriumra és a magyar Nobel-díjasokra irányította a figyelmet. Ma már történelmi tény, hogy 1995 májusában Harsányi János és Oláh György személyében két Budapesten született Nobel-díjast köszönthettünk a MTESZ zsúfolásig megtelt legnagyobb előadótermében. A kiadvány hátlapján az informatika atyja és alkotása, Neumann és a komputer volt látható abból az alkalomból, hogy 50 éve kezdeményezte Neumann azt a projektet, amely az információs szupersztrádához, és rajta keresztül a globális információs társadalom felé vezet. Az év másik kiemelkedő eseményeként 1995 szeptemberében, az 50. évfordulón Bill Gates személyében a világ leggazdagabb emberét köszönthettük Magyarországon, aki abból az informatikából szerezte vagyonát, amelynek atyja a Budapesten született Neumann János.

Jelen kiadványunk előlapján egy tarsolylemez látható, amely az előző évezredbe tekint vissza és mutatja, hogy nem üres fejjel és nem üres kézzel, hanem gazdag művészi formakincsrel és műszaki ügyességgel érkeztek 1100 éve a Kárpát-

medencébe honfoglaló-honalapító elődeink. A hátsó borító képe Bay Zoltánék kommunikációs áttörése üzenetének felidézésével a jövő évezredre tekint előre: fél évszázad múltán a műholdas globális hírközlésen át az integrált informatika és a globális információs társadalom távlatai felé fordítja a figyelmet. Kötetünknek a bevezetést követő és kiegészítő írásában a főszerkesztő ezt a két gondolatkört köti össze.

Köszönetnyilvánítás

Kiadványunk közös munka eredménye: az alapadatokat a MTESZ tagesze-
sületei, múzeumok, felsőoktatási és tudományos intézetek, valamint felkért szak-
emberek szolgáltattak. A kötet összeállításakor a következő szervezetek, intézmé-
nyek és magánszemélyek dokumentumait, szakmai segítségét hasznosítottuk:

Bőr-, Cipő- és Bőrfeldolgozóipari Tudományos Egyesület, ELTE Egyetemi
Könyvtár, Építőipari Tudományos Egyesület, Gépipari Tudományos Egyesület,
Közlekedési Múzeum, Központi Bányászati Múzeum (Sopron), Magyar Asztro-
nautikai Társaság, Magyar Csillagászati Egyesület csillagásztörténeti csoportja,
Magyar Elektronikai Egyesület, Magyar Elektrotechnikai Múzeum, Magyar Élel-
mezési Tudományos Egyesület, Magyar Földmérési, Térképészeti és Távérzékelési
Társaság, Magyar Geofizikusok Egyesülete, Magyar Hidrológiai Társaság, Magyar
Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum (Esztergom), Magyar Meteorológiai Társa-
ság, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Olajipari Múzeum (Zalaegerszeg), Magyar
Természettudományi Múzeum, Magyar Vegyészeti Múzeum (Várpalota), Magyar-
honi Földtani Társulat, Optikai, Akusztikai és Filmtechnikai Tudományos Egyesü-
let, Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Országos Műszaki In-
formációs Központ és Könyvtár, Országos Széchényi Könyvtár, Országos Találmá-
nyi Hivatal, Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület, továbbá Bak Borbála,
Bartha Lajos, Buka Adrienne, Csath Béla, Eckert Gabriella, Ember Gábor, Fejér
László, G. Héri Vera, Hajós György, Hála József, Herman Ákos, Horváth Csaba,
Hrenkó Pál, Jelinek István, Jeszenszky Sándor, Katona András, Király Árpád, Ko-
vács István, Marcell Ferenc, Matskási István, Németh Csaba, Ottovay László, Pap
Gábor, Perédi József, Próder István, Raum Frigyes, Révész László, S. Nagy Anikó,
Salánki István, Steer János, Suba Gábor, Susánszky László, Szögi László, Tarnóczy
Tamás, Tóth Béla, Varjú Zsuzsanna.

Megköszönjük az említett és mindazon további meg nem nevezett szemé-
lyek és intézmények közreműködését, akik, illetve amelyek lelkiismeretes munká-
jukkal hozzájárultak a kötet elkészítéséhez.

A sorozat gondozásában és a kötet megjelentetésében kiemelkedő szerepe
van a MTESZ Tudomány- és Technikatörténeti Bizottságának és vezető tisztségvi-
selőinek.

Kérjük a tisztelt Olvasókat, hogy a jelen kiadvánnyal kapcsolatos észrevéte-
leiket és az 1997. évi összeállításra vonatkozó javaslatukat a következő címre
szíveskedjenek küldeni: MTESZ Központi Titkárság, 1055 Bp., Kossuth L. tér 6-8.
Fő. u. 68.

A Kiadó

CENTENÁRIUM, MILLENNIUM, MILLECENTENÁRIUM

Évfordulóink sorában 1996 két kiemelkedő eseménye Magyarország megalapításának millecentenáriuma és az első magyar iskola megalapításának millenniuma. Krónikánk most kezdődik először 1000, sőt 1100 évvel ezelőtti adatokkal. Sajátos „adat” a kiadványunk borítóján látható honfoglaláskori tarsolylemez, amelyet három okból tettünk egy műszaki és természettudományi évfordulókat tárgyaló kiadvány címlapjára. Először is azért, mert egy szép iparművészi munka. Másodszor azért, hogy vele jelezzük, a Kárpát-medencét elfoglaló, honalapító eleink számos területen kiváló technikai ismeretekkel rendelkeztek, tanultak Európától és gazdagították Európát. Harmadszor a benne rejlő szimbolikus kérdés miatt. Mit rejt magában eleink tarsolya? Általában a honalapítás és különösen az iskolaalapítás üzenetét.

Még el sem kezdődött hivatalosan a millecentenáriumi év, amikor nyilvánosságot kapott, hogy kérdéses, melyik év valójában a honfoglalás millecentenáriuma és 1996 minek az évfordulója. Egyik álláspont szerint ugyanis a honfoglalás millecentenáriumának éve 1995, az 1996-os esztendő pedig az 1896. évi millenniumi ünnepek centenáriuma.

A magyarság egészét érintő fontos kérdéseknél, amelyek egyértelmű eldöntéséhez hiányoznak a biztos források, természetesen a viták. Így volt ez már száz esztendővel ezelőtt is.

1. Amikor közeledett az egész ország számára kiemelkedően fontos évforduló, a történészek már másfél évtizeddel az esemény előtt foglalkoztak írásaikban a honfoglalás millenniumának kérdésével. Amennyire azonban egyetértettek abban, hogy milyen fontos az évforduló méltó megünneplése, annyira eltértek az álláspontok abban, hogy melyik is a kérdéses év.

2. Ahogy tovább közeledett a nagy esemény, bekerült az államvezetés látókörébe is. A történészek vitatkozhatnak, a politikusoknak azonban dönteni kell. 1882. október 17-én Trefort Ágoston kultuszminiszter megkereste a Magyar Tudományos Akadémiát, hogy „*a magyarok bejövételének és államalapításának időpontját, illetőleg évét határozza meg és az eredményt mielőbb közölje.*”

3. Az Akadémia példás gyorsasággal intézkedett és állásfoglalásra kérte fel Történelmi Bizottságát. Pauler Gyula, Salamon Ferenc és Szabó Károly akadémikusok előterjesztése alapján negyed év múlva már elfogadták és „Jelentés a honfoglalás időpontjának meghatározása tárgyában” címmel 1883 elején nyomtatásban közzétették a Történelmi Bizottság nevében Ipolyi Arnold és Fraknói Vilmos által aláírt állásfoglalást. Az 1883. január 25-én kelt jelentés szerint a honfoglalás történeti folyamat, amelynek csak kezdete és vége állapítható meg viszonylagos valószínűséggel.

„Teljesen kétségtelen tény gyanánt az adatok tömkelegéből csak az bontakozik ki, hogy 888 előtt a magyarok mai hazánk területén nem telepedhettek meg, és 900-ban mai hazánk területének elfoglalása be volt fejezve, a magyar állam meg volt alapítva.” „Ennélfogva a Bizottság indítványa oda terjed, hogy az Akadémia a

Kiirt cikk

a M. T. Akadémia 1882. okt. 30-i összes ülésének jegyzőkönyvéből.

192. Olvasatik a vallás- és közoktatásügyi m. k. Miniszter f. évi október 17.-én hely leirasa, melyben az Akadémiát fölkéri, hogy az illető osztály és a Történelmi Bizottság közbevetésével a magyarok bejövételének és államalapításának időpontját, illetőleg éves határokra meg és az ered. mennyiség mielőbb közölje.

A II. osztály úján a Történelmi Bizottság felhivatik, hogy indokolt jelentésével mielőbb terjessze az összes ülés elé.

Szent István
helyettes főtitkár

VII. TÖRVÉNY-CZIKK

a honalapítás évezredes emlékének törvénybe iktatásáról.⁽¹⁾

(Szentelést nyert 1896. évi május 14-én. Kihirdettetett az «Országos Törvénytár»-ban 1896. évi május 31-én.)

A magyar állam 1896-ban ezeréves megalapításának és fennállásának ünnepét üli.

A törvényhozás ennek emlékét a következőkben örökíti meg:

1 § A magyar szent korona országainak törvényhozása vallásos áhitattal

fentebb említett tizenkét évi időköz megjelölésére szorítkozzék, mint melynek tartama alatt a magyar nemzet állandó megtelepedése e földön, a magyar haza elfoglalása és a magyar állam megalapítása létesült.”

4. Ez az állásfoglalás, hogy a honfoglalás 888 után kezdődött, 900-ra fejeződött be, és hogy valamikor e két időhatár között ment végbe az államalapítás, sem a tudományos igényeket nem elégítette ki, sem a politikai döntéshozóknak nem volt elégséges. Az Akadémiának a tárgyban illetékes osztályától várták, hogy a 12 évnyi időköz helyett egy konkrét évet jelöljön meg.

Az Akadémia összes ülése 1883. febr. 26-i határozatával felhívta a II. osztályt, hogy adjon véleményt arra nézve is, „vajon úgy a bejövetel, mint az ország elfoglalása, melyik évben ünneplhető legtöbb valószínűséggel, és vajon a bejövetelnek vagy az ország elfoglalásának ezer éves fordulója ünneplendő-e”.

A II. osztály véleménye szerint a bejövetel kezdete lenne megünneplendő, nem pedig az ország elfoglalása befejeztének éve, és „*az ezredév megünneplésére a 894. év lenne a legalkalmasabb*”.

Salamon Ferenc álláspontja ettől eltért, melyet a sajtóban is nyilvánosságra hozott. Vizsgálódásai alapján arra jutott, hogy a keresett évszám „*a bejövetelre nézve 897, s a honfoglalásra nézve 898. Én ezen két év valamelyikét ajánlom az ezer éves forduló megünneplésére.*”

5. A történészek álláspontja közeledett, de nem tudták konszenzussal lezárni a vitát. A millenniumot törvénybeiktató jogalkotókra vár a vita olyan meghaladása, amely mintegy kodifikálja az előzményeket, és azokon alkotó módon lép tovább. A millenniumi törvény ezt adta, amely a honfoglalás és államalapítás két alapfogalmát a honalapítás fogalmával fogta át és a két javasolt időpont, 894 és 898 között a közbülső 896. évet jelölte meg. Ennek megfelelően Magyarország 1896-ban ünnepelte meg a honfoglalás és államalapítás, a honalapítás millenniumát.

A honalapítás ezeréves emlékének megörökítésére hozott törvény azzal zárult, hogy az „kőbe vésve az országházban megörökítendő.” Ha ma, évszázad múltán a főbejáraton bemegyünk a Parlamentbe, a kupolacsarnokhoz érve két emléktáblát találunk. Az egyik egy műszakinak, az Országházat építő Steindl Imrének állít emléket, a másik táblán a honalapítás ezer éves emlékére hozott törvény kőbevésett szövege olvasható.

Kerek száz évvel a honalapítás után alapították meg Pannonhalmán az első magyar iskolát. A történelmi tett korszakos jelentőségét mutatja, hogy ezer év múltán ettől keltezik iskolatörténetünket.

A pannonhalmi monostor közös emlékműve István királynak és apjának, Gézának. A pannonhalmi apátság alapítólevelében István király így örökíti meg apja iskolaalapító szerepét: „*a pannonhalmi Szent-Márton még atyánk által megkezdett s Isten segélyével általunk lelünk üdvére s országunk állandóságára bevégzett monostora...*” Géza az alapító, István, aki folytatta apja művét és betetőzte azt. És ez nemcsak a pannonhalmi monostor tekintetében igaz.

István király szülei közül Sarolt a bizánci, Géza a római katolikus vallás képviselője volt. Gyermekük közül a lányok anyjuk hitét követték, István az apját. Egy családon belül egyesítették a kereszténység keleti és nyugati ágát. Ökumenikus szellemű volt iskolaalapításuk is. A Szent Márton hegyi iskolaalapítást kiegészíti a veszprémvölgyi görög monostoré. A pannonhalmi szerzetesek számára, a veszprém-

völgyi apácák részére létesült. Az egyik a latin, a másik a görög kultúrához teremtett kapcsolatot.

A pannonhalmi apátság egy nagy virágzó gazdaságnak lett a központja, a szellemi munkának és a mesterségeknek közös műhelye, egyszerre volt kulturális és gazdálkodási iskola. Ehhez, illetve a hazai oktatásügy kezdeteihez kapcsolódó érdekes információkat tartalmaz a veszprémvölgyi monostor alapító levele, melyben többek között ez olvasható: „Ajándékozok ennek a monostornak 9 falut földestől együtt. Ezen falvak nevei a következők: először Szárberény, negyvennyolc füsttel és hat halással; aztán egy másik falu, Szántó, harminc családdal – ez a Dunánál van –, továbbá (ti. ajándékozok) húsz családot a szentséges Istenanya beiktatásakor, úgyszintén a szombotu-i révet hét révésszel, hasonlóan a vásárvámost is, valamint lovas szolgát hatvanat, halászt a Dunán tizenkettőt, ácsot hármat, kovácsot kettőt, pohárnokot egyet, esztergályost egyet; (ti. van aztán) Paloznakban egy birtokrészes vincellér meg Faddon is egy vincellér, Melegdi; kapja meg továbbá majorgazdaság gyanánt a Szentháromság szigetét.”

Milyen iskolában szerezték a felsorolt szakmák képviselői ismereteiket, kitől kaptak szakoktatást, hogy jó halászok, révészek, vincellérek, ácsok, kovácsok, esztergályosok stb. legyenek? És milyen iskolában sajátították el a csodálatos tarsolylemezeket készítő ötvöseink mesterségbeli tudásukat? Mit jelentettek tudásuk gazdagításában, továbbtanulásukban szoros és átvitt értelemben a monostorok? És végül hogyan vezetett az út a kezdetektől a világhírű tudósok sorát adó magyar iskolarendszerig?

A hosszú fejlődésnek különösen érdekes a legutolsó évszázada. A millenium idején gazdaságilag és kulturálisan emelkedőben volt az ország, és teret nyert a természettudományos és műszaki ismeretek gyarapítása és hasznosítása. Ennek megannyi bizonyosságát tárgyalja kiadványunk több tanulmánya.

Újabb korszakváltás történt fél évszázada, megkezdődött az atomkorszak, az űrkorszak, az információ és kommunikáció kora. Ebben úttörő szerepet játszottak azok a tudósok, akik a magyar iskolákban szerezték tudásuk és emberségük alapjait. A természettudományos és műszaki haladás az iparnak, sőt, az egész társadalom és az állam életének megkerülhetetlen alapkérdése lett. Ennek jegyében indítottak útjára fél évszázada olyan folyóiratokat és hetilapokat is, mint a *Természettudomány* vagy az *Élet és Tudomány*.

A Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert így írt erről: „Modern államot a dolgok alapos ismerete nélkül vezetni lehetetlen. Ma az egész államvezetés két részre kell, hogy oszoljon: a dolgok megismerése és megértése - ez a tudomány dolga -, az eredményeknek az életbe való átültetése - ez a politika dolga.” „A tudás és jószándék harcában a tudósnak és tudománynak is ott a helye az élen. De társadalmat építeni vagy újjáépíteni tudomány nélkül nem lehet. A tudomány alapján, elsősorban a természettudományén fejlődhetik az ipar, mezőgazdaság és kereskedelem, az egész társadalom munkája. A modern államban a politikus feladata tulajdonképpen nem más, mint a tudomány eredményeinek az életbe való átültetése. Ezért a tudománynak és politikának kéz a kézben kell haladnia és a tudomány műhelyének ott a helye közvetlenül az államvezetés műhelye mellett.”

TERMÉSZETTUDOMÁNY

A MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI TÁRSULAT KÖZLÖNYE

TARTALOM

BAY ZOLTÁN: <i>Az atomkorszak kezdetén</i>	1
SZENT-GYÖRGYI ALBERT: <i>Az izommozgás mechanizmusa</i> . .	9
ERDEY-GRÚZ TIBOR: <i>Hevesy György, az új magyar Nobel-díjas</i>	13
BASKAI ERNŐ: <i>Színes anyagok a meteorológiában</i>	19
KÖZLEMÉNYEK	21
FELELETEK	27
TÁRSULATI ÜGYEK	29

GRÓH GYULA KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL
SZERKESZTI RAPAICS RAYMUND

I. ÉVFOLYAM.

1—2. SZÁM.

1946. JAN.—FEBR.

Újabb fordulóponthoz értünk fél évszázad múltán a millicentenárium ünneplésekor. Nagy jelentőségű esemény volt száz éve a millennium. A millicentenárium azonban számunkra sokkal fontosabb. Akkor egy új évszázad küszöbén kellett előretekinteni, most egy új évezred küszöbén kell messze jövővel komolyan vetni össze jelenkort. Ami még fontosabb, egy évszázada az ipari társadalom egyik lépcsőfokáról annak másik lépcsőfokára léptek tovább, most az ipari társadalomból az információs társadalomba való átmenet a történelmi feladat.

A jövő fényénél tisztábban látjuk évezreddel korábbi múltunkat is. Akkor is egy új évezred küszöbén kellett előretekinteni, és egy új társadalomba, – az európai földműves társadalomba – történő beilleszkedés volt a feladat. Egy évezrede sikeresen vizsgázott a magyarság a történelem iskolájában...

Nagy Ferenc

1421. A magyar király ...
 1422. A magyar király ...
 1423. A magyar király ...
 1424. A magyar király ...
 1425. A magyar király ...
 1426. A magyar király ...
 1427. A magyar király ...
 1428. A magyar király ...
 1429. A magyar király ...
 1430. A magyar király ...

1431. A magyar király ...
 1432. A magyar király ...
 1433. A magyar király ...
 1434. A magyar király ...
 1435. A magyar király ...
 1436. A magyar király ...
 1437. A magyar király ...
 1438. A magyar király ...
 1439. A magyar király ...
 1440. A magyar király ...

KRÓNIKA ÉS NAPTÁR

1441. A magyar király ...
 1442. A magyar király ...
 1443. A magyar király ...
 1444. A magyar király ...
 1445. A magyar király ...

1446. A magyar király ...
 1447. A magyar király ...
 1448. A magyar király ...
 1449. A magyar király ...
 1450. A magyar király ...
 1451. A magyar király ...
 1452. A magyar király ...
 1453. A magyar király ...
 1454. A magyar király ...
 1455. A magyar király ...

1456. A magyar király ...
 1457. A magyar király ...
 1458. A magyar király ...
 1459. A magyar király ...
 1460. A magyar király ...
 1461. A magyar király ...
 1462. A magyar király ...
 1463. A magyar király ...
 1464. A magyar király ...
 1465. A magyar király ...
 1466. A magyar király ...
 1467. A magyar király ...
 1468. A magyar király ...
 1469. A magyar király ...
 1470. A magyar király ...
 1471. A magyar király ...

1472. A magyar király ...
 1473. A magyar király ...
 1474. A magyar király ...
 1475. A magyar király ...
 1476. A magyar király ...
 1477. A magyar király ...
 1478. A magyar király ...
 1479. A magyar király ...
 1480. A magyar király ...
 1481. A magyar király ...
 1482. A magyar király ...
 1483. A magyar király ...
 1484. A magyar király ...
 1485. A magyar király ...
 1486. A magyar király ...
 1487. A magyar király ...

896. A Kárpát-medencét elfoglaló, honalapító magyarok számos területen kiváló technikai ismerettel rendelkeztek. A régészeti leletek tanúsága szerint nagy mesterségbeli tudású, igen képzett kovácsaik, fegyverműveseik, nyergeseik, íjasaik, ötvöseik, szíjgyártóik voltak. „Visszacsapó íjuk”-kal a nyugatiakat lényegesen meghaladó távolságra lőhettek. Ismerték az eredményes halászathoz szükséges zsilipelést, továbbá a mai levespor (leveskocka) megfelelőjét: a hosszú utakra szárított, porított főtt húst vittek magukkal, amiből levest készítettek.

996. Pannonhalmán megkezdődött a (Szent Mártonról elnevezett) első magyarországi bencés monostor építése.

1196. Ld. Naptár, ápr. 24.

1421. † **Makra Benedek** (Eger) diplomata, jogtudós, csillagász. 1383-87-ben a prágai egyetemen megszerezte a széptudományok mestere címet, 1388-90-ben a bécsi egyetemen oktatott, 1397-98-ban Párizsban kánonjogi licentiatusi címet nyert el, ami után doktorrá avatták, majd 1401-ben Páduában római jogból doktorált. Egybevetve megszerezte a korában elérhető legmagasabb képesítést: doctor utriusque iuris (mindkét tudomány doktora) volt a címe. Makra korának legkiválóbb magyar diplomatája és jogtudósa volt. A konstanzi zsinaton (1415) Zsigmond király tanácsadójaként szerepelt. Az előző években a német lovagrendnek a lengyelekkel és a litvánokkal folytatott határvitájában, Zsigmond személyes megbízottjaként, ő volt a döntőbíró. Érdemei elismerésül Witold litván nagyfejedelem lovaggá ütötte, a pápa pedig

lateráni grófi címmel tüntette ki. 1413-tól egészen haláláig püspöki kormányzóként az egri egyházmegyét igazgatta. Itteni munkássága még feldolgozásra vár. (* Makra, 1365 körül) – (M. Zs.)

1496. Thurzó János felépítette első csurgatós rézkohóját Besztercebányán a Fuggerek pénzügyi segítségével. – MTTK 268. p.

1546. Megjelent Giacomo Gastaldi (1500 k.-1565) velencei kozmográfusnak a dunai országokat ábrázoló *La vera descrizione di tutta la Ungheria, Transilvania, Valachia, pars di Poloniae...* című, 73x106 cm-es méretű térképe, amelynek jelentős része Magyarországot is ábrázolja, 720 magyar helységet tüntet fel. Több térkép összedolgozása nyomán készült, a kor kartográfijának egyik jelentős terméke, amelynek Magyarország ábrázolása jelentősen befolyásolta a következő évtizedek hazánkat bemutató térképeit. Matteo Pagan metszete fába. – Szathmáry Tibor: *Descriptio Hungariae. Magyarország és Erdély nyomtatott térképei, 1477-1600.* Bp., 1987.; (B. L.)

1571. A Trencsén megyei Biccén megkezdődött Thurzó Ferenc nyitrai püspök reneszánsz stílusú várkastélyának építése, mely a Felvidék egyik legjelentősebb XVI. századi építészeti alkotása. – (H. Gy.)

Zsámboki János (Bécs) Magyarország térképet szerkesztett, amely *Ungaria loca praecipua recens emendata* címen (rézmetszetben) jelent meg. A 30x50 cm-es térképlapon a korábbi Magyarország-ábrázolások több hibáját kijavította. Számos későbbi atlasz és térképgyűjtemény, újra metszve, esetleg ki-

egészítve átvette. – Szathmáry Tibor: *Descriptio Hungariae*. 75. sz.; (B. L.)

- 1621.** †**Jeszenszky (Jessenius) János** (Prága) orvos. Tanulmányait Boroszlóban, Wittenbergben, Lipcsében, Rómában és Padovában végezte. Wittenbergben professzor és a szász hercegek udvari orvosa lett, majd II. Rudolf meghívta a prágai egyetemre és udvari orvosává tette, s ugyanitt volt az egyetem kancellárja. 1618-ban követként küldték a pozsonyi országgyűlésre, ahol az osztrákok elfogták, és közel fél évig börtönben tartották, csak 1619-ben térhetett vissza Prágába. Amikor a csehek 1620-ban elvesztették a fehérhegyi csatát, az osztrákok újból elfogták és kegyetlenül kivégezték. Orvosi működésének nevezetes eseménye volt a nyilvánosan végzett boncolás. Erről kiadott művét sorra követte a többi is: így a csontokról, a sebészetről, a pestis elleni gyógyszerekről, az érvágásról. Kiadta Vesalius könyvét Fallopius bonctani megfigyeléseiről, és még számos kisebb tanulmányt írt. (*Boroszló, 1566.) – Waczulik, 507. p.; Jantsits, 14. p.

Déván felépült Bethlen Gábor reneszánsz stílusú kastélya, a *Magna Curia*. Későbbi barokk átformálása eredeti alakjából csak alaprajzát és gazdag szabad lépcsőjét tartotta meg. – (H. Gy.)

- 1646.** †**Bánfihunyadi (Bánfi-Hunyadi) János**, korában híres vegyész, a londoni Gresham College tanára. Mennyiségtannal és alkímiával foglalkozott. (*1576 k.) – Waczulik, 492. p.

***Lányi György** (Trencsén megye). Wittenbergben tanult, majd hazatérve Korponán lett evangé-

likus pap és tanító. 1674-ben számos paptársával együtt a pozsonyi vésztörvényszék elé idézték, és gályarabságra ítélték, ám sikerült megszöknie. Lipcsébe került, és az egyetemen filozófiai doktorátust szerzett. (†1688.) – Waczulik, 510. p.

***Tatai Kovács György** (Tata). A debreceni kollégiumban tanult, majd a kor híres orvosánál, a Hont megyei Görgei Pálnál készült az orvosi pályára. Egyetemi tanulmányait Utrechtben kezdte és Leydenben folytatta, ahol 1670-ben orvosdoktor lett. *Hercules vere cognitus...* című diszsertációjában arcképe is fennmaradt. (†?) – Jantsits, 17. p.

- 1671.** †**Enyedi Sámuel** orvos, református lelkész és tanár. Holland egyetemeken (Utrecht és Franeker) tanult. Három ízben tartott disputációt. 1653-ban Utrechtben szerzett doktori címet. Hazatérve Nagyváradon volt iskolaigazgató, majd 1660-ban a török kézre került Nagyváradról Husztra vonult vissza, és itt Rhédei Ferenc udvaránál nevelősködött. Később gyakorló orvosként működött Debrecenben, majd a nagyenyedi Bethlen Kollégiumba hívták meg filozófiatanárnak. Itt számos panaszt tettek ellene, ezért 1664-től haláláig prédikátor volt Alvincen. Több orvosi, teológiai és filozófiai művet írt. (*1627.) – Szinnyi, II. coll.1334-1336; P. Szathmáry Károly: *A gyulafehérvár-nagyenyedi Bethlen főtanoda története* (1868); Waczulik, 499. p.; (H. Cs.)

***Huszi István**, orvos és filozófiai író. Tanulmányait Debrecenben és Kolozsvárott, majd az Odera menti Frankfurtban, Franekerben, Leidenben, Lipcsében folytatta. Halléban avatták

orvosdoktorrá 1695-ben. Megfordult Angliában is. II. Apafi Mihály udvari orvosa volt, 1700-tól Debrecen főorvosa és kollégiumi professzor. (†1704 k.) – Waczulik, 506. p.

Kassán megkezdődött a Báthory Zsófia által alapított barokk jezsuita templom építése. – (H. Gy.)

Paterson Hain János (XVII. sz. második fele) eperjesi orvos mikroszkópos megfigyeléseket végzett, amelyekről az *Ephemerides Acad. Imp. Nat. Curiosorum* című folyóiratban számolt be (II. köt. 27. sz. megfigyelés). Ezek hazánk területéről az első tudományos célú mikroszkópi-zálásra vonatkozó adatok. – Tasnádi-Kubacska András: Nagy magyar természettudósok. Bp., 1958. 15., 29. p.; (B. L.)

- 1696. *Visky Pál** (Debrecen) nyomdász. A Debreceni Református Kollégiumban tanult, majd 1714-ben tógátus diák. 1727-től haláláig a debreceni városi nyomda provizora. A császári hadsereg által 1705-ben elpusztított nyomdát ő újította fel s indította újra. (†Debrecen, 1733. febr.) – MÉL II. 1006. p.; (D. S.)

Ld. még: Naptár, dec. 28.

- 1721. *Mayerhoffer János** (Pest) építőmester. Mayerhoffer Andrásnak, a gödöllői, péceli és nagytétényi kastélyok építőjének fia, aki a jászberényi templom tornyát, a máriabesnyői templomot és kolostort építette. – (H. Gy.)

Bél Mátyás szerkesztésében kiadták a második rendszeresen megjelenő magyarországi időszaki kiadványt, a latin nyelvű *Nova Posoniensia*-t. Hírlapi hí-

rek mellett természettudományos, technikai és orvosi jellegű közlemények is napvilágot láttak benne. – (B. Gy.)

Nagyszeben városa saját költségén nyomdát létesített, ez később Hochmeister Márton tulajdonába került. – Firtinger Károly: A Magyar Állam Nyomdászati-Történelmi Térképe. Bp., 1896. 10. p.; (B. A.)

A Sopron megyei Süttörön Martinelli terve alapján megkezdődött annak a vadászkastélynak az építése, mely a fertődi Eszterházy kastély alapját képezte. – (H. Gy.)

Megjelent a budai gyógyvizek első vegyelemzéséről szóló könyv, Stoker Lőrinc *Thermographia Budensis* című munkája. – MTTK 208. p.

Ld. még: Naptár, jan. 12.; jún. 21.; okt. 19.

- 1746. *Méhes György** (Visk) tanár és író. Tanulmányait Máramaroszigeten, Kolozsvárott, Göttingenben és Utrechtben folytatta. 1775-ben református lelkész lett Nagyszebenben, majd 1776-tól haláláig a kolozsvári református kollégium tanára volt, ahol filozófiát tanított. Nagy szerepe volt abban a bizottságban, amelynek az volt a feladata, hogy a kolozsvári református egyház és kollégium vagyont szétválassa. Leginkább Kant és Leibniz filozófiája hatott rá, ilyen szellemű tankönyvei részben kéziratban maradtak fenn a kollégium könyvtárában. Kolozsvárott 1814-ben jelent meg az *Arithmetica* című tankönyve. (*Kolozsvár, 1809. márc. 12.) – Török István: A kolozsvári evangélikus református kollégium története II. köt. Kolozsvár, 1905. 88-95. p.; (B. A.)

Megjelent nyomtatásban a ránk maradt legrégebbi magyar történeti munka, az ismeretlen szerzőtől (Anonymus) származó *Gesta Hungarorum* (A magyarok cselekedetei). Szövegét Schwandtner János György történeti forrásgyűjteményében, Bél Mátyás előszavával tették közzé. A XIII. században keletkezett elbeszélés a maga korának körülményeit vetíti vissza a honfoglalás korába (895-900 közé). Nyomtatott kiadása nagy feltűnést keltett, egyik kezdeményezése lett a magyar őstörténeti kutatásoknak. Nem csupán mint történeti elbeszélés érdekes, de a történeti földrajz szempontjából is figyelemre méltó. – Csapody Csaba: Az Anonymus-kérdés története. Bp., 1978.; (B. L.)

Szentendrén befejezték az Úr színeváltozása ún. Preobrazsenszka görögkeleti templomot, amelyet egy XVII. századi fatemplom helyén 1741-ben kezdtek el építeni. – Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1974. 435. p.; (B. A.)

Ld. még: Naptár jan. 15., 29.; máj. 6., 30.; júl. 16.; szept. 18.

1771. ***Durcsák (Durtsák) János** (Felső-Olsva, ma Olsava, Zemplén m.) egri kanonok, matematikus. 1790-től az egri Líceum tanulmányi felügyelője, majd matematika tanára, és 1794-től az egri csillagvizsgáló (Csillagásztorony, a Specula) gondnoka volt. Helyreállította és kijavíttatta az évtizedek óta elhanyagolt műszereket. Időméréseket és szemléltető bemutatásokat végzett. Ezt a feladatát utódja, Tittel Pál kinevezéséig látta el. – Szinnyei, II.; Bevilaqua-Borsody Béla: Stella, 1930. 3-4.sz.; (B. L.)

***Marikovszky György** (Pozsony) orvos. Bécsben orvostudományt, természettudományt és asztronómiát hallgatott, majd 1797-ben orvosdoktorrá avatták. 1798-tól Rozsnyón lett orvos, és tevékenyen részt vett a vérhas- és tífuszjárvány leküzdésében. Gömör megyében az első volt, aki a himlőoltást bevezette, és erről könyvet is írt (1804). Gömör-Kishont vármegye főorvosává nevezték ki 1806-ban, és ettől kezdve Rimaszombaton, majd ismét Rozsnyón működött. Elkészítette Rozsnyó orvostopográfiaját (1814), írt a megyei ásványvizekről (1814) és a nagy-rócei orvos-vizeknek elemzését és hasznát is megírta (1829). Földtannal és ásványtannal is foglalkozott. A jénai ásványtani társaság tagjává választotta. (†Rozsnyó, 1832) – Jantsits, 43. p.

Fazola (Fassola) Henrik (1730 körül – 1799) Ómassán felépítette nagyolvasztóját. – MTESZ 1990. 10. p.

Megkezdődött a vörösvágási nemesopál bányászata. A Föld egyik legfontosabb nemesopál lelőhelye a tokaji-eperjesi hegységben található. Az itt előforduló kövek ritka szépségükről híresek. Az a tulajdonságuk, hogy különböző oldalról nézve több színben játszanak. A bánya 1877-ben 150 embert foglalkoztatott, de volt olyan időszak, amikor háromszázan dolgoztak itt. A bánya öt szintből állt. Az opál andezitben fordul elő, és szeszélyes a települése. Itt találtak a legnagyobb, ökölnagyságú nemesopál darabot, amelyet a bécsi udvari múzeumban őriztek. – Berényi János: Az ötvösség története Magyarországon. Bp., 1930. 55-58. p.; (B. A.)

A nagyszombati egyetem keretében botanikus kertet létesítettek. – Bp. Lex. I. 151. p.; (K. D.)

Pozsonyban megjelent Losontzi Mátyóki István nagykörösi gimnáziumi igazgató *Kis Tükör* című verses tankönyve. Magyar nyelvű volt és széles körben elterjedt. Ezt még kiegészítették Erdély földrajzával, így 1773-ban már *Hármas Kis Tükör* címmel adták ki, és a legnépszerűbb tankönyvvé vált. 1851-ig több mint hetven kiadást ért meg. Tartalma: A szent históriának rövid summája; Magyar-országnak Kis Tüköre; Erdély-országnak Kis Tüköre. – Udvarhelyi Károly-Göcsei Imre: Az alsó- és a középfokú földrajztanítás története Magyarországon. Bp., 1973. 19-21. p.; (B. A.)

Ld. még: Naptár, ápr. 23.

1796. *Csausz Márton (Felsőbánya) orvos. Pesten nyert orvosi diplomát 1820-ban, itt telepedett le és keresett magánorvos lett. 1824-ben az orvosi kar jegyzője, 1827-ben a bonctan helyettes, majd 1834-ben rendes tanára lett. Két éven keresztül volt az orvoskar dékánja. Az 1831-es kolerajárvány elleni küzdelemben tevékenyen részt vett. 1838-ban nagy külföldi tanulmányutat tett Nyugat-Európában. 1848-ban miniszteri tanácsossá és az egyetem alelnökének nevezték ki. 1855-ben a helytartótanács közegészségügyi bizottságának a tagja volt. Végrendeletében 35 000 forintot hagyott tudományos célra és 12 000 forintot a szegény sorsú orvostanhallgatók segélyezésére. (†Pest, 1860). – Jantsits, 55. p.

Megjelent Nagyszébenben a *Magyar Nyelvművelő Társaság munkáinak első darabja* című mű,

mely az Aranka György által alapított erdélyi egyesület első és egyben utolsó kiadványa volt. Nyelvművelő cikkek és egyéb fejtegetések mellett beszámoltak az Erdélyben található néhány régészeti érdekességről, Tessedik Sámuel szarvasi iskolájáról, természeti jelenségekről, valamint közzétették az erdélyi történetírók kézírásban lévő munkáinak lajstromát. – (B. A.)

Megjelent a pesti Királyi Egyetem első magyar nyelv tanárának, Vályi K. Andrásnak (1764-1801) nagy földrajzi szótára, a *Magyar Országának leírása, mellyben minden hazánkbeli városok, faluk, puszták, uradalmak, fábrikák, kuriák, hámorok... tállatnak* (I-III. köt., Buda, 1796-1799). Ez a statisztikus-leíró, alfabetikus rendbe szedett munka voltaképpen Windisch Károlynak német nyelvű művén alapul, némi kibővítéssel és az újabb adatok közlésével. A statisztikus államföldrajz első magyar nyelvű műve, Fényes Elek, majd Hunfalvy János nagyobb és önállóbb összeállításának előfutára. – Szinnyei, XIV.; MÉL II.; (B. L.)

Ld. még: Naptár, jan. 28.; márc. 18., 21.; máj. 7., 20., 23.; aug. 2.; okt. 18.

1821. *Bokor Nándor kovácmester, az első magyar vetőgép készítője. Falusi kovács volt Sopron mellett. Láta, hogy nehézkes, külföldi vetőgéppel kísérleteznek a földeken. Rájött, hogy a magyar talajviszonyokhoz és igazsághoz másfajta, könnyű sorvetőgépre van szükség. Elkészített egy olyan, 13 soros vetőgépet, melynek szerkezete alkalmazkodott a magyar talajviszonyokhoz és egy pár lóval vagy ökörral volt vontatható. Ez a gép

nemcsak Magyarországon, hanem az egész Osztrák-Magyar Monarchiában az első sorvetőgép volt. Az 1853-i bécsi gazdasági kiállításon megkoszorúzták. Bokornak nem volt elegendő vagyona ahhoz, hogy elkezdje a sorvetőgép gyártását, ezért az uradalom rendezett be neki egy 10-12 segédet foglalkoztató gépgyárat. Ennek a gépgyárnak Bokor tulajdonképpen csak bér munkása volt. Később a gyárat feloszlatták, az egészet Kühne Ede mosoni gépgyáros vette meg, és a feltalálóról teljesen megfélekezve gyártották tovább a vetőgépeket. (†?) – Vajda (1958), 224. p.

***Lumniczer Sándor** (Kapuvár). A pesti és a bécsi egyetemen folytatta tanulmányait, 1844-ben Pesten lett orvos- és sebészdoktor. 1843-tól 1845-ig Balassa János mellett tiszteletbeli tanársegéd volt, 1845-47-ben a bécsi sebészeti klinikán műtőnövendék. Ezután Párizsban, Londonban és Zürichben tökéletesítette sebészeti tudását. 1848-ban Görgey seregében honvédtörzsorvosként vett részt, és a pesti egyetemen a tábori sebészetről tartott előadásokat. 1849-ben a hadsereg egészségügyi főnökévé nevezték ki. A szabadságharc bukása után Aradon internálták, lefokozták, és az osztrák hadseregbe betegápolónak osztották be. 1861-ben a Rókus Kórház orvosa lett, 1864-ben sebész főorvos, 1868-ban a II. Sebészeti Klinika igazgatója. Több magas kitüntetésben részesült, 1885-ben a felsőház tagja lett. (†Bp., 1892) – Jantsits, 90. p.

***Zwack József** szeszgyáros, ipari úttörő. A szeszipari szakma elsajátítása után Pesten, az ún. Marokkói-Udvarban létesített szerény üzemet. Termékeinek cím-

kéjén 1840-et jelölte meg alapítási évként. Üzemét 1854-ben, mint legelső szabadalmazott likörgyárat, az Üllői útra helyezte át. A Budapesti Törvényszék 1866. jún. 22-én közkereseti társaságként jegyezte be cégjegyzékébe. A gyár termékei kitűnő minőségük miatt itthon és külföldön egyaránt ismertté és keresetté váltak. Az italféleségek már az 1880-as évek nemzetközi kiállításain több elismerést és aranyérmeket nyertek. Ízesítőanyagként növényi kivonatokat használtak. Egyik nevezetes italukat, az Unicum-ot még 1883-ban védjegyezték és gömb alakú zöld üvegben hozták forgalomba. Híres termékük még a Kosherszilvórium, a Hubertus, a Barackpálinka stb. A gyárat 1949-ben államosították. (†Bp., 1915. febr. 7.) – MÉL II. 1099. p.; MTESZ 1990. 13., 21. p.

Megjelent Kmeth Dánielnek (1783-1825), a budai Egyetemi Csillagvizsgáló (az Uraniae) aszisztensének összeállítása az obszervatóriumban 1816-1820 közt végzett csillagászati, meteorológiai és vízrajzi megfigyelésekről. A kitűnően felszerelt csillagvizsgáló egyetlen terjedelmesebb tudományos közleménye, amely a külföldi szakkörök számára ismertté tette az ott folyó munkát, a francia csillagászok körében elismerést váltott ki. – (B. L.)

Ld. még: Naptár, jan. 15., febr. 1., 20.; márc. 3., 5.; ápr. 13., 19., 26.; máj. 14., 21.; jún. 3.; júl. 14., 20.; szept. 26.; dec. 20.

1846. *Antal Géza (Nagyenyed). Orvosi tanulmányait a bécsi egyetemen kezdte, majd a budapestin folytatta. Itt avatták orvosdoktorrá 1870-ben. 1871-ben sebészdoktori és szülésmesteri, majd

1873-ban mütői oklevelet szerzett. A budapesti sebészeti klinikán tanársegédként működött 1877-ig. 1876-ban az urológia magántanára lett. 1883-ban rendkívüli egyetemi tanári címet kapott. 1884-től a Rókus Kórházban rendelő orvos, 1888-tól pedig főorvos volt. Az urológia egyik nemzetközi úttörője. Az első nagyobb magyar nyelvű könyvét – *A hugyszervi bántalmak sebészi kór- és gyógytana* (1888) – német nyelvre is lefordították. Közleményei magyar és külföldi szakfolyóiratokban jelentek meg. Az MTA 1889-ben levelező tagjává választotta. (†Bp., 1889) – Jantsits, 105. p.

***Nonn János** (Pest) kertész. Rákosszentmihályi konyhakertészetének specialitása a Champignon-termesztés és a korai zöldségajtatás volt. Nagy érdeme a magyar nyelv meghonosítása a fővárosi kertészek között. (†Bp., 1912. aug. 21.) – MTESZ 1987. 32. p.

***Schmahl Henrik** (Hamburg) építész. A Fővámház (ma Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem) építésénél segédpallérlként dolgozott, majd a budapesti Operaház építésvezetője volt. Különböző stílusokban tervezte épületeit: Hagenmacherpalota (1883-86, Andrássy út 52.), Teréz krt., Király u. és a Szófia u. közötti bérházak, az Uránia filmszínház, a volt Excelsior szálló (Rákóczi út 72.), a Rákóczi út 7. sz. alatti (1896) és a Holzer-féle üzletház (Kossuth Lajos u. 17.), valamint a Belvárosi Takarékpénztár épülete (1911, Ferenciek tere). (†Drezda, 1912. júl. 14.) – MÉL II. 590. p.; Bp. Lex. II. 391. p.; (H. Gy.)

Megalakult az ózdi vasgyár. – MTTK 271. p.

Drasche Henrik Rákoson megalakította Magyarország egyik legrégebb nagy iparvállalatát, a *Drasche-féle téglagyár*-at (Bp., X. Külső Jászberényi út 41 007 hrsz.), mely ma Kőbányai Porcelángyár néven üzemel. – Grofcsik János - Reichard Ernő: A magyar finomkerámiaipar története. Bp., 1973. 124-126. p.

A selmecbányai erdészeti tanintézetet akadémiai rangra emelték és egyesítették a bányászati akadémiaival. Ezek után az új intézmény a *Selmecbányai Bányászati és Erdészeti Akadémia* elnevezést vette fel. – Vadas József: A selmecbányai m. kir. erdőakadémia története és ismertetője. Bp., 1896. 47-51. p.; (B. A.)

Tóth Ágoston Rafael (1812-1889) szintvonalas térképet szerkesztett Péterváradról és környékéről. Bár nem ez az első hazai szintvonalas térkép, amelyet magyar térképész készített, de igen jelentős mind T. Á. munkásságának kibontakozása, mind a magyarországi térképezés történetében. – Irmédi-Molnár L.: T. Á. Bp., 1938.; (B. L.)

Pesten megjelent Petzelt József *Előadások a Magyar Királyi Tudományos Egyetem mérnöki Intézeténél a' lapályos gömb háromszög, és sokszög tanból, – gyakorlati földmérésből egész terjedelmében. - földleirati mappa készítési tanból - és a napórák szerkesztéséről* című tankönyve. A mű a térképészeti számítások megkönnyítésére kidolgozott „szerzőszám” (logaritmus) számítással és szögfüggvényszámítással indul, majd a térképészeti számítások elméletét ismerteti. Ezt követi a gyakorlati térképészet eszközeinek és azok használatának rész-

letes leírása, majd a hegyrajz és térképszerkesztés fejezet. – Vásárhelyi Pál és a reformkori mérnökgeneráció. Bp., 1995. 88-89. p.

Befejezték Balatonfüreden a római katolikus templom építését, amelynek tervezője Fruman Imre győri építész volt. – Genthon István: Magyarország művészeti emlékei. Bp., 1974.; (B. A.)

Egerben megjelent az *Egri Hetilapok* című újság. Alcíme: *Ipar, kereskedés és egyéb helybeli s közel vidéki érdekek előmozdítására*. A lapot Joó János szerkesztette. – (B. Gy.)

Ld. még: Naptár, jan. 4., 10., 13., 20., 22., 26.; febr. 2., 6., 10., 19., 20.; márc. 2; ápr. 7., 8., 11.; máj. 18.; jún. 3., 5.; júl. 2., 11., 15.; ápr. 11., 12., 21., 27.; szept. 21., 28.; okt. 14., 15.; nov. 1.; dec. 5., 19., 21., 23., 25.

1871. †**Flór Ferenc** (Pest). A pesti egyetemen lett orvosdoktor 1833-ban, 1834-ben sebészdoktor és szülésmester. 1834-ben az állatgyógyászati tanszéken, 1835-ben a sebészeti klinikán volt tanársegéd. 1837-ben a Rókus Kórház főorvosa lett. 1838-ban az MTA levelező tagjának választotta. Bugát Pállal szerkesztette az *Orvosi Tár*-at 1839-től 1849-ig, és együtt adták ki az első magyar orvosi címtárat (1840). 1847-ben a Rókus Kórház igazgatója és Pest Város tiszti főorvosa lett. Ő alkalmazott 1847-ben először kloroformos érzéstelenítést. A szabadságharcban a honvédsereghez csatlakozott, előbb törzsorvos, majd 1849-ben a Hadügyminisztérium egészségügyi osztályának főnöke lett. A szabadságharc bukása után másfél évig börtönben volt, majd vidékre internálták.

1861-ben és 1867-ben újra Pest város tiszti főorvosává választották. Az MTA-nak 20 000 forintos alapítványt, valamint tekintélyes összeget hagyott jótékony célra. Napjainkban kórház is őrzi nevét. (*Váradolaszi, 1809.) – Jantsits, 68. p.

***Garády Sándor** (Bp.) mérnök, régész, művészeti író. Pályáját a MÁV-nál kezdte, mint kultúr-mérnök. 1931-től jelentős régészeti tevékenységet folytatott a középkori Nyék és Mátyás király vadaskertjének feltárásában, továbbá a középkori Buda topográfiajának kutatásában. (†Bp., 1944.) – Bp. Lex. I. 487. p.; (H. Gy.)

***Keller Károly** (Heiligenstadt, Alsó-Ausztria) meteorológus. Egyetemi tanulmányai után 1894-ben lépett a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet szolgálatába, 1897-ben a csapadék osztály adjunktusa. Igen gondos munkával ellenőrizte, felülvizsgálta és feldolgozta az ország csapadékmérő állomásainak méréseit, oktatta az észlelőket. Legfőbb munkaterülete a mérési hibák kiküszöbölése volt. Nagy érdeme, hogy az éghajlati feldolgozásokhoz megbízható, pontos adatokat bocsáthatott rendelkezésre. (†Bp., 1932. jún. 5.) – *Időjárás*, 1932. 5-6.sz. 93-94. p.; (B. L.)

***Orth Ambrus** (Újarad) építész. Somló Emillel együtt tervezte meg a kolozsvári egyetemi könyvtár, a trencsényi felsőbb leányiskola, a zombori törvényszék, a soproni főposta, a szatmári és a szegedi iskola épületét. (†Bp., 1931.) – *MÉL* II. 327. p.; (B. A.)

†**Tormay Károly** (Pest). A pesti egyetemen szerzett orvosi dip-

lomát 1829-ben, majd 1830-tól két évig volt tanársegéd. Nagyobb külföldi utat tett, hogy a kórházakat és egészségügyi intézményeket tanulmányozza. 1832-ben Tolna vármegye főorvosa lett, és a szekszárdi Ferenc Kórház igazgatója is. 1848-ban megbízást kapott, hogy a moldvai kolera- és a Tisza melléki tifuszjárvány leküzdésében vegyen részt. A szabadságharcban a hadügyminisztériumban a közegészségügyi osztály előadója, majd tanácsosa lett. Már az abszolútizmus idején állást vállalt: a budai helytartótanács egészségügyi tanácsosa volt 1850-től 1860-ig. 1861-től 1867-ig Pest város főorvosa és a Rókus Kórház igazgatója. Jelentős műve a *Bábászati kalauz* (1846), amely illusztrációkat is tartalmaz. (*Vác, 1804.) – Jantsits, 61. p.

***Wonaszek A. Antal** (Liblin, ma Liblice, Csehország) tanár, csillagász. Főként a bolygók megfigyelésével szerzett nemzetközi tekintélyt. A Budapesti VI. kerületi Főgimnáziumban tanított, és már egyetemi hallgatóként a kiskartali Podmaniczky-magánocsillagvizsgálóban dolgozott. A Jupiter bolygó felhősávjainak periodicitására és a Szaturnusz-gyűrű torzulására vonatkozó megfigyelése külföldön is nagy érdeklődést keltett. 1895-től kiadta (német nyelven is) a Podmaniczky magánobszervatóriumban végzett vizsgálatokat. A British Astronomical Association levelező tagja; a heidelbergi Csillagászati Intézet adjunktusi állással kínálta. F.m.: *Rendkívüli árnyékjelenség a Saturnus gyűrűrendszerén*. Természettudományi Közlöny, 30. évf. 1. pótfüzet, 1898.; *A Jupiter felületi képződményeinek periodicitása*. A Kis-Kartali Csillagvizsgáló tevékenysége, I. Aszód, 1901.;

Astronómia. Pozsony, 1902. (†Bp., 1902. febr. 4.) – Szinnyei, XIV.; Budapesti Hírlap, 1902. 37. sz.; Pesti Hírlap, 1902. 27. sz.; (B. L.)

Budapesten elsőként a Hatvani utcában aszfaltozott útburkolat készült. – MTTK 540. p.

Konkoly-Thege Miklós ógyallai (ma: Hurbanovo) kastélyának tetején megkezdte asztrofizikai obszervatóriumának berendezését. – MTTK 272. p.; Magyarok 1992, 280. p.

Megjelent a *Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye* első száma. A kiadvány hazánk egyik leghosszabb életű (1944-ig jelent meg) és legtekintélyesebb műszaki folyóirata volt. – Bp. Lex. II. 69. p.

A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium szakosztályából kivált és önállóan kezdte meg működését az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Az 1874. évi XXV. tv. rendelkezett a közigazgatási adatszolgáltatásról. – A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága 1871-1911. (Magy. Statisztikai Közlemények) Bp., 1911. 616 p.; Magyary Zoltán (szerk.): A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp., 1927. 449. p.; (B. A.)

Megalakult az *Első Magyar Gőzhajózási Társaság*, a M. Lloyd Társaság, a Pesti Teher szállító és Rakománykölcsönző Társaság és az Orsz. Gőzhajózási Társaság gazdasági válság okozta kényszeregyesülése nyomán. Célja az osztrák érdekeltégűvé vált Első Dunagőzhajózási Társaság versenyével szemben a magyar hajózási vállalatok működésének fenntartása volt. – Bp. Lex. I. 360. p.

Megkezdte termelését jelenleg is működő cukorgyáraink közül a legrégebbi, az Ácsi Cukorgyár, melyet Patzenhofer Konrád alapított *Ácser Zuckerfabrik, Patzenhofer, Berg et Co.* néven. Ma a Magyar Cukor Rt. gyára. – Dancs József (szerk.): 100 éves az Ácsi Cukorgyár. Ácsi Cukorgyár, 1971.; A magyar élelmiszeripar története. Bp., 1986. 192. p.; (S. I.)

Az állami Földmérés (1869-ben kelt) utasítása alapján megindult a szintvonalas térképek szerkesztését előkészítő *magasságmérési főhálózat* mérése, kiinduló pontja a Fiumei (ma Rijeka) Tengerészeti Akadémia vízmércéjének zérus pontja. A főhálózat felmérése 1873-ra készült el. – (B. L.)

Megalakult a *Budai Önkéntes Tűzvédség*. – Bp. Lex. II. 550. p.

Nagyszébenben megalapították az Első Erdélyi Stearingyertyagyár Rt.-t. Ez volt az első stabil, részvénytársasági formában működő háztartás-vegyipari üzem, amely évi 5 mázsa gyertyán kívül különböző savakat állított elő. – (P. I.)

Megalapították a Törvényszéki Kémiai és Vegyvizsgáló Intézetet. – (P. I.)

Megindult a termelés a Diósgyőri Vasgyárban. – (H. Gy.)

Megkezdődött Óbudán a gázszolgáltatás. – (Ú. Í.)

Megindult a lóvasút a Margitszigeten. – (H. Gy.)

Ld. még: Naptár, jan. 11.; febr. 24.; márc. 1., 6., 14.; ápr. 6., 10., 11., 16.; máj. 17. 20.; jún. 10., 15., 18., 28.; júl. 7., 10., 31.;

aug. 1., 5., 21.; okt. 16., 21.; nov. 1., 25.; dec. 22., 23.

1896. ***Ács Endre** (?) mérnök. Felismerve a számológép fontosságát a geodézia területén, ahol a számolás tömegmunkát jelent, Zelcsényi Géza mérnökkel együtt a geodéziai számítások logaritmikus formuláit gépszámításra alkalmas alakra dolgozta át. Több évi munkájuk eredményét *Számológép és alkalmazása* című, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet által 1937-ben aranyéremmel kitüntetett könyvükben tették közzé. – Vajda (1958), 212. p.

***Bihari Andor** (Bp.) gyárigazgató. Pályáját gázgyári munkásként kezdte. 1948-ban a budapesti Oxigéngyár igazgatója lett. Nyugdíjazásáig ezt a gyárat irányította. Munkásságának kiemelkedő eredménye a nagyipari jellegű oxigéngyártás megszervezése és a hazai argongyártás megteremtése. (†Bp., 1972. dec. 1.) – MÉL III. 79. p.

†**Gervay Mihály** (Bp.), az első magyar postafőigazgató. 1867-től 1888-ig országos postafőigazgató volt. A postai levelezőlapok elterjesztője. (*Pozsony, 1819.) – MÉL I. 592. p.; (B. A.)

***Goy Andor** műszerész. Legjelentősebb találmánya a Goyand szedő-írógép. A nyomdai szedéshez hasonló írást előállító írógép világszerte egyre nagyobb tért hódított. A korábbi szedő-írógépekre azonban legfeljebb ötféle betűszélességet lehetett felszerelni. Ez nem volt kielégítő. Goy Andor nevéhez fűződik az első európai szedő-írógép és a világ első tizenegy-egységes szedő-írógépének a megalkotása. Ez már olyan írógép, amely a sorkiegyenlítést a szóközök ter-

jedelmének félautomatikus megváltoztatásával végzi, és a nyomdai szedéshez teljesen hasonló szöveggépet és szövegtükört tud előállítani. Erre a gépre tizenegy, különböző szélességű – erre a célra tervezett – betűgarnitúrát lehet felszerelni, és a különböző szélességű betűk terjedelmének megfelelő lépést percenként 250-300 leütésnek megfelelő gyorsasággal tudja megtenni. – Vajda (1958), 252. p.

***Klein Pál** vegyészmérnök. 1923-ban új eljárást talált fel, amely lehetővé tette a latexnek elektroforetikus eljárással való feldolgozását, ezáltal készárunknak közvetlenül latexből való előállítását. A latex-ipar nagy fejlődését Klein Pál alapvető szabadalmi indították el. Találmányai továbbfejlesztésére alakult meg a nemzetközi Anode Rubber Co., Magyarországon pedig a Ruggyantaárugyár valósította meg találmányait, az egész világon ismertté téve a magyar gumiipart. (†1950.) – Vajda (1958), 280. p.

†**Voyta József** (Pápa) építész. A Voyta építész család tagja, aki főleg az Erdődy, Zichy, Batthyány, Somogyi és Amadé grófok részére dolgozott, később polgármester lett Pápan. (*Körmen, 1807.) – (H. Gy.)

Megindultak Kandó Kálmán kísérletei egy 500 voltos, kétfázisú árammal hajtott egymotoros kocsiival. – Vajda (1943), 282. p.

Megalakult a *Római Fürdőtelep Egyesület* azzal a céllal, hogy tagjainak megfelelő üdülőhelyet biztosítson. A főváros nagy területet engedett át a telep céljaira. A terület természeti adottságai (a Duna mellett húzódó Római-parton lévő Római fürdő) és

történelmi emlékekben gazdag múltja (a római romváros, Aquincum szomszédsága) kínálták a lehetőséget üdülőtelep létesítésére. – Bp. Lex. II. 370. p.; (Ú. Í.)

Eötvös Loránd beszámolt a gravitációs kísérleteiről az Akadémián. – (B. A.)

Ebben az évben Budapesten tartották a *Nemzetközi Távíró Értekezletet*, mely a hazai távíró hálózat színvonalának elismerését jelentette. Ezen a téren valóban jelentős volt a hazai fejlődés, s ennek nemzetközi vonatkozásaiban is érezhető hatása volt. A fejlődést elősegítette Baross Gábor azon intézkedése, hogy a távírást a postai szolgálattal már 1887-ben egyesítette. A budapesti konferencia eredményeként több nemzetközi kapcsolatunk is létrejött. – (S. L.)

Megalakult a *Flóra Első Magyar Stearingyertya- és Szappangyár Rt.* Elődje az 1868-ban alapított Machlup E. és A. Flóra Gyertyagyár volt. Termékei közül különösen a Flóra márkájú szappanok és mosóporok voltak ismertek. – Bp. Lex. I. 439. p.

Üzembe helyezték a budafoki gyufagyárat. A gyár *Unió Magyar Általános Phosphormentes Gyufagyár Rt.* néven 1894-ben alakult. Kezdetben három fajta gyufát – az Irinyi-féle sárgafoszforosat, a piros fejű ún. rózsaszalont és biztonsági gyújtót – gyártottak. A gyár ma Gyufaiipari Vállalat néven a száz éve üzembe helyezett telepen (Bp., XXII. Nagytétényi út 112.) üzemel. – Bp. Lex. I. 517. p.

Budapesten megalakult a *Magyar Élelmiszer Szállító Rt.*, mely később, 1906-tól Magyar

Élelmiszer Szállító és Árukereskedelmi Rt. néven tulajdonosa volt az akkor újonnan megépült, Európában is legkorszerűbbnek számító 14 ezer tonna befogadó-képességű Budapesti Hűtőháznak. A hűtőház az időközben történt átépítések és korszerűsítések után ma is üzemel (Budapest, IX. Tóth Kálmán u. 8-10.). – (E. G.)

Megkezdte működését a győri Magyar Wagon és Gépgyár Rt. – MTK III. 793. p.

Eszterházy Pál herceg Csáván (Sopron megye) *Kőagyag- és Kályhagyár*-at alapított. – Grofcsik János - Reichard Ernő: A magyar finomkerámiaipar története. Bp., 1973. 123. p.

Elkészült a Fehér Körösön a gyulai *Poirée* rendszerű duzzasztógát, mely az élővízcsatorna-rendszer vízszükségletét biztosítja. Ennek vize táplálta a Békés megyei minőségi kertészeteket, melyek az ország legfejlettebb korai zöldségtermelő telepei voltak. – *Vízgazdálkodásunk* számokban. Bp., 1961. 17. p.

Ózdon megindult az acélgyártás. – (H. Gy.)

Befejeződött a budapesti főgyűjtő-csatorna építése. – MTTK 274. p.

Elkészült a Ladok völgyhíd, Erdély jelentős kőhídja. Hét 12 m-es nyílása van, a legmagasabb pillér 22,6 m. – (H. Gy.)

Elkészült a Karakó vasúti völgyhíd, melynek középső nyílása 100 m, pályaszintje a völgyfenék felett 66 m. – (H. Gy.)

Elkészült a 210 m hosszú közúti híd Tokajban, melyet Totth Ró-

bert tervezett. A főtartók középső támaszköze 107,6 m, a befüggesztett rész hossza 30,4 m. A II. világháborúban felrobbantották, újjáépítése már nem az eredeti formában történt. – (H. Gy.)

Az év nevezetesebb budapesti építkezései: Középületek: *Műcsarnok* (XIV. Hősök tere); *Igazságügyi palota* (V. Nádor u.); *Hold utcai Vásárcsarnok* (V. Hold u.); *I. honvéd huszárezred József főherceg kaszárnyája* (IX. Üllői út); *Nádasdy kaszárnya* (IX. Ferencvárosi védgát); *Pesti izraelita hitközség polgári iskolája* (VII. Wesselényi u.); *Református templom* (II. Szilágyi Dezső tér); *Osztrák delegationalis palota* (V. Akadémia u.); *Tűzészeti szertár* (XX. Gubacsi dűlő); *Iskolaépület* (VII. Nyár u.); *Budapesti ügyvédi kamara egyesületi háza* (V. Szalai u.); *Iskolaépület* (XIV. Angol u. és Zugló u.); *Iskolaépület* (IX. Soroksári út); *Laudon kaszárnya* (XX. Gubacsi dűlő). Magánépítkezések: *Royal nagyszálló* (VII. Erzsébet krt.); *Egyetemi alap négyemeletes bérháza* (V. Kossuth L. u. 18.); *Országos kaszinó háromemeletes bérháza* (V. Kossuth L. u. 20.); *Huzella Elek négyemeletes bérháza* (V. Ferenc József rkp. 6-7.); *Kőbányai kir. serfőző rt. kétemeletes főzőháza* (X. Sörgyár u. 4.); *Vígsház rt. színházi épülete* (XIII. Szt. István krt. 14.); *Gróf Cziráky Antal négyemeletes bérháza* (V. Ferenciek tere 9.); *Weinreb és Spiegel négyemeletes bérháza* (VIII. Kerepesi út 63.); *Szécsi Ferenc négyemeletes bérháza* (V. Ferenc József rkp. 18.); *Pozsonyi Aladár háromemeletes háza* (II. Fő u. 81.); *Palik Ucvény Artur négyemeletes bérháza* (V. Papnövelde u. 10.); *Kőbányai kir. serfőző rt. kétemeletes csirázttatója* (X. Sörgyár u. 4.);

Magyar kereskedelmi rt. négyemeletes bérháza (V. Váci krt. 9.); *Tschögl Vilmos háromemeletes bérháza* (V. Báthory u. 8/a.). – Kőrösy József: *Az 1896-1900. évi budapesti építkezések*. Bp., 1903. 63., 65. p. (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának Közleményei, XXII.)

Műszaki, ipari lapindítások az év során: *Ácsok Lapja*. A magyarországi ácsmunkások szak- és társadalmi közlönye. Bp., Szerk.: Bokányi Dezső.; *Auszüge aus dem Ungarischen Amtlichen Patenblatte*. Bp., Szerk.: Ötvös Károly, Révi Gyula.; *Bauarbeiter*. Bp., Szerk.: Bokányi Dezső, Schwarz Ambrus etc.; *Blatt für Erfindungen und Industrie*. Bp., Szerk.: Kalmár J.; *Fachblatt der Zimmerer*. Bp., Szerk.: Bokányi Dezső.; *Iparosok Lapja*. Szabadka, Szerk.: Hirth Lipót, Pataki Lóránt.; *Magyar Iparoktatás*. Bp., Szerk.: Szterényi József.; *Magyar Molnár Szemle*. Szabadka, Szerk.: Sümeghy Ferenc.; *Műötvs.* Képes szaklap a magyar ékszer- és óraipar terjesztésére. Bp., Szerk.: Polgár Kálmán.; *Órás- és Ékszerész-Szemle. Uhrmacher- und Goldarbeiter Revue*. Bp., Szerk.: Molnár Gyula.; *Szabadalmi Közöny*. Bp., Szerk.: Freckay János. – (B. Gy.)

Ld még: Naptár, jan. 1., 19., 31.; febr. 10., 15., 17., 26.; márc. 1., 4., 8., 15., 18., 27., 31.; ápr. 6., 8., 14., 15., 16., 19.; máj. 1., 2., 8., 10., 16., 20., 21., 31.; jún. jún. 2., 6., 13., 20., 21., 22., 26.; júl. 4., 8., 9., 12., 21; aug. 1., 12., 16., 21., 24.; szept. 5., 6., 8., 12., 20., 27.; okt. 4., 8., 15., 20., 25.; nov. 3., 8., 18., 27., 29.; dec. 27.

1921. Fejes Jenő, aki 1916-tól kísérletezett lemezszerkezetű motorok-

kal, benyújtotta e témában első szabadalmát. Fejes szabadalmával a motor tömege kb. 30 %-kal csökkent. – A technika krónikája. 402. p.

Megalakult a Magyar Néprajzi Társaság Emberföldrajzi Szakosztálya. Folyóirata: *Föld és Ember*. Főszerkesztője: Kogutowicz Károly. További kiadványa Kogutowicz zsebatlasza, mely évenként jelent meg. – Magyary Zoltán: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Bp., 1927. 495. p.; (B. A.)

A Dick Manó kiadónál megjelent Mende Jenő *A drótnélküli telegráfia* című szakkönyve. Az akkor még igen szegényes hazai rádiós szakirodalom mellett eseményszámba ment ennek az új szakkönyvnek a megjelenése. – (S. L.)

Elkészült az első csóadó állomás Csepelen. – MTTK 276. p.

Tass Antal szorgalmazására az Ógyalláról elszállított műszerekkel megszervezték a Budapesti (korábban: Svábhegyi) Konkoly-Alapítványú Csillagvizsgálót (ma: Akadémiai Csillagvizsgáló). – MTTK 276. p.

Megkezdte a Magyar Mezőgazdasági Vegyipari Rt. az ország első tornyos elnyelető-rendszeren alapuló kénsavgyárának beruházását Mosonmagyaróvárott. Bár a vállalkozás jól indult, az állami tulajdon nagy részaránya, a bankok csekély érdekeltisége és a Hungária Műtrágya-, Kénsav és Vegyipar Rt. (ma: Budapesti Vegyiművek) erős konkurrenciája miatt az üzem rövidesen csődbe jutott. A Hungária a vállalatot megvásárolta és a konkurrens üzemet leszereltette. – (P. I.)

A Ganz Villamossági Rt. gyárában (még import alapanyagból) elkészítették az első hazai gyártású szigetelő idomtesteket. – (P. I.)

A Fővárosi Gázművekben megkezdtek a cseppfolyós ammónia üzem építését. Ezzel függetlenítték a hazai hűtőipart a külföldi ammóniapiactól. – (P. I.)

Ld. még: Naptár, jan. 2., 7., 8., 26., 31.; febr. 7., 27.; márc. 1., 3., 4., 11., 20., 31.; ápr., ápr. 1., 10., 18.; jún. 1., 7., 9., 10., 15., 27.; júl. 3., 6., 13., 27.; aug. 8., 18., 25., 26., 31.; szept. 15., 29.; okt. 5.; nov. 1., 8., 20., 27.; dec. 3., 6., 15., 21.

1946. †**Sebestyén Artúr** (Bp.) építész. Hauszmann Aladár, majd Lechner Ödön műtermében kezdett dolgozni. Barokkos alap gondolatú épületein magyaros motívumokat alkalmazott. Legjelentősebb műve a Hegedűs Arminnal és Sterk Izidorral közösen tervezett Gellért Fürdő és Szálló, továbbá a szolnoki színház és a mezőtúri városháza. Külföldön (Szófia, Russze, Odessza, Bukarest) több épülete megvalósult. (*Pest, 1868.) – (H. Gy.)

Megjelent Gábor Dénes *Theory of Communication* című publikációja a kommunikációelmélet-ről, az információelmélet-ről, melyben megkülönböztette a statisztikai és a strukturális információelméletet.

A *MIRELITE Élelmiszerfeldolgozó Hűtőüzem* – a jelenlegi MIRELITE Rt. jogelődje – Budapesten, a Csepel-szigeti Szabad Kikötőben megépült üzemé-

ben megkezdte a gyorsfagyasztott zöldség- és gyümölcsstermék próbagyártását. – (E. G.)

Ld. még: Naptár, jan. 21.; febr., febr. 3., 6., 20.; márc. 16., 30.; ápr. 1., máj. 26.; jún. 27.; júl. 8., 19.; aug. 14., 17., 20., 25.; okt. 15.; nov. 11., 22., 24.; dec. 8. 20., 25.

1971. Elkészült a Hajdúszováti Eszterő Öntözőfűrt, mely 1179 hektáron biztosítja a Keleti Főcsatornából az öntözővizet. – (D. S.)

A Vadászati Világkiállítás alkalmából elkészült a Finta József által tervezett tízemeletes, 314 szobás *Volga Szálló* (Bp., XIII. Dózsa György út 65.). – Bp. Lex. II. 645. p.

Elkészült a *Rózsadomb Hotel* (Bp., II. Vérhalom u. 17.). Eredetileg SZOT-gyógyüdülőnek épült Vass Antal tervei szerint, egy többhektáros ősparkban. – Bp. Lex. II. 377. p.

Befejezték a Magyar Viscosa-gyárban a szálképző üzem bővítését évi 1500 t Danamid selyem gyártására. Ugyanebben az évben szüntették be az 1948 óta gyártott viszkóz-szivacs termelést. – (P. I.)

Szolnokon megalakult a *Magyar Immunológiai Társaság*. – Karasszon, 185., 187. p.

Ld. még: Naptár, jan. 1., 4., 9., 16., 19., 22., 29., 31.; febr. 5., 12., 13., 14., 15., 25., 27.; márc. 22.; ápr. 2., 13., 20.; máj. 9., 11., 13., 17., 20.; jún. 2., 9., 23.; júl. 1., 4., 15., 30.; aug. 10., 10–20., 22.; szept. 9., 14., 16., 21., 25., 27.; okt. 11., 24., 27., 28.; nov. 9., 16., 18., 21., 24., 30.; dec. 10., 25., 31.

1. 1896. Megnyitották az *Országos Kaszinó* épületét Budapesten a mai V. ker. Semmelweis u. 1-3.sz. alatt. Az épületet báró Atzél Béla építtette Czigler Győző műépítész tervei szerint. Az Országos Kaszinó a II. vh. alatt megszünt, épületében 1945-től az FKgP központja, 1949 után a Filharmonia Vállalat (hangversenytérrel) és az Országos Rendezőiroda működött. Ezután a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság kapta meg, átépítés (árkádósítás stb.) után pedig a Szovjet Kultúra és Technika Háza lett. Jelenleg a Magyarok Világszövetsége központi székháza. – Gábor István: Egy régi épület új arca (Bp., 1971); Bp. Lex. II. p. 247.

2. 1846. Megalakult a Budai Alagúttársaság, melynek célja a budai alagút megvalósítása volt. – (H. Gy.)

1921. †**Zsakula Milán** (Bp.) gépészmérnök. Zipernowsky mellett volt tanársegéd, majd adjunktus a Műegyetemen. Az *Elektrotechnika* folyóirat szerkesztője volt 1908 és 1910 között. Fm.: *Gleichstrommessungen*. Neuruppin, 1901.; *Zárt mágneskörrel bíró egyphasisu transzformatorkok elmélete*. Bp., 1904.; *Wechselstromtechnik I-IV*. Wien-Leipzig, 1906.; *Dynamogépek...* (egy. jegyzet) Bp., 1908-1909.; *Váltakozó áramok elmélete* Bp., é. n.; *Terület meghatározás grafikus úton*. Bp., 1920. (*Korenica, Horvátország, 1877.) – MÉL. II. 1088-1089. p.; (B. A.)

1971. †**Gerő László** (Bp.) kataszteri mérnök, műegyetemi előadó, a Hadilevéltár térképtárának vezetője. Megszervezte a fotogrammetria hazai térképészeti alkalmazását, megindította a műszaki fényképezést. Fiával, Gerő Lászlóval a régi térképek alapján si-

keresen azonosította a budavári Mátyás-palota helyét. 1937-ben rendezte a Hadilevéltár első térképkiállítását. F.m.: *A légifényképezés a térképezés szolgálatában* (Magy. Mérnök és Építész Egylet Havi Ért., Bp., 1923); *Régi térképek a m. kir. Hadtörténelmi Levéltárban* (Magy. Katonai Szle., Bp., 1931).(*Bálint, Krassó-Szörény vm., 1884. dec. 6.) – MTESZ 1984. 44. p.; MÉL IV. 309. p.

6. 1571. Erdélyi országgyűlést tartottak Székelyvásárhelyen. Itt megerősítették a különböző vallások szabad gyakorlatáról szóló korábbi rendelkezéseket; hús kézműves szakmára újabb árszabást adtak ki. – MTK II.

7. 1921. ***Horváth László** (Cinkota) vegyészmérnök, közgazdász. A Budapesti Műszaki Egyetem Vegyészmérnöki Karán szerzett diplomát 1945-ben, ezután műszaki fejlesztéssel foglalkozott. 1951-52-ben a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium, 1952-től 1963-ig a Ruggyantaárugyár főmérnöke volt. 1963-1966 között az Országos Gumiipari Vállalat vezérigazgató-helyettese, 1966-1975 között vezérigazgatója. 1975-77-ben nehézipari miniszterhelyettes, 1977-től az Országos Tervhivatal elnöke, 1982-89-ben az OVK főigazgatója volt. – Jelentős találmányokat szabadalmaztatott. 1953-ban a természetes kaucsuk extendálását dolgozta ki, 1956-ban a viszkózus szál szállítószalagot, 1960-ban az orientált szerkezetű gumitesteket, 1966-ban a nagy nyomású hajlékony csövek csatlakozó elemeit. Kb. 20 további találmány társszerzője volt. Közgazdászként makrogazdasági kérdésekkel: a termelési szerkezettel, az ágazati irányítással, a szabályozórendszerrel, vállalati

stratégiával foglalkozott. Mintegy 100 tanulmány és könyv szerzője. (†Bp., 1990. okt. 30.) – MÉL IV. 389. p.

1921. *Varga Elemér (Tiszaszentmiklós) bányamérnök. 1945 előtt géplakatosként dolgozott. A miskolci Nehézipari egyetemen két diplomát szerzett: bányagépészmérnököt és bányamérnököt. Először a Bányászati Aknamélyítő Vállalatnál dolgozott, majd a Szénbányászati Minisztérium csoportvezető főmérnökéként megszervezte a bányaszellőztetési szolgálatot. Ezután került a Bányászati Kutató Intézetbe, ahol előbb a bányabiztonsági, utóbb a robbantástechnikai főosztályt vezette. 1968-ban az MTA bányászati tudományos bizottság robbantástechnikai szakreferense lett. A bányatüzek és a bányaszellőztetés kapcsolatát vizsgálta, de foglalkozott robbantástechnikával is. A *Bányászati és Kohászati Lapok*-ban több publikációja jelent meg. (†Bp., 1976. aug. 23.) – MÉL II. 818. p.; (B. A.)

8. 1921. *Szilas A. Pál (Hegybánya) bányamérnök, egyetemi tanár. Szakmai pályafutását a MAORT-nál kezdte 1943-ban. Nagykanizsa, Budapest, majd újból Nagykanizsa és Lovászi volt a munkahelye különböző beosztásokban. Az 1951-ben megindult olajmérnökképzésben előbb a Műszaki és Gazdasági Akadémián, majd Sopronban, végül Miskolcon oktatta a kőolaj- és földgáztermelést. 1953-tól egyetemi docens, 1964-től tanszékvezető egyetemi tanár, 1985-től másodállású tanár, a kőolaj- és földgáztermelés és szállítás tárgykör előadója. A magyar gázmérnökképzés megalapítója. F.m.: *Kőolaj és földgáz termelése és szállítása* (I-II. Bp., 1985);

Production and Transport of Oil and Gas (I-II. Bp. –Amszterdam, 1985-1986). (†Miskolc, 1991. jún. 5.) – (Cs. B.)

9. 1971. †Vendl Aladár (Bp.) geológus, egyetemi tanár, akadémikus. Ő indította el a laza üledékes kőzetek (agyag, lösz, homok) hazai közettani, ásványtani és kémiai vizsgálatát, valamint foglalkozott a kőzetek vegyi hatásokkal szemben tanúsított ellenállóképességével. Részt vett a hazai kőolajföldtani térképezőmunkákban is. Jelentős a hidrogeológiai munkássága: kijelölte Budapest gyógyforrásainak közös védőterületét. Kézikönyvei mellett megírta *A százéves Magyarhoni Földtani Társulat történetét* (Bp., 1958). (*Ditró, 1886. nov. 18.) – MÉL III. 832. p.; MTESZ 1986. p. 28.; Magyarok 1992. 554. p.

11. 1871. †Pataki (Sárospataki) Dániel (Kolozsvár) orvos, Erdély utolsó országos főorvosa. A kolozsvári Református Kollégium bölcséleti, majd jogi tanfolyamának elvégzése után a Főkormányshélynél gyakornokoskodott. Orvosi tanulmányait Bécsben végezte. 1830-ban itt védte meg a légkörélettani szerepéről szóló doktori értekezését (*Dissertatio inaug. med. de aere atmosphaerico*). A következő évben a kolerajárvány hírére hazahívták Kolozsvárra. Vezette a járványmegelőző és védekező munkálatokat. A betegséggel kapcsolatos megfigyeléseit és a járvány itteni lefolyását *A' Cholera Kolo'svártt* című magyar nyelvű füzetben ismertette. Kiterjedt praxist folytatott. Tudása elmélyítése érdekében hosszabb tanulmányutat tett. Meglátogatta Anglia, Hollandia és Németország legrangosabb egyetemi kórházait. 1850-ben törvénytörvényes orvosi vizsgát tett,

majd 1854-ben kerületi főorvos-sá, 1861-ben Erdély országos protomedikusává nevezték ki. Részt vett az Erdélyi Orvos-egyesület megalapításában. A főúri körök orvosaként sem feledkezett meg a szegényekről. Rendszeresen ingyen kezelte őket és ingyen gyógyszeralapot létesített részükre. Számos cikket közölt a Magyar Kurirban, a Nemzeti Társalkodóban és az Orvosi Társban. Népszerűsítő jellegű kis kötete: *A terhesség, szülés, gyermekágy s gyermeki első kor rajza, életrendi szabályokkal* (Kolozsvár, 1840). (*Kolozsvár, 1804. márc. 10.) – MÉL II. 366. p.; Gortvay 26, 41, 72, 116, 251. p.; (H. Cs.)

12. 1721. *Fáy Dávid (Fáj, Abaúj m.), jezsuita hittérítő, utazó. Nagyszombatban és Bécsben tanult, majd Sopronban és Győrben tanított. 1752-ben hittérítőként a dél-amerikai portugál gyarmatokra indult, ottani működése az észak-brazíliai Sao Marcos öblébe torkolló folyók mellékére terjedt ki. Innen küldte érdekes földrajzi és néprajzi adatokat tartalmazó leveleit hazájába. Több ízben ellentétbe került a gyarmati hatóságokkal. 1757-ben letartóztatták és Lisszabonba szállították, itt, a hírhedt Sao Juliano börtönben hunyt el, hosszú szenvedés után. Leveleit másfél évszázaddal később adták ki nyomtatásban. (†Sao Juliano de Barra, Portugália, 1767. jan. 12.) – MTE SZ 1992. 18. p.

1846. †Mannó Alajos (Pest) gyógyszerész. Oklevele megszerzése után orvosi tanulmányokat kezdett, amelyet azonban nem tudott befejezni, mert a tüdőbaja végzett vele. Rövid életében tevékeny szakíró és fordító volt. 1842-ben Pesten kiadott tankönyve, az *Orvos-gyógyyszerészi vegytan* az el-

ső magyar nyelvű mű e tárgyban. (*Debrecen, 1816. máj. 16.) – MÉL II. 134. p.; MTE SZ 1991. 54. p.

15. 1746. *Mártonfi József (Csíkszentkirály), erdélyi püspök, matematikus, csillagász. Bécsben tanult, 1774-ben Kolozsvárott a matematika tanára, 1779-ben az erdélyi római katolikus iskolák felügyelője, 1799-től erdélyi püspök. A csillagászzal szívesen foglalkozott. 1771-ben ő szerezte be a kolozsvári (tervezett) jezsuita egyetem – majd líceum – csillagvizsgálójának műszereit, 1800-tól személyesen szorgalmazta a tűzvészben elpusztult kis obszervatórium újjáépítését. Maga is oda járt észlelni. Püspökként a gyulafehérvári Batthyány Obszervatórium működését támogatta. (†Gyulafehérvár, 1815. márc. 3.) – Heinrich L.: Az első kolozsvári csillagda. Bukarest, 1978.; MTE SZ 1990. 25. p.

1821. *Herbich Ferenc (Pozsony) bányamérnök, geológus. Középiskoláit Czernovitzban végezte, majd a bécsi Josefinumban tanult tovább. Érdeklődése a bányászat és a geológia felé fordult, ezért tanulmányait Selmecbányán folytatta. Itt elvégezte a bányászati és erdészeti tanfolyamot (1841-44), majd Bukovinában szolgált bányamérnökként. 1854-től a szent-keresztbányai és fülei vasműveknél dolgozott. Később a balabányai rézbányánál volt bányanagy és igazgató. 1858-ban nagyobb tanulmányúton járt Németországban és Belgiumban. 1869-ben az Erdélyi Múzeum-Egyesület földtani-öslénytani gyűjteményének vezetője lett, és közben tanított a kolozsvári egyetemen is. Jelentős munkát végzett Erdély földjének korszerű geológiai és paleontológiai feltárásában. 1870 - 1875 között

a Földtani Intézet megbízásából elkészítette Erdély keleti részének átnézetes földtani térképét. 1882-ben a moci meteorithullásból a legnagyobb meteorikövet szerezte meg az EME gyűjteményének. Összeállította a Kárpát-terület teljes kőzetgyűjteményét (1884). F. m.: *Északkeleti Erdély földtani viszonyai* (Pest, 1871.); *A Székelyföld földtani és őslénytani leírása* (Bp., 1878.); *Paleontológiai tanulmányok az Erdélyi Érchegység mészkőszirtjeiről* (Bp., 1887.) Számos németnyelvű cikkben foglalkozott az erdélyi barnaszéntelegekkel, Borszék geológiai viszonyaival és a Kolozsvárott javasolt artézi kúttal. (†Kolozsvár, 1887. jan. 15.) - MÉL I. 707-708. p.; MTESZ 1987. 16. p.; (H.Cs.)

16. 1971. †**Móczár Miklós** (Bp.) pedagógus, biológus, entomológus. Pedagógiai pályafutását 1909-ben, a kassai tanítóképzőben kezdte, később a kiskunfélegyházi tanítóképzőben tanárkodott. 1930-tól 1942-ig a jászberényi tanítóképző intézet igazgatója volt. 1951-től a Természettudományi Múzeum Hártvászárnú gyűjteményében dolgozott, itt feldolgozta a múzeum ötezer példánynál is több fémdarázs gyűjteményét. Behatóan foglalkozott a Kárpát-medence vadméheinek rendszer-tanával és ökológiájával. Pályája kezdetétől folyamatosan jelentek meg állattani, növénytani, sőt mezőgazdasági cikkei is. Számos pedagógiai-módszertani-nevelési tanulmányt írt. 26 tankönyve jelent meg. Legjelentősebb munkái az MTA kiadásában közreadott *Magyarország állatvilága* c. sorozat *Méhfélék* (1957), *Művész-méhek* (1958), *Ős- és földiméhek* (1960), *Karcsúméhek* (1967) kötetei. Alapító tagja volt a Magyar Rovartani Társaságnak és az Entomológiai Társaságnak.

1962-ben tudományos munkásságáért megkapta a Frivaldszky Emlékérem ezüst fokozatát. (*Kiskunfélegyháza, 1884. dec. 3.) - MÉL III. 532. p.; MTESZ 1984. 43. p.; (H. Cs.)

19. 1896. †**Bothár Dániel** (Pozsony) amatőr botanikus. A budapesti egyetemen szerezte meg diplomáját és kezdetben mérnöknek készült. Nemzetőrként részt vett az 1848-as forradalomban. 1852-ben a selmecebányai líceum matematika-fizika tanárának választotta. Később hasonló minőségben a pozsonyi líceumhoz kapott meghívást. Itt tanított 1894-ig. Szabadidejében kezdett növényeket gyűjteni és számos kirándulást tett a Bakonyba és a Balaton vidékére, de botanizált a Tát-rában is. Herbáriumát a kolozsvári egyetem vásárolta meg. (*Besztercebánya, 1816. okt. 13.) - MTM personalia; (H. Cs.)

20. 1946. Felavatták a budapesti Kossuth hidat, mely megteremtette az ostrom után a közvetlen és állandó kapcsolat lehetőségét Pest és Buda között. - (H. Gy.)

22. 1846. Mailáth György elnökségével részvénytársaság alakult a Pécs és Mohács közötti vasút megépítésére. - (H. Gy.)

1971. †**Kaplonyi Károly** (Bp.) agrár-mérnök és kiadói szerkesztő. A brünni műszaki főiskolán kezdett el tanulni, de a németek 1939-es bevonulása miatt ezt félbe kellett szakítania, ezért hazatért. Volt tisztviselő és szövőgyári munkás. A II. világháborúban munkaszolgálatos lett, ahonnan megszökött, de gettóba került. Agrár-mérnöki diplomát szerzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen. 1951-ben a Duna-Tisza-közi Öntöző Vállalat segédagronómusa lett, de a következő év-

- ben már a Mezőgazdasági Kiadónál dolgozott mint korrektor. Azután lektor lett, később felelős szerkesztő is volt. 1968 és 1971 között ő szerkesztette a *Tudomány és Mezőgazdaság* című folyóiratot. F.m.: *Mezőgazdasági kiskalauz*. Bp., 1962.; *Talajerőgazdálkodás*. Bp., 1965.; *Vidám tanfolyam a növények táplálkozásáról*. Bp., 1965. (*Bp., 1918. júl. 31.) – MÉL III. 362. p.; (B. A.)
- 26. 1846.** Pesten gróf Széchenyi István a Tisza szabályozása érdekében megalapította a *Tisza-völgyi Társulat*-ot. – Gazda István: *Széchenyi napjai*. Bp., 1991. 110. p.; (D. S.)
- 1921.** †**Lánczy Leó** (Bp.) bankár. 1881-től a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank vezérigazgatója, később ennek elnöke. 1893-tól ő töltötte be a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöki posztját. Az I. világháború idején a hadigazdálkodás rendszerének egyik kidolgozója volt. (*Pest, 1852. máj. 10.) – MÉL II. 23. p.; (B. A.)
- 28. 1796.** Szatmár vármegyében a Géc-patakba meteorit hullott, fényes füstcsík kíséretében. A Magyar Kurir egykori tudósítását (1796. 235. p.) idézve: *egy nagy, vékony zsákforma esvén le*. A maradvá-
- nyokat a sűrű iszapban nem tudták fellelni. – (B. L.)
- 29. 1746.** ***Gegő József Adolf** (Marót, Hont m.) piarista matematikus. Számos iskolában tanított, 1778-1809 között Kolozsvárott az r.k. Líceum csillagvizsgálójának vezetője. Tankönyveiben részletesen foglalkozott a gyakorlati geometria oktatásával, a felmérés (telekfelvétel, térképszervezés), valamint az időmérés kérdéseivel is. Tankönyvei: *Elementa algebrae* (Pest, 1808); *Elementa geometriae* (Pest, 1808). (†Kolozsvár, 1812.) – Szinnyei, III.; Heinrich L.: *Az első kolozsvári csillagda*. Bukarest, 1978.; (B. L.)
- 31. 1921.** †**Wolff Gyula** (Torda) gyógyszerész, amatőr botanikus. A bécsi egyetemen szerzett gyógyszerészeti diplomát (1866). Kémiai ismereteit Heidelbergben, Bunsen laboratóriumában is gyarapította. Sok növényt az ő felfedezése után ismertek meg a botanikusok. Ezek közül számosat róla neveztek el. Alsószentmihályi birtokán botanikus kertet létesített. Apjától, W. Gábortól örökölt herbáriumát itt helyezte el és továbbfejlesztette. Ez halála után a kolozsvári Botanikai Múzeumba került. (*Kolozsvár, 1844. ápr. 14.) – MTM personalia; (H. Cs.)

1946. †**Hoffer András** (Biharderecske) geológus, középiskolai tanár és a Debreceni Tudományegyetem előadója. Munkássága főleg a hazai vulkánizmus, a vulkáni képződmények vizsgálatára terjedt ki. Nagy szerepe volt a hazai természettudományok népszerűsítésében is. (*Biharderecske, 1884. dec. 16.) – MTESZ 1984. 44. p.
1. 1821. †**Jónás József** (Pest) bányamérnök, mineralógus. *Ungarns Mineralreich* című művében Magyarország ásványvilágának topográfiai ismertetését adja (1820), ez a hazai ásványtan története első korszakának egyik klasszikus műve. Az általa Selmecebányán 1810-ben létrehozott bányászegyesület (Montan Gesellschaft) néhány éves működés után megszűnt. 1820-ban szakfolyóiratot alapított. (*Selmecebánya, 1787. okt. 21.) – MTESZ 1987. 36. p.; Magyarok 1992. 246. p.
2. 1846. ***Paszlavszyk József** (Deregyő, Zemplén m.) főreáliskolai igazgató, a Természettudományi Közlöny szerkesztője, akadémikus. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott. 1874-től a II. ker. főreálgimnáziumban tanított, ugyanott 1896-tól nyugdíjazásáig (1911) igazgató. Fiatalon bekapcsolódott a Természettudományi Társulat munkájába, és egész életét a tudományos ismeretek terjesztésének szentelte. Szily Kálmán mellett a legtöbb érdemet szerezte a Természettudományi Közlöny fellendítésében s széles körű terjesztésében. 1877-től a Társulat másod-, 1897-től tíz évig első titkára volt. Számos ismeretterjesztő cikket közölt. (†Bp., 1919. szept. 21.) – MÉL II. 363. p.; MTESZ 1994. 45. p.
3. 1946. †**Neuber Ede** (Mittelberg) dermatológus (bőrgyógyász), egyetemi tanár, az MTA tagja. A budapesti egyetemen szerezte diplomáját (1902). Kezdetben Klug Nándor, Lenhossék Mihály és Pertik Ottó mellett, majd 1907 és 1921 között Nékám Lajos klinikáján dolgozott. 1921-től a debreceni egyetemen a Bőr- és Nemikórtani Klinika tanára és igazgatója, 1938-tól a budapesti egyetem professzora lett. A bőrgombás megbetegedéseivel foglalkozott és az ilyen irányú egészségügyi szűrések egyik elindítója volt. Számos tanulmányt írt az antiszifilitikumok hatásáról a szervekben. Szaktanulmányai jelentek meg orvosi kritikai folyóiratokban. F. m.: *Az antiszifilitikumok aspecificitásáról* (Debrecen, 1924.); *A debreceni m. kir. Tisza István Tudományegyetem Bőr és Nemibeteg Klinikájának ismertetése* (Debrecen, 1932). (*Munkács, 1882. febr. 3.) – MÉL II. 296. p.; (H. Cs.)
5. 1971. †**Dudich Endre** (Bp.) zoológus, egyetemi tanár, az MTA tagja. A szegedi egyetemen fejezte be tanulmányait, és itt lett magántanár. 1933-tól a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen oktató, ahol megbízták az Állatrendszertani Intézet megszervezésével, amelynek ő lett az első vezetője, s melyet haláláig vezetett. Főleg az ízeltlábúak alak- és rendszertanával foglalkozott, de igen jelentős barlangtani kutatásokat is végzett. Hazánkban elsőként alkalmazta a matematika módszereit a rovarok variációs vizsgálatában, valamint a polarizációs mikroszkópos tanulmányokat is ő kezdeményezte. Nagy hatású, iskolateremtő egyéniség volt. Mintegy kétszáz cikke jelent meg. F.m.: *Az Aggteleki barlang* (Bp., 1928); *A barlangbiológia és*

problémái (Bp., 1959); *Állatrendszertan* (Loksa I.-vel, Bp., 1969). (*Nagysalló, 1895. márc. 20.) – MÉL III. 167. p.; Magyarok 1992. 112. p.; MTESZ 1995. 27. p.

6. 1846. †**Seltenhofer Frigyes** (Sopron) harangöntő. 1814-ben, majd 1817-ben harangöntő műhelyt nyitott Sopronban, amely harminc éven át működött. Harangjait az ország minden táján használták. Halála után kisüzemét gyárrá bővítették utódai, és a harangok mellett tűzoltóeszközöket is gyártottak. (*Zittau, 1800 körül) – MÉL II. 616. p.; (B. A.)

1946. Bay Zoltán és munkatársai az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumában készített rádiólokátor segítségével radarvisszhangot fogtak fel a Holdról. – A technika krónikája. p. 461.

7. 1921. †**Velits Dezső** (Pozsony) orvos, egyetemi tanár. 1885-ben a budapesti egyetemen avatták doktorrá. Semmelweis utódjának, Kézmárszky Tivadarnak volt tanítványa. Szigorló orvosként az egyetemi II. sz. női klinikán Tauffer Vilmos mellett gyakor-nokoskodott. Klinikai tevékenysége kezdetén Babes Viktor laboratóriumában képezte magát. 1890-ben kinevezték a pozsonyi m. kir. bábaképző igazgató-tanárának. Hamarosan keresztül-vitte, hogy intézetébe nőbetegeket is felvegyenek. Ezzel a nőgyógyászati szakrendelés megalapítója lesz. 1891-ben Pozsony városa segítségével, a Tauffer klinika mintájára "szülészeti polilclinicumot" szervezett. 1914-től a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Tanszékére nevezték ki, azzal a kötelezettséggel, hogy az egyetem megnyitásáig az állami kórház igazgatói teendőit is

ellátja. Számos szülészeti szakcikke jelent meg az Orvosi Hetilap, a Magyar Orvosi Archivum hasábjain és más külföldi folyóiratokban. Önállóan megjelent munkái: *A szénsav és éleny hatása az emlős szív működésére* (Kolozsvár, 1882.); *A pozsonyi m. kir. bábaképezde 1873-1895 között* (Pozsony, 1896.); *Az ovariectomia eredményeiről több ritkább daganat ismertetésével* (Bp., 1906.); *Védekezés háború idején a fertőző betegségek ellen* (Pozsony, 1915). (*Kolozsvár, 1860. ápr. 28.) – MÉL II. 982. p.; Szabó Pál: *A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága*. Pécs, 1940. 1018-1022. p.; (H. Cs.)

10. 1846. †**Vajda Péter** (Szarvas), költő, pedagógus, természettudós, az MTA lev. tagja. 1834-ben Lipcsében megindította az első magyar ismeretterjesztő folyóiratok egyikét, a *Garasos Tárt*, 1838-ban pedig Kunoss Endrével a *Természet c.* folyóiratot. Számos természettudományi művet írt és fordított (pl. Cuvier állattana). (*Vanyola, 1808. jan. 20.) – MÉL II. 943. p.; MTESZ 1983. 14. p.

1896. ***Pákh Erzsébet (Horváth Józsefné)** (Kolozsvár) pedagógus, botanikus. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott és Szegeden végezte. 1936-ig a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen volt asszisztens Györffy István mellett. Később a szegedi áll. Leánygimnáziumban volt tanár. Tanulmányúton járt a Fekete-tenger partján, Konstanca, Braila, Galac és a Mezőség vidékén. Számos növénygyűjtő utat tett az Alföld több pontján. A Györffy-féle ún. kryptogam iskolához tartozott. Doktori értekezését a magyarországi vasbaktériumokról írta (1926). Foglal-

- kozott még ostoros zöldalgákkal (Flagellatae) is és leírt néhány új Euglena- és Trachelomonas-fajt. (†Szeged, 1951. okt. 14.) – Györffy István: Erdély virágtalan növényei (Cryptogamae) a kutatás jövőt néző megvilágításban. Kolozsvár, 1943.; MTM personalia; (H. Cs.)
- 12. 1971.** †**Balogh Béla** (Bp.) gépészmérnök, hajóépítő, műegyetemi tanár. Fontos szerepe volt a folyam-tengerjáró hajók és a dízelmotoros folyami vontatóhajók tervezésében. Hajótípusait a külföldi szakirodalom is elismer- te. F.m.: *Hajók elmélete* (Vikár Tamással, Bp., 1955); *Folyami és balatoni személyhajók stabilitása* (Bp., 1956); *Hajótervezés* (I-II. Bp., 1965, 1966). (*Debrecen, 1909. aug. 26.) – MTESZ 1984. 36. p.; Magyarok 1992. 32. p.
- 13. 1971.** †**Vágó György** (Bp.) kémikus. A darmstadti és stuttgarti műszaki főiskolán szerzett vegyész- mérnöki oklevelet. 1937 és 1949 között a budapesti Hungária Vegyiműveknél volt üzemvezető mérnök és laboratóriumvezető. 1949-ben nevezték ki a Bőripari Tudományos Intézet osztályveze- tőjévé. Főleg a cserzőanyagok, zsírok, hidrofóbizáló anyagok, polimer diszperziók előállításá- val és azoknak a bőrfehérjére gyakorolt hatásával foglalkozott. F.m.: *Növényi cserzőanyagok helyettesítése műcserző- anyagok- kal*. Bp., 1952.; *Cserzőanyagok hazai termesztése, cserszömörce*. Bp., 1953.; *Felületaktív anyagok alkalmazása a bőriparban*. Bp., 1955. (*Bp., 1912. jan. 8.) – MÉL III. 811. p.; (B. A.)
- 14. 1971.** †**Scholcz Albin** (Bp.) a borászat tudósa, a felsőfokú szőlészeti és borászati szakoktatás neves ta- nára. (*Krasznokvajda, 1898. szept. 28.) – MATÉ III. 161. p.; MÉL III. 688. p.
- 15. 1896.** ***Markó Dezső** (Miskolc) orvos, röntgenológus. Orvosi oklevelét Budapesten szerezte. Praxisa so- rán mindvégig röntgenológiával foglalkozott. 1930-ban egyetemi magántanárrá habilitáltak. Ta- lálmánya többek között az ún. ejtő kazetta és a genitáliákat vé- dő szerkezet. (†Bp., 1966. máj. 1.) – MTESZ 1991. 50. p.
- 1971.** †**Mauritz Béla** (Bp.) geológus. A budapesti egyetem természet- rajz szakán Krenner József tanít- ványa volt. Doktori címét még mint hallgató nyerte el. Miután végzett, az egyetem ásványtani és kőzettani tanszékén lett tanár- segéd. Semsey Andor ösztöndí- jával külföldi egyetemekre, labo- ratóriumokba ment tanulni, ku- tatni. Érdeklődése a magmás kő- zetek felé fordult. A Mátra an- dezitjéről szóló monográfiáját az Akadémia adta ki. 1914-ben egyetemi tanárrá nevezték ki, és megbízták az Ásvány-Kőzettani Intézet vezetésével. Itt feldolgoz- ták az erdélyi Ditró eleolit- szienitje, a Fruska Gora trachitos kőzetét, a Mecsek alkáli jellegű kőzeteit és a Balatonfelvidék ba- zaltjait. Volt a budapesti egye- tem egyik dékánja, majd az 1943/1944-es tanévben ő lett a rektor is. Mint protektor, meg- akadályozta, hogy az egyetemet a nyilasok megpróbálják nyugat- ra hurcolni. A háború után idő előtt nyugdíjazták, akadémiai tagságától megfosztották, mégis tovább dolgozott a Földtani Inté- zetben és a Nemzeti Múzeum- ban. F.m.: *A Mátra-hegység eruptív kőzetei*. Bp., 1909.; *Ás- ványtan I-II*. Bp., 1942. (*Kassa, 1881. máj. 3.) – MÉL III. 513. p.; (B. A.)

17. 1896. †**Purjesz Zsigmond, id.** (Bp.) belgyógyász, orvostörténész. Orvosi tanulmányokat folytatott a bécsi és pesti egyetemeken. 1869-ben kapott orvosi oklevelet. A következő évtől Korányi Frigyes tanársegédje majd gyakornok volt a budapesti belklinikán. 1877-ben az ókori orvostudomány történetéből magántanári képesítést nyert. Elsőnek (1873) a görög orvostudományról és a hippokratészi loccsanásról, majd 1876-ban az Ebers-féle papiruszok orvosi vonatkozásairól adott ki könyvet. Ókori és középkori témájú tanulmányai a hazai szaklapokon kívül bécsi és müncheni folyóiratokban jelentek meg. (*Szentés, 1845.) - MÉL. II. 450-451. p.; (H. Cs.)

19. 1846. †**Kis János** (Sopron) evangélikus lelkész, fordító és tudománynépszerűsítő. Szépírói becsvágai mellett (négy évtizeden át levelezett Kazinczyval) hatalmas kultúrpolitikai munkát végzett. Számos külföldi tudós földrajzi és természetrajzi munkáját lefordította magyar nyelvre. Elsőként közölte magyarul James Cook kapitány Föld körüli útjainak feljegyzését (Pest, 1816), mely a nagy földrajzi utazók által írt és magyar nyelvre lefordított nyolc kötetes sorozat első darabja. A maga korában értékes mű volt a *Nemzeteket és országokat ismertető gyűjtemény* (I-II. Pest, 1808-1809). (*Rábaszentandrás, 1770. szept. 22.) - Szinnyei; MUL 204. p.; (B. L.)

20. 1821. ***Feszl Frigyes** (Pest) építész, a hazai romantikus építészet legeredetibb képviselője. 1846-ban részt vett az Országház tervezésére kiírt nemzetközi pályázaton, és első díjat nyert, a terv azonban nem valósult meg. Művei közül legjelentősebb a Pesti Vigadó, mely az 1859-ben készített

alaptervsorozat alapján 1860-1864 között épült fel. További, máig fennmaradt jelentősebb alkotásai: Kapucinus rendház és templom (1852, Bp., Fő u.), Dohány utcai zsinagóga kupolás szentélye (1854), továbbá számos villa és lakóház. (†Bp., 1884. júl. 25.) - MTESZ 1984. 34. p.; Magyarok 1992. 147. p.

1821. ***Storno Ferenc** (Kismarton) festő, restaurátor, építész. Münchenben és Bécsben festészetet és építészetet tanult. Sopronban építészként és festőként is egyaránt dolgozott. Sopronban, Lőcsén, Pannonhalmán, Garamszentbenedeken több középkori templomot, épületet restaurált. Gazdag magángyűjteményt hozott létre. (†Sopron, 1907. jan. 29.) - MÉL II. 661. p.; Levardi Rezső: Id. Storno Ferenc pannonhalmi működése. Soproni Szemle, 3. 1939. 1-2. 35-51. p. (B. A.)

1846. †**Lechner József** (Buda) mérnök. Az Institutum Geometricum növendékeként szerezte képesítését. A Helytartótanácsnak alárendelt országos műszaki szervezet, az Építési Főigazgatóság munkatársa, majd 1839-től vezetője. Jelentős szerepe volt az 1838-as pesti árvíz utáni Dunaszabályozási tervek elkészítésében, és a hazai állami vízszabályozási munkálatok irányításában. (*Ómoldova, 1791.) - MÉL II. 48. p.; MTESZ 1991. 12. p.

1946. †**Råde Károly** (Bp.). Az 1893-ban létesült Kertészeti Tanintézet díszkertészeti részlegének szervezője, 1894-1914 között a Tanintézet vezető főkertésze, a virág-, zöldség- és gyümölcsajtatás oktatója, 1913-tól a Fővárosi Kertészet igazgatója. (*Jessnitz bei Bautzen, Németo., 1864. márc. 11.) - MTESZ 1989. 19. p.

- 23. 1896.** Homor István, a szegedi főreáliskola igazgatója Röntgen felfedezése után három és fél hónappal a szegedi Dugonics Társaságban bemutatta a „csodával felérő fényt”, az általa készített röntgenfelvételt. Egyik tanítványa kezének csontjait fotografálta le egy közönséges fényképlemezre. (W. C. Röntgen 1895. november 8-án fedezte fel a láthatatlan sugárzást.) – Veress Sándor: Röntgen és Homor. Népszabadság, 1995. nov. 21.
- 24. 1871.** ***Bobula János** (Bp.) építész. 1893-ban szerzett építész mérnöki oklevelet, ezt követően tanulmányútra ment Angliába és az Egyesült Államokba. Több kastélyt és templomot épített. Ő tervezte a bizánci stílusú, dekoratív elemekkel gazdagon ellátott debreceni görög katolikus templomot és a debreceni volt pénzügyi palotát (Kossuth u. 12-14.), eklektikus stílusban, archaizáló építészeti elemek felhasználásával. Szakirodalmi tevékenységet is folytatott, egy ideig az Építészeti Szemle főszerkesztője volt. A Magyar Építőművészek Szövetségének egyik alapító tagja. (†Bp., 1922. máj. 5.) – Művészeti Lexikon, I. köt. Bp., 1965. 255. p.; (D. S.)
- 25. 1971.** A Budapesti Műszaki Egyetem területén megkezdődött egy 11 500 m² alapterületű laboratórium építése az építész oktatás színvonalának növelésére, Nagy Elemér tervei szerint. – (H. Gy.)
- 26. 1896.** ***Báldy Bálint** (Baja) mezőgazdász. A magyaróvári Gazdasági Akadémián szerzett oklevelet. Uradalomban dolgozott, majd 1927-ben a gödöllői Baromfiteenyésztő Munkásképző Iskolához került. Kinevezésével az intézmény nagyarányú fejlődésnek indult. Megalapozta a gazdasági baromfitartást, a prémesállattenyésztési részleget, a halgazdaságban a süllőtartás és -szaporítás módszerét, a korszerű takarmányozást. Az intézmény 1933-ban kísérleti tangazdasággá alakult át, melynek 1936-tól vezetője lett. A háború alatt megsemmisült intézményt a felszabadulás után újjászervezte. Szaktanácsadói hálózatot szervezett és megszervezte az egységes szakoktatást. Az 1952-ben Kisállattenyésztő Kutató Intézet alakult intézmény baromfiteenyésztési osztályának vezetője lett. F.m.: *A baromfi tenyésztése* (Bp., 1954, 1957, 1961). (†Gödöllő, 1971. szept. 26.) – MÉL III. 33. p.
- 27. 1921.** ***Hullay József** (Rimaszombat) idegsebész, egyetemi tanár. Főként az epilepszia és az extrapiramidális mozgászavarok sebészeti kezelésével, a halántéklebeny működésével, az agydaganatokkal, elsősorban a hallóideg-daganatokkal, az agyi aneurizmákkal, angiómákkal foglalkozott. Kutatta az epilepszia sebészeti gyógyításának lehetőségeit. Mint idegsebész nemzetközi hírnevet szerzett. (†Debrecen, 1984. jan. 16.) – MÉL IV. 393. p.
- 1971.** †**Barthos Gyula** (Nagykanizsa) erdőmérnök, ornitológus. Diplomáját a selmecbányai erdészeti akadémián szerezte. Kezdetben a Retyezát-hegységben dolgozott, majd a Kendeffy-uradalom erdésze lett. 1945 után az Erdőgondnokságot vezette. Tanulmányaiiban leginkább a Nagykanizsa környéki erdőkkel foglalkozott madártani szempontból. F.m.: *Nordcapi utam madártani és erdészeti tanulságai*. Bp., 1948. (*Nagykanizsa, 1883. jún. 30.) – MÉL III. 56-57. p.; (B. A.)

1. 1871. ***Simon Norbert** (Nagyvárad) mérnök. Elsőként szerkesztett és adott ki hazánkban olyan megyei közúti térképeket, melyeken az egyes városok és községek közötti távolságok fel voltak tüntetve (kilométerben). (†Bp., 1939. febr. 28.) – MTESZ 1989. 17. p.

***Veszprémy Dezső** (Sajószent-andrás) orvos, kórboncnok, egyetemi tanár. Orvosi diplomáját a kolozsvári egyetemen szerezte meg (1895). Kezdetben az itteni Belgyógyászati Klinikán gyakornokoskodott, majd 1897-ben a Kórbonctani és Kórszövet-tani Intézetben lett tanársegéd. 1903-ban „kórszövetan” tárgykörből magántanárrá habilitáltak. 1914-ben ny. r. tanár; előbb a kolozsvári, majd 1921-től a szegedi egyetemen a kórbonctan professzora és az egyetemi Kórbonctani- és Kórszövet-tani Intézet igazgatója. Hosszabb tanulmányúton tartózkodott Németországban (1902). Kutatásai a kórbonctan, kórszövetan és a bakteriológia területére terjedtek ki. Részletesen foglalkozott az encephalitis haemorrhagica kórbonctanával és a myeloid leukaemiával. Kísérleti alapon vizsgálta a gümöbacillusok virulenciáját. Kutatásai kiterjedtek még az üszkös gyulladások bakteriológiájára, a malária kórszövet-tani elváltozásaira és aperiarteritis nodosa vizsgálatokra is. Buday Kálmánnal közösen írt tankönyvében (*Kórboncolástan* 1-2. Bp., 1914-15.) a jóindulatú daganatokról és az idegrendszer betegségeiről szóló fejezetek szerzője. (†Szeged, 1924. máj. 24.) – MÉL. II. 994. p.; Szegedi egyetemi almanach 1921-1970. Szeged, 1971.; (H. Cs.)

1896. Megkezdte működését a *M. Kir. Szabadalmi Hivatal*, egyúttal életbe

lépett a találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvény-cikk, mely az önálló magyar szabadalmi jogintézményt és ezen belül az ezzel kapcsolatos feladatok ellátását biztosító Szabadalmi Hivatalt létrehozta. – A magyar iparjogvédelem 75 éve. Bp., 1970. 84. p.

1921. ***Dobrányi Géza** (Eger) vegyész-mérnök. A budapesti Műegyetemen 1943-ban szerzett diplomát. Zemplén Géza műegyetemi tanszékén kezdte meg munkáját. 1943-1951 között a Chinoin Gyógyszervegyészeti Gyár kutatómérnöke, majd üzemvezetőhelyettese volt. 1951-ben a Magyar Filmlaboratórium Vállalat kísérleti laboratóriuma vezetőjeként kezdett el fotokémiával foglalkozni. Utóbb ennek a vállalatnak igazgatója lett. A fotokémia mellett a fototechnika és fotóművészet fejlődését is figyelemmel kísérte. Nagy szerepe volt a színesfilm-kidolgozás ellenőrzött, biztonságos feltételeinek kialakításában, s ennek elterjesztésében. A 60-as, 70-es években előadásokat tartott, melyek révén egész fotós nemzedék számára tette érthetővé a fotokémiai folyamatokat és azok összefüggéseit. *A filmki-dolgozás kémiája* (Bp., 1954.) c. munkájában a felvétel-technika és kidolgozás kémiai vonatkozásait és összefüggéseit foglalta össze. Másik (Ifj. Tildy Zoltánnal közösen írt) műve a *Természetfényképezés* (Bp., 1964). Kévs számú írása a *Fotó* c. lapban jelent meg. (†Bp., 1990. aug. 3.) – MÉL IV. 194. p.

2. 1846. ***Palugyay József** (Pozsony) bornyagykereskedő. Franciaországban elsajátította a korszerű borkezelés szabályait, majd hazatérve apja, Palugyay Jakab üzemében meghonosította. Ausztria, Németország,

Svájc és a tengerentúli államok felé kereskedett. Sokat tett azért, hogy külföldön megismerjék a magyar édesborokat, valamint a villányi, a karlócai és tokaji borokat. (†Pozsony, 1915. máj. 3.) – MÉL II. 350. p.; (B. A.)

3. 1821. ***Andrássy Manó gróf** (Kassa) vasgyáros, ipari úttörő, akadémikus. Egyetemi tanulmányai után Nyugat-Európába és Észak-Afrikába utazott. Részt vett az 1848-as szabadságharcban, ennek leverését követően menekülnie kellett. Hazatérése után korszerűsítette a Sajó menti vasművek vasércbányászatát és kohászatát. Kezdeményezésére alakult meg a Salgótarjáni Vasfinomító Társulat (1868), ez később (1881) a Rimamurányvölgyi Vasmű Részvénytársasággal egyesült. Akkoriban ez volt hazánk legnagyobb nehézipari vállalata. Andrássy Manó tagja volt az igazgatóságnak. Azon kevés számú arisztokratáink közé tartozott, aki az ipar fejlesztésével gyakorlatilag is foglalkozott. (†Görz, 1891. ápr. 23.) – MTESZ 1991. p. 47.

4. 1896. ***Gergely Jenő** (Kolozsvár) romániai magyar matematikai szakíró. Tanulmányait szülővárosában a ref. kollégiumban (1914), és az egyetem matematikai karán (1918) végezte. 1920-tól 1948-ig a kolozsvári Marianum leánygimnáziumban tanított; 1947-től nyugalomba vonulásáig a Bolyai Tudományegyetem, majd a Babes-Bolyai Egyetem matematika karán adott elő, ezzel párhuzamosan a Számítási Intézet munkatársa volt 1952-62-ben. A nem-euklideszi geometriáról több nyelven jelentek meg publikációi, mindenekelőtt a Bolyai- és Lobacsevsz-kij-, valamint Hilbert-féle terek-

kel kapcsolatban hazai és külföldi matematikai szakfolyóiratokban. A *Matematikai és Fizikai Lapok*, valamint a *Zentralblatt für Mathematik* (Berlin) munkatársa. A *Bolyai János élete és műve* c. kötetben tanulmánya jelent meg (1953). F.m.: *Bevezetés a differenciál geometriába* (Kiss Árpáddal, egyetemi jegyzet, Kolozsvár, 1957); *Ipotezele care stau la baza geometriei lui B. Riemann* (Bukarest, 1963). (†Kolozsvár, 1974. máj. 10.) – MÉL IV. 306. p.

1921. †**Dudinszky Emil** (Nagyszalók) főreáliskolai természettanár, botanikus. Középiskoláit Lőcsén, az egyetemet Budapesten végezte. 1877-ben a nagykállói gimnáziumhoz nevezték ki tanárnak. 1905-ben a gimnázium igazgatója lett. Egész életében Nagykálló környékének flóráját és faunáját tanulmányozta. Kiemelten a puhatestűek és a tücskök természettanra foglalkoztatta. Számos cikket írt ebben a témakörben, amelyek az állattani közleményekben, a *Természettudományi Közlönyben* és a *Rovartani Lapokban* jelentek meg. Botanikai tapasztalatait a "25 év alatt tapasztalt változások Nagykálló környékének flórájában" című cikkében foglalta össze (1906). (*Nagyszalók, Szepes megye, 1854. ápr. 24.) – Szinnyei, II. 1107-1108. p.; MTM personalia; (H. Cs.)

5. 1821. ***Neuschloss Simon** (Vágvecse) fakereskedő, gyáralapító. Az 1840-es évek elején testvérével fakereskedést, ácsüzemet alapított, amit rövidesen Pestre költöztetett. 1860-ban parkettagyárat létesített, ami az első ilyen üzem volt hazánkban, emellé felépített egy gőzfűrésztelepet. (†Pest, 1871. jan. 31.) – MÉL II. 295. p.; (B. A.)

6. 1871. *Bálint Zoltán (Nagyvárad) építész. Mérnöki oklevelének megszerzése után bejárta Európát. Hazatérve Jámbor Lajossal együtt nyitott építész irodát. Együtt építették a párizsi világkiállítás magyar pavilonját és a Legfőbb Állami Számvevőszék palotáját (ma Külügyminisztérium) Budapesten. Építési irodájuk alkotása Debrecenben a Vármegyeháza épülete (Piac u. 54.), mely a magyaros szecesszió egyik legszebb alkotása; jó ritmusú palota, főhomlokzatán a Zsolnay gyár virágornamentes mázatlan pirogránit díszburkolatával. Másik debreceni művük a püspöki palota (Hatvan u. 1.), háromemeletes szecessziós épület, melynek 40 m magas rézfedésű tornya a Nagytemplom szomszédságában sok vitát váltott ki. (†Bp., 1939. jan. 17.) – Művészeti Lexikon. Bp., 1965. I. 150. p.; (D. S.)

8. 1896. *Mihályi Zoltán Károly (Tamási) erdőmérnök, szakíró. A selmecbányai Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskolára iratkozott be, de már Sopronban kapott diplomát. Az erdőműveléstani tanszéken lett tanársegéd. 1938 és 1944 között ő szerkesztette az *Erdészeti Lapokat*. Dolgozott az Akadémiai Kiadónál és szerkesztője volt az *Agrár-irodalmi Tájékoztató*nak is. (†Bp., 1970. szept. 25.) – MÉL III. 526. p.; (B. A.)

11. 1921. *Csáki Frigyes (Bp.) gépészmérnök. Először szövőgyári munkásként egy egyéves tanfolyamot végzett el. A II. világháború idején többször behívták munkaszolgálatra. 1945-ben iratkozott be a Műszaki Egyetemre. Ennek elvégzése után itt lett tanársegéd. 1961-ben kinevezték az automatizálási tanszék vezetőjévé. 1964 és 1965 között az egyetem rektora volt. Alapító

tagja volt az MTA Számítás-technikai és Automatizálási Kutató Intézetének. Kezdetben az energiaátvitellel, majd a különleges villamosgépekkel foglalkozott, ezekről az érdeklődése az erősáramú ipari elektronikára, az automatizálásra, a folyamatszabályozásra terelődött. Elnöke volt a Magyar Elektrotechnikai Egyesületnek és a Pugwash Magyar Nemzeti Bizottságának. F.m.: *Komplex számok és vektorok elektrotechnikai alkalmazása*. Bp., 1952.; *Szabályozástechnika*. Bp., 1962.; *Automatika*. Bp., 1969.; *Korszerű szabályozáselmélet - Nemlineáris, optimális és adaptív rendszerek*. Bp., 1970.; *Bevezetés az automatikába*. Bp., 1973.; *Bevezetés a digitális technikába*. Bp., 1977. (†Bp., 1977. aug. 29.) – MÉL III. 114. p.; A Budapesti Műszaki Egyetem 200 éve. Bp., 1982. 95-96. p.; (B. A.)

14. 1871. *Varsányi Emil (Kassa) gépészmérnök. 1895-ben szerzett mérnöki oklevelet, majd a Pesti Hengermalomban dolgozott műszaki vezetőként. Később az Első Gazdasági Gépgyár műszaki igazgatója, ezt követően magánmérnök lett. 1913-tól a Műegyetem tanára. Malomipari munkássága – technológiai-gyakorlati és szakirodalmi vonatkozásban is – jelentős. (†Bp., 1938.) – MTESZ 1988. 16. p.

1871. *Vitalis István (Pusztaszent-tornya [ma: Orosháza]) geológus. 1894-ben fejezte be a budapesti egyetemet, majd Lóczy Lajos mellett lett tanársegéd a Műegyetemen. 1894-ben Selmecbányára került, ahol kezdetben középiskolai tanár volt, majd a Bányászati és Erdészeti Főiskolán adjunktus, később több tanszéket is vezetett itt, de volt rektor és protektor is. Nagy sze-

repe volt abban, hogy a főiskolát 1934-ben műegyetemi rangra emelték. Fontos eredményeket ért el a Balaton környékének geológiai kutatásában, valamint Egbell környéki és kárpátaljai szénhidrogén telepek feltárására irányuló részletes földtani térképezésekben. Legjelentősebb tudományos szakterülete a kőszénkutatás volt. Az ő nyomán tártak fel nagy tömegű barnakőszén a Nagyegyházi-medencében, a Zirci-Jásdi-medencében, a Kecské-hegy-Borókás-hegy szerkezeti medencében. 1945-ben ő lett az elnöke a Magyarhoni Földtani Társulatlaknak. F.m.: *A Balaton-felvidéki bazaltok*. Bp., 1911.; *A magyarországi magnezit-előfordulások földtan-telepismerettani szempontból*. Bány. és Koh. Lapok, 1914.; *A hazai bauxitokkal kapcsolatos alumíniumvasérc*. Bány. és Koh. Lapok, 1931.; *A recski arany-, ezüst- és rézbányászat*. Bány. és Koh. Lapok, 1933.; *Az úrkúti mangánérc*. Bány. és Koh. Lapok, 1935. – Vendel Lajos: *Vitális István emlékezete*. Földtani Közlöny, 1948.; Magyarok 1992. 563. p.; (B. A.)

15. 1896. Megjelent Firtinger Károly *A Magyar Állam Nyomdászati Történelmi Térképe* című kézikönyve, melyet a Millennium alkalmából a Könyvnyomdászok Szakköre jelentetett meg. (A kiadvány reprintje a közelmúltban az Antikvár-tár sorozatban jelent meg.) – (B. A.)

16. 1946. †**Száhlender Lajos** (Bp.) gyógyszerész, egyetemi tanár, lapszerkesztő. Than Károly mellett volt tanársegéd és Winkler Lajosnál asszisztens. Élelmiszerkémiai vizsgálatokat dolgozott ki. Az 1940-ben megjelenő *Kémikusok Lapjának* főszerkesztője, a Ter-

mészettudományi Társulat vezetője tagja volt. (* Bp., 1877. ápr. 27.) – MÉL III. 29. p.; (P. I.)

1971. A Minisztertanács elfogadta az 1006/1971-es rendeletet az országos településfejlesztési koncepcióról. Ez a döntés évtizedekre meghatározta Magyarország településhálózatának sorsát. A fővárostól az alapfokú településekig tíz kategóriát állított föl. Ez a hierarchia rendszer lehetővé tette a jelentősebb központok gyorsított fejlesztését, de koncepcionális okokból és a pénz elosztásának a mechanizmusából eredően a kisebb központokat visszafogta. A legkisebbeket, az ún. szerepkör nélküli településeket pedig, ha nem tartoztak egy nagyváros agglomerációjába, hanyatlásra ítélte. – Bernát - Bora - Matheika: *Magyarország gazdaságföldrajza*. Bp., 1986. 75-76. p.; (B. A.)

18. 1796. ***Karap Sándor** (Hajdúböszörmény) mezőgazdász és bírósági írnök. Debrecenben tanult jogot, majd Hajdúböszörmény főjegyzője lett. 1821-ben megházasodott, felesége Diószegi Sámuel Zsuzsanna nevű lánya volt. Az ő fiával együtt alapította meg 1845-ben Zeleméren azt a 300 kataszteri holdas gazdaságot, amely egyben árvaintézet is volt. Az volt a céljuk, hogy az árva gyermekekből gazdákat neveljenek. Ennek első vezetője Gönczy Pál volt. A szabadságharc idején a gazdaság tönkrement. Karap Sándor ezenkívül még sokat tett Debrecen fásításáért, fejlesztette a város kertészetét, szőlészetét és gyümölcsstermesztését. (†Debrecen, 1863. okt. 9.) – MÉL I. 858. p.; (B. A.)

1896. ***Kacsó Sándor** (Szentgerice) agronómus. A mezőgazdasági

akadémiát Kassán és Kolozsvárott végezte el, majd gazdaságtiszt lett gr. Teleki Béla erdélyi birtokán. 1951-től a nádudvari Vörös Csillag Tsz. agronómusa volt. 1953-ban a gazdaságában a tagok érdekeltségén alapuló premizálási rendszert vezetett be, ami akkor egyedülálló és mintaértékű volt Magyarországon. (†Nádudvar, 1962. márc. 14.) – MÉL I. 833. p.; (B. A.)

20. 1921. ***Rényi Alfréd** (Bp.) matematikus, egyetemi tanár, akadémikus. A szegedi tudományegyetemen szerezte diplomáját 1946-ban, majd 1949-ig aspiránsként Moszkvában képezte tovább magát. 1950-ben kinevezték a Matematikai Kutató Intézet (akkor még Alkalmazott Matematikai Intézet) igazgatójának, 1952-től a budapesti Tudományegyetem egyetemi tanára volt. Kezdetben főleg számelmélettel foglalkozott, majd érdeklődése a valószínűségszámítás és az információelmélet felé fordult, mely tárgykörök további munkásságának középpontjába kerültek. A valószínűségelmélet terén egyik kiugróan jelentős sikere a valószínűségszámítás Kolmogorov által megalkotott axiómarendszerének olyan általánosítása, hogy annak gyakorlati vonatkozású nehézségei elhárultak. Számos kapcsolatot talált a számelmélet és a valószínűségelmélet között, különösen a valószínűségszámítás számelméleti alkalmazásaiban. Ide tartozik a Borel-tétel általánosítása is. Tevékenyen részt vett a matematika tanításának reformjában. Emlékére 1972-ben az MTA Matematikai Kutató Intézete Rényi Alfréd-díjat alapított. F.m.: *Axiomatischer Aufbau der Wahrscheinlichkeitsrechnung*. Berlin, 1954.; *Sur les graphes aléatoires*. Párizs,

1962.; *Wahrscheinlichkeitsrechnung mit einem Anhang Informationstheorie*. Berlin, 1962.; *Dialógusok a matematikáról*. Bp., 1965.; *Levelek a valószínűségről*. Bp., 1967.; *Probability Theory*. Bp.-Amsterdam, 1970.; *Napló az információelméletről*. Bp., 1976. (†Bp., 1970. febr. 1.) – MÉL III. 651. p.; Magyarok 1992. 435. p.

21. 1796. ***Kubinyi Ferenc** (Videfalva) tudományszervező, a magyar tudományos élet mecénása. (†Videfalva, 1874. márc. 28.) – MÉL I. 1024. p.; Magyarok 1992. 301. p.

22. 1971. †**Szent-Iványi György** (Bp.) mérnök, geodéta. 1958-tól az Állami Földmérési és Térképészeti Hivatalnál az első állami földmérési hivatalok megszervezésével és a városmérések irányításával foglalkozott. A főváros és több vidéki város felmérését irányította. F. m.: *Városok felmérése és térképezése*. B., 1961.; *Geodéziai munkaszervezés*. Bp., 1966.; *Földméréstan*. Bp., 1969.; *Geodéziai kézikönyv*. (társszerző, Bp., 1977.) (*Körmöcbánya, 1909. nov. 18.) – MÉL III. 754. p.

27. 1896. †**Schnedár János** (Gleisdorf) építész, műegyetemi tanár. Az építészeti tudományok előadója volt a József Ipartanodában, később a József Műegyetemen. F.m.: *Anleitung zur Baukunst* (Wien, 1856); *Grundzüge der darstellenden Geometrie* (Brünn, 1856); *Műépítészettani alaktan* (Bp., é.n.). (*Brünn, 1826. okt. 5.) – MÉL II. 594. p.; (B. A.)

30. 1946. Felállították a korábban felrobantott lakihegyi rádióadó újjáépítése során annak első 26 méteres darabját. – (H. Gy.)

31. 1896. ***Barna János** (Mád) vegyész-mérnök. 1918-ban a budapesti Műegyetemen vegyész-mérnöki oklevelet szerzett. 1919-től 1949-ig a Posta Kísérleti Állomáson dolgozott mint postafő-mérnök, posta műszaki tanácsos és 1941-től mint műszaki igazgató. A posta által felhasznált anyagok minőségének ellenőrzésével foglalkozott, majd részt vett egy forgóhengeres viszkoziméter megszerkesztésében. Itt kötött barátságot a későbbi Nobel-díjassal, Békésy György fizikussal, aki támogatásával került 1946-ban a stockholmi Karolinska Intézetbe. 1950-51-ben a Vegyesbányászati Vállalat laboratóriumvezetője. 1951-től a Bányászati Kutató Intézet tudományos munkatársa, majd főmunkatársa 1969-ig, nyugdíjazásáig; ezt követően 1977-ig tudományos tanácsadó. Az utóbbi helyen a hazai betonok ipari hasznosításának problémáival foglalkozott, s e témában számos tanulmányt tett közzé hazai és

külföldi szaklapokban. Tagja volt az Országos Találmányi Hivatal betonbizottságának. F.m.: *Hazai betonok tulajdonosági az ipari felhasználhatóság szempontjából* (Bp., 1952); *A betonok ipari felhasználása* (Bp., 1954). (†Bp., 1986. júl. 1.) – MÉL IV. 63. p.

1921. ***Sándor János** (Bp.) fizikus. A budapesti egyetemen végzett. 1944-ben munkaszolgálatos lett. 1959-ben került a Műegyetemre, a fizikai-kémiai tanszéknek volt az adjunktusa. 1974 után mint a Fizikai Intézet munkatársa dolgozott tovább, 1976-ban ennek az intézménynek az igazgatóhelyettesévé nevezték ki. Kezdetben elektrokémiával, a fémleválás kérdésével foglalkozott, később áttért az irreverzibilis termodinamikai folyamatokra. F.m.: *Fizikai-kémiai gyakorlatok* 3. Bp., 1961.; *Fizika-elektrotechnika példatár* Bp., 1970.; *Elektromosság* Bp. 1977. († Bp., 1977. aug. 16.) – MÉL III. 673. p.; (B. A.)

1921. †**Pákey Lajos** (Kolozsvár) építész. Budapesten és Münchenben tanult, Bécsben Theofil Hansen tanítványaként részt vett a bécsi parlament terveinek elkészítésében. 1877-ben visszatért Kolozsvárra, a város főmérnöke és az Iparmúzeum igazgatója lett. Több épületet tervezett Kolozsvárott: Unitárius Kollégium, New York Szálló és a Mátyás-szobor talapzata. Egyéb munkái: mezőzáki Ugron-kastély. Számos unitárius templom tervét ő készítette: Dicsőszentmártonban, Székelyudvarhelyen, Magyarsároson és Bölönön. Budapesten Fadrusz János szobrászművész műteremházát tervezte. (*Kolozsvár, 1853. márc. 1.) – MÉL II. 338. p.; (H. Gy.)

1. 1921. †**Süss Nándor** (Bp.) műszerész. 1876-ban a kolozsvári egyetem meghívására jött Magyarországra, hogy megszervezze az Egyetemi Mechanikusi Állomást. 1884-ben ő lett Budapesten az Állami Mechanikai Tanműhely országos mechanikusa és vezetője. 1890-ben szerződést kötött a Calderoni céggel az általuk készített műszerek értékesítéséről. 1900-ban a műhely megszűnt, helyette Süss Nándor-féle precíziós Mechanikai Intézet néven mint magánvállalat működött tovább. 1918-ban részvénytársasággá alakult át. Ez volt a Magyar Optikai Művek elődje. Ebben az intézetben készült 1890-ben az Eötvös-inga első példánya. F.m.: *A mechanika fejlődése hazánkban és külföldön*. Bp., 1886. (*Marburg, 1848. szept. 25.) – MÉL II. 669. p.; (B.A.)

1946. †**Kenéz Béla** (Bp.) statisztikus. A budapesti és a londoni egyetemen tanult, majd a Központi Statisztikai Hivatalnál kezdett el dolgozni. 1905-ben a kereskedelmi minisztériumba került.

Statisztikát tanított a budapesti és a kolozsvári egyetemen. Megválasztották parlamenti képviselőnek, majd Károlyi Gyula kormányában megbízták a kereskedelmi minisztérium vezetésével. F.m.: *A statisztika elmélete*. Bp.-Pozsony, 1903.; *A városok fejlődése és jelentősége*. Bp., 1905.; *Kivándorlás és iparvédelem*. Kolozsvár, 1911.; *Földbirtokpolitika a háború előtt és a háború után*. Bp., 1928. (*Szolnok, 1874. márc. 15.) – MÉL I. 899-900. p.; (B. A.)

2. 1971. Felavatták a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központját. Első főigazgatója Straub F. Brunó volt. – MTK 1971-1992. Bp., 1994. 9. p.; (B. A.)

6. 1871. Megnyitották az Arad-Temesvár közötti vasútvonalat. – (H. Gy.)

1896. †**Pecz Ármin** (Bp.) kertész. Kereskedelmi iskolát végzett. Kertészeti ismereteit a Fűvészkertben sajátította el. Nyugat-Európába hosszabb tanulmányi útra ment. 1848-ban Eötvös József kinevezte a Ludoviceum főkertészévé. Felkapott kerttervező volt, ő készítette el többek között a Ludoviceum parkjának átalakítását és a Múzeum kert tervét is. Magyarországon ő létesített először törzsfagyűjteményt. Alapító tagja volt az Országos Kertészeti Egyletnek, amelynek 1891 és 1895 között alelnöke is volt. (*Pest, 1820. okt. 8.) – MÉL II. 383. p.; (B.A.)

7. 1846. ***Schwenzky Ármin** (Bánát-komlós) állatorvos. A Pesti Állatgyógyintézetben szerezte állatorvosi oklevelét. Ezt követően rövid ideig állatorvosként működött Budapesten, majd ösztöndíjas gyakornok volt az Állatorvosi Tanintézet patkolóján. 1878-tól ugyanitt, de a Belorvostani Kli-

nikán volt tanársegéd. 1882-ben nevezték ki a gyógypatkolástan oktatójának. Az ő nevéhez fűződik a gyógypatkolástan önálló tanítása, a patkolástani intézet kialakulása és fejlődése. Munkásságát a gyakorlatból származó szaktudás jellemezte. Tudományos felkészültséggel orvosi, klinikai szemlélettel kiemelte szakmáját a kézműves mesterségből és az állatorvostudomány egyik klinikai szakágazatává fejlesztette. Pataszögmérőt, új típusú patakutató fogót és a test-súly patára kifejtett terhelését kimutatni képes készüléket szerkesztett. (†Bp., 1927. jan. 20.) – MÉL II. 607. p.; Kovács Gyula – Fehér György: Biographia. Elhunyt tanáraink és előadóink életrajza. Állatorvostudományi Egyetem, Bp., 1986.; Holló Ferenc (szerk.): 200 éves a magyar állatorvosi felsőoktatás. Bp., 1987.; (H. Cs.)

8. 1846. †**Vásárhelyi Pál** (Buda) okl. mérnök, az MTA (Magyar Tudós Társaság) rendes tagja. Dolgozott a Körösökön, a Duna vízrajzi felvételén. 1833-tól Széchenyi mellett a Vaskapu-szabályozás vezetője. 1837-től az Építési Főigazgatóság hajózási mérnöke. 1846-ban a Tisza-szabályozás munkálatainak lett a vezetője. A Tisza-völgyi Társulat közgyűlésének vitája közben szélütés következtében hunyt el. A magyar vízgazdálkodás egyik legjelentősebb alakja. F.m.: *Introductio in praxim triangulationis*. Pest, 1827.; *Magyarország esetmérési térképe*. Pest, 1843. (*Szepesolaszi, 1795. márc. 25.) – MÉL II. 968. p.; Magyarok 1992. 549. p.; MTESZ 1995. 28. p.

1896. ***Koltay Pál** (Szarvas) tanár, méhész, újságíró. 1922-ben a gyakorlatban bizonyította a vándorlásos méhészkedés előnyeit. 1935-ben életre hívta a Békés vm.-i első

vándoroltató méhészcsoporthoz. 1938-tól az Orsz. Magy. Méhészeti Egyesülés ig. választmányi tagja volt. F.m.: *Korszerű méhészkedés*. Bp., 1944.; *Méhészkedjünk*. Bp., 1954.; *Méhészeti zsebkönyv*. Bp., 1958.; *Méhészet zsebkönyve*. Bp., 1960. (†Szarvas, 1969. ápr. 9.) – MÉL III. 412. p.

10. 1871. ***Marczell György** (Pozsony) meteorológus, kutató. 1894-től az Intézet munkatársa volt, szívesen foglalkozott a műszerekkel, ezért 1898-ban őt és Héjas Endrét küldték ki a tervezett központi obszervatórium megszervezéséhez szükséges tanulmányútra. Valóban az általa javasolt formában épült meg 1900-ban az ógyallai obszervatórium (amely ma a Szlovák Hidrometeorológiai és Geofizikai Szolgálat főállomása). 1900-1904 között ennek vezetője volt, 1927-től az Országos Meteorológiai Intézetben aligazgató, 1933-34-ben igazgató. Foglalkozott a mágneses mérésekkel, a légköri elektromossággal, és ő indította meg a pilotléggömbös magaslégköri kutatásokat hazánkban. (†Bp., 1943. febr. 1.) – MTESZ 1993. 24. p.

1921. ***Mészáros Károly** (Pápa) gépészmérnök, közlekedés- és postaügyi miniszterhelyettes. A csepeli Weiss Manfréd-gyárban konstruktorként kezdte pályafutását, majd a Csepel Autógyár főtechnológusa, később igazgatója volt. 1968-73 között közlekedés- és postaügyi miniszterhelyettes, 1970-73 között a MÁV vezérigazgatója. Több találmány és új gyártástechnológia alkalmazása (hazai keréktárca-, a mélyhúzott vezetőfülke-gyártás, a pneumatikus mérőműszerek bevezetése stb.) fűződik nevéhez. (†Bp., 1973. júl. 13.) – MÉL III. 522. p.

11. 1846. ***Vadászfy Jenő** (Imrefalva) erdész entomológus. Erdészeti tanulmányait a selmecebányai Erdészeti Akadémián végezte el. Kezdetben Coburg herceg magyarországi uradalmában volt alkalmazásban. Később innen a közalapítványi erdészeti ágazathoz helyezte a VKM. Az erdőgazdaságon kívül előszeretettel foglalkozott rovarügyi kutatásokkal és méhészettel. Szorgalmasan kutatta lakóhelye, Pilismarót entomofaunáját. Itt számos, a tudományra nézve is új fajt fedezett fel. (†Pilismarót, 1909. máj. 3.) – Csiki Ernő: V.J. Rovartani Lapok, 16. 1909.; MTM katalógus; (H. Cs.)

1871. ***Kellner József** (Bp.) mérnök. Oklevelét 1899-ben szerezte meg. A Ganz Villamossági Gyár próbatermének munkatársa, majd vezetője. 1910-ben szabadalmaztatta a villamos tengely elvén alapuló szerkezetét, mely szinkronizálta a filmszalag és a gramofon forgását. Később a villamos gépek párhuzamos kapcsolására készített szinkronizáló berendezést. Elkészített egy javított megoldású wattmérőt. Az ő munkája a vonatvilágítás dinamója (1923). Pöschl Imrével hézagpótló művet írt az elektrotechnikáról, három kötetben (1922-26). (†Bp., 1943. júl. 20.) – MTESZ 1993. 40. p.

13. 1821. ***Schlick Ignác** (Pest) vasgyáros, az első hazai vasöntöde tulajdonosok egyike. Középiskolát végzett, majd szakmáját Franciaország és Svájc vasöntödéiben tanulmányozta meg. Hét év után hazatért és 1847-ben Budán vasöntödét létesített, de ez rövid idő után tönkrement. Ezután az óbudai hajógyár öntőmestere. Több év után vejével, Langenfeld Friggyessel Budán ismét öntödét hoztak létre. Innét Pestre költöz-

tek, megalapítva a Schlickgyárat, ahol acélszerkezetek gyártására rendezkedtek be. Nevezetesebb alkotásaik: az Operaház, a Fővámház-, az MTA-épület tetőszerkezete, az Iparcsarnok acélszerkezete, továbbá a Dráva-híd Varasdnál. (†Pest, 1869. dec. 23.) – MÉL II. 590. p.; MTESZ 1994. 54. p.; (B. A.)

1971. Felavatták a Debreceni Házgyárat. – MTK IV. 9. p.; (B. A.)

14. 1896. ***Csillag Pál** (Bp.) matematikus. A budapesti Tudományegyetemen tanult. 1924-ben a Goldberger-gyár matematikusa lett. Függvénytannal és halmazelmélettel foglalkozott, az alkalmazott matematika egyik magyarországi kezdeményezője. F.m.: *Hatványsorra vonatkozó két összetartási kritérium kapcsolatáról. Korlátos ingadozási függvények* (h.n.; é.n.). (†Bp., 1944. dec. 24.) – MTESZ 1994. 54. p.

15. 1896. †**Boros Béni** (Arad) mérnök. Bécsben és Prágában tanult, majd a bácskai uradalomban dolgozott. Később Csongrád vármegye főmérnöke lett. 1875 után az Arad-Körösvölgyi Vasút igazgatóság tagjaként ő tervezte a társaság vasútvonalait. Parlamenti képviselő is volt. F.m.: *Az Arad-Körösvölgyi vasút tervezete*. Arad, 1875. (*Arad, 1839. ápr. 7.) – (B. A.)

16. 1871. ***Mikola Sándor** (Péterhegy) fizika- és matematikatanár, a bp.-i ev. főgimnázium igazgatója, az MTA tagja (1942). Ügyes és találékony kísérletező, nemcsak látványos, de új demonstrációs eszközei és eljárásai is feltűnést keltettek. Foglalkozott a dielektrikumok fizikájával és a Lichtenstein-féle porábrákkal. Tanulmányozta a fizika alapkérdéseit, e tárgyról több könyve is megjelent. Eredményes tudó-

mánynépszerűsítést végzett (Természettudományi Közlöny, Uránia, Budapesti Szemle). Nevét ma tanulmányi verseny és díj is őrzi. F.m.: *A fizikai alapfogalmak kialakulása*. Bp., 1911.; *A fizika gondolatvilága*. Bp., 1933.; *A fizikai megismerés alapjai*. Bp., 1941. (†Nagykanizsa, 1945. okt. 1.) – MEL II. 213. p.; Magyarok 1992. 356. p.; MTESZ 1995. 45. p.

1896. ***Szabó Béla** (Aknaszlatina) okleveles műkertész, egyetemi tanár. A kertészeti technológia terén úttörő munkásságot fejtett ki. 1919-től 1959-ig tanított a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem jogelőd intézményeiben. A Nemzetközi Gyümölcsle Bizottság tagja, számos tudományos és ismeretterjesztő mű szerzője volt. (†Bp., 1982. ápr. 14.) – (F. K. L.)

18. 1871. Királyi rendeletre a Földművelés-, Ipar és Kereskedelmi Minisztérium statisztikai osztályából megszervezték az önálló Országos Magyar Statisztikai Hivatalt. – (B. A.)

1921. ***Gyarmati László** (Balassagyarmat) gyógyszerész, egyetemi tanár. A budapesti Orvostudományi Egyetemen szerzett gyógyszerész diplomát 1949-ben. 1950-ben a Gyógyszeripari Kutatóintézet munkatársa lett. A hazai morfingyártással és mellékalkaloidák kinyerésével foglalkozott, s gyógyszertechnológiai csoportot hozott létre. 1955-től az Egészségügyi Tisztviselők Iskoláján oktatott hivatásos tisztként, majd a Magyar Néphadseger egészségügyi szolgálatának kutatóintézetében dolgozott. Itt toxikológiai-klinikai laboratóriumot hozott létre, új eljárásokat dolgozott ki a gyógyszerek felszívódásának vizsgálatára. 1971-

ben egyetemi tanárrá nevezték ki a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Gyógyszerészeti Intézetébe. F.m.: *A gyakorlati toxikológia alapjai* (Bp., 1963); *Klinikai toxikológia* (társszerzőkkel, Bp., 1969); *A gyógyszertechnológia és a biofarmacia kémiai ellenőrző módszerei* (társszerzőkkel, Bp., 1982). – MEL IV. 328. p.

19. 1821. ***Wodetzky Lajos** (Versec) középiskolai tanár, feltaláló. W. József, a későbbi fizikus és csillagász apja. A bécsi egyetemen diplomázott. Pályafutását Teschenben kezdte, majd Jagersdorfbán tanárkodott. 1852-től Versecen tanított a Főreáliskolában, melynek később igazgatója is lett. A tanítás mellett technikai problémák foglalkoztatták. 1858-ban szabadalmazták a mozdony elé szerelhető hóékejét. Találmányát sokáig a szabadalom megkerülésével forgalmazták. Módosította a Werndl-féle puskat és a Hardtmuth-rendszerű cserépkályha alapötlete is tőle származik. (†Versec, 1874. nov. 9.) – Vajda (1958), p. 117., 376.; MEL II. 1050. p.; (H. Cs.)

20. 1971. Befejeződött a Budapesti Kertészeti Egyetem 260 férőhelyes kollégiumának építése. A kollégium épületét Pál Balázs Ybl-díjas építész tervezte. – (H. Gy.)

23. 1196. †**III. Béla** magyar király. II. Géza és Eufroszina orosz hercegnő másodszülött gyermeke volt. Egy ideig Mánuel bizánci császár őt tekintette örökösének, akinek udvarában nevelkedett. Így megszerezte mindazokat az ismereteket, amelyek az államvezetéshez szükségesek. 1172-ben amikor a magyar trón megüresedett a bizánci császár támogatásával ő foglalta el. 1173 januárjában koronázták magyar

királya. Az országban szilárd királyi gazdaságot teremtett, európai méretekben is igen magas jövedelemmel rendelkezett, de rendkívül sokat tett a művelődésért is. Az 1180-as években nagyarányú építkezést kezdett Esztergomban. A korábbi egyszerű lakótornyot palotává bővítette ki, amelyet gótikus stílusban folytattak tovább a következő évtizedben. A francia cisztercita szerzetesek számára több rendházat alapított: Pilisen, Pásztón, Szentgotthárdon, Egresen és Zircen. Ez a rend sokat tett a fejlett mezőgazdasági kultúra meghonosításáért Magyarországon. Az esztergomi érsektől független kancelláriát állított fel a királyi ügyek intézésére, oklevelek kiadására, melyek készítését a párizsi egyetemen tanult jegyzők és írnokok végezték. Ebben a hivatalban nagyszámú diploma készült, amelyek fontos forrásai a XII. századi magyar történelem kutatásának. Feltehetően udvarában dolgozott Anonymus mester is. Korából maradt fenn krónikánk, a *Gesta Hungarorum* és az 1195 körül keletkezett nyelvemlékünk, a *Halotti Beszéd*. (*1148.) – Kristó Gyula – Makk Ferenc: *Az Árpád-házi uralkodók*. Bp., 1988. 213-233. p.

1771. †**Mayerhoffer András** (Pest) építőmester, a magyarországi barokk-rokoko építészet egyik legtehetségesebb képviselője. Fő művei: a gödöllői kastély (1744–50), továbbá a gácsi (1736 k.), a péceli (1740 után), a nagytétényi (1751 k.) kastély. Feltehetően az ő tervei alapján épült a kalocsai székesegyház (1735-54) és a pesti pálos (egyetemi) templom (1722 k.– 1727). Számon tartják kisebb egyházi épületeit is (pl. a kecskeméti piaristák temploma). Városi palotái

közül jelentősebbek: a pesti Péterffy-palota, a volt esztergomi Vármegyeháza stb. A meg nem valósult terveit az Országos Levéltár őrzi. (*Salzburg, 1690). – MTESZ 1990. 9. p.

26. 1821. ***Szontagh Pál** (Dobsina), gömöri rézhámor-tulajdonos, politikus. 1843-tól Csetneken megszervezte és vezette a rézhámort és a vasolvastót, amelyet az 1860-as években gyárüzemmé fejlesztett. 1867 után képviselő, 1883-ban az Iparegyesület elnöke. Tevékenyen közreműködött az ipartörvény felülvizsgálatában, a bányatörvény-javaslat kidolgozásában és a vízjogi törvény megszerkesztésében. (†Bp., 1911. febr. 10.) – MÉL II. 795. p.; MTESZ 1986. 16. p.

29. 1896. Budapesten a Somossy-mulatóban animatográf néven megtartották az első magyarországi mozielőadást. – MTK III. 792. p.

30. 1896. Megjelent a millenniumi képeslapsorozat. Magyarországon már 1896 előtt is nyomtattak képeslapokat, de a rendszeres kiadásuk ezzel a sorozattal kezdődött el. A Magyar Királyi Posta az Ezredéves Kiállítás alkalmából kétféle bérmentesítésű, könyomatos levelezőlapsorozatot jelentetett meg. Nem kellett rájuk bélyeget ragasztani, mert a két, illetve öt krajcáros bélyeget rájuk nyomtatták. A Magyar Posta történetében ezek voltak az első rányomott bérmentesítésű lapok. A sorozatok 32 darabból álltak, és a Millenniumi Kiállítás helyszínéit, magyar, horvát és szlavóniai tájakat, történelmi jeleneteket, életképeket mutattak be. – Petercsák Tivadar: *A képeslevelezőlap története*. Miskolc, 1994.; Willoughby, Martin: *A History of Postcards*. London, 1992.; (B. A.)

1. 1896. Megnyílt a budapesti Vígszínház (Bp., XIII. Szt. István krt. 14.). A főváros első jelentős magán-színházaként épült a bécsi Fellner és Helmer színházépítő cég tervei szerint. (Első előadás-ként Jókai Mór *A barangok* című darabját mutatták be.) – Bp. Lex. II. 628. p.; MTK III. 793. p.
2. 1896. A honalapítás ezeréves évfordulójának ünnepségsorozata a Városligetben rendezett *ezredéves kiállítás* megnyitásával kezdetét vette. Az 520 ezer négyzetméteren, 240 pavilonban megrendezett kiállításon kizárólag magyar eredetű alkotásokat, gyártmányokat és termékeket mutattak be. Bp. Lex. I. 407-408. p., II. 140. p.
1896. Átadták a forgalomnak a budapesti Földalatti Vasutat.
4. 1896. A király felavatta a millenniumi ünnepségek képzőművészeti kiállításának elhelyezésére szolgáló Múcsarnokot, s megnyitotta a 276 kiállító 1276 művéből rendezett kiállítást. Az épületet Schickedanz Albert és társa, Herczog Fülöp tervei alapján Havel Lipót építőmester kivitelezte. Az épület díszítésére a Zsolnay gyár fagyálló, színes pirogránit domborműveit és díszzeit alkalmazta. – (H. Gy.)
6. 1746. ***Szablik István** (Szeged) fizikus, tanár. 1762-től piarista szerzetes. Rendjének több gimnáziumában fizikát és történelmet tanított. 1783-ban röviddel a Montgolfier testvérek kísérletei után Pesten felbocsátotta az egyik első kísérleti léggömböt. Kísérletét Győrött és Szegeden is megismételte. Földgömböt is szerkesztett, de a pusztá tényen kívül mást nem tudunk erről a munkájáról. 1794-ben Nagyváradban (Erdély) megszerkesztette az első hazai telegrafot. (†Kalocsa, 1816. máj. 2.) – MTE SZ 1991. 53., 198. p.
7. 1796. ***Pach János** (Kismarton) építész. Kasselik Fidél és Zitterbarth Mátyás mellett volt rajzoló. Nagybátyja, Kühnel Pál halála után átvette annak munkáját, és folytatta az esztergomi bazilika építését, de befejezni nem tudta, mert meggyilkolták. Helyébe Hild József lépett. Egyéb munkái: esztergomi kánonok házak, az esztergomi kerek templom, továbbá befejezte a pannonhalmi könyvtár építését. Tervet készített az egri székesegyházhoz. F.m.: *Neuerfundene ... Spardacher* (Pest, 1830); *Neue Bauart* (Pest, 1831). (†Esztergom, 1839. okt. 9.) – MÉL II. 336. p.; (B. A.)
9. 1971. †**Angeli Lambert** (Bp.) kertészmérnök, növénynevelő. Fő kutatási területe a zöldségtermesztés, főleg az étkezési paprika kutatása, agrotechnikai kísérlete és nemesítése. Csokrosítási programja alapot teremtett az étkezési és a fűszerpaprika további nemesítéséhez. Utolsó éveiben a vírusrezisztencia-nemesítés terén ért el eredményeket. F.m.: *Paprikatermesztés* (Bp., 1955); *A fajta és az ültetési időpont hatása a növényházi paprikahajtás gazdaságosságára* (Bp., 1966). (*Isztimér, 1916. dec. 10.) – MÉL III. 13. p.
10. 1896. Megtartották az első filmvetítést a budapesti Royal-szállóban. (Ez a rendszeres magyarországi filmvetítések kezdetét jelentette.) – MTK III. 793. p.
1921. Szerződést írtak alá az Ipari Robbanóanyag Rt. (a Peremartoni Vegyipari Vállalat jogelődje) létesítéséről. – (P. I.)
11. 1971. †**Erdei Ferenc** (Bp.) agrárközgazdász, szociográfus, tudományos szervező. A szegedi egye-

tem jogi karán végzett 1934-ben. Az egyetem elvégzése után a Makó és Vidéke Hagymakertészek Szövetkezete és Egyesületeiben könyvelő, majd ügyvezető igazgató. Ekkortól már sorra jelentette meg nagyhatású szociográfiai írásait. Parasztpolitikusként bekapcsolódott a közéletbe. 1944-ben az ideiglenes kormány belügyminisztere, aki kiemelkedő szerepet játszott a földreformban. A mezőgazdaságban a tudományos alapokon nyugvó nagyüzemi gazdálkodás képviselője. 1957-től tevékenysége súlypontját a tudomány területére helyezte. 1957–64-ben az MTA főtitkára, 1964–70-ig az MTA alelnöke, majd 1970-től haláláig ismét főtitkára. Fontos szerepet játszott a korszerű tudománypolitikai kutatásirányítási és szervezéstudományi gondolkodás formálásában. *Ne legyen illúzióink a mi problémáinkat nekünk kell megoldani* – figyelmeztetett harminc évvel ezelőtt. Fm.: *Futóhomok. A Duna-Tisza-köz földje és népe*. Bp., 1937.; *Parasztok*. Bp., 1938.; *Magyar város*. Bp., 1939.; *Magyar falu*. Bp., 1940.; *Üzemszervezési kérdések a szocialista mezőgazdasági nagyüzemekben*. Bp., 1961.; *A mezőgazdasági üzemszervezés elméleti és gyakorlati kérdései*. Bp.; *Város és vidéke*. Bp., 1971.; *Tudománypolitikai, kutatásirányítási és szervezéstudományi tanulmányok*. Bp., 1980. (*Makó, 1910. dec. 24.) – MÉL III. 178-180. p.; MATÉ I. Bp., 1987. 485-490. p.

- 13. 1971.** †**Bányai János** (Székelyudvarhely) geológus, muzeológus. Székelykeresztúron és Székelyudvarhelyen tanított. Megalapította és szerkesztette a *Székelység* című folyóiratot (1931-1944). Ennek mellékletként jelent meg 1938-ban *A Székelyföld természeti kincsei és ritkaságai* cí-

mű munkája, majd 1957-ben *A Magyar Autonóm Tartomány hasznosítható ásványi kincsei* című könyve. Orbán Balázs kiváló követőjeként és utódként száznál több természettudományos és honismereti közleménye jelent meg, nagyrészt erdélyi lapokban és folyóiratokban. (*Kézdivásárhely, 1886. nov. 6.) – MTESZ 1986. 27. p.; Magyarok 1992. 36. p.

- 14. 1821.** ***Zsigmondy Vilmos** (Pozsony) bányamérnök. A selmeci Bányászati Akadémia elvégzését követően, gyakorlati ideje után a bécsi bányaigazgatóságnál, majd Resicabányán dolgozott. A szabadságharc alatt ágyúkat és löport gyártott a honvédség részére, ezért olműtzi várfogságra ítélték. Kiszabadulása után magánmérnökként működött és ekkor kezdett el foglalkozni a hévízkutatással. Nevéhez fűződik a harkányi, a margitszigeti, a lipiki, az alcsúti, és a 970 méter mély városligeti kutak fúrása. Akadémiai tagként kifejtett tudományos és országgyűlési képviselőként végzett közéleti tevékenysége meghatározó szerepet játszott a magyar műszaki értelmiség iránti tisztelet megteremtésében külföldön és hazánkban egyaránt. (†Bp., 1888. dec. 21.) – MÉL II. 1094. p.; MTESZ 1988. 40. p.; Magyarok 1992. 593. p.; (Cs. B.)

- 16. 1896.** †**Turóczi Mózes** (Kézdivásárhely) rézműves. Mesterségét apjától sajátította el. 1848 és 1849 között Gábor Áron mellett a kézdivásárhelyi öntödében 64 ágyút öntött. (*Kézdivásárhely, 1813. jan. 23.) – MÉL II. 916. p.; (B.A.)

- 17. 1871.** ***Bárany Dezső** (Bp.) hegedűkészítő mester. Tanulmányait 1877-ben Bécsben kezdte meg, majd néhány év múlva a Reményi-féle hangszergyárba került.

1907-ben saját műhelyt nyitott. A hegedűket évszázadokkal öregebbnek mutató lakktalálmánya segítségével utánozta a régi mesterhegedűket (Stradivarius, Guarneri, Guadagnini, Zanolli stb.), de sok hegedűt szignált a saját nevével is. Találmányára felfigyelt egy amerikai műgyűjtő, Fred Chamier, aki Bp.-en műhelyt rendezett be számára. Hangszerei mind külföldre, javarészt Amerikába kerültek. A háború után számos kitüntetésben részesült. Karban tartotta Hubay, Plotényi, Vecsey Ferenc és mások hangszereit. Haláláig építette kiváló koncerthegedűit. (†Bp., 1942. febr. 19.) – MÉL III. 45. p.

1971. †**Gombás Pál** (Bp.) fizikus, egyetemi tanár, akadémikus. Tanársegédként kezdett foglalkozni a kvantummechanikai többtest-problémával és alkalmazásával. A statisztikus atomelmélet művelője és kiváló képviselője volt. Az elmélet legfejlettebb modelljét a világ szakirodalmában *Thomas-Fermi-Dirac-Gombás-modell*-ként ismeri. Az atomi rendszerek statisztikus elméletéről fejezetet írt a *Handbuch der Physik* című sorozatban. (*Selegszántó, 1909. jún. 5.) – MÉL III. 251. p.; MTE SZ 1984. 31. p.; Magyarok 1992. 173. p.

18. 1846. ***Szedlaczek István** (Kis-Tapolcsány) orvos, amatőr lepkész. A bécsi katonai József Akadémián folytatta orvosi tanulmányait. 1871-ben a pozsonyi katonai kórházhoz nevezték ki, majd Somogy megyébe helyezték át. Részt vett a boszniai hadjáratban. Az ország számos városában működött még katonaoorvosként. Szabadidejében nagy buzgalommal gyűjtött lepkéket. Nyitra megyében gyűjtött a legtöbbet. Számottevő gyűjteményét halála után családja érté-

kesítette. (†Bp., 1907. jún. 16.) – Csiki Ernő: Sz. I. Rovartani Lapok, 14. 1907.; (H. Cs.)

20. 1796. ***Lánghy István** (Csokonya) mezőgazdasági és természettudományos szakíró. A keszthelyi Georgicon diákja volt, miután ezt elvégezte, gazdatiszt lett. Lencsés Antallal együtt szerkesztette a hetenként megjelenő *A természeti, gazdasági és mester-ségi Esmeretek tárát*-t. Több német természettudományos művet fordított le, illetve dolgozott fel. F.m.: *Az összehasonlító élő természettudományoknak alapvonaljai*. Pest, 1829.; *Vizsgálódások a világ alkotmánya felett*. Pest, 1827.; *A gyümölcsfa tenyésztés I-IV*. Pest, 1830-1832.; *Az értelmes, gyakorlott és gondos disznó-tenyésztő gazda és orvos*. Pest, 1830. (†Pest, 1832. márc. 27.) – MÉL II. 29. p.; (B.A.)

1871. ***Baintner Ferenc** (Balassagyarmat) mezőgazdasági vegyész. 1894-től a mosonmagyaróvári mezőgazdasági akadémián tanított, majd a vegyvizsgáló állomás igazgatója lett. F.m.: *A mezőgazdasági szeszgyárak jövedelmezősége, berendezése, üzeme* (Kolozsvár, 1904); *A borászat kézikönyve* (Kolozsvár, 1906). (†1948. márc. 26.) – MÉL I. 70. p.; (B. A.)

1896. ***Jeszenszky Árpád** (Nagykikinda) mezőgazdász, egyetemi tanár, a mezőgazdasági tudomány doktora (1985). 1927-1933-ban a *Kertészet* c. szakfolyóirat szerkesztője, 1934-1944 között a *Magyar Gyümölcs* c. szaklap felelős szerkesztője. A két világháború között a kertészeti szakigazgatás kérdéseivel foglalkozott. Sokat tett az üzemi gyümölcsstermesztés kialakítása, szervezése, valamint a gyümölcsfeldolgozás és -értékesítés terjesztése terén. 1945 után a kertészeti kuta-

- tás és oktatás területén működött. Megkapta az Entz Ferenc-emlékérmet. Visszaemlékezései 1995-ben jelentek meg *A magyar kertészet története – ahogy megéltem* címmel. (†Bp., 1988. júl. 11.) – MÉL IV. 421. p.
- 1971.** Budapesten, a XII. ker. Hárshegyi úton megkezdődött a 169 szobás Európa Szálló toronyépületének építése. Tervezője Lőrinc József Ybl-díjas építész. – (H. Gy.)
- 21. 1821.** ***Münnich Adolf** (Szepes-Igló) bányamérnök. Selmecebányán és Freibergben tanult, az utóbbi egyetemén szerzett bányamérnöki diplomát. Szakismereteit a felsőmagyarországi bányáknál hasznosította. A dobsinai területen lévő Zenberg és Kotterbach nevű bányák igazgatója volt. Nagyjórészt az ő érdeme a salgótarjáni kőszéntelep feltárása. Nyugdíjazása után írta *A felsőmagyarországi bányapolgárság története* című munkáját (Igló, 1895.), amely német nyelven is megjelent. (†Igló, 1899. febr. 15.) – Szinnyei, 9. köt. 473-474. p.; Weber, 143-146. p.; (H. Cs.)
- 1896.** ***Rakusz Gyula** (Mária-huta) paleontológus, geológus. Budapesten végezte el az egyetemet. 1921-ben a Műegyetemen lett tanársegéd, majd 1928-tól a Magyar Földtani Intézet geológusa volt. F.m.: *A dobsinai és Bükk-hegységi karbon sztratigráfiai paleográfiai helyzetéről*. Földtani Közlöny 1927.; *Dobsinai és nagyvisnyói felsőkarbon kövületek*. Bp., 1932.; R. Gy.-Strausz László: *A Villányi hegység földtana*. Bp., 1953. (†Bp., 1932. jan. 3.) – MÉL II. 480. p.; (B. A.)
- 23. 1796.** ***Stingl Vince Ferenc** (Sopron), a herendi porcelángyár alapítója. Fiatalon már ő vezette a tatai Schlögel-gyárat és a kőedények gyártásával kísérletezett, de tönkrement. 1825-ben Herenden telepedett le és gyárat alapított, de 1840-ben meg kellett válnia tőle. Azután Pápán, Városlődön bukkant fel, de életének utolsó szakaszáról alig maradtak fenn adatok. (†1850 körül) – MÉL II. 659. p.; (B. A.)
- 26. 1946.** †**Kerékjártó Béla** (Gyöngyös) matematikus, egyetemi tanár, akadémikus. A budapesti Tudományegyetemen végzett, ahol 1920-ban avatták bölcsészdoktorrá. Geometriai vizsgálatainak kiindulópontja a topológia és a csoportelmélet. A topológiai leképezések szerkezetére vonatkozó vizsgálatokat egy általa bevezetett fogalom, a regularitás segítségével egységesítette és újabb eredményekkel gyarapította. A folytonos csoportokra vonatkozó vizsgálataiban bebizonyította az összes kéttagú csoport analicitását. Foglalkozott a Bolyai–Lobacsevsz-kij-féle síkgeometria új megalapozásával is, melyben a Hilbert-féle axiómarendszert vette alapul. F. m.: *Vorlesungen über Topologie*. Berlin, 1923.; *A geometria alapjairól*. I. köt. Szeged, 1937.; II. köt. Bp., 1944. (*Bp., 1898. okt. 1.) – MÉL I. 903. p.; Magyarok 1992. 266-267. p.
- 30. 1746.** Zichy Miklós megkötötte az óbudai Zichy kastély építésére szóló szerződést. Az első tervet Jäger János Henrik budai kőfaragómester készítette Bebó Károly közreműködésével, aki korábban az uradalom építési felügyelője, ekkor már udvari szobrász volt. – (H. Gy.)
- 31. 1896.** Az Országos Törvénytár-ban kihirdetett az 1896. évi VII. törvény cikk a honalapítás évezredes emlékének törvénybe iktatásáról. – Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 1896. évi törvénycikkek. Bp., 1897. 30-31. p.

1896. A budapesti Tudományegyetem Orvosi Karának kórbonctani tan-széke számára új, nagyobb sza-bású épület építését kezdték meg a törvényszéki orvostani intézet telke mögött. (Ma: I. és II. sz. Anatómiai Intézet, Bp., IX. Tűzoltó u. 58.) – Hógyes Endre: Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről. Bp., 1896. 646. p.

1. 1921. ***Bátor Béla** (Bp.) mérnök, a műszaki tudományok kandidátusa. A budapesti Műegyetem el-végzése után az egyetemen meghívott előadóként energetikát oktatott. 1969-től 1981-ig az Energiafelügyelet igazgatóhe-lyettese volt. Nevéhez fűződik az első Heller-Forgó berendezés gépészeti tervezése. Kutatásai-ban az égés és gázosítás elméle-tével foglalkozott. (†Bp., 1990. jan. 15.) – MÉL IV. 70. p.

2. 1896. Az Országos Törvénytar-ban kihirdettetett az 1896. évi VIII. törvénycikk *a honalapítás ezre-dik évfordulójának megörökítésé-re alkotandó művekről.* – Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytar. Millenniumi em-lékkiadás. 1896. évi törvény-czikkek. Bp., 1897. 31-32. p.

1971. †**Winter Ernő** (Bp.) vegyészmér-nök, az MTA tagja. A magyar hí-radástechnikai és vákuumtechnikai ipar és kutatás kimagasló képviselője. Oklevelét a budapesti Mű-egyetemen szerezte, majd 1920-1924 között a vegyiparban műkö-dött kutatóvegyészként. 1925-ben az Egyesült Izzóhoz került, ahol rövid megszakítással 1950-ig dol-gozott és jelentős találmányai szü-lettek. 1962-ben az MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézetének igazga-tóhelyettese, az elektronfizikai osztály vezetője. Alkotásai közül kimagaslanak a bárium elektron-

csövek, melyek a külföldi gyárt-mányokkal minden tekintetben versenyképesek voltak. Jelentősen növelte az elektroncsövek teljesít-ményét. Eljárását nagyteljesítmé-nyű adó- és vevőcsövek gyártásá-ban is alkalmazzák. 1950-től a Távközlési Kutató Intézet munka-társa. Itt munkatársaival kidolgozta az ún. készlet-katódokat, melyek-vel hatalmas áramimpulzusok emittálása vált lehetővé, s több speciális feladat megoldására is al-kalmasak. Jelentős munkát végzett az MTA Híradástechnikai Bizott-ságában, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) alapító tagja. Közel száz találmá-nya, szabadalma volt. F.m.: *Vá-kuumtechnika (II. Oxidkatód)* (Bp., 1954.); *Válogatott fejezetek a fer-romágnesesség témaköréből* (Bp., 1955.); *Single Electron Generated Current Pulse in a Vacuum Diode* (Bp., 1964.). (*Győr, 1897. márc. 15.) – MÉL III. 854. p.; Magyarok 1992. 573. p.

3. 1821. ***Simonyi Antal** (Kecskemét), a magyarországi fényképészet egyik úttörője. Pesten mérnöki diplomát szerzett, a fényképészettel párizsi tanulmányai idején ismerkedett meg. Hazatérve (1847) festő és fotográfus, az 1860-as évektől már teljesen a fényképezéssel kereste kenyerét. 1866-ban Párizsban *pillanatfelvételi találmánya*-val aranyérmet nyert. Tanulmányozta a fényképezés eljárásait és eszközeit. Az egyetlen fotográfus volt, aki a Tudós Társaság (MTA) előtt elő-adást tartott (1859). Vallotta, hogy a fényképezés is művészet, és a művészetek is megkövetelik a ma-guk tudományos-technikai eszkö-zeit. Számos hírneves kortársát megörökítette. Hírneve és népsze-rűsége ellenére az 1873. évi gazda-sági válság őt is tönkretette, elsze-gényedve, a Statisztikai Hivatal tisztviselőjeként hunyt el. (†Bp., 1892. jan. 3.) – Fejős I.: S. A. Fotó,

1957. 5.sz.; Szakács E.: S. A. a hazai fényképezés egyik úttörője. *Cumania*, III. Historica. Kecskemét, 1975.; (B. L.)

1846. Az Első Magyar Pozsony-Nagyszombati Vasúti Társaság Pozsony-Nagyszombat közötti vonalán megindult a lóvontatású forgalom. A vonal 1872-ig lóvontatással üzemelt. – (H. Gy.)

5. 1846. ***Pachinger Alajos** (Steffolto-bányatelep) piarista tanár, zoológus (parazitológia), gyorsíró. Hittudományi főiskolai diplomát szerzett, majd a nagybecskereki gimnáziumban tanított 1879-ig. Közben megszerezte az akkor még ritkaságnak számító gyorsírói tanítói oklevelet (1871). Később mint a Piarista Rend tagja Budapestre került tanárnak. Itt lehetősége nyílt a természetrajz-vegytan szakos tanári oklevél megszerzésére. 1880-ig látogatta az egyetemet, ahol Jurányi Lajos és Margó Tivadar tanítványa volt. 1881-ben Kolozsvár-ra került. 1883-ban itt avatták bölcsészdoktorrá és magántanári képesítést is nyert. A történelmi Magyarország számos rendi gimnáziumában tanított (Nagykanizsa, Podolin, Selmecbánya, Temesvár, Vác, Veszprém). Pályája kezdetén szakdidaktikai tevékenységet folytatott. A munkáltató tanítástípust követelő biológiai oktatás egyik gyakorlati úttörője volt. Állattani kutatásait megelőzően növényi kártevőkkel foglalkozott. 1874-ben az anyarozsgombáról jelent meg dolgozata. A zoológia terén az élősködő szervezetekkel (parazitológia) foglalkozott. Ilyen irányú megfigyelései a maga korában úttörőnek számítottak. Fontosabb alkotásai: *Distoma cygnoides bonctana* (Kolozsvár, 1883.); *A Taenia nana* (Siebold). Természetrajzi Füzetek, 14. 1890.; *Emberben és háziállatokban előforduló fonalférgekről*. Nagykanizsai kat. főgimn. Ért.

1893.; *Tanulmányok az élősd állatok köréből*. Kolozsvári kat. főgimn. Ért. 1897.; *A mótelyek természetrajza*. Nagykanizsai kat. főgimn. Ért. 1899. (†Temesvár, 1913. szept. 11.) – MEL. II. köt. p.335-336.; Balanyi György (szerk.): Magyar piaristák a XIX. és XX. században. Bp., 1942.; (H. Cs.)

6. 1896. A király letette a budai királyi palota krisztinavárosi szárnyának és a két összekötő szárnyának az alapkövét. A munkák már korábban megkezdődtek Ybl Miklós tervei szerint, akinek halála után Hauszmann Alajos a terveket átdolgozta, és ez valósult meg. – (H. Gy.)

7. 1921. ***Bözsöny Dénes** (Pécs) vízmérnök. Műegyetemi oklevelének megszerzését követően 1950-től az egyetem vízépítési tanszékének adjunktusa, majd 1959-76 között az Országos Vízügyi Főigazgatóság osztályvezetője volt. Szerepet vállalt az első vízgazdálkodási keretterv kidolgozásában, Magyarország felszíni és felszín alatti vízkészleteinek feltárásában. A nemzeti vízügyi kapcsolatok elmélyítése terén számos két- és többoldalú vízgazdálkodási együttműködési megállapodás fűződik nevéhez. (†Bp., 1987. márc. 7.) – MÉL IV. 128. p.

9. 1921. A nemzetgyűlés elfogadta Huber János képviselő határozati javaslatát, hogy a debreceni Tudományegyetemet Tisza Lajosról, a budapestit pedig Pázmány Péterről nevezzék el. Horthy kormányzó szept. 1-jén ezt megerősítette. – Magyary Zoltán: A magyar tudománypolitika alapvetése. Bp., 1927. 174-175. p.; (B. A.)

1971. Felavatták a Budapesti Műszaki Egyetem atomreaktorát. – MTK 1971-1992. Bp., 1994. 11. p.; (B. A.)

- 10. 1871.** A király szentesítette a Pest városi Nagykörútról és az ezen emelendő építkezések adómentességéről szóló törvényt. – (H. Gy.)
- 1921.** ***Oláh Pál** (Makó) mikrobiológus, állatorvos. 1946-ban kapott állatorvosi diplomát, majd a Szovjetunióban tanult. 1950-ben került a Phylaxia Oltóanyagtermelő Intézethez. 1962 és 1967 között ő irányította Kubában az oltóanyagtermelést. Főleg a háziállatok vírusos fertőzése elleni védőoltásokkal foglalkozott. (†Bp., 1969. máj. 16.) – MÉL III. 575. p.; (B. A.)
- 13. 1896.** Megnyitották az első mozgókép színházat, az *Ikonográf*-ot. – MTTK 274. p.
- 15. 1871.** ***Steiner Lajos** (Vác) geofizikus, a földmágnesesség kutatója, az MTA tagja. A budapesti Tudományegyetemen 1893-ban szerzett bölcsészdoktori oklevelet. Már egyetemi hallgatóként Podmaniczky kiskartali magáncsillagvizsgálójában, utóbb az ógyallai obszervatóriumban dolgozott. 1892-ben a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet szolgálatába lépett. Kezdetben földmágneses vizsgálatokkal foglalkozott és a mágneses tér napi, ill. szabálytalan változásainak vizsgálatával külföldön is ismertté vált. Jelentősek az ún. öböl-háborgásokra vonatkozó kutatásai. Eötvös Loránddal részt vett a Balaton-környék gravitációs és mágneses felmérésében. Később a légkör dinamikájának kérdéseivel foglalkozott, emellett érdekes vizsgálatokat végzett a Hold fényváltozása és a légkör közti összefüggésekre vonatkozóan. 1927-ben az MTA javaslatára kinevezték a Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatójává. 1935-ben nyugdíjba vonult, kutatásait azonban haláláig folytatta. (†Bp., 1944. ápr. 2.) – MÉL II. 657. p.; Magyarok 1992. 476. p.; MTESZ 1994. 27. p.
- 1921.** †**Ágoston Emil** (Berlin) építész. Első jelentős, nagy feltűnést keltő munkája a Váci úton álló Krayér-ház volt, amelynek díszítésében erdélyi népi motívumokat is alkalmazott. Több bérházat is tervezett, valamint a Hungária fürdő úszócsarnokát, gőzfürdőjét és a mai Bajcsy-Zsilinszky u. 36. sz. alatti banképületet. Hikisch Artúrral közösen készített terve alapján épült fel az Astoria Szálló 1912-1914 között. (*Aranysmarót, 1876. dec. 17.) – MÉL I. 15. p.; (B. A.)
- 18. 1871.** Megnyitották a Salgótarján-Losonc-Zólyom közötti vasútvonalat. – (H. Gy.)
- 20. 1896.** A M. Kir. Szabadalmi Hivatal hivatalos lapjaként megjelent a *Szabadalmi Közlöny* első száma.
- 21. 1721.** †**Müller, Johann Christoph** (Bécs) német földmérő és geodéta, a Habsburg hadsereg hadmérnöke, Magyarország egyik első tudományos felmérője. Nürnbergből, Marsigli hívására 1696-ban jött Magyarországra, itt megkezdte az ország felmérését. Részt vett a határkijelölésben, számos pont csillagászati helymeghatározását is elvégezte. Marsiglival kijavította az addig hibásan ábrázolt Duna-vonalat, és részt vett a nagyszabású Duna-térkép elkészítésében. József császár és király utasítására elkészítette Csehország és Morvaország pontos térképét, majd a magyar rendek felkérésére megrajzolta Magyarország nagy, négy szelvényből álló, a maga korában igen jó és részletes térképét (*Augustissimo Romanor. Imperatori Josepho I. Hungariae Regi invictissimo mappam hanc Regni Hungariae. 1709*, méret-

arány kb. 1:550 000), amely utóbb számos külföldi kiadású Magyarország térkép alapjává vált. (*Nürnberg, 1673) – Deák A.: J. Chr. Müller (1673-1721). Dunakanyar, 1987. 2.sz.; (B. L.)

- 1896.** ***Albert János** (Nagyenyed) vegyész-mérnök. A budapesti Műegyetemen szerzett oklevelet (1921). Mezőgazdasági kémiai technológiával, kátrányipari kérdésekkel foglalkozott. 1925-től a Nagybátony-Újlaki Egyesült Iparműveknél dolgozott, 1948-52-ben a Téglá- és Cserépipari Központ Laboratóriumának vezetője, 1953-tól 1971-ig, nyugdíjazásáig a Szilikátipari Központi Kutató és Tervező Intézetben működött. Fő kutatási területe a durvakerámiai technológia elméleti és gyakorlati problémái, a híradástechnikai kerámiai anyagok hazai gyártásának megvalósítása, a nagypaneles építkezéseknél szereplő könnyű anyagok, a perlit alapú, nagy hőállóságú anyagok kutatása és üzemi méretű megvalósítása. E témakörből számos közleménye jelent meg külföldi és hazai szaklapokban. (†Bp., 1973. ápr. 14.) – MÉL III. 5. p.
- 22. 1896.** Sziklai Zsigmond építészmérnök megkapta a legelső *fotográfiai mutatványos* engedélyt a Bp. Andrassy út 41.sz. üzlethelyiségében rendezendő vetítésekre. – Bp. Lex. II. 149. p.; MTK III. 793. p.
- 23. 1971.** †**Sasvári György** (Bp.) vegyész-mérnök. Közreműködött a téglaiipar 1945 utáni helyreállításában. Nevéhez fűződik a kerámit és a perlit gyártási technológiájának kidolgozása. Jelentős eredményeket ért el a szárítás, aprítás, valamint a hő- és anyagátadás kutatásában. Több szabadalmát (elektroozmotikus szemcseméret-meghatározó készülék, a gyorskaloriméter, a

befúvósos olajégő-hőreflektor) nemzetközi oltalom védi. Kutatási tevékenysége Korach Mór munkáságához kapcsolódott. Számos tudományos dolgozat és monográfia szerzője. F.m.: *A transzportfolyamatok elméletéhez* (Bp., 1970.). (*Bp., 1913. szept. 17.) – MÉL III. 678. p.; MTESZ 1988. 34. p.

27. 1921. †**Sipócz Lajos** (Bp.) vegyész, mineralógus. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Grazban végezte. 1880-tól Karlsbad vegyésze lett, emellett a városi sófőző igazgatója is volt. Ásványtani elemzéseit hazai és külföldi szakfolyóiratok is szívesen publikálták. Ő analizálta először a felsőbányai wolframitot, a nagysági nemesfém-telluridokat és a börsönyi wehrlitet. F.m.: *Karlsbad forrásai és forrástermékei.* (*Pest, 1850. febr. 24.) – MÉL II. 636. p.; (B. A.)

1946. †**Beke Manó** (Bp.) matematikus, egyetemi tanár, akadémikus. A századforduló idején kialakult matematikai reformtörekvések jelentős képviselője, kiváló pedagógus, egyben a nők közép- és felsőfokú oktatásának egyik előharcosa volt. Nevét az évente kiosztásra kerülő emlékdíj őrzi, melyet az eredményes matematikai oktatást vagy népszerűsítő tevékenységet végzők kaphatnak meg. (*Pápa, 1862. ápr. 24.) – MÉL I. 159. p.; MTESZ 1987. 24. p.; Magyarok 1992. 46. p.

28. 1871. †**Bitnicz Lajos** (Nagykanizsa) püspök, matematikus. Részt vett az Akadémia alapításában. Már 22 éves korában a szombathelyi líceum matematikai tanárává nevezték ki. Matematikai értekezéseket írt és e tárgyból két könyve is megjelent. A számtan-tudomány mellett nyelvészettel is foglalkozott. (*Ják, 1790. júl. 17.) – MÉL I. 219. p.; MTESZ 1990. 39. p.

1. 1971. †**Vargha László** (Bp.) kémikus. A budapesti egyetemen tanult vegyészetet. Egy ideig Zemplén Géza mellett dolgozott, majd ösztöndíjjal a berlini egyetemre ment kutatni. Dolgozott Szegeden Szent-Györgyi Albert mellett, a tihanyi Biológiai Intézetben, Budapesten az egyetemi élettani intézetben. 1936 után a Richter Gedeon Gyógyszervegyészeti Gyárban ő vezette a kutatólaboratóriumot. 1940-ben kinevezték a kolozsvári egyetem szerveskémia tanszékének professzorává. 1950-ben tért vissza Budapestre, és a Gyógyszerkutató Intézetet vezette. 1951-ben tagja lett az Akadémiának, 1956-ban Kossuth-díjat kapott. Az ösztrogén gyógyszerek új szintézisét dolgozta ki. Előállította a Degranol elnevezésű gyógyszert. Foglalkozott a rák kemoterápiájával és az antituberkolinok kutatásával. (*Berhida, 1903. jan. 25.) – MÉL III. 820. p.; (B. A.)
2. 1846. Kolozsvárott megjelent az első hazai korszerű szemléletű tudomány népszerűsítő folyóirat, a *Természetbarát*. A hetenként megjelenő, 8 oldalas folyóiratot Berde Áron (1819-1892) és Takács János (1813-1881) tanárok szerkesztették, számos jól képzett fiatal (főleg erdélyi) tudós és pedagógus közreműködésével. A folyóirat a természettudományos és kisebb mértékben a műszaki ismereteket népszerűsítette. 1848. júl. 2-től csak Berde Áron szerkesztette, és hetenként kétszer *Ipar- és Természetbarát* címen jelent meg, de a háborús körülmények miatt már nov. 5-én megszűnt. – MTESZ 1992. 85-87. p.; Bartha L.: Két elfelejtett természettudományi folyóirat. In: Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Bp., 1995.; (B. L.)
3. 1921. Megalakult az *Eötvös Kollégium Volt Tagjainak Szövetsége*. (Elnök: Gombocz Zoltán, alelnök: Horváth János.) – MTK III. 880. p.
4. 1896. ***Holenda Barnabás** (Kám) természettudományi szakíró, benedek-rendi pap. Tanulmányait Pannonhalmán és Budapesten végezte. Tanított Győrött, Esztergomban és Budapesten. A pannonhalmi főiskolán a matematikai és fizikai tanszéken dolgozott. A relativitáselmélettel több írásában foglalkozott. Publikálatlan kéziratait Pannonhalmán őrzik. F.m.: *Az elektronütközés és szinkérvonalak elmélete*. Matematikai és Fizikai Lapok 1927.; *Tér és idő a modern fizikában*. Természettudományi Közlöny 1928.; *A fizika új világnézete*. Pannonhalmi Szemle, 1929. (†Győr, 1967. febr. 6.) – MÉL III. 311. p.; (B. A.)
1971. †**Berde Károly** (Bp.) bőrgyógyász, egyetemi tanár. Jelentős érdemeket szerzett a bőr- és nemibetegségek kutatása terén. Nevéhez fűződik egy élősdigombafaj (*Triciphyton subfuscum*), valamint egyes bőrgyógyászati kórképek önálló leírása. Megírta a kolozsvári és a szegedi bőrklinikák történetét, és feldolgozta irodalmi hagyatékukat. A *Dermatológia* c. folyóirat társszerkesztője volt. Mintegy 140 szakközleményt tett közzé. F.m.: *A bőr- és nemibetegségek* (Pécs, 1934); *A magyar nép dermatológiája, a bőr és betegségei népünk nyelvében és hiedelmében és szokásaiban* (Bp., 1940). (*Nagyenyed, 1891. márc. 6.) – MÉL III. 74. p.
6. 1921. †**Kovács Sebestyén Aladár** (Bp.) mérnök, műegyetemi tanár. Főleg az ármentesítés, valamint a vízepítési műtárgyak tervezése

és építése terén ért el jelentős eredményeket. (*Buda, 1858. márc. 17.) – MÉL I. 993. p.; MTESZ 1983. 16. p.

7. 1871. †**Flór Ferenc** (Pest) sebész, tiszti főorvos, az MTA tagja (1838). Az 1848-49. évi szabadságharc katonaegészségügyi szervezője, Kossuth egészségügyi főnöke, Pest város igazgató főorvosa. A kloroform-narkózis hazai meghonosítója (1847. jan. 11.), az első magyar sebészeti eszközgyár megalapítója. Bugát Pállal együtt szerkesztette és kiadta az *Orvosi Tár* új folyamát. F.m.: *Kisedápolás*. Orvostudori értekezés. Pest, 1833.; *A tetszhalottak felélesztéséről szóló tanítás*. Pest, 1835.; *Magyarországi Orvosrend Névsora 1840-re*. (Bugát Pállal) Pest, 1840. (*Váradolaszi, 1809. okt. 10.) – MÉL. I. p.517-518.; (H. Cs.; K. D.)

8. 1896. ***Csonka Pál** (Bp.) építésmérnök. A budapesti Műszaki Egyetemen 1920-ban szerzett oklevelet. Fő kutatási területe az alkalmazott szilárdságtan volt, 1945-től az alkalmazott szilárdságtani tanszék tanszékvezető egyetemi tanára. 1931-től kezdve a Cross-eljárást népszerűsítette egyetemi előadásain, két évtizeddel megelőzve a német egyetemeket. A relaxációs számító eljárást keretszerkezetekre alkalmazva, annak konvergenciáját egy új alakváltozási lépés bevezetésével lényegesen meggyorsította. Munkásságának igen jelentős része a héjszerkezetek témakörét öleli fel. Dolgozataiban több újszerű héjalakot vezetett be, és ezek erőjátékát itthon és külföldön számos tanulmányban ismertette. A membránhéjak elméletével foglalkozó könyvét (1965) magyar, német és lengyel nyelven adták ki, főbb

fejezetei angol nyelvű egyetemi jegyzetként is megjelentek. Magyar nyelvű publikációinak a száma meghaladta a félezret. (†Bp., 1987. nov. 26.) – Magyarok 1992. 96-97. p.

1946. †**Lovassy Sándor** (Keszthely) ornitológus, a Georgikon tanára. Az első korszerű gazdasági állattani szakkönyv szerzője. Madártani kutatásai is jelentősek. Heroikus munkát fejtett ki a Balatoni Múzeumegyesület megalakításában és sokat tevékenykedett az új múzeumpalota felépítéséért. Eredményesek voltak a hévízi szubtrópusi növények meghonosítására tett kísérletei. (*Abony, 1855. okt. 28.) – MÉL. II. 92. p.; (H. Cs.)

9. 1896. Az Országos Törvénytár-ban kihirdettetett az 1896. évi 20. törvénycikk *a magy. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére emelendő épületről*, mely szerint a hivatal részére a főváros jobbparti részének valamely alkalmas helyén állami épület emeltetik. – Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. Millenniumi emlékkiadás. 1896. évi törvénycikkek. Bp., 1897. 59. p.

10. 1871. A pesti József Polytechnikumot József Műegyetem néven egyetemi rangra emelték.

12. 1896. †**Kanitz Ágoston** (Kolozsvár) botanikus, egyetemi tanár, az MTA tagja (l. 1880) Középiskolai tanulmányait Temesváron és Nagykörösön végezte. 1861-ben került a bécsi egyetem orvosi karára. Itt baráti kapcsolatba került kora neves botanikusaival, mint Eduard Fenzl, August Neilreich, Heinrich Reichardt, Unger. Neilreich ösztönzésére fogott hozzá a magyar botanika történetének megírásához (*Versuch einer Geschichte der ungarischen Bota-*

nik. Halle, 1865.). 1869-től a magyaróvári Gazdasági Akadémia természetrajz tanárának nevezték ki. 1871-ben állami ösztöndíj segítségével Olaszországban járt és ellátogatott Bonnba és Leydenbe is. 1872-ben kinevezték a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanárának. Fiatal korában florisztikával foglalkozott. Figyelmét később a botanika története kötötte le. Egyetemi tanárként általános botanikai kérdések és a hazánkon kívüli, főleg egzotikus flóra foglalkoztatták. Ő alapította, szerkesztette és adta ki az első magyar nyelvű botanikai szaklapot (*Magyar Növénytani Lapok*, 1-15 évf. 1877-1892). Jelentős adatokat közölt Kitaibel Pál kézírataiból (*Additamenta ad floram hungaricam*. Halle, 1863.; *Reliquiae Kitaibelianae*. Wien, 1883.). Florisztikai munkái közül Szlavónia növényeit Schulzer Istvánnal és Knapp Józseffel együtt, majd Albánia, Bosznia, Hercegovina, Montenegro és Szerbia növényeinek névsorát Paul Aschersonnal állította össze. Kiadta Románia és Dobrudzsa addig ismeretes növényeinek jegyzékét is. Feldolgozta Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójának növényeit. Közreműködött C. F. Martiusnak a brazil flórát feldolgozó monográfiájában. (*Lugos, 1843. ápr. 25.) – MÉL. I. 850. p.; MTM Évkönyv 1940.; (H. Cs.)

13. 1921. A Magyar Cukoripar Rt., a Hangyaipar Rt. és a Stühmer Frigyes cég megalapította a Magyar Kakaó- és Csokoládégyár Rt.-t. Termelését a Hangyaipar üzemén kívüli debreceni cukorgyárában kezdte meg, majd 1923-tól Szerencsen folytatta az üzemszerű csokoládégyártást. A Szerencsi Csokoládégyár hazánk egyik legjelentősebb, neves édesipari

üzemévé fejlődött. Ma a svájci tulajdonú Nestlé Hungária Kft. gyára. – Központi Értesítő, 1921. I. félév 44.sz. 1076. p. (cégbejegyzés); A magyar élelmiszeripar története. Bp., 1986.; (S. I.)

14. 1821. †**Ambshell Antal** (Pozsony) fizikus, jezsuita. Előbb a laibachi liceumban oktatott fizikát, majd a bécsi egyetem fizika és mechanika professzora volt. A jezsuita rend feloszlata után a pozsonyi káptalan kanonokja lett. Több műve jelent meg nyomtatásban: *Anfangsgründe der allgemeine auf Erscheinungen und Versuche gebauten Naturlehre*. Bécs, 1791-1793.; *Elementa physicae I-III*. Győr, 1807.; *Elementorum matheseos I-III*. Győr, 1807-1808. (*Győr, 1751. márc.9.) – MÉL I. 28-29. p.; (B. A.)

15. 1846. Az Ulmann Móríc által alapított Magyar Középponti Vasúttársaság Pest és Vác közötti vonalán délután 4 órakor elindult az első gőzvasúti szerelvény. Ez az ország első vasútvonala. – (H. Gy.)

1971. †**Halász Márta (Halmi Jánosné)** (Bp.) algológus. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett középiskolai tanári oklevelet. A diploma megszerzése után a M. Kir. Áll. Szőlészeti Kísérleti Állomáson dolgozott gyakornokként. 1934-től Tuzson János vezetésével az egyetem Növényrendszertani Intézetében algológiai kutatásokba kezdett. Közben a tihanyi Biológiai Kutatóintézetben és a bécsi Collegium Hungaricumban volt ösztöndíjas. 1938-ban a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárába került, s itt folytatta algológiai tanulmányait nyugdíjazásáig. Kutatta az álló- és folyóvizek planktonját. Megfigyelései kiterjedtek a hévforrások és

a székely borvizek algaflórájára is. Kutatási tárgykörébe tartozott még a hazai gyógyfürdők és hévizek mikrobiológiájának vizsgálata. Foglalkozott a Középdunamedencei thermák mikrovegetációjának őstörténetével és keletkezésük problémáival. Új módszert dolgozott ki a forrásvizek algagyepársulásainak mikrofitocönológiai felvételezésére. Ez világviszonylatban is új kutatási módszernek számított. (*Kispest, 1905. jún. 14.) – MÉL. III. 287. p.; (H. Cs.)

16. 1746. ***Bedeceus Joachim** (Beszterce) kormányzati tisztviselő. Szülővárosában és Kolozsváron tanult, 1769-ben a kormányzék tisztviselője, 1788-tól titkára. A földművesek számára a legolcsóbb, tűzbiztos építkezési módokról írt útmutatókat német (1804) és magyar (1807) nyelven. Utóbbi *Fontos tanítás a legolcsóbb építési mesterségről, s a tűz ellen szolgáló építési mesterségről* címen jelent meg. (†Kolozsvár, 1810. márc. 28.) – Szinnyi.; (B. L.)

19. 1946. †**Griger György** (Kolozsvár) növénynevelő. 1907-ben kezdte el a növénynevelést, elsősorban dísznövényekkel foglalkozott. Száznál több növényfajtát állított elő, melyek közül néhány pergoniumot még ma is természetnek. Ezekkel számos nemzetközi kiállításon díjat nyert. (*Csabacsüd, 1879. dec. 6.) – MÉL I. 620-621. p.; (B. A.)

20. 1821. Felavatták az új óbudai zsinagógát (Bp., III. Lajos u. 163.). A klasszicista stílusú épület Landherr András tervei alapján készült el 1820-1821 között. Főhomlokzatán hatoszlopos kompozitfejes előcsarnok van, fölötte háromszögű oromzattal. Belseje hárombolt-szakaszos terem. Épí-

tészeti érdekessége, hogy a felvidéki zsinagógák mintájára a centrálisan elhelyezett olvasóemelvényt baldachinszerűen négy oszlop veszi körül. Az 1930-as években itt rendezték be az óbudai zsidó múzeumot. Háborús sérüléseiből Csemegi József állította helyre. 1986 óta az MTV stúdiója. – Bp. Lex. II. 228. p.; (Ú. Í.)

1971. †**Holló Imre** (Bp.) gépészmérnök. 1930-tól az Egyesült Izzóban gépszerkesztő, majd üzemmérnök. 1945-től részt vett az Egyesült Izzó újjáépítésében, termelésének megindításában és a gépgyártás kialakításában. 1953-tól a Vákuumtechnikai Gépgyár főmérnöke. Számos újítást dolgozott ki a vákuumtechnikai gépek, gépsorok és gyárak fejlesztése terén. Főleg az automatizálás technológiáját dolgozta ki világszínvonalú eredményességgel. F. m.: *Mérőműszerek és mérés a gépiparban*. Bp., 1952.; *Vákuumtechnikai gépek*. Bp., 1954. (*Balassagyarmat, 1906. júl. 22.) – MÉL III. 311. p.

21. 1896. ***Schlattner Jenő** (Salgótarján) gépészmérnök, a kémiai tudományok kandidátusa. Nevéhez fűződik a magyar barnakőszén-lepárlás kifejlesztése. 1933-ban tervei és szabadalma alapján építették az első komplex barnakőszén-lepárló telepet Dorogon. Speciális kokszoló kemencét tervezett. (†Bp., 1975. okt. 10.) – MÉL III. 685. p.; (P. I.)

27. 1921. ***Nagy Zoltán** (Keszthely) agrármérnök. A gyepalkotó pillangós virágú növények nemesítésével, a gyeptermesztés korszerű módszereinek kutatásával, a gyepre alapozott szarvasmarha és juhállományok tartási és takarmányozási technológiájának továbbfejlesztésével foglalko-

zott. Létrehozta a szarvasi gyepkísérleti telepet. F.m.: *Az öntözéses legelőgazdálkodás technológiája* (Bp., 1964); *A gyepgazdálkodás fejlesztésének feltételei és hatása a kérődzők takarmányellátására* (Szarvas, 1980). (†Bp., 1987. dec. 25.) – MÉL IV. 656. p.

30. 1971. †**Manndorff Béla** (Bp.) gépészmérnök. A Műszaki Egyetemet elvégezve a Ganz-gyárhoz került. Tíz esztendőn át közvetlen munkatársa volt Kandó Kálmánnak. 1922-ben a szerkesztési osztályt, ahol dolgozott, a Ganz Vilamossági Gyárhoz helyezték át. Őt bízták meg az első fázisváltós villamosmozdony próbáinak vezetésével. 1927-ben Kandó Kálmán felkérte a próbamozdony átépítésére. Azután, hogy a MÁV elfogadta a fázisváltós mozdonyrendszert, résztvevője

lett a mozdonyok tervezésének és próbáinak. 1946 után a Ganz nehézvontatási osztályának vezetője lett. (*Bp., 1892. márc. 13.) – MÉL III. 500. p.; (B. A.)

31. 1871. ***Károlyi Sándor.** (Varasd) Elvégezte a Műegyetemet, majd Budapesten a kultúrmérnöki hivatalban helyezkedett el, de elkerült Brassóba és Pécsre is. 1928 és 1931 között a Földművelési Minisztérium Vízügyi főosztályának egyik ügyosztályát vezette. Így az Ecsedi láp és a Szamos szabályozásának miniszteri biztosa volt. Ő készítette a Kis-Balaton lecsapolásának a tervét a víz félreszorításának elve alapján. Elkészítette a Fertő tó rendezésének a tervét is. F.m.: *A Kis-Balaton lecsapolása. Vízügyi Közlöny, 1923.*; *A Fertő tó. Vízügyi Közlöny, 1922.* (†Bp., 1933. aug. 21.) – MÉL III. 368. p.; (B. A.)

1. 1871. Türr István irányításával megindultak a Ferenc-csatorna korszerűsítési munkálatai. – MTTK 272. p.
1896. Az Egger B. és Társa cég a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal közösen megalapította az *Egyesült Villamossági Részvénytársaság*-ot, mely nevét 1906-ban *Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt.*-re változtatta. A gyár termékeit az 1910-es évektől *Tungsram* védjeggyel forgalmazták, és a vállalat 1984-től márkanévén, mint *Tungsram Rt.* működik. – (M. L.)
1971. †**Erdős József** (Székesfehérvár) katolikus lelkész, entomológus (hymenopterákkal foglalkozott). A kalocsai jezsuita főgimnáziumban érettségizett, majd az önkéntes katonai szolgálat után az Érseki Hittudományi Főiskolán hallgatott teológiát. 1922-ben pappá szentelték. Kezdetben káplánkodott, majd a kalocsai érsekség iskoláiban volt hittanár. 1931-34 közötti szegedi egyetemi tanulmányait földrajz-természetrész szakos tanári oklevéllel zárta. 1935-ben *A Maros torkolatának árvízi és artéri bogárvilága biológiai szempontból* című értekezésével bölcsészdoktori oklevelet szerzett. Utóbb Tompára került plébánosnak. Önállóan megjelent műve: *Az Entedon Dalm nemzetség magyarországi fajai*. Kalocsa, 1944. (*Péterrév, 1900. márc. 9.) – (H. Cs.)
2. 1796. †**Butschány Mátyás** (Hamburg) természetkutató, bölcsészdoktor, a göttingeni egyetem tanára, majd Hamburgban magánzó. Légköri jelenségekkel foglalkozott, könyvet írt a villámokról, a felhőkről, az elektromosságról. (*Ó-Zólyom, 1730. febr. 10.) – Szinnye, I.; (B. L.)
5. 1871. ***Jónás Dávid** (Bp.) építész. A Műegyetemen tanult, majd Bécsben a Fellner és Helmer-féle építészeti irodában dolgozott. Az eklektikától elfordult, új építészeti irányzatok vonzották. Legnevezetesebb munkája a Dohány u. 10-14. sz. alatti Tolnai Világlapjának székháza. Zsigmond testvérelével együtt több villát és bérházat tervezett. (†Bp., 1951. ápr. 27.) – MÉL I. 816. p.; (B. A.)
8. 1921. †**Haggenmacher Károly** (Bp.) gépész, a malomiparban használatos, az egész világon elterjedt síkszita feltalálója. A síkszita több szitaelemből állnak. Egy-egy szitaelem viszont egy négy-szögletes vízszintes keretre feszített szitaszövetből és azonos méretű sima, lyukmentes lappal bevont keretből, az úgynevezett vakszitaából áll. A síkszita az anyag körpályán mozog, és ugyancsak Haggenmacher találmánya az a terelő rendszer is, amellyel az anyag mozgását ezen a szita irányítani lehet. (*Winterthur, Svájc, 1835. márc. 13.) – Vajda (1958), 257. p.; MTE SZ 1985. 15. p., 61.; Magyarok 1992. 191. p.
10. 1971. †**Bartha Lajos** (Bp.) vegyész-mérnök, a hazai timföldipar egyik megalapítója. A Mosonmagyaróvári Timföldgyárnak 1934-től főmérnöke, 1941–54 között igazgatója volt. Irányítása alatt kezdődött meg az Almásfüzitői Timföldgyár létesítése is. (*Aranyosgyéres, 1902. márc. 12.) – MÉL III. 56. p.; (P. I.)
- 10-20. 1971. A Nemzetközi Földrajzi Unió Budapesten rendezte meg európai regionális konferenciáját. – MTK 1971-1992. Bp., 1994. 12. p.; (B. A.)
11. 1846. A Pollack Mihály tervei alapján 1837-1846 között felépített Ma-

- gyar Nemzeti Múzeum épületében megnyílt a 3. Országos Iparmű Kiállítás, amelyet Kossuth Lajos rendeztetett. – Bp. Lex. II. 75. p.
- 12. 1846.** ***Freund Vilmos** (Paks) építész. Zürichben tanult építészetet, tanulmányai befejezése után Skalnitzky Antal mellett dolgozott. Terve, amelyet az Ország-ház épületére kiírt pályázatra küldött be nagy sikert aratott. A historizmus egyik jelentős alkotója volt. Több villát, lakóházat és bérpalotát tervezett, de az ő nevéhez fűződik az Orvostovábbképző Intézet, a Lipótvárosi Kaszinó és a Bródy Adél Kórház épülete is. (†Bp., 1920. jún. 26.) – MÉL I. 540-541. p.; (B. A.)
- 14. 1946.** †**Samarjay Lajos** (Bp.) gépészmérnök. Kezdetben a Kassa-Oderbergi Vasútnál dolgozott, majd 1910-ben ennek igazgatója, később vezérigazgató-helyettese lett. 1920-ban kinevezték a MÁV gépészeti főosztálya vezetőjének. 1927 és 1934 között a MÁV elnöke volt. Nyugdíjaztatása után ő vezette a Közlekedésügyi Múzeumot. (*Pozsony, 1870. márc. 26.) - MÉL II. 566. p.; (B. A.)
- 16. 1896.** ***Koch Sándor** (Kolozsvár) geológus, mineralógus. 1919-ben fejezte be a természetrajz szakot a budapesti egyetemen. Pályáját a Nemzeti Múzeum ásványtárában kezdte. 1932-ben a múzeum elnöki hivatalának lett a vezetője. 1940-ben kinevezték a szegedi egyetem ásvány- és kőzet-tani tanszékének vezetőjévé. Két új ásványt fedezett fel és írt le: a fülöppitet és a kiscellit. Ő foglalta először genetikai rendszerbe a Kárpát-medence bányahelyeinek ásványait. A magyar ásványtan legfontosabb kézikönyveinek az írója volt. 1943-
- ban megalapította az *Acta Mineralogica-Petrographica*t, amely mind a mai napig az egyetlen magyar ásványtani szakfolyóirat. 1953-ban Kossuth-díjat kapott. F.m.: K. S.-Vendl Mária: *A drágakövek*. Bp., 1935.; *Az ásványtan története Magyarországon*. Bp., 1952.; *Könyv a kövekről*. Bp., 1953.; K. S.-Sztrókay Kálmán: *Ásványtan I-II*. Bp., 1967.; *Emlékezés-önéletrajz*. Miskolc, 1987. (†Szeged, 1983. máj. 25.) – Grasselly Gyula: *Koch Sándor*. Földtani Közlöny, 1984.; *Magyarok* 1992. 278. p.; Szederkényi Tibor: *Koch Sándor és a magyar ásványtan*. Természet Világa, 1995. 12.sz.-pótfüzet.; (B. A.)
- 17. 1846.** ***Feszty Adolf** (Ógyalla) építész, a pesti Haris-bazár (1877) és számos Andrássy úti bérpalota – köztük a 2.sz. alatt álló Fonciere Biztosító palotájának – építész. (†Bp., 1900. jan. 28.) – MÉL I. 507. p.; *Magyarok* 1992. 149. p.
- 1946.** †**Greschik Viktor** (Lőcse) botanikus. Felsőbb tanulmányait az iglói és szepeshelyi tanítóképzőben végezte el és az utóbbi helyen szerzett tanítói oklevelet (1882). A késmárki majd a lőcsei róm. kat. iskolában tanított, utóbbinak nyugalomba vonulásáig igazgatója is volt (1914). Szerkesztette a Szepesi Hírnök c. lapot (1903-08). Szerény tanítói fizetése pótlására virágtermesztéssel foglalkozott. Botanikusként becses adatokkal gyarapította a Szepesség és főleg a Tatra flóráját. Munkássága jelentős részben a mykológiára esik. Számos botanikai, történelmi és turisztikai szócikket írt. Nevét őrzik exsiccatumai és a róla elnevezett növényfajok. (* Lőcse, 1862. márc. 29.) – *Gulyás*, 11. köt.385. p.; (H. Cs.)

- 18. 1921.** ***Takács János** (Szentgotthárd) állatorvos, egyetemi tanár. Jelentős érdemeket szerzett az állatorvosképzésben, valamint az élelmiszer-mikrobiológia nemzetközi hatású fejlesztésében. számos nemzetközi szakmai bizottságban működött. Hazai és külföldi szakfolyóiratokban mintegy 250 értekezése jelent meg. F.m.: *Húsvizsgálat képekben* (Bp., 1977). (†Bp., 1979. nov. 7.) – MÉL IV. 881. p.
- 20. 1946.** Felavatták és átadták a forgalomnak az újjáépített budapesti Szabadság-hidat, a korábbi Ferenc József hidat. – (H. Gy.)
- 21. 1846.** ***Brust Dávid** (Lovasberény) textilgyáros. 1873-ban textilkereskedelmi céget alapított, ami rövid idő alatt a Monarchia egyik legnagyobb ilyen vállalkozása lett. 1898-ban gyárat létesített, majd 1920-ban megalapította a Hazai Cérnagyár Rt.-t. Sokat tett azért, hogy az üzleti életben mindinkább a magyar nyelvet használják. (†Bp., 1931. okt. 22.) – MÉL I. 270. p.; (B. A.)
- 1871.** ***Pekár Mihály** (Arad) orvos, fiziológus, egyetemi tanár. Szülővárosában végezte alsó- és középfokú iskoláit, majd a budapesti egyetemen szerzett orvosi diplomát. Tanulmányai befejeztével az egyetem élettani intézetében dolgozott és itt magántanári képesítést is szerzett. 1900-ban külön miniszteri megbízás alapján megszervezte a kolozsvári és a budapesti egyetemek kiállításait a párizsi világkiállításra. Részt vett a Debrecenben létesítendő egyetem tervező és előkészítő munkáiban. 1918-ban a pozsonyi egyetem Kísérleti Kórtani Intézetének igazgatójává nevezték ki. Ugyanekkor mint az orvoskar dékánja, megkezdte az újonnan létesült egyetem gyakorlati megvalósítását. 1919-ben az új egyetem Pozsony városát elhagyni kényszerült. Pekár előbb Budapesten, majd 1923-tól Pécsen szervezte meg az Erzsébet Tudományegyetem letelepítését és működését. Itt is az Élettani Tanszék tanára és az orvosi fakultás dékánja. Megszervezte a kísérleti élettan gyakorlati oktatását. Jelentős kutatásokat végzett az inzulin hatására vonatkozóan. Sokat dolgozott a tudomány népszerűsítése terén is. Ilyen munkája *Az emberi test szerkezete és működése* című könyve (1905). Ebben az anatómia népszerű összefoglalását adja meg. Aránylag keveset publikált, tudását inkább egyetemi előadásokon csillogtatta meg. (†Pécs, 1942. okt. 29.) – MÉL. II. köt. 386-387. p.; Szabó Pál: A m. kir. Erzsébet Tudományegyetem és munkássága (Pécs, 1940.) 759-764. p.; (H. Cs.)
- 22. 1971.** †**Irmédi-Molnár László** (Bp.) térképész, egyetemi tanár. A budapesti Tudományegyetemen tanult, tanársegéd a szegedi egyetemen, majd a Honvéd Térképészeti Intézet szolgálatába lépett. Itt a *Térképészeti Közlöny* c. folyóiratot szerkesztette. 1951-től a Budapesti Műszaki Egyetem hadmérnöki karán a térképészet előadója, 1953-ban az ELTE-n megalapította a térképtudományi tanszéket, melynek vezető professzora lett. Munkásságának legfontosabb eredményeit, a térképészet kimagasló oktatása mellett, a térképészet-történeti kutatások terén érte el. Nagyrészt az ő érdeme több elfeledett magyar kartográfus (Lázár deák, Mikoviny Sámuel, Tóth Ágoston) munkásságának feldolgozása. Tanszékén a régi magyar térképek és földgömbök gazdag gyűjteményét hozta létre. F.m.:

Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a 19. századbeli térképezés úttörőjének élete és működése (Bp., 1939); *Térképtudományi tanulmányok* (Bp., 1958); *The earliest known map of Hungary, 1528* (Imago Mundi, Amsterdam, 1964); *Térképalkotás* (Bp., 1970). (*Temerin, 1895. okt. 17.) – MÉL III. 331. p.; MUL 170. p.; MTESZ 1995. 46. p.

24. 1896. †**Fuchs Emil** (Bp.) dendrológus. Nevéhez fűződik a főváros kertészeti rendezése. (*Várpalota, 1830. márc. 25.) – MATÉ I. 589. p. (F. K. L.)

25. 1921. ***Száva Nándor** (Bp.) vegyész. Elvégezte a Műegyetemet, majd itt lett tanársegéd. 1944-től a Shell Kőolaj Rt. csepeli finomítójánál helyezkedett el. 1947-ben ő lett a kenőolajgyártás vezetője, majd az Országos Kőolaj- és Gázipari Trösztnél a feldolgozási osztály vezetője. A Szovjetunióban többször tanulmányozta a kenőolajgyártás technológiáját. Tíz esztendőn át volt a titkára a Magyar Kémikusok Egyesülete Ásványolaj Szakosztályának. F.m.: *Ásványolaj-technológia*. Bp., 1951.; *Oldószeres kenőolaj-finomítás*. Bp., 1951.; *Magyar kőolajtermékek kézikönyve*. Bp., 1958.; *Kenőolajtermékek kézikönyve* Bp., 1969. (†Bp., 1969. febr. 13.) – MÉL III: 739. p.; (B. A.)

1946. †**Kormos Tivadar** (Bp.) paleontológus és geológus. Földtant és biológiát tanult a budapesti egyetemen, majd tanársegéd lett annak földtani tanszékén. 1906 és 1919 között a Magyar Földtani Intézetben dolgozott mint geológus. Aktívan vett részt a közéletben a Tanácsköztársaság néhány hónapjában, ezért annak bukása után felfüggesztették ál-

lásából. A Magyar Általános Kőszénbánya és a Magyar Alumíniumipar Rt. geológusa volt. A magyarországi negyedkori csiga és kagylófaunákkal foglalkozott, valamint már kihalt emlősökkel. Ősember leletekkel is foglalkozott. F.m.: *A Püspökfürdő hévizi faunájának eredete*. Bp., 1905.; *A fejérmegyei Sárrét geológiai múltja és jelene*. Bp., 1909.; *Új adatok a balatonmelléki alsópleisztocén rétegek geológiájához és faunájához*. Bp., 1911.; *A tatai őskori telep*. Bp., 1912.; *Három új ragadozó a Püspökfürdő melletti Somlyóhegy preglaciális rétegeiből*. Bp., 1914.; *Az ősember világa*. Bp., 1926. (*Győr, 1881. nov. 10.) – MÉL.I. 972-973.p.; (B. A.)

26. 1921. †**Wekerle Sándor** (Bp.) pénzügyminiszter, miniszterelnök. Budapesten végezte el a jogi egyetemet, ezután a pénzügyminisztériumban dolgozott mint fogalmazó. 1874 és 1889 között végigjárta a minisztériumi ranglétra minden fokozatát. 1889-ben kinevezték pénzügyminiszternek, majd 1892 és 1895 között ő lett Magyarország első polgári származású miniszterelnöke. Ezt a posztot még két ízben betöltötte: 1906-1910-ben és 1917-1818-ban. Magas hivatalát kihasználva sok olyan kezdeményezése volt, illetve olyan tervek megvalósításában vett részt, melyeknek a célja a magyar ipar, gazdaság stabilizációja, fejlesztése volt. Folytatta a vasútak korábban már megkezdett államosítását. A költségvetésből nagy összegeket fordítottak a Duna szabályozására (a Vaskapu építése), szubvencionálták az adriai tengerhajózási társaságokat. A Monarchia valutáját aranyalapra helyeztette. 1892-ben elnöke lett a Közmunkák Tanácsának, egyik szorgalmazója volt annak, hogy Buda-

pesten a belső kerületekből telepítsék ki a laktanyákat a peremterületekre. Az így felszabadult telkeken nagyarányú építkezések kezdődtek. (Pl. az Újépület helyén a Tőzsde, stb.) Újpest határában nagy területeket vásároltak föl 1500 munkáslakás építése céljából, ezt nevezték el később Wekerle-telepnek. (*Mór, 1848. nov. 24.) – Hege-dús Loránt: Wekerle Sándor emlékezete.; Magyar Ipar, 1929. VIII. évf. L., 1-5. p.; Matlekovits Sándor: W.S. emlékezete. Bp., 1922.; (B. A.)

27. 1846. Gróf Széchenyi István első kapavágásával megkezdődött Tiszadobnál a Tisza szabályozása és töltésezése. – (D. S.)

1971. Budapesten megrendezték a Vadászati Világkiállítást. 41 ország nemzeti bemutatót készített, másik 11 pedig különböző rendezvényeken vett részt. Minden nap más ország nemzeti napját tartották meg. Több lovasversenyt rendeztek, de volt kutya-kiállítás, vadászmadár-bemutató, halászléfőző verseny, stb. Számtalan egzotikus állatot is elhoztak a Föld különböző pontjairól. És itt járt Joy Adamson, az Elza-könyvek írója. 35 nap alatt, szeptember 30-ig, több mint másfél millió látogatója volt a kiállításnak. Megjelent a Világkiállítás alkalmából annak *Trófea katalógusa* (Bp., 1971.). –

Vadászati Világkiállítás 1971. Emlékalbum. Bp., 1972.; (B. A.)

29. 1921. Létrehozták a Magyar Lőporgyárüzemi Rt.-t. Ez az időpont jelenti a Nitrokémia Ipartelepek működésének kezdetét is. – (P. I.)

31. 1921. †**Inkey Béla** (Szombathely). Jogot végzett, majd a kultuszminisztériumban volt fogalmazó. Állásáról lemondva 3 és fél évet hallgatott a freibergi Bányaaakadémián, majd hazatérve a Földtani Intézet térképező tagja lett. Az Erdélyi Érchegeység híres arany-ezüst bányahelyén, Nagyágon végzett bányageológiai felvételt, melynek eredményét néhány év múlva monográfiában foglalta össze. Részt vett Európa átnézetes földtani térképének elkészítésében. A Kárpát-medence fehér foltjai közül a legismeretlenebb részt, az Olt folyó áttörésétől a Vaskapuig terjedő 200 km-es szakaszt Inkey felvételezte. Elkészítette hazánk első agrogeológiai felvételét, s az első magyar agrogeológiai térképet. F. m.: *Nagyág vidékének földtani és bányászati viszonyai*. Bp., 1885.; *Az Erdélyi Havasok az Olt szorostól a Vaskapuig*. Értekezések a természettudományok köréből, 1889. 1-32. p.; *A magyarországi talajvizsgálat története*. Bp., 1914. (*Pozsony, 1847. dec. 1.) – Magyarok 1992. 231. p.

5. 1896. †**Margó Tivadar** (Pusztaszentlőrinc) zoológus, egyetemi tanár, akadémikus. Orvosnak készült, de a pesti és a bécsi egyetemen filozófiát és természettudományi előadásokat hallgatott. Végül bölcsészdoktori és két orvostdoktori diplomát szerzett. Előbb a bécsi közkórházban dolgozott, majd a pesti egyetem anatómiai tanszékén tanársegéd. Részt vett a szabadságharcban. 1851-től a szövettan egyetemi magántanára. Tanulmányozta az izomrostok élettanát. Előbb Kolozsvárott, azután a pesti egyetemen az állattan és az összehasonlító bonctan ny. r. tanára. A hatvanas évektől kezdődően behatóan foglalkozott a darwinizmussal. Revideálta a Dapsy László (1843-1890) fordításában megjelenő Darwin-művet, *A fajok eredetét* (1873). Munkássága a szövettani kutatások terén alapvető volt. Továbbfejlesztette a mikroszkópiai vizsgálati módszert. Az állattant és ennek egyetemi oktatását magas színvonalra emelte. (*Pest, 1816. márc. 5.) – MÉL II. 142. p.; Jantsits, 85. p.; MTESZ 1991. 35. p.; Magyarok 1992. 339. p.
6. 1896. Budapesten megrendezték az *I. Magyar Országos Technikus Kongresszust*, melyen 868 tag vett részt. – Mihályfi József (szerk.): *Az I. Magyar Országos Technikus Kongresszus iratai*. Bp., 1896.; MTTK 274. p.; (H. Gy.)
8. 1896. Az I. Magyar Országos Technikus Kongresszus rendezvényei során leleplezték Ybl Miklós szobrát. Ez az első szobor Magyarországon, melyet műszaki szakember tiszteletére állítottak. – (H. Gy.)
9. 1971. †**Péczely Antal** (Bp.) bányamérnök. Az 1920-as években az É-Szibériában lévő Kurejka-folyó menti grafit- és antracittelepek sikeres kutatóexpedícióját vezette, majd a hazai vasérc és szénbányászatban tevékenykedett. A bányászati-műszaki nyelv jeles művelője volt. (*Szilvásvár, 1894. nov. 15.) – MÉL III. 607. p.
12. 1896. A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Budapesten tartott XXVIII. Vándorgyűlésén Horváth Géza *A honfoglaló magyarok természetrajzi ismeretei* címmel tartott előadást. – A Magyar Orvosok és Természetvizsgálók 1896. szeptember 12-én Budapesten tartott XXVIII. Vándorgyűléseinek történeti vázlatai és munkálatai. (Szerk.: Lakits Ferenc és Prochnov József) Bp., 1896. 41-51. p.
15. 1921. ***Szénás György** (Mátészalka) geológus, geofizikus. Előbb a műszaki és gazdaságtudományi egyetemen szerzett diplomát, majd beiratkozott a budapesti egyetem geológus szakára. 1949 és 1974 között a Geofizikai Intézetben dolgozott, mint szeizmikus kiértékelő, később mint főgeológus. 1958-tól a geofizikai mérési eredmények földtani magyarázatával foglalkozott. A montreáli egyetemen egy éven át tanított, mint vendégprofesszor. Egyik alapító tagja volt a Magyar Geofizikusok Egyesületének. 1964-től ő szerkesztette a *Geofizikai Közleményeket*. F.m.: *Szeizmikus mérések a feltalajkutatásban*. Bp., 1955.; *Geofizikai teleptan*. Bp., 1958.; *A magyar medence sajátos geofizikai alkata*. Geofizikai Közl. 1964.; *A Kárpáti rendszer és a globális tektonikák*. Geofizikai Közl. 1973.; *Geofizika* Bp., 1975. (†Bp., 1974. dec. 19.) – MÉL III. 750. p.; (B. A.)
16. 1971. †**Dezső Imre** (Kiev) kertészmérnök. Főként a szőlőtermesztés

gépesítési problémáinak megoldásával, a gyümölcs és szőlő célszerű betakarításával foglalkozott. Tanulmányozta az egyes országok különleges kertészeti üzemtani problémáit, állandó előadója volt a különböző nemzetközi konferenciáknak. F.m.: *A Duna-Tisza közti homoki szőlőtermesztés gépesítésének néhány szervezési problémája* (kandidátusi értekezés, Bp., 1962). (*Hódmezővásárhely, 1927. máj. 21.) – MÉL III. 155. p.

1971. †**Hankó Mihály** (Kiev) kertész-mérnök, a mezőgazdasági üzemtan tudósa. A gyümölcs-termesztés szervezésével, majd a zöldségtermesztés üzemszervezési problémáival foglalkozott. Több könyve, jegyzete, tanulmánya és szakcikke jelent meg. F.m.: *A kertészeti termelés szerepe a termelőszövetkezeti gazdálkodásban* (doktori értekezés, Bp., 1959); *Az étkezési paprika egyes ökonómiai kérdéseinek vizsgálata* (kandidátusi értekezés, Bp., 1967). (*Csanádapáca, 1915. jan. 29.) – MÉL III. 292. p.; MATÉ I. 737. p.; MTESZ 1990. 20. p.

18. 1746. †**Fischer Dániel** (Késmárk) orvos, természetkutató. A maga korában elterjedt gyógyszereket állított össze, mai szemmel legérdekesebbek a különféle természeti jelenségekre vonatkozó leírásai, amelyeket külföldi folyóiratokban (*Breslauer Sammlung*) tett közzé. Adataival a magyar föld természetrajzi ismereteit is bővítette, leírásai ma tudománytörténeti értékűek. 1730-ban az első honi tudóstársaság megtervezője volt. (*Késmárk, 1695. nov. 9.) – MTESZ 1995. 49. p.

20. 1896. ***Tabéry Iván** (Nagyvárad) építész. Egy ideig Vágó József

mellett dolgozott, majd számos épület társtervezője volt Nagyváradon. Az 1920-as évek végén Budapestre jött, és Hegedűs Károllyal közösen készített tervei-vel több pályázaton nyert. A Mezőgazdasági Tervező Intézet igazgatója volt. (†Bp., 1960. máj. 29.) – (H. Gy.)

21. 1846. Balatonfüreden vízrebocsátották a Kisfaludy névre keresztelt gőzhajót, és ezzel kezdetét vette a Balatonon a gőzhajózás.

1971. †**Rásky Klára** (Moess Alfrédné) (Bp.) paleobotanikus, múzeológus A budapesti egyetemen szerzte tanári diplomáját. Kezdetben a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Zoológiai Tanszékén volt gyakornok. Később a szolnoki, majd a mezőtúri gimnáziumokban volt tanár. 1938-tól az Országos Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárába rendelték be szolgálattételre. Itt nyugdíjazásáig tudományos kutatóként múzeológiai munkát végzett a paleobotanika szakterületén. Foglalkozott a kiscelli agyag, Tállya és Ipolytarnóc fosszilis flórájával. Vizsgálta a hazai fosszilis moszatok előfordulásait és elterjedésüket. Ebben a témakörben legjelentősebb munkája: *Fossyle Charophyten-Früchte aus Ungarn*, Bp., 1945. (*Szombathely, 1908. márc. 18.) – J. Szujkó-Lacza *Annales Historico-naturales Musei Nationalis Hungarici*, 65. 1973.; (H. Cs.)

25. 1971. †**Gorka Géza** (Bp.) keramikus. Mezőtúron Badár Balázs műhelyében ismerte meg a népi, németországi tanulmányútja során pedig a modern keramikát. Mindkettő nagy hatással volt művészetére. A népművészet eredményeit igyekezett ötvözni az új máztechnológiákkal. A ha-

bán kerámia művészetével kezdett el foglalkozni pályája elején. Ezek színeit, formai variációit is átvette, beépítette műveibe. Sokat kísérletezett. Olyan technológiai eljárásokhoz folyamodott, ahol a díszítést a sűrűbben, illetve ritkábban alkalmazott mázrepsztes helyettesítette. Csurgatott és repesztett mázakon kívül ún. sgraffito-technikát is alkalmazott, de nagy feltűnést keltett a rögös felületű, ún. ugratott mázas kerámiáival is. A színek fémes fényét különböző anyagokkal tette mattá, hogy a bádogszerű hatásukat elvegye. 1923-ban megalapította a Keramos Rt.-t Nógrádverőcén, de hamarosan tönkrement. A szériagyártás kidolgozásával is foglalkozott. Losoncon létrehozta a Palóc Háziipari Vállalatot, de négy év alatt ez is csődbe jutott. 1945 után Zsolnay-kerámiákkal foglalkozott. Több világkiállításon szerepelt, mindig nagy sikerrel. Az őt követő magyar keramikus nemzedék nagy példaképévé vált. (*Nagytapoksány, 1894. szept. 16.) – Katona Imre: Gorka Géza, Bp., 1972.; MÉL. III. 254. p.; (B. A.)

1971. †**Mészáros Kálmán** (Miskolc) orvos, természetrajzi gyűjtő, afrikai vadász-utazó. 1924-1935 között Abesszíniában (a mai Etiópiában) élt. Ő volt a 30 ezer főnyi császári sereg fő (és egyetlen) orvosa, majd I. Hailé Helasszié császár orvosa. A császár orvosaként sokat tett az ország egészségügyi hálózatának kiépítéséért. 1935 októberében Mussolini fasiszta hadseregének támadásakor elhagyta Abesszíniát és Tanganyikába költözött, ahol két esztendőt töltött. Nagy területeket bejárva, rendkívüli vadászélményekben volt része. 1938-ban végleg visszatért Magyarországra és Kiskunfélegyhá-

zán, majd Ároktőn folytatta orvosi munkáját. Utazásairól és élményeiről könyvben és előadásokon számolt be. Megfigyelései, fénykép- és filmfelvételei, feljegyzései értékes dokumentumok. Állatbőreit, trófeáit a Magyar Természettudományi Múzeumnak adta, utazási relikviáit az érdi Magyar Földrajzi Múzeum őrzi. F.m.: *Abesszínia, a vadászok paradicsoma* (Bp., 1938); *Afrikai vadászemlékek* (Kittenberger Kálmánnal, Bp., 1970). (*Gyula, 1894. máj. 8.) – MUL 268. p.; MTESZ 1994. 31. p.

26. 1821. ***Hantken Miksa** (Jablonka), bányamérnök, geológus, egyetemi tanár, akadémikus, a magyar őslénytani tudomány megalapozója. Felsőfokú tanulmányait a bécsi egyetemen, majd a selmeci Bányászati Akadémián végezte. Elsőként helyezte a magyarországi kőszénkutató és bányászati tudományos, földtani alapokra. Kutatásainak eredményeit *A magyar korona országainak széntelepei és szénbányászata* című alpművében foglalta össze 1878-ban. 1869-ben a kormányzat a M. Kir. Földtani Intézet megszervezésével bízta meg, melynek első igazgatója volt. 1882-ben a budapesti Tudományegyetemen újonnan alapított paleontológiai tanszék első professzorává nevezték ki. Itt dolgozott elhunytáig. Már 1863-ban felhívta a figyelmet a foraminiferák, különösen a nummuliteszek rétegtani jelentőségére, melyeknek vizsgálatában világhírnévre tett szert. (†Bp., 1893. jún. 26.) – MÉL I. 673. p.; Magyarok 1992. 197. p.; MTESZ 1993. 38. p.

27. 1896. A király Románia és Szerbia uralkodóinak jelenlétében megnyitotta a Vaskapu Csatort.

Már márc. 1-jén engedték be a vizet, ezt követően vízsebességi méréseket és hajóvontatási kísérleteket végeztek. A forgalom még nem indulhatott meg, erre akkor került sor, amikor a felső torkolat terelőségátja, valamint az Orsova-Vaskapu közötti hajóút is elkészült. – (H. Gy.)

1971. †**Backhausz Richárd** (Bp.) orvos, immunológus. A budapesti egyetem orvosi karán fejezte be tanulmányait, majd a Phylaxia Oltóanyagtermelő Intézet munkatársa lett. 1954-ben az intézet tudományos igazgatóhelyettesévé nevezték ki. Ő és munkatársai dolgozták ki az emberi anti-Rh szérumokat, az antiglobulin szérumot, a koncentrált vörheny toxint. Fontos szerepe volt az antitoxikus szérumok tisztításában, koncentráálásában, a humán immunglobin előállításában. F.m.: *Immundiffusio und Immunelektrophorese*. Bp., 1967. (*Bp., 1920. máj. 20.) – (B. A.)
28. 1846. ***Ormándy Miklós** (Tölgyes) természetrajzi író, piarista tanár.

Nyitrán tanult teológiát, majd természetrajzból és kémiából Kolozsvárott szerzett tanári diplomát. Tíz éven át volt házfőnök és igazgató Sátoraljaújhelyen, azután Budapestre ment, ahol természetrajzot tanított. Írt ilyen tárgyú tankönyveket is, de a növénytani cikkei mellett megjelentek meséi, virágregéi. Fm.: *A növénynevek etymológiája*. Bp., 1906.; *A virágok beszélnek*. Bp., 1909. (†Bp., 1911. nov. 30.) – MÉL II. 323. p.; (B. A.)

29. 1921. †**Maderspach Livius** (Rákospalota) bányamérnök, szakíró. Selmeci tanulmányai után Berzetén bányagondnok, majd a Hernád-völgyi Vasipari Rt. üzemvezetője. A Rozsnyó-vidéki vasércbányászatról, a szepességi antimon és a Garam-völgyi cinkérc előfordulásokról, a dinamit felhasználásáról több cikket írt a Bányászati és Kohászati Lapokban, a Természettudományi és a Földtani Közlönyben. F.m.: *Magyarország vasércfekhelyei*. (1880). (*Ruszkabánya, 1840. febr. 1.) - MÉL III. 491. p.; MTESZ 1990. 21. p.

4. 1896. Átadták a fővárosban a Ferenc József hidat. – (H. Gy.)

5. 1921. †**Majzik Miklós** (Debrecen) geodéta mérnök. Jászberényben, majd Gyöngyösön tanult. 1887-ben lépett a Kataszteri Felmérés szolgálatába, amelynek több körzetében is végzett felmérő munkát. Kiváló matematikai képességével és gyakorlati érzékével a felmérések és a feldolgozások tökéletesítésére, illetve egyszerűsítésére törekedett. Több jól bevált módszert dolgozott ki, sokáig használt eszköze a Majzik-féle felrakó háromszög-pár. Debrecenbe, majd Kolozsvárra helyezték, 1913-ban pedig a debreceni Főfelügyelőséghez nevezték ki. Az állítható szögtükör hasznát és a sokszögmenetek numerikus számításának előnyét elsőként ismerte fel. (*Nagyfüged, Heves megye, 1868. febr. 20.) – MTESZ 1993. 26. p.

8. 1896. ***Vendel Miklós** (Sopron) geológus, egyetemi tanár, az MTA tagja Eötvös-kollégistaként, a budapesti tudományegyetemen szerzett kémia-természetrájs szakos diplomát. 1919-től az egyetem Ásvány-Kőzettani Tanszékének volt gyakornoka, tanársegédje majd adjunktusa. 1923-tól kinevezték a soproni Bánya- és Erdőmérnöki Főiskola Ásvány-Földtani Tanszékére főiskolai tanárnak. 1926-tól már r. tanár, majd a Műegyetemhez csatolásakor, 1934-től az egyetemen, 1941-től a Földtani-Teleptani Tanszéken volt egyetemi tanár. Az egyetem Miskolcra költözésekor (1960) vált meg egyetemi katedrájától. Egy évig a Nehézipari Minisztérium csoportvezető főmérnöke, majd a Bányászati Kutató Intézet soproni Petrográfiai Osztályának lett a vezetője nyugdíjba meneteléig (1972), de mint tanácsadó tovább dolgozott

haláláig. Főbb munkaterületei voltak: Sopron és környékének földtana, a fiatal kárpáti ércprovincia, a magmás kristályosodás, a kőzethatározás módszertana, hidrogeológia, a hévforrások és a karsztvizek közötti összefüggések vizsgálata, a Fertő tavi ásványvizek. Több dolgozatban foglalkozott az agyagásványok és telepek - különösen a bentonitok és bauxitok - anyagi felépítésével és keletkezési kérdésével. A bauxitok korszerű genetikáját elsőként ismertette a hazai szakirodalomban. Sokat foglalkozott a karsztvízbetörések elleni preventív védekezés lehetőségeivel. Legjelentősebb munkái: *Die Geologie der Umgebung von Sopron. I. Teil. Die Kristallinen Schiefer*, Sopron, 1929.; *Sopron környékének geológiája. II. rész. A neogén és a negyedkor üledékei*, Sopron, 1930.; *Kőzet-, szén- és ércmeghatározó módszerek*, Sopron, 1935.; *A magyar bauxitok teleptana*, Bp., 1949.; *Néhány újabb ércképződési elmélet*, Bp., 1952.; *A kőzetmeghatározás módszertana - kézikönyv*. Bp., 1959.; *Teleptan*. In: *Bányászati kézikönyv*, 3. köt. Bp., 1962. (†Sopron, 1977. febr. 7.) – MÉL. III. 832. p.; Kisházi Péter - Richter Richárd - Némedi Varga Zoltán: *Dr. dr. h.c. Vendel Miklós akadémikus professzor emlékére*. NME Közleményei, I. sorozat, *Bányászat* 24. köt. 1-2. füz. Miskolc, 1978.; (H. Cs.)

11. 1971. †**Sárközy György** (Bp.) mérnök. Munkássága igen sok területre kiterjedt. Több újítás fűződik nevéhez, melyekből néhányat külföldön is átvettek. Magyarországon elsőként valósította meg a külszíni széntermelést. Foglalkozott a szikes területek talajjavításával (mésziszapos eljárás), rizstelepeket létesített és megszervezte irányításukat. Több re-

- pülötér, ipari üzem és irodaház tervezésében szerzett jelentős érdemeket. A magyarországi autópályaépítés egyik kezdeményezője volt. A földmunkák gépesítése terén kifejtett munkásságáért Kossuth-díjat kapott (1954). F.m.: *Útburkolatok építésének gépesítése* (Bp., 1954). (*Bp., 1913. nov. 3.) – MÉL III. 676. p.; MTESZ 1988. 36. p.
- 14. 1846.** ***Schickedanz Albert** (Biala) építész, festő, iparművész, a budapesti Hősök terének tervezője. (†Bp., 1915. júl. 11.) – (H. Gy.)
- 15. 1846.** ***Pantocsek József** (Nagyszombat) botanikus, mikropaleontológus, orvos. Kora ifjúságától botanizált. Tanulmányozta Hercegovina, Montenegro és Dalmácia flóráját és faunáját. 1880-tól a kovamoszatokat kutatta, az e területen elért eredményei világhírré emelték nevét. Számos új növényt írt le, neve több faj elnevezésében megtalálható. Magyarországon elsőként foglalkozott mikrofotográfiával. (†Tavarnok, 1916. szept. 4.) – MÉL II. 352. p.; MTESZ 1991. 70. p.
- 1896.** ***Marchart József** (Debrecen) vízépítő mérnök. Kezdetben az Alsószabolcsi Ármentesítő Társulatnál gátfelügyelő, majd szakaszmérnök. Tökéletesítette a társulat ármentesítő műveit, belvízlevezető hálózatát. Egyik tervezője volt a tiszalöki öntözőrendszernek. 1956 és 1960 között a Tiszántúli Vízügyi Igazgatóság műszaki vezetője volt. (†Debrecen, 1964. szept. 15.) – MÉL II. 137. p.; (B. A.)
- 1946.** Megindult az országon belüli légiforgalom Budapest-Debrecen és Budapest-Szombathely között. – (H. Gy.)
- 16. 1871.** ***Jordán Károly** (Pest) matematikus, csillagász, akadémikus. Munkásságának fő területe a valószínűségszámítás és a matematikai statisztika volt. Kutatásaival betetőzte a valószínűségszámítás klasszikus elméletét, kritikájával elősegítette újabb fejlődését. Meteorológiával, geofizikával és kémiával is foglalkozott. (†Bp., 1959. dec. 24.) – MTESZ 1984. 46. p.; Magyarok 1992. 247. p.
- 18. 1796.** †**Uri János** (Oxford). Egyetemi tanulmányait a hollandiai Harderwijkben végezte a bölcsészeti és teológiai fakultáson. Disszertációja a *De fulmine* (A villámról), melyben azt gyűjtötte össze, hogy az ókori auktorok hogyan vélekedtek a villámlásról, nyomtatásban is megjelent (Harderovici, 1753.). Leidenbe ment, hogy jogot tanuljon. Albert Schultens professzor hatására kezdett el foglalkozni az arab-heber és sémi filológiával, de tanulmányozta a perzsa és a török irodalmat is. A leideni egyetem őt ajánlotta az oxfordi Bodleiana Könyvtár keleti kéziratának katalógizálására, így Uri 1770-ben átköltözött ide. Főműve: *Bibliothecae Bodleianae Codicum manuscriptorum orientalium... Catalogus*. (Oxford, 1787.) Számos ókori és középkori keleti művet fordított és kommentált. Budai Ézsaiás 1794-ben meglátogatta Oxfordban. (*Nagykőrös, 1724. dec. 27.) – Scher Tibor: Uri János. A könyvtáros, 1963. XIII. évf. 12. sz. 724-725. p.; (B. A.)
- 19. 1721.** ***Pfeiffer Mihály** (Késmárk) orvos, a hazai indigógyártás kezdeményezője. 1745-ben avatták orvosdoktorrá. Szülővárosa azonnal főorvossá választotta. Praxisa gyorsan terjedt. A lengyel uralom alatt álló szepes-

- megyei kolostorok is segítséget kértek tőle. Az indiai indigót helyettesítő csülleng (*Isatis tinctoria*) nagymennyiségű meghonosításán fáradozott. Sikerült neki, s a lőcsei kelmefestők is használhatónak ítélték. 1776-ban lemondott városi fizikusi állásáról, hogy kizárólag indigótermesztéssel foglalkozzon. II. József császár is felismerte a csülleng hasznát, és nagyban való termesztését engedélyezte. (†Késmárk, 1809. nov. 7.) – Szinnyi, 10. köt. 1114-1116. p.; (H. Cs.)
- 20. 1896.** Átadták a budapesti Kossuth téren épült Igazságügyi Palota (Kúria, ma Néprajzi Múzeum) épületét, mely Hauszmann Alajos tervei szerint épült. – (H. Gy.)
- 21. 1871.** ***Pálfy Móric** (Bágyon, Torda-Aranyos vm.) geológus, akadémikus. A kolozsvári egyetemen Koch Antal tanítványa volt, majd tanársegédje lett. Budapestre költözött és a Földtani Intézetben helyezkedett el. Az Intézet főgeológusa és címzetes igazgatója lett. Rendkívül jelentős földtani térképező volt. Leginkább Erdélyben térképezett, és a neogén vulkanizmushoz kapcsolódó érces bányahelyeken végzett földtani felvételezéseket. Ő figyelte fel először a Nagybánya környékén előforduló nagy káliumtartalmú riolitra. Elsőként írta le a verespataki kálidús riolitot. Az I. világháború után főleg a Tokaji-hegységben, Telkibányán dolgozott. (†Bp., 1930. aug. 16.) – Magyarok 1992. 389. p.; (B. A.)
- 24. 1971.** †**König Rezső** (Bp.) Kossuth-díjas vegyészmérnök, a kémiai tudományok kandidátusa. A Chinoin gyár főmérnöke, majd vezérigazgatója volt. Tevékenysége jelentős a magyar gyógyszeripar történetében. Nevéhez fűződik az Ultraseptyl világszabadalma. (* Bp., 1900. júl. 7.) – MÉL III. 439. p.; (P. I.)
- 25. 1896.** A király jelenlétében ünnepélyesen átadták a budapesti Iparművészeti Múzeumot, melyet Lechner Ödön tervezett. – (H. Gy.)
- 27. 1971.** †**Guoth Béla** (Bp.) mérnök. Számos hazai és külföldi vízepítési műtárgy tervezésében és építésében vett részt, s ő tervezte a csepeli szabadkikötő műtárgyainak jelentős részét. 1920-tól földmérői munkakörben dolgozott, főként a tagosításokkal foglalkozott. A tagok numerikus tervezéséről írt tanulmányai új utakat nyitottak a magyar geodéziai gyakorlatban. Hajnal Sándorral együtt nevéhez fűződik a budapesti I. és II. rendű szintezési hálózat kifejlesztése. Fekete Györggyel közösen ő készítette a Csepeli Szabadkikötő legutóbbi Távlati fejlesztési tervét (1959). F.m.: *A közvetlen hossz mérés pontossága* (disszertáció, Bp., 1919); *Új tagok numerikus tervezése a tagosításban* (Bp., 1942). (*Pozsony, 1884. febr. 29.) – MÉL III. 267. p.; MTE SZ 1984. 22. p.
- 28. 1971.** Átadták a Tiszai Vegyi Kombinátnál polietilén gyárát. – MTK 1971-1992. Bp., 1994. 14. p.; (B. A.)

1. 1846. Megnyílt a József Ipartanoda. Működését Pesten, a mai V. ker. Egyetem téren kezdte meg hét tanszékkal, egy évi előkészítő és két évi rendes tanulmányi idővel, három osztállyal (gazdászati, kereskedelmi és műtani, azaz műszaki). A megnyitó ünnepségen Széchenyi István is részt vett.
1846. Pécselt Ipartanoda kezdte meg működését. – Dunántúli Napló, 1983. jún. 17., 7. p.
1846. Átadták a forgalomnak a Pozsony és Szered közti lóvasútat. – (H. Gy.)
1871. E napon volt a Buda-Pest általános beosztási és rendezési tervpályázat beadási határideje. A zsüri dec. 3-án hozott döntést. – (H. Gy.)
1921. A Szt. Margitsziget rendezési tervére kiírt pályázat határideje. A beérkezett 30 pályaterv közül I. díjat nyert Kertész K. Róbert, II. díjat Csonka Pál, III. díjat Wälder Gyula. – (H. Gy.)
3. 1896. Átadták a forgalomnak az *Újpesti vasúti hidat*, a Bp.–Dorog–Esztergom vasútvonal hídját. Megépítését a vasútvonal tulajdonosa, az olasz Fratelli Marsiglia et Co. határozta el, és a szintén olasz Societa Nazionale delle Ufficine Savigliani cég tervezte és kivitelezte. A vasszerkezetet a MÁV Gépgyára készítette. A 876 m hosszúságú hídon egy vágány és egy 2 m széles járda épült. – Bp. Lex. II. 563. p.; (H. Gy.)
8. 1896. ***Bereczky Endre** (Bp.) vegyészmérnök, egyetemi tanár. Csehszlovákiai és magyar cementgyárakban dolgozott, majd a Veszprémi Vegyipari Egyetem Szilikátkémiai Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára lett.
- Az automatikus aknakemencékben végbemenő égési folyamatokkal, a klinkervisszavezetéses égetési módszerrel, a transportlandcementgyártással, klinkerásványtani vizsgálatokkal foglalkozott. (†Bp., 1973. aug. 2.) – MÉL III. 74. p.; (P. I.)
1921. †**Nagy Virgil** (Bp.) építészmérnök, műegyetemi tanár. Gyakorlati tervezői, építészet- és művészettörténeti írói munkássága egyaránt jelentős. Ő tervezte a főváros század eleji városképének legjelentősebb elemei közé tartozó Ferenc József-híd (mai Szabadság-híd) és a II. világháború alatt elpusztult Erzsébet-híd architektúráját. (*Temesvár, 1859. ápr. 25.) – MÉL II. 278. p.; MTESZ 1984. 27. p.; Magyarok 1992. 368. p.
9. 1971. †**Péczely Antal** (Bp.) bányamérnök, a bányászati szaknyelv kiváló művelője. Selmecebányán 1912-ben kezdett felsőfokú tanulmányait a háború félbeszakította, 1915-ben orosz hadifogságba került. 1921-ben kutató expedíciót vezetett az észak-szibériai Kurejka-folyó menti grafit- és antracittelepek kutatására. A sikeres expedíciót követően Gijagyeny szénbányájának vezetője lett. 1924-ben hazatért, 1926-ban Sopronban letette a bányamérnöki államvizsgát. A rudabányai vasércbányászatban, majd az Ózd vidéki szénbányáknál dolgozott. 1951-től haláláig tagja volt a Bányászati és Kohászati Lapok szerkesztő bizottságának. Műszaki cikkei mellett számos cikkben foglalkozott bányászati-műszaki nyelvünk kérdéseivel, a szaknyelv művelője volt. F.m.: *A tunguzkai (Szibéria) szénmedence kurejkai grafittelepe* (Bány. és Koh. Lapok, 1930); *Fontosabb bányaműszaki kifejezések gyűjteménye* (Bp.,

- 1955); *Bányászati nyelvművelés* (cikksorozat, Bány. és Koh. Lapok, 1961-1967). (*Szilvásvárad, 1894. nov. 15.) – MÉL III. 607. p.; MTESZ 1994. 50. p.
- 11. 1946.** Kulin György vezetésével megalakult a *Magyar Csillagászati Egyesület*. Az egyesület 1949 tavaszától *Csillagászok Baráti Köre* néven, a TIT egyik szakosztályaként, de már jogkörök nélkül folytatta munkáját. – (B. A.)
- 16. 1971.** Moszkvában a magyar nehézipari miniszter, Székér Gyula aláírta a közös magyar-szovjet földgázvezeték megépítéséről szóló szerződést. – MTK IV. 14. p.
- 18. 1896.** †**Hazslinszky Frigyes** (Eperjes) tanár, botanikus. Debrecenben és Sárospatakon jogot tanult, miközben nevelőként tartotta el magát. 1839-1841-ben teológiai tanfolyamot végzett Késmárkon, ahol az alsóbb osztályokban a tanári feladatokat is ellátta. 1840-ben gyalogosan bejárta az országot. 1843-ban a bécsi műegyetemre ment. Itt elsősorban kémiát hallgatott, hogy növényfiziológiai tanulmányait megalapozza. 1846-ban az eperjesi kollégium meghívta tanárának; itt működött haláláig. Pályája elején virágos növényekkel foglalkozott, de hamarosan áttért a kryptogám növények gyűjtésére és tanulmányozására. Úttörőnek számítottak ilyen irányú megfigyelései. Munkásságának fő területét a magyarországi gombaflóra kutatása és feldolgozása tette ki. Több növényt neveztek el róla. Herbáriumát a Természettudományi Múzeum Növénytára őrzi. Nevesebb munkái: *Éjszaki Magyarhon viránya. Fűvészet* kézikönyv. Kassa, 1864.; *Magyarhon edényes növényeinek fűvészet* kézi könyve. Pest, 1872.; *A magyar birodalom zuzmóflórája*. Bp., 1884.; *A magyar birodalom moháflórája*. Bp., 1885.; *Magyarhon és társországi húsos gombái*. Bp., 1895. (*Késmárk, 1818. jan. 6.) – MÉL I. köt. 690. p.; (H. Cs.)
- 1971.** †**Rybár István** (Bp.) fizikus, geofizikus, egyetemi tanár, akadémikus. Eötvös Loránd tanítványa, majd munkatársa. Tudományos munkássága nagy területet ölel fel. Kezdetben a spektrálanalízis és a fényvisszaverődés terén végzett vizsgálatokat, később Eötvös hagyományait követve elsősorban a torziós ingakorszerűsítése és továbbfejlesztése foglalkoztatta. A vizuális észlelés helyett bevezette a fotografikus regisztrálást, és megvalósította a műszer automatikus továbbforgatását. Nevéhez fűződik az Auterbal és az E 54 típusú automatikus Eötvös-ingák kifejlesztése, utóbbi az 1958-as brüsszeli világkiállításon nagydíjat nyert. 1957-ben elnyerte az Eötvös-émlékérmét. F.m.: *Eötvös Loránd tudományos működése* (Eötvös L. Emlékkönyv, Bp., 1930); *Fizikai mérések* (Bp., 1931); *Eötvös vizsgálatainak jelentősége* (Műszaki nagyjaink, III. Bp., 1967). (*Bp., 1886. máj. 7.) – MÉL III. 668. p.; MTESZ 1986. 20. p.; Magyarok 1992. 448. p.
- 20. 1921.** †**Barlai Béla** (Bp.) kohómérnök. Selmecebányán és Kolozsvarott tanult. Először a Hernádvölgyi Magyar Vasipari Rt. korompai hengerművében dolgozott, majd 1901-ben a Selmecebányai Bányászati Főiskola vaskohászati tanszékének helyettes vezetője lett. Itt kísérleti laboratóriumot szervezett. Ő már 1919-ben javasolta a bányászati főiskola Miskolcra helyezését. F.m.: *A vaskohászat kézikönyve* (I-II.

- Selmecebánya, 1909-1912). (*Mosonszolnok, 1870. okt. 2.) – MÉL I. 119. p.; (B. A.)
21. 1971. †**Horváth József** (Bp.) bányamérnök. A magyar bányászatban először végzett rendszeresen kőzetmechanikai vizsgálatokat. A bányabeli biztosító szerkezetek tervezéséről, méretezéséről és alkalmazásuk gazdasági kihatásairól számos tanulmányt és cikket tett közzé a Bányászati és Kohászati Lapokban. F.m.: *Bányászati biztosító szerkezetek méretezése, különös tekintettel a zárt íves szerkezetekre* (Bp., 1954). (*Potyond, 1906. máj. 18.) – MÉL III. 320. p.
22. 1946. A háborús pusztításokat követően, amikor az ország valamennyi rádióadója elpusztult, meglévő anyagok felhasználásával, 8 kW teljesítménnyel, 1040 kHz frekvencián, e napon Lakihegyről megindult Budapest II. (Petőfi rádió) műsorának sugárzása. Ezt a műsort korábban a Belvárosi Távbeszélő Központ épületében elhelyezett volt kolozsvári 1,25 kW-os adó sugározta. A lakihegyi sugárzás jobb sugárzási rendszerrel nagyobb vételkörzetet biztosított. – (S. L.)
24. 1946. †**Moholy-Nagy László** (Chicago) festő, fényképész, formatervező, művészeti és építészetelméleti szakíró. A Bauhaus tanára volt, majd Amerikában megalakította az Új Bauhaus-t. (*Bácsborsod, 1895. júl. 20.) – Magyarok 1992. 360. p.
1971. †**Horusitzky Ferenc** (Bp.) geológus. Elvégezte a budapesti egyetemet, majd tanársegéd lett annak Földtani Intézetében Papp Károly mellett. Többször utazott külföldre kutatni: Svájcba és Franciaországba. Az Alpokba, a Pireneusokban és a Párizsi medencében folytatott vizsgálatokat. 1934-ben kinevezték a Magyar Földtani Intézet főgeológusává. 1946-tól a szegedi egyetem földtani tanszékét vezette, ezután a Bányászati Kutató és Mélyfúró Nemzeti Vállalathoz került. Dolgozott Sopronban is, a Nehézipari Műszaki Egyetem földtani tanszékének tanára volt. 1961 után ismét a Földtani Intézet geológusa lett. Kutatási területe az őslénytan és a hidrogeológia volt. Foglalkozott a Budai-hegységgel, a Kárpátalja földtani térképezésével. Igen elmélyülten vizsgálta a földtörténeti korbeosztás kérdéseit; a harmadidőszaki rétegek elemzésével sok publikációja foglalkozott. 1958-ban ő lett a Magyarhoni Földtani Társulat elnöke. F.m.: *A kréta és harmadkor közötti határkérdések természetes megoldása*. Bp., 1933.; *A kárpátmedencei alsó miocén földtörténeti tagozódása és földrajzi kapcsolatai*. Bp., 1940.; *A Budai-hegység hegy szerkezetének nagy egységei*. Bp., 1943.; *A magyar föld kincsestára* Bp., 1954. (*Bp., 1901. febr. 10.) – MÉL III. 316. p.; (B. A.)
25. 1871. ***Pöschl Imre** (Selmecebánya) gépészmérnök, műegyetemi tanár. Villamosmotorok korszerűsítésével, később a szinkron generátorok gerjesztő dinamoinak fejlesztésével foglalkozott. Mérnökgenerációkat nevelő, kiváló pedagógus volt. (†Bp., 1963. márc. 4.) – MTESZ 1988. 21. p.
27. 1896. ***Abody Előd** (Dés) mérnök. Elvégezte a Műegyetemet, majd egyik mechanikai tanszékének tanársegéde lett. 1936-ban megszervezte az Aeorodinamikai Intézetet. A repülőgépek szilárdsági vizsgálata és azok gyártásának ellenőrzése volt a feladatkö-

re. Sokat foglalkozott a repülőgépek dinamikai igénybevételével és a repülőgépszárnyak fejlesztésével. 1947 után ő vezette a mérnökkari mechanikai tanszékot. F.m.: *Mechanika*. Bp., 1935.; *Repülőgép és repülés*. Bp., 1942.(† Bp., 1949. jan. 9.) – MÉL I. 4. p.; (B. A.)

1921. ***Komornoki László** (Eperjes) jogász, bányamérnök. Bányamérnöki tanulmányait megszakítva, 1945-48 között az erdélyi földgázfúrásoknál, Marosvásárhelyen gyakornok, majd visszatérve Sopronba a bányamérnöki képzés megszerzése után két éven át a Bányaműveléstani Tanszéken tanársegéd. 1952-ben a dunántúli kőolajkutatószolgálatába lépett, ahol kiváló teljesítményeket ért el a nagylengyeli olajmező feltárása és a nagymélységű kutatófúrások terén. Élete utolsó évtizedében a kőolajbányászat egy másik ágában, a csótávvezeték-építés terén fejtett ki eredményes munkát. Utolsó nagy munkája, a Leuna Művek (NDK) nagy gázfogadó és redukáló állomása építésének irányítása közben érte a halál. (†Merseburg, 1974. máj. 27.) – MÉL IV. 497. p.

29. 1896. ***Szele Mihály** (Körmöcbánya) kohómérnök, egyetemi tanár. Tanulmányait Selmecebányán és Sopronban végezte, majd 1944-ig a diósgyőri vasgyárban dolgozott. 1945-ben az ideiglenes

kormány iparügyi tanácsosa, utóbb főosztályvezető a minisztériumban. 1954 és 1965 között a Vasipari Kutató Intézet igazgatóhelyettese, 1956-tól egyben a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen a vaskohászati tanszék tanára. 1954-1960-ban az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület elnöki tisztségét töltötte be. (†Bp., 1972. febr. 10.) – (Cs. B.)

30. 1971. †**Berényi Dénes** (Bp.) meteorológus. A debreceni tudományegyetemen végzett, majd a földrajzi intézet tanársegéde lett. Ő szerkesztette a debreceni *Egyetemi Földrajzi Intézet Meteorológiai Állomásának Időjárás Jelentéseit* 1929 és 1932 között. 1934-ben kinevezték a debreceni Meteorológiai Intézet vezetőjévé. A front elvonulása után azonnal megkezdte a meteorológiai észleléseket. Agrometeorológiai figyelőhálózatot hozott létre. Az egyetemen meteorológiai állomást alapított, amelyet sikerült obszervatóriummá fejleszteni. F.m.: *A magyarországi dohánytermelés különös tekintettel Szabolcsvármegyére*. Debrecen, 1937.; *A burgonya termesztése és összefüggése az időjárással*. Debrecen, 1942.; *A talajmenti réteg éghajlata*. Bp., 1948.; *Mezőgazdasági meteorológia* Bp., 1951.; *Mikroklimatologie...* Bp.-Stuttgart, 1967. (*Karánsebes, 1900. szept. 21.) – MÉL III. 74. p.; (B. A.)

3. 1921. †**Mathiász János** (Kecskemét) mezőgazdász, szőlőnemesítő. Korábban úgy vélték, hogy a homok csak a borszőlők termesztésére alkalmas, ő azonban kitűnő fajták honosításával, nemesítésével, amerikai vadalanysok és európai szőlőfajták keresztezésével bebizonyította, hogy az Alföld a csemegefajták számára is kedvező lehetőségeket nyújt. Tevékenységének célja az volt, hogy nagyfürtű, jól eltartható, finom zamatú, bőtermő, s a betegségeknek ellenálló fajtákat állítson elő. Összesen mintegy 3500 új fajtát kísérletezett ki. (*Ádámfölde, 1838. febr. 22.) – MÉL II. 165. p.; MTESZ 1988. 20. p.; Magyarok 1992. 343. p.

5. 1846. ***Fialowski Lajos** (Borszczow, Galicia) botanikus, botanikatörténész és nyelvész. Sokoldalú tudományos működése a természetrajzi és különösen a botanikai szaknyelv megtisztítására irányult, de jelentős érdemei vannak a botanika történetének kutatásában, a magyar gyorsírás terjesztése és rendszerének tökéletesítése terén is. (†Bp., 1909. máj. 30.) – MÉL I. 509. p.; MTESZ 1984. 30. p.

6. 1921. ***Szegedi Sándor** (Izsák) szőlőnemesítő. Felsőfokú kertészeti tanulmányait a Kertészeti és Szőlészeti Főiskolán folytatta, ahol 1946-ban kapta meg oklevelét. Először faiskolában, majd 1950-től nyugalmába vonulásáig (1981) a Szőlészeti és Borászati Kutató Intézetben dolgozott. Célkitűzése a koraiság, a jó termőképesség, a nagyfürtűség, a nagybogyójúság és a minőség kombinálása volt. 40 000 hibridet állított elő munkatársaival, melyekből a Favorit, a Boglárka, a Rekord és a Téli muskotály fajták jelzik munkája sikerét. 1969-ben rezisztencia nemesítés-

sel kezdett foglalkozni. Ennek eredménye az államilag elismert Pölöskei muskotály, és számos jelöltje vár még minősítésre. F.m.: *Szőlő és gyümölcsös telepítése homokon.* (Horváth Sándorral és Pfening Gyulával, Kecskemét, 1962); *A szőlő telepítésétől a szüretig* (Horváth Sándorral, Bp., 1965). (†Kecskemét, 1986. dec. 4.) – MÉL IV. 841. p.

8. 1946. †**Moesz Gusztáv** (Bp.) botanikus, mikológus, az MTA tagja (l. 1945.) Az elemi iskolát Aranyosmaróton, középiskoláit Selmecebányán végezte el. A Műegyetemen folytatta tanulmányait, de a második félévben átiratkozott a Tudományegyetem bölcsészeti karára. 1895-től Krenner József mellett az ásvány-kőzettani tanszék tanársegédje volt. 1897-ben tanári oklevelet szerzett. 1889-ben a brassói főreáliskola igazgatója meghívta természetrajztanárnak. 1906-ban a Kultuszminisztérium a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárába osztotta be, majd 1910-ben kinevezték múzeumi tisztviselővé. A múzeumban a gombagyűjtemény rendezése és fejlesztése volt a feladata. 1915-ben egyetemi magántanári képesítést nyert mikológia tárgykörben. 1931-ben a Növénytár igazgatója lett és 1934-ben nyugdíjba vonult, de tudományos munkáját tovább folytatta. Pályája kezdetén az ásványtan érdekelte. Brassói tanársága alatt kezdett florisztikával foglalkozni, majd figyelme a virágtalan növények és a hidrobiológia felé fordult. Ekkor jelentek meg: *Brassó élővizeinek mikroszkopikus növényzete* (1902), *Brassó vidékének levegőn és folyóvizeiben élő moszatai* (1904). Mintaszerű és máig is legteljesebb monográfiája az *Adatok az Aldrovanda vesiculosa ismeretéhez* című cikke. Múzeológusként

tért át a gombák tanulmányozására. Neki köszönhetjük hazánk gombaflórájának korszerű ismeretét. Két gombanemzetség (Moeszia Bubák, Moesziella Petrak) és számos növényfaj viseli nevét. Vizsgálatai és megfigyelései eredményeit több tucat tudományos és népszerű közleményben ismertette. Rendkívüli rajzkészségét mesterien alkalmazta, a moszatok és mikroszkópos gombák rajzolásakor. F.m.: *A házigomba és az épületek elgombásodása* (Bp., 1934); *A Kárpát medence üszögombái* (Posztumusz Ubrizsi Gáborral Bp., 1950). (*Körmöcbánya, 1873. okt. 21.) – MÉL. II. 225-226. p.; (H. Cs.)

10. 1971. Gábor Dénes kapta az év fizikai Nobel-díját „a holográfiai módszer felfedezéséért és fejlesztéséhez való hozzájárulásáért”.

15. 1921. Miskolc város városszabályozási tervpályázatának határídeje. A tíz beérkezett pályaterv közül az I. díjat Wurga László építész, ny. műszaki tanácsos, a főváros városszabályozási szakértője nyerte. – (H. Gy.)

19. 1846. †**Sárváry Pál** (Debrecen) teológus, matematikus, fizikus, tanár, akadémikus. A debreceni kollégiumban tanult, majd három évig Göttingenben folytatta tanulmányait. Egy ideig a Szepességben tanított, majd 1792-ben megválasztották a Debreceni Református Kollégium filozófia tanárává. Tanszékét csak 1795-ben foglalta el; matematikát, tárgyábrázolást és filozófiát tanított. 1797-ben elsőként adott elő magyar nyelven. Harcolt a magyar tanítási nyelvért és a tanítás korszerűsítéséért. A tógátus diákok az ő szakszerű irányításával készítették 1804-ben az *Oskolai Magyar*

Uj Atlas-t, melyet a város jutalomban részesített. A kollégiumban valószínűleg ő honosította meg a Rajz Oskola tanítását (1813), ámbar a tantárgy első professzora Kiss Sámuel (1780 k. – 1819) volt. Kiadta az első hazai szabadkézirajz mintafüzetet (1804). A rajztanulást segítette *A rajzolás mesterségének kezdete* c. könyve (1807). Nagy súlyt helyezett a gyakorlati geometria (földmérés) tanítására. Mint filozófus, Kant követője volt. A kanti eszmék híveként lép fel fő művében, a *Morális Philosophiá*-ban (Pest, 1802), majd ennek folytatásában, a *Filozófiai etika* (Nagyvárad, 1804) című műben. Arany Jánost is tanította, aki róla írta *Agg Sámson* c. költeményét. (*Piskolt, Bihar vm., 1765. okt. 3.) – A Debreceni Református Kollégium története. Bp., 1988. 163. p.; MÉL II. 576. p.; MTESZ 1990. 48. p.; (D. S.)

20. 1821. ***Borsos József** (Veszprém) festőművész és fényképész. Festői sikereit félretéve 1861-ben Pesten fotóműtermet nyitott Doctor Alberttel (1813-1888) együtt. Rövidesen a főváros igen népszerű fényképészévé vált. 1864-ben megalapította a Vegyészeti-fényképészeti Tanintézetet, az első hazai fotóiskolát. Receptkönyvet is összeállított, fotográfiai cikkeket forgalmazott. Művészi érdemei mellett a fotótechnikában is nevet szerzett. 1877-ben megvált műtermétől, és a Szép Juhászné kocsmárosa-ként húnyt el. (†Bp., 1883. aug. 19.) – Kopp J.: B. J. Bp., 1931.; (B. L.)

1946. Halászlati Központot létesítettek, mint a halászlati szövetkezetek csúcsszervét. – *Vízgazdálkodásunk* számokban. Bp., 1961. 18. p.

21. 1846. *Forster Gyula (Esztergom) báró, művészeti író, aki egy időben a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke volt. (†Bp., 1932. júl. 18.) – (H. Gy.)

1921. †Jendrassik Ernő (Bp.) bel- és ideggyógyász, egyetemi tanár, az MTA tagja Az orvosegyetem elvégzése után Wágner János belklinikáján kezdte pályafutását. Itt sajátította el a klinikai diagnosztika munkamódszerét, majd Bécsben és Párizsban tanulmányozta az elme és ideggyógyászatot. 1902-ben az idegkórtan professzora, 1908-ban a II. sz. Belklinika igazgatója lett. Klinikai tapasztalatai és kísérletei alapján dolgozta ki reflextanát. Nevéhez fűződik a máig használt műfogás, amelyet a térdreflex kiváltásakor használnak. 1896-tól az örökölhető idegbetegségeket tanulmányozta. Behatóan foglalkozott a neuraszténia és hisztéria kórképeivel, a téveszmék jelenségével és a hallucinációval. Az 1910-ben megjelent *A belorvostan tankönyve* című munka létrejöttében vezető szerepet vállalt, amely sokáig a legtöbbet forgatott ilyen jellegű munka volt. Felfedezte a kalomel vizelethajtó hatását és alkalmazni kezdte a gyógyításban. Iránymutatóak a lázcsillapítás kérdésében tett állásfoglalása. A Basedow-kór végső okát az idegrendszer megbetegedésében kereste. Tevékenykedett az orvosi műnyelv magyarossá tételében is. Utolsó éveiben a létenergiaformái és zeneelméleti kérdések foglalkoztatták. 1960-ban a budapesti Orvostudományi egyetem J. E. emlékérmét alapított. Ezzel jutalmazták az orvostudomány bármely ágából származó, önálló kutatásokon alapuló munkák szerzőjét. F.m.: *A szervi szívbajok kórtana és orvoslása* (Bp., 1891); *Belorvosi*

diagnosztika (Bp., 1921). (*Kölozsvár, 1858. jún. 7.) – MÉL. I. 812. p.; Antall József-Birtalan Győző-Schultheisz Emil: *Historia medica hungarico. - Tanulmányok és arcképek a magyar medicina múltjából* (Bp, 1988.); (H. Cs.)

22. 1871. *Bakó Gábor (Pest) növényvédelmi szakember, entomológus. 1928-tól a Magyar Királyi Rovartani Állomás, 1932 után pedig az Állami Növényvédelmi Kutató Intézet igazgatója volt. Jelentős eredményeket ért el a szőlő és a kukorica kártevőinek kutatásában. F.m.: *A gyümölcsös ápolásának kiskátéja* (Bp., 1932). (†Szekszárd, 1948. máj. 23.) – MÉL I. 76. p.; (B. A.)

23. 1846. *Pauer János (Andrásfalva) bányamérnök és bányajogász. Eperjesen jogot, majd Selmecebányán bányászatot tanult. 1873-tól a selmecebányai akadémia tanára, ahol pénzügy-, bánya- és vízjogot, valamint váltójogot tanított. Közreműködött a vám-tarifa-rendelet kidolgozásában. F.m.: *A selmecebányai m. kir. bányászati és erdészeti akadémia története alapításától 1770-től kezdve 1895-96. tanév végéig* (Selmecebánya, 1896). († ?) – Vadas Jenő: *A selmecebányai M. Kir. Erdőakadémia története és ismertetője*. Bp., 1896. 236. p.; (B. A.)

1871. *Kubacska András (Nyíregyháza) botanikus, természettudományi író, tanár. Matematika-fizika és természetrajz-földrajzi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte. 1896-tól a bölcsészkar ásványtani, 1897-től 1903-ig növénytani tanszékének tanársegédje. Ezután a budapesti ev. főgimnázium tanára. Növénymorfológiai kérdések és a magyar kertek flórájának kutatása terén

- végzett munkát. Ismeretterjesztő cikkeket is írt. (†Bp., 1942. okt. 15.) – MÉL I. 1023. p.; MTESZ 1992. 43. p.; (B. A.)
- 25. 1846.** ***Kurländer Ignác** (Balassagyarmat) meteorológus, földmágnesség kutató. Bécsben tanult. 1870-ben a Meteorológiai és Földmágnességi Intézetben kezdett dolgozni. 1888-90 között megbízott igazgató, ezt követően kinevezett aligazgató. 1877-ig szinte egymaga, ezután Gruber Lajossal (1851-1888) együtt szerkesztették az Intézet Évkönyveit. Közben folytatta és teljessé tette Magyarország földmágnesség felmérését. Ez munkásságának kiemelkedő teljesítménye. Fő műve a *Földmágnesség mérések a Magyar korona országaiban* (Bp., 1896), emellett több csillagászati cikket is írt. (†Bp., 1916. szept. 2.) – MTESZ 1991. 70. p.
- 1946.** †**Friedrich Loránd** (Stockholm) építészmérnök, műegyetemi tanár. 1920-tól műegyetemi tanársegéd, 1925-től adjunktus. 1942-ben lett az Ókori-Újkori összevont Építéstörténeti Tanszék nyilvános rendes tanára. Több pályadíjjal jutalmazott lakóépülete, iskolája valósult meg. (*1891.) – MÉL I. 544. p.; (H. Gy.)
- 1971.** †**Rudnai Gyula** (Bp.) építészmérnök. Brnóban végezte főiskolai tanulmányait, majd az állami építőiparban dolgozott. A Várostervezési Intézet (VÁTI), majd az Építéstudományi Intézet (ÉTI) igazgatója, 1959-től haláláig a Budapesti Várostervezési Intézet (BUVÁTI) főmérnöke volt. (*Ráckeve, 1909. okt. 28.) – MÉL III. 667. p.
- 27. 1896.** ***Kabay János** (Büdszentmihály) gyógyszervegyész, alkaloidkutató, a magyar morfingyártás úttörője. Büdszentmihályon (ma Tiszavasvári) 1927-ben megalapította az Alkaloida Vegyészeti Gyárat. Módszert dolgozott ki a száraz, csévelt mákszalmából történő morfiumentisztításra. (†Bp., 1936. jan. 29.) – MTESZ 1986. 15. p.; Magyarok 1992. 252 p.
- 28. 1696.** ***Bucholtz Jakab** (Késmárk) természettudós. A Magas-Tátra legelső kutatóinak egyike. Fialat korától kezdve sokat kirándult a Kárpátokban, természetrajzi ritkaságok gyűjtése végett. Híre eljutott a bécsi udvarba is. Ferenc császár megbízta (1754) őt a magyar ércbányák átkutatásával. Több ezer ércdarabból összeállította a Tátra domborművű térképét. A Kárpátokban gyűjtött tapasztalatait a *Beschreibung des wundervollen karpatischen Schneegebirge* című cikkében (Ungarisches Magazin, Bd. 3. Pressburg, 1783) foglalta össze. Itt számolt be többek között arról, hogy a Monguszfalvi völgyben vöröszínű havat látott. A későbbi kutatók szerint ez az első tátrai moszatadat. († ?) – Szinnyei, 1. köt. 1374. p.; (H. Cs.)
- 31. 1971.** †**Gruber Ferenc** (Szarvas) mezőgazdász. A debreceni mezőgazdasági akadémián szerzett diplomát. 1932-ben Magyaróvárra került tanársegéd, később nyilvános rendes tanár. Növénytant, növénytermesztést, rét és legelőgazdálkodást tanított. Foglalkozott fű, borsó és kukorica nemesítésével. 1954 után a Szarvasi Öntözési és Talajjavítási Kutató Intézetnek lett a munkatársa. F.m.: *A kistátrai rétek és legelők legfontosabb gyomnövényei*. Magyaróvár, 1939.; *Rét és legelő*. Bp., 1954.; *A korszerű legelő és rétgazdálkodás gyakorlata*. Bp., 1962.; *Pázsitok-gyepszőnyegek*. Bp., 1964. (*Székesfehérvár, 1905. márc. 13.) – MÉL III. 265. p.; (B. A.)

A MAGYAR ISKOLA MILLENNIUMÁRÓL

1996-ban ünnepeljük az első magyar nyelvű iskola letételének - két-
százötvenedik évfordulóját. Ennek alkalmából a Magyar-
országba érkező újabb korszakok megkezdésére az iskolákban az
első nyelvi órák elvégzését a Magyar Iskolák Napján ünnepljük az
ország minden részén. A kértettség az, hogy az iskolákban az első
óra az első órákhoz képest mennyire új, milyen megújulásokat
jelent meg az iskolákban, milyen új feladatokat állítottak az
első órákhoz képest meg az iskolákban, milyen új feladatokat
szállítottak meg az iskolákban.

ÉVFORDULÓS TANULMÁNYOK

Ez az évforduló nemcsak az iskolák első tanításának ünnepeltje,
hanch az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje.

Ez az évforduló nemcsak az iskolák első tanításának ünnepeltje,
hanch az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje.

Az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje,
hanch az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje.

Ez az évforduló nemcsak az iskolák első tanításának ünnepeltje,
hanch az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje,
hanch az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje.

A magyar nyelvű iskolák első tanításának ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje,
hanch az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az
iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban
az első tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első
tanításnak az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak
az ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az
ünnepeltje, hanem az iskolákban az első tanításnak az ünnepeltje.

A MAGYAR ISKOLA MILLENNIUMÁRÓL

1996-ban ünnepelhetjük az első magyarországi iskola létesítésének – kétségtelenül jelképes – ezredik évfordulóját. A Géza fejedelem hívására Magyarországra érkező itáliai bencés szerzetesek ugyanis 996-ban rakták le kolostoruk, az első nyugati típusú szerzeteskolostor alapjait Szent Márton hegyén, a későbbi Pannonhalmán. A kolostor falai között a kor szokásai szerint kolostori iskola is működött, amint erről már 11. századi egyház- és művelődéstörténeti források is tanúskodnak. (Mauritius, Szent Mór pécsi püspök arról írt visszaemlékezéseiben, hogy a Szent Márton hegyi bencés kolostorban volt „puer scholasticus”, azaz énekes vagy iskolás fiú. A Szent Gellért-legenda magyar nyelvű hittérítő szerzetesei közül ketten is ott végezték iskolájukat. I. László vagyonszeírása az 1090-es években értékes, a kolostori iskolák tananyagához igazodó könyvtár katalógusát is tartalmazza.)

Ebből az iskolából indult és teljesedett ki azután a következő évtizedekben, évszázadokban a kolostori, a székeskáptalani, a városi és a falusi plébániai iskolák kiterjedő hálózata, amely szilárd alapját képezte a történelmünk során oly sok megpróbáltatást és átalakulást megért, ma is töretlenül fejlődő magyarországi iskolarendszernek.

Ez az ezeréves iskolatörténet a múlt mához szóló és jövőnkre figyelmeztető üzeneteit hordozza.

Már maga az a tény, hogy az iskola fennmaradt, fennmaradhatott hányatott történelmünk legnehezebb korszakaiban is, a mindenkori magyar társadalom saját jövőjének, azaz a gyermekeiért érzett felelősségének a bizonyítéka. S az iskola záloga is volt a jövőnek, hiszen történelmünk fényes korszakait, amikor is – úgy mond – lépést tartottunk az európai fejlődéssel, vagy sikerrel kíséreltük meg a felzárkózást periférikus helyzetünkből, mindig az iskolaügy nagyarányú expanziói előzték meg. A reformkort és 1848/49-et a Ratio Educationisok kora, a 19–20. század fordulójának gazdasági, társadalmi és technikai fellendülését a modern polgári közoktatás Eötvös népiskolai törvényével megalapozott, gyors ütemű, szinte csak az ázsiai „kistigrisek” előrehaladásához hasonlítható fejlődése.

Az iskola évszázadokon át szoros kapcsolatot, folyamatos párbeszédet jelentett az egyetemes emberi, az európai kultúrával. Elvek és módszerek, tanítók és tanítványok állandó cseréjét; ennek révén nemcsak saját kultúránk gyarapodott, hanem mi is hozzájárulhattunk az egyetemes emberi kultúra gazdagításához. (A bizonyítékok hosszú sorából most csupán a viszonylag friss példákat említem: az elmúlt év magyar származású Nobel-díjasainak életre szóló indíttatását két nagy múltú iskolánk adta: Harsányi János a Fasori Evangélikus Gimnázium, Oláh György a budapesti Piarista Gimnázium sikeres növendéke volt az 1930-as, illetve az 1940-es években; tanáraik között pedig Mikola Sándor és Öveges József nevével is találkozhatunk.)

A magyar iskola ugyanakkor szellemi kapcsolatot teremtett Kelet-Közép-Európa, s főként a Kárpát-medence egymásra utalt népei között, segítve az itt élő

népek nemzeti öntudatra ébredését, s segítheti – reméljük – egymásra találásukat, együvé tartozásukat is.

* * *

A millennium előkészületei az 1980-as évek végére nyúlnak vissza. Ekkor születtek az első tanulmányok, tervek, javaslatok az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban. 1990-ben már készen volt egy állandó magyar iskolatörténeti kiállítás forgatókönyve, s még abban az évben alapítvány jött létre a neveléstörténeti forrásfeltárás és -kutatás, illetve az eredmények megjelenítésének támogatására. 1992-ben Iskolatörténeti Emlékbizottság alakult Kosáry Domokos elnökletével. Ezek a szakmai és társadalmi erőfeszítések nagy szerepet játszottak abban, hogy az elmúlt évek hivatalos közönye ellenére is a millennium eszméje széles körben elterjedt, s az előkészületek során számottevő eredmények születtek. (Hasznos neveléstörténeti kiadványok, illetve kiadványsorozatok láttak napvilágot, mint pl. *A magyar pedagógiai gondolkodás klasszikusai*, a *Magyar Pedagógusok*-sorozat mintegy 20 kötete; regionális és országos konferenciák tárgyalták a neveléstörténeti kutatások új eredményeit; több érdekes kiállítást mutattak be pl. Békéscsabán, Baján, Tatabányán stb.)

Fordulatot hozott az előkészületekben a Kormány 1994. október 7-i határozata, amely a Honfoglalás 1996-ban esedékes 1100. évfordulójának kiemelt rendezvényei közé sorolta az iskolatörténeti évfordulót, és költségvetési támogatást nyújtott az ünnepi tervek megvalósításához.

* * *

A millenniumi események középpontjában a magyar iskola történetét bemutató kiállítások állnak. A 996-os Szent Márton hegyi kezdetektől 1526-ig terjedő korszakot, a magyarországi iskola első évszázadait Győrött, Xantus János Múzeum kiállításán ismerhetik meg az érdeklődők. A kiállítás megnyitására – a pannonhalmi bencés-millennium eseményeihez kapcsolódóan – 1996. március 21-én, Szent Benedek napján kerül sor. A 16–19. század iskolaügyét, a reformációtól a reformkorig terjedő időszakot két debreceni múzeum – a Református Kollégium iskolatörténeti múzeuma és a Déri Múzeum – közös kiállítása eleveníti fel. (A megnyitás tervezett időpontja 1996. május vége, június eleje.) A modern magyarországi közoktatás történetét, az 1848-tól, Eötvös József első miniszterségétől 1948-ig, az iskolák államosításáig terjedő időszakot az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum mutatja be – albirletben – a Petőfi Irodalmi Múzeum kiállító termeiben – 1996. szeptember 1-jén. (Reméljük, hogy ez a kiállítás 1996 után alapját képezheti majd egy méltó körülmények közé kerülő állandó magyar iskolatörténeti kiállításnak, a valóságos magyar pedagógiai múzeumnak.)

A három központi kiállítást mintegy harminc jelentősebb helyi és regionális bemutató egészíti ki: Vásárosnaménytől Tapolcáig és Győrtől Orosházáig. Közülük – szinte találomra – emelek ki néhányat: Tatabányán a rajz és földrajz tanításának, Várpalotán a hazai kémiaoktatásnak, Vásárosnaményban a népiskolai kézimunka-tanításnak a története elevenedik meg; Baján és Kecskeméten a tanyai iskolák történetét, több főiskolánkon (Eger, Győr, Kaposvár, Baja, Budapest) az intézmény, illetve a hazai tanítóképzés történetét mutatják be. Kiemelkedő ese-

mény a magyarországi felsőoktatás történetét áttekintő kamarakiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtárában Budapesten.

E szerteágazó, térben és időben szétváló kiállítások virtuális egységét, a magyar iskola történetének összefoglaló bemutatását két jelentős vállalkozás is szolgálja. 1996 márciusára készül el – a Korona Kiadó gondozásában – a kiállítások közös kalauza, amelynek terjedelmes bevezető részét, a kötet mintegy kétharmadát a magyar neveléstörténet képes kronológiája alkotja, magyarázó szövegekkel és forrásszemelvényekkel kiegészítve. Neveléstörténetünk érdekes és értékes tárgyi emlékeit, régi korok iskolai tan- és szemléltető eszközeit pedig a modern interaktív média segítségével, CD-ROM-on kívánjuk bemutatni, múzeumi környezetükben, mozgó és állóképeken, a számítógépes keresés lehetőségeit kínáló, gazdag adatbázissal.

A már említett konferenciák közül az év szeptemberében Veszprémben rendezett tudományos tanácskozást szeretném kiemelni. Itt a hazai neveléstörténet-írás, a neveléstörténeti kutatómunka eredményeit és feladatait tekintették át a résztvevők. 1996-ban az *Iskola a magyar társadalom történetében* címen tervezünk művelődéstörténeti konferenciát, 1997-ben pedig az iskolatörténet és az oktatáspolitikai, oktatásfejlesztési aktuális kérdéseit tárgyaló rendezvényre kerül sor *Új ezredév küszöbén* címmel. Ugyancsak 1997-ben rendezzük meg Tapolcán és Keszthelyen – a kelet-közép-európai iskolatörténeti múzeumok szakembereinek részvételével – azt a nemzetközi tanácskozást, amelynek látványos háttérét a keszthelyi Helikon Múzeum *Iskolák a Pannon térségében* című regionális nemzetközi kiállítása adja. A konferenciákon elhangzó előadásokat önálló kötetekben jelentetjük meg.

A millennium új lendületet adott a művelődéstörténet jelentős forrásanyaga, az iskolai értesítők számítógépes feldolgozásához. Az OPKM-ben megkezdett munkába, amelynek első eredménye, az iskolai értesítők bibliográfiája, a közeljövőben folyamatosan több kötetben jelenik meg, számos hazai és határainkon túli középiskola is bekapcsolódott. E munka – első szakaszában – a tanárok adatainak rögzítésére, feldolgozására irányul. Több jelentős vidéki kezdeményezés történt a helyi nevelés- és iskolatörténeti adatbázisok kialakítására (Veszprém, Kecskemét, Zala és Jász-Nagykun-Szolnok megye). Ezek összehangolása és kiterjesztése minőségi változást hozhat a neveléstörténeti kutatások terén. Ugyancsak az OPKM-ben folyik a különböző közgyűjteményekben található neveléstörténeti vonatkozású fotók, mindenekelőtt a képes levelezőlapok számítógépes ikonográfiai feldolgozása.

* * *

A millenniumi tervek és programok vázlatos áttekintésével azt szerettem volna érzékeltetni, hogy gyakorló pedagógusok és kutatók, oktatási intézmények és közgyűjtemények milyen változatos módon készülnek felidézni az ezeréves múltat s feltárni a mai magyar iskola gyökereit, szellemi előzményeit.

Kelemen Elemér

A MAGYAR VASÚT 150. ÉVFORDULÓJA

Hazánkban a vasúttörténet az 1827-ben megnyitott Pest–Kőbánya-i egysínű, lófogató függővasút építésével kezdődött. Az 1846-ban megnyitott Pozsony–Pozsonyszentgyörgy-i vasút is lóvasút volt, melyet később Szeredig meghosszabbítottak.

Az első magyarországi gőzüzemű vasút megnyitására a Magyar Középpontú Vasút Társaság 1844 márciusában kapott engedélyt, melynek eredményeképpen 150 évvel ezelőtt, 1846. július 15-én indult meg a gőzvontatású vasúti forgalom Pest és Vác között, 33,9 km hosszú vonalszakaszon. A köztudat ezt a napot tekinti a magyar vasúti közlekedés születésnapjának.

A rövid életű vasúttársaság még megépítette a Pest–Szolnok-i vonalat. 1944-ben szinte egyidejűleg kezdték meg a Pest–Vác-i és Pest–Szolnok-i szakaszok építését. Az építkezések eléggé embertelen körülmények között folytak. 1845 elején azonban így is kb. 40–40 km hosszban az alépítmények elkészültek.

Viszonylag gyorsan haladt a pesti indóház vonatfogadó csarnokának és egyéb épületeinek építése.

A vasút mozdonyai közül tizenkettőt Belgiumból, kettőt Észak-Amerikából, egyet Bécsből hoztak szétszerelt állapotban, hajón és közúton. A hatósági kázanvizsgálatot Jedlik Ányos, a Pesti Kir. Egyetem természet-erőműtani tanára, valamint Kecskés Károly helytartótanácsi mérnök végezték.

A kocsikat részben bécsi cégektől vásárolták, részben különféle cégektől vásárolt alkatrészekből szerelték össze. Időközben berendezkedtek saját gyártásra is, továbbá Pesten Kocsigyártó Intézetet létesítettek. Előbbiekhez Ganz Ábrahám vasöntő műhelye is nagyban hozzájárult. A kocsiszekrények és az alvázak fából készültek.

A Pest–Vác-i szakasz 1846. július 15-i ünnepélyes megnyitója nagy jelentőségű volt, nemcsak a vasútnak, hanem az egész magyarországi közlekedésügynek is. Hazánk az európai országok között tizenegyediként, másfél évtizeddel a Liverpool–Manchester vasút megnyitása után bekapcsolódott a „modern” közlekedési hálózat rendszerébe.

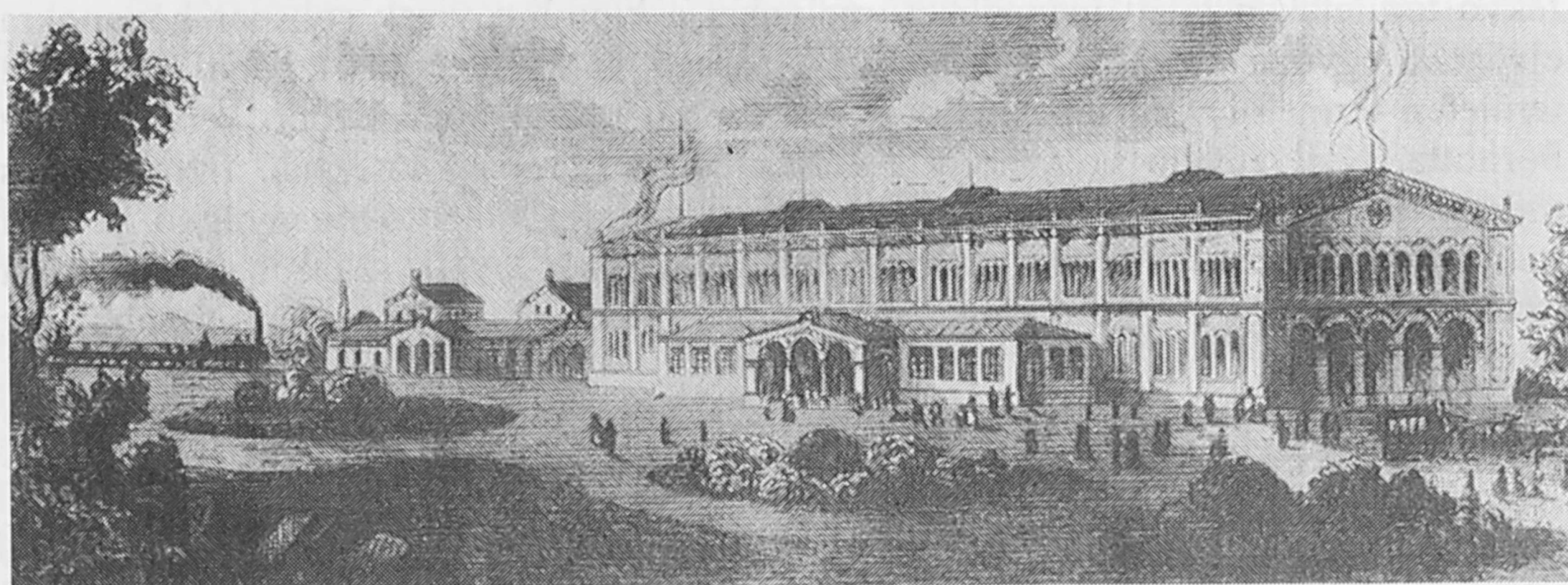
Az 1830-as évektől egyre több cikk jelent meg a vasúttal kapcsolatban, kiemelve annak jövedelmezőségét. Kiemelést érdemel Benyovszky Zsigmondnak a Társalkodó 1936. évi 25. számában megjelent cikke, amelyben felveti a Dunán áthaladó vasútvonal lehetőségét is. 1838-ban Bognár József, 1840-ben Trefort Ágoston írt a vasút előnyeiről. A különböző érdekek és ebből fakadó viták bizonyos mértékig akadályozták a vasutak építését.

A történelmi jelentőségű osztrák–magyar kiegyezést követően 1868-ban a magyar állam megvásárolta az anyagi nehézségekkel küzdő Magyar Északi Vasút 126 km hosszú Pest–Hatvan–Salgótarján-i vonalát, és ezzel gyakorlatilag megalakult a Magyar Királyi Államvasutak, a mai MÁV Rt. jogelődje.

Az első hazai vasúti vonalak megnyitásának időpontjai:

1827. VIII. 20.	Kőbányai nyeregvasút	
1840. IX. 27.	Pozsony–Szentgyörgy	lóvasút 1873. IV. 30-ig
1841. VI. 30.	Szentgyörgy–Bazin	lóvasút 1873. IV. 30-ig
1846. VI. 3.	Bazin–Nagyszombat	lóvasút 1873. IV. 30-ig
1846. XI. 1.	Nagyszombat–Szered	lóvasút 1873. IV. 30-ig
1846. VII. 15.	<i>Pest–Vác</i>	
1947. IX. 1.	Pest–Szolnok	
1848. VIII. 20.	Marchegy–Pozsony	
1850. X. 15.	Vác–Párkányána	
1850. XII. 16.	Párkányána–Pozsony	
1854. III. 4.	Cegléd–Szolnok	
1855. XII. 24.	Bruck–Győr	
1856. VIII. 11.	Pécs–Mohács	
1857. V. 2.	Tiszavidéki Vasút	
1860–61.	Pragerhof–Nagykanizsa– Budapest Déli pu.	
1867. V. 19.	Budapest–Salgótarján	

Suba Gábor

Az első magyar gőzvontatású vasút pesti indóháza

150 ÉVE KEZDŐDÖTT A TISZA-VÖLGY RENDEZÉSE

„... hogy lehetett volna... új hatáskörömben bármily előbbi gondolatom, mint a Tisza-völgy, melyben legtöbb és legeredetibb magyar lakik, mely napról napra inkább közelít a végpusztuláshoz... A magyar vér miként szaporodjék, ha nagyobb és eredetibb része sátorát éppen olyan lapályokban üté fel, melyek napról napra, a helyett hogy kies kertekké varázsoltatnának, mindinkább a korlátlan vizek martalékaivá válnak, s melyekben süppedékes és egészségtelen létük miatt valamint a népesedés, úgy minden egyéb munka is sisyphusi kárhozát... bizony a dunántúli és egyéb magyarság is nemzetiség dolgában csak hervadozni és kora halálra jutni fog, ha pusztulásnak indul a Tisza-völgy...”

Ezekkel a szavakkal kívánta igazolni gróf Széchenyi István a Tisza és mellékfolyói szabályozása érdekében tett lépéseit „Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg” című röpiratában, melyet a közlekedési bizottság elnökévé történt kinevezése után az érdekelt megyékhez és törvényhatóságokhoz intézett.

Széchenyi – bár nem volt Tisza menti birtokos – jól ismerte a Tisza völgyét. 1820-tól – mint a Debrecenben állomásozó Hessen-Homburg huszárezred főkapitánya – bejárta a Nyírséget, a Nagykunságot, az Érmelléket és a Sárrétek vidékét, ahol még az ország más vidékeihez képest is mérhetetlen szegénységet és elmaradottságot tapasztalt.

A káros vizek uralmának meggátlására a múlt század közepéig jóformán semmit sem tettek, pedig a XVIII. században és a XIX. század elején is egymást követték a nagy árvizek. Amikor a folyók megindultak, a mindent elborító áradat tengerré változtatta az Alföld közel kétharmadát, mert a vizek romboló erejének csak ideig-óráig állta útját néhány gyenge védtöltés. A lakosság csak a magasabban fekvő területeken talált menedéket, melyeket a kiömlött vizek sokszor hónapokra elvágtak egymástól és a külvilágtól. A lassan visszahúzódó víz által elborított területen termelni nem lehetett. A kereskedelmi utakat hosszú időn keresztül víz borította. Nyilvánvaló volt, hogy a lassan egész Európára kiterjedő fiziokrata és merkantilista gazdaságpolitikának ez a káros vízrajzi állapotokon nyugvó helyzet már nem felel meg. A terület „telített” lett, a lakosság XVIII. században megindult szaporodása a XIX. század elején megállt. A terület eltartó képessége tovább már nem növekedett.

1815-ben rendkívüli árvíz öntötte el a Körös-Berettyó-völgyet. A kormány ekkor bízta meg Huszár Mátyást a Körösök, a Berettyó és a Hortobágy völgyének felmérésével, s az árvízmentesítésre utaló javaslat elkészítésével. A munkát 1823-ban be is fejezték. A terület rendezése érdekében azonban egyelőre nem történt semmi. 1830-ban a Tiszán hatalmas árvíz vonult le, melynek pusztításai bebizonyították, hogy az addig egymástól függetlenül megépített, gyenge védtöltések nem nyújtanak megfelelő védelmet. Ezért egy egységes szabályozási terv készítése érdekében 1834-ben Lányi Sámuel megkezdte a Tisza-völgy általános felmérését.

Huszár Mátyás által a Körösök-Berettyó-Hortobágy völgyéről készített vízrajzi leírás és Lányi Sámuel Tiszáról készített felmérései bizonyították, hogy a Tisza és mellékfolyóinak ősi ártere $19\,637\text{ km}^2$, melyből $4\,770\text{ km}^2$ -t állandóan víz borít. A káros vizek által borított, illetve fenyegetett terület tehát meghaladta hazánk mai területének egyötödét.

1844-ben és 45-ben olyan hatalmas árvíz pusztított a Tisza völgyében, hogy az addig közömbös lakosságot is felrázta fásultságából. A kormány is belátta, hogy érkezett a beavatkozás utolsó órája, s a Helytartó Tanácson belül Közlekedési Bizottságot állított fel, melynek elnökévé Széchenyit nevezték ki. Széchenyi az „Alföld menekvése” érdekében elvállalta a népszerűtlen kormányhivatalt. 1845. augusztus 17-én kapta meg kinevezését, s alig egy hónap múlva, szeptember 27-én már meg is kezdte tiszai útját a szabályozó társulatok megszervezése érdekében. Sátoraljaújhely, Vásárosnamény, Debrecen, Tiszadob, Szolnok, Szentés, Hódmezővásárhely és Szeged voltak szervező útjának állomásai, eredménye pedig a Tisza völgyében számos vízszabályozó társulat megalakulása. A szervező útra a koronát a vízszabályozási társaságok közös irányító szervének – a Tisza-völgyi Társulatnak – 1846. január 26-án Pesten történt alapítása tette rá. Megvolt tehát a lehetőség a nagy munka megindítására, az egységes szervezet, az induláshoz szükséges pénz és a kiváló mérnök az egységes terv elkészítésére és a munkák irányítására: Vásárhelyi Pál. Vásárhelyi korábbi felmérések és szabályozási tervek felhasználásával 1845. június 8-án nyújtotta be javaslatát, melyet a nádori értekezlet 12-én meg is tárgyalta. Az egész Tisza-völgyre kiterjedő, részletes Tisza-szabályozási tervét – melynek alapján már a kivitelezés is megkezdhető volt –, 1846. március 25-ére készítette el. Ennek a tervnek a tárgyalása közben, 1846. április 8-án az izgalmaktól rosszul lett és még aznap éjszaka meghalt.

Vásárhelyi halála nagy veszteséget jelentett a Tisza-szabályozásra. A munkák megindítását azonban nem akadályozta, s terveinek megfelelően 1846. augusztus 27-én, Tiszadobon az úrkomi magaslatnál, a Dob-Szederey közötti töltés építésével a Tisza-völgy rendezési munkáit megkezdték. A hagyomány szerint az első hant földet Széchenyi emelte ki.

A következő évben a szabályozási és ármentesítési munkákat a pénzügyi gondok ellenére tovább folytatták, s 1847-ben hat nagy fok elkötése volt folyamatban, és szeptemberig 1895 folyó öl töltést meg is építettek.

Az 1848-ban bekövetkezett események Széchenyit is eltávolították a Tisza szabályozásától. A szabadságharc alatt egy ideig horvát hadifoglyok dolgoztak a töltéseken, a függetlenségi harc elbukása után azonban a munkák félbeszakadtak.

Az önkényuralmi kormányzat hamar belátta a szabályozás megvalósításában rejlő gazdasági értéket, s már 1850-ben tervezte a munkák folytatását. A reformkor utolsó éveiben létrejött Tisza-völgyi Társulatot ugyan feloszlatta, s helyébe 1850. július 17-én kelt rendeletével Központi Bizottmányt hozott létre, a társulatok újjászervezését és működését azonban kénytelen volt engedélyezni. A függetlenségi harc bukását követő kábulatból tehát elsőként a vízszabályozó társulatok ébredtek, s 1852-ben a régi és az újonnan alakult társulatok megkezdték a szabályozási munkákat. Mivel az önkényuralom első éveiben más magyar gazdasági társaságokat nem engedélyeztek, nyugodtan mondhatjuk, hogy a vízszabályozó társulatok ebben az időben magyarságunk megőrzésének legfontosabb pillérei voltak.

A Tisza-völgy szabályozási, ármentesítési és vízrendezési munkái a múlt század végére befejeződtek: az átmetszések és a töltésezés általánosságban Vásárhelyi tervei szerint. Vásárhelyi 102 átmetszést tervezett, ezzel szemben 108-at építettek meg. A töltésezésnél általában ugyancsak Vásárhelyi kisebb költséggel megépíthető „mederalakító” „közeli” gátépítési terveit követték, melyektől csak ott tértek el, ahol a korábban már megépített töltések erősítés után a rendszerbe beilleszkedtek. Ezeken a helyeken aztán szélesebb hullámterek maradtak.

Az európai méretekben egyedülálló művet a külföldi szakértők részéről számtalan elismerés, idehaza pedig ugyancsak számtalan bírálat érte.

Nem feladatunk ezekkel a bírálatokkal vitába szállni. Aki azonban ismeri az Alföld ármentesítés és vízrendezés előtti állapotát, egyértelműen el kell hogy ismerje Széchenyi, Vásárhelyi és a tervezett műüket megvalósító mérnökök és sokezer kubikus munkáját.

Az addig vizek által rombolt, pusztított terület kultúrterületté változott. A szabályozás, a töltésezés és lecsapolás által mentesített területen termett meg hazánk gabonájának közel fele, s ezáltal lett a magyar Alföld Közép-Európa élelmezésének raktára. A Tisza-völgy rendezése nélkül nem lehetett volna végrehajtani azt a hatalmas gazdasági fejlődést, mely hazánkat a múlt század második felében a modern európai államok sorába emelte.

A kivitelezés során – a korabeli tulajdonviszonyok ismeretében – nem lehetett volna jobb megoldásokat találni.

Fogadjuk el a Tisza szabályozásával kapcsolatban kiváló mérnökünk, *Iványi Bertalan* 1948-ban készített értékelését: „A Tisza szabályozása, illetve az Alföld ármentesítése, mint korszakot alkotó nagy műszaki és gazdasági mű, csak a választott módon, a korba és időbe beleszövődve és hosszú idő alatt, tehát sok viszontagság, küzdelem, csalódás árán, sok közbenő építési és sorrendi hibával volt csak végrehajtható. De végeredményben teljes kifejlődésével, a pótolható hiányok pótlásával és a hibák kijavításával jónak és utólagosan is az egyedül választható módon végrehajtott nagy alkotásnak bizonyult.”

Dunka Sándor

Irodalom

Gróf Széchenyi István: Eszmetöredékek, különösen a Tisza-völgy rendezését illetőleg. Pest, 1846.

Lászlóffy Woldemár: A Tisza. Bp., 1982.

Iványi Bertalan: A Tisza kisvízi szabályozása. Vízügyi Közlemények, 1948. 2, 3, 4. sz.

150 ÉVES A BALATONI GŐZHAJÓZÁS

A balatoni hajózás története az ősidőkbe nyúlik vissza. A halászat sok ezer éves hagyományait őrzik a ma már csak múzeumokban látható, de a múlt század első felében még általánosan használt egy fatörzsből kivájt bődönhajók, csakúgy, mint a Zalavárról és Nagyvázsonyból előkerült Neptunus oltárkövek, a Fenékpusztán talált római hajóácsszerszámok. Halászatra és átkelőhelyekre középkori okleveleinkben is találunk utalásokat. Legrégebbi nyelvemlékünk, a tihanyi apátság 1055-ben kelt alapítólevele a tihanyi és a foki réveket említi. A vitorlás, mint heraldikai elem ugyancsak az apátság címerében jelent meg először.

A Balaton a 16. század közepétől a török előnyomulás következtében török és magyar gályák, naszádok és sajkák küzdelmeinek színterévé vált, de a kereskedelmi hajózás sem szűnt meg teljesen. Evlija Cselebi, a 17. században nálunk járt török utazó írja a tóról, hogy „...van rajta negyven-ötven hajó, melyek egyik várból a másikba viszik a kereskedőket és látogatókat.” A háborús pusztítás azonban erősen éreztette a hatását, a környék egyre inkább elnéptelenedett, ami a hajózás soradását is maga után vonta.

A török kiűzése után a 18. században Magyarországon gyökeres, máig ható politikai, társadalmi és gazdasági változások indultak meg. A mezőgazdasági termelés fellendülése ugrásszerűen megnövelte az áruszállítás – megfelelő úthálózat hiányában elsősorban a vízi szállítás – iránti igényeket. Csakhamar gabonaszállító hajók népesítették be a Dunát és mellékfolyóit. A balatoni hajózás újjáélesztésében a tó délnyugati térségében hatalmas birtokokkal rendelkező Festetics grófok játszottak meghatározó szerepet. A fenékpusztai rév mellett hajóácstelepet létesítettek, itt készült – többek között – 1753-ban a Balaton első nagyobb vitorlása, a „Christoph” sószállító hajó. A család szolgálatában álló Antonio Borri olasz hajóépítő mester terve alapján a Georgikont alapító Festetics György építtette meg 1797-ben a 33 méter hosszú, húsz kocsirakományt befogadó kétárbócos vitorlás hajót, a „Phoenix”-et, amely hamarosan a Balaton nevezetessége lett. Bár a Festetics által létrehozott fenékpusztai „arzenál” jelentős előrelépést jelentett, a balatoni hajózás hagyományos kereteit áttörő, a forgalom ugrásszerű növekedését lehetővé tevő gyökeres változások még fél évszázadig vártak magukra.

A 19. század küszöbét átlépő Magyarország számára egyre inkább létkérdéssé vált a rendkívül elmaradott közlekedési viszonyok megváltoztatása, a minden további fejlődés előfeltételét jelentő infrastruktúra kiépítése. Egyre erőteljesebb gazdasági érdekek követelték, hogy a közlekedés és ezen belül a hajózás ősi módszereit és eszközeit modernebbek váltsák fel. 1817-ben (mindössze tíz esztendővel a „Clermont”, Fulton hajójának sikere után) Bernhard Antal pécsi polgár megépítette a „Carolina”-t, az első dunai gőzhajót, majd az 1830-as években – az 1829-ben alakult „Első Dunagőzhajózási Társaság” tevékenysége révén – rendszeressé vált a gőzhajózás előbb a Dunán, majd a Tiszán is. Az e téren mutatkozó látványos fejlődés azonban – részben a tó más víziutaktól való elzártsága következtében – egyelőre elkerülte a Balatont és környékét, amely meglehetősen elhanyagolt képet mutatott ebben az időben.

Kossuth Lajos – aki elsőként hívta fel a figyelmet a balatoni gőzhajózás lehetőségére – 1842-ben Füreden nyaralva így írt erről: „Szép ez a Balaton, szép mindenkoron...És mégis az embernek szíve fáj, midőn e roppant vízre tekint. Olyan holt, minő csak Palesztinában a megátkozott Holttenger lehet! Húsz négyszögmér-földnyi sima út, változhatatlan, romolhatatlan, melynek azúr homlokára...ráncokat még az idő sem írhat. Húsz mérföldnyi sima út, nagyobb, mint némely vármegye, mint némely fejedelemség, s a honnak legszebb vidéke által körítve, s rajta mégis egyetlen hajó sem libeg, kivéven talán a füredi sétaladikot, vagy egy nyomorult halászcsonakot. Volna csak másutt e tó, amarra nyugat felé, s virító városok köríténék, s fürge gőzösök ünnepelnék az emberész diadalát.”

Az 1840-es években – talán éppen Kossuth hatására – néhány Balatonmelléki birtokos szorgalmazni kezdte a balatoni gőzhajózás megteremtését. Hertelendy Károly Zala megyei alispán a lassan körvonalazódó vállalkozáshoz gr. Széchenyi István támogatását kérte, aki a kérdést nem sorolta ugyan a legfontosabb országos érdekű problémák közé, azonban az anyagi áldozatokat is vállaló, a fejlődés irányába mozduló helyi kezdeményezés támogatásától nem zárkózott el. Szokott alaposságával mérlegelte a kérdést, majd az eszme népszerűsítése és gyakorlati megvalósítása érdekében rendkívül erőteljes szervezőmunkába kezdett. Tekintélye hamarosan lendületet adott az ügynek, így 1845. december 27-én sor kerülhetett a „Balaton Gőzhajózási Társaság” alakuló ülésére, ahol az ügyek ideiglenes vitelével és az alapszabály kidolgozásával 17 tagú választmányt bíztak meg. Az alapszabály megfogalmazására Kossuth Lajost kérték fel, s azt elkészültekor Széchenyi maga terjesztette jóváhagyásra a nádor elé. A részvényjegyzésben is jó példával járt elől, előbb tíz, majd még negyven részvényt kötött le magának. Ezek után – több ajánlat közül a legmegfelelőbbet választva – már megrendelheték a Balaton első gőzhajóját.

Az 1846. április 5-én megtartott első közgyűlésen ismertették a társaság alapszabályát, ennek alapján az alaptőkét 400 darab 150 forintos részvény kibocsátásával biztosítandó 60000 pengőforintban állapították meg. A társaság – Kossuth javaslatára – Széchenyit örökös elnökéül választotta, a készülő első gőzhajóját pedig – Széchenyi javaslatára – a „Balaton költőjét” tisztelő emlékezet jeléül „Kisfaludy”-nak nevezte el. A közgyűlés után néhány nappal jelent meg Széchenyi 1846. április 2-án kelt *Balaton gőzhajózás* című nagyhatású röpirata, amelyben a kérdéskör sokoldalú elemzése során számba vette a várható nehézségeket, felhívta a figyelmet a megfelelő kikötők építésének szükségességére, kitért a hajózásnak csakúgy az idegenforgalommal, mint a halászattal és a vízszabályozással, iparosodással és munkahelyteremtéssel való összefüggéseire, felvetette a Balaton a Sió-csatorna révén a Dunával való összekötésének lehetőségét. Egyenként megvizsgálva a gőzhajózással szemben felmerülő érveket is igyekezett a megalapozatlan aggályokat eloszlatni. Előre jelezte, hogy a gőzhajózás – mint üzleti vállalkozás – nem hoz jelentős hasznot, de hosszabb távon annál inkább szolgálja majd az egész régió felemelkedését, fejlődését: „Sokan azt mondják: a balatoni gőzös nem fog hasznot hajtani...Angliában például számos híd létezik, melly egy századékot sem hoz; és még is találkozik elég részvényes efféle új vállalattra, melly szinte nem ígér több hasznot...S ugyanis: a rövidebbre vett út – mint a tapasztalás naponként bizonyítja – néha egész tájnak, különösen pedig valami izolált városrésznek, rögtön kettőzötti sőt még ennél is magasabbra emeli becsét...Már most ha valakinek telke vagy háza

A Balaton Gözhajózási Társaság részvénye

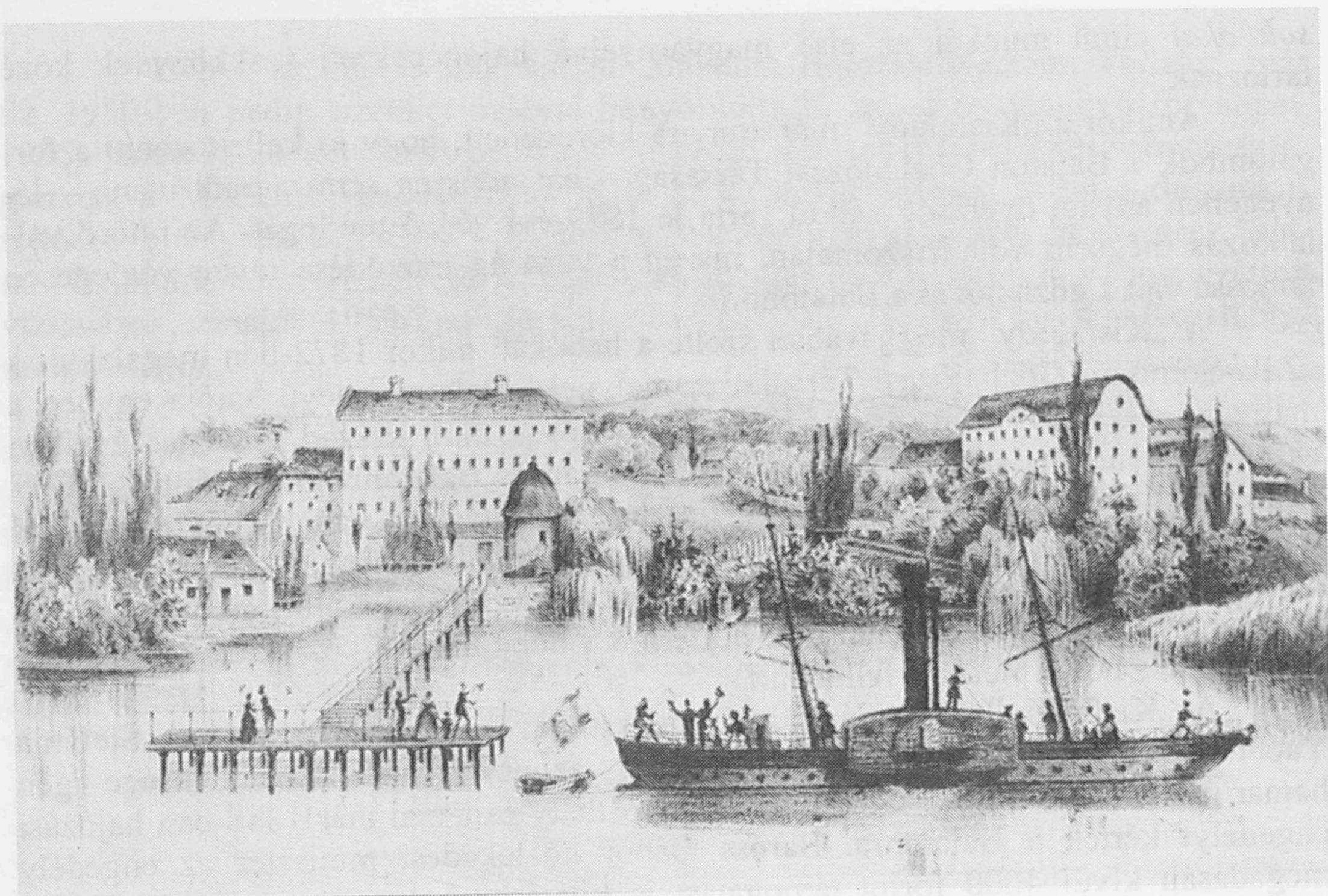
ekkép például ötezer forinttal nevedik becsben, és teszem kétezer forintra rugó részvénye van egy hidban, melly illy fordulatot szül, és részvénye semmit sem jövedelmez is, kérdem: vesztes és bohó-e ő azért? Azt hiszem, nem...Magyarország szinte legkiesb magyar vidékét elhanyagolt állapotából kiemelni olly szempont, melly minden hű hazafinak legközelebb fekszik érdekében,...illeti...legközelebbbrül is Somogy, Veszprém és Zala megyék balatonparti birtokosait...annyira nevelné az egész vidék életerejét...Nem fogna ugyan ez átalakulás pillanat alatt végbemenni, mert – ha csalni nem akarjuk magunkat – bizony még igen is fejletlen állapotban hervadoz jelenleg a balatoni partvidék; de előbb utóbb bizonyosan végbemenend...”

Széchenyi agitációja és szervezőmunkája nem maradt eredménytelen, a balatoni gőzhajózás ügyét egyre nagyobb közfigyelem kísérte. Időközben a „Kisfaludy” építése is jó ütemben haladt. A hajó fa testét az Óbudai Hajógyárban kezdték építeni, 40 LE-s gőzgépét az angliai Penn gyárból hozatták. A hajó egyes részei tengelyen érkeztek Füredre, ahol az összeszerelést végezték. Széchenyi személyesen ellenőrizte az építés menetét. Az elkészült gőzöst – figyelmességből éppen a legnagyobb magyar 55. születésnapján – 1846. szeptember 21-én bocsátották vízre. Első, ünnepélyes keretek között megtartott próbaútjára október 18-án került sor. A rendszeres járatok beindítását a következő év tavaszára tervezték, a fennmaradó időt kikötők építésére, a hajósok kiválasztására és a szállítási igények felmérésére fordították. 1847. májusára elkészült a teherszállítás céljára épített két uszály, a „Füred” és a „Keszthely” is. A személy- és áruszállítás megkezdéséről kétnyelvű hirdetményt tettek közzé: *„Balatoni Gőzhajózás, 1847. Május folytában Kisfaludy gőzös minden Hétfőn, Szerdán és Pénteken reggeli 6 órakor indul Keszthelyről Kenesére és Füredre; minden Kedden, Csütörtökön és Szombaton pedig Füredről reggeli 5 1/2 órakor, Keneséről reggeli 7 órakor indul Keszthelyre; mind menet, mind jövet megéri a közbeeső állomásokat: Fonyódot, Badacsonyt, Fülöpöt, Boglárt, Szántódot és Alsó-Örsöt. A rakhajók a „Kisfaludy” gőzösn lévő ügyelőhöz intézendő levelei felszólításra tehervitelekhez szolgálatnak. Lobmayer úr gyorskocsizása Pest és Kenese közt a gőzös fentebbi járásaival megfelelő összekötésben áll. Irodája Pesten a Tigris-vendégfogadóban. Hertelendy Károly”*

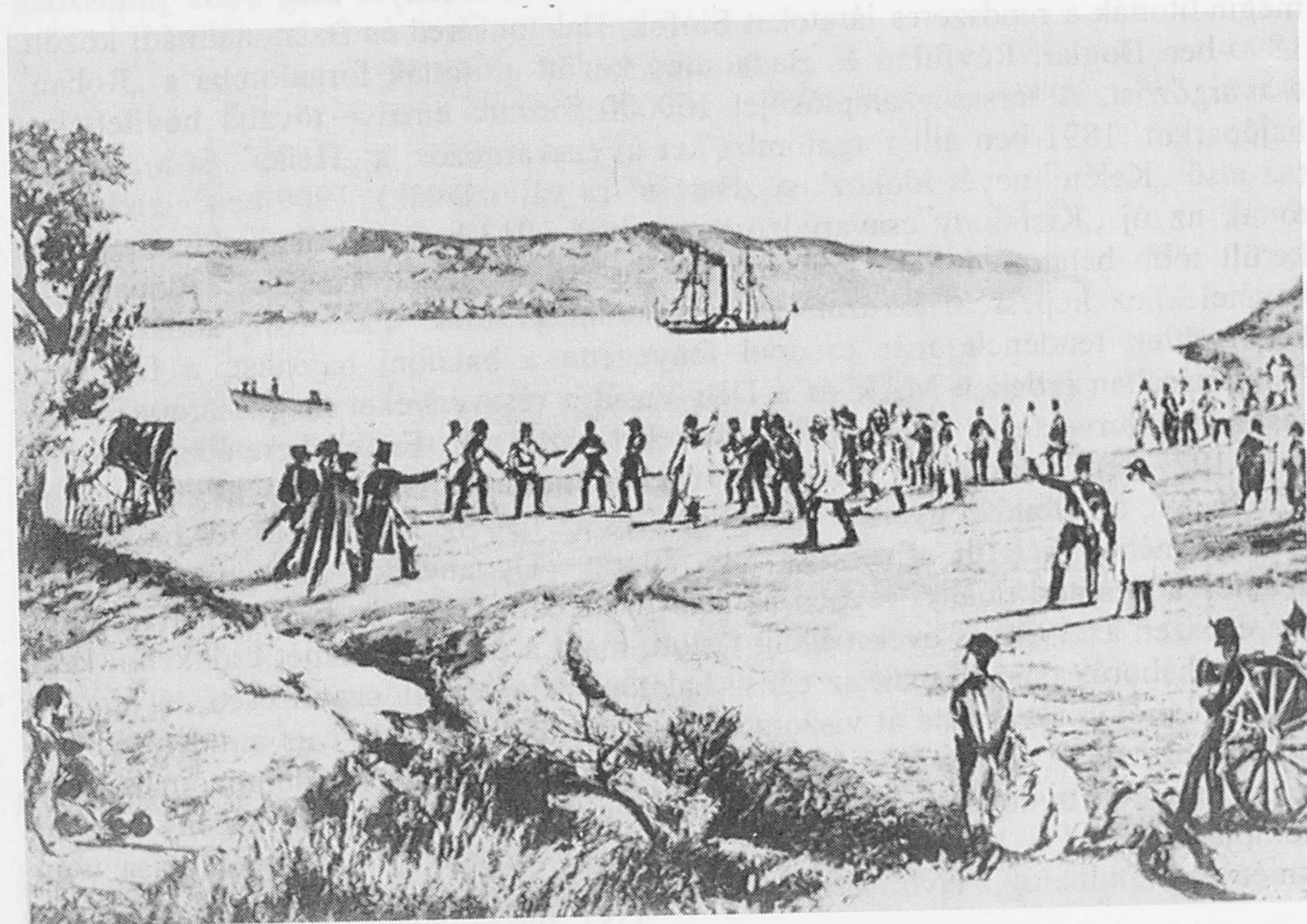
A balatoni gőzhajózás terve tehát néhány esztendő leforgása alatt tervből valósággá vált. A „Kisfaludy” íróink tollán keresztül bevonult a magyar irodalomba. Helyet kapott Jókai Mór regényeiben, elbeszéléseiben, cikkeiben, Eötvös Károly írásaiban, Garay János verses kötetében. A távlati cél – amelynek szolgálatába Széchenyi a hajózást állítani kívánta – eléréséhez, a Balatonvidék „életre ébresztéséhez” még hosszú és küzdelmes út vezetett.

Ahogy azt Széchenyi előre látta, a teherforgalom meglehetősen csekély jövedelmet biztosított a Társaságnak. A személyforgalomból eredő jövedelem is csak a fürdőidényre korlátozódott. A hajó szolgálatait leginkább egy-egy vidám, élményekben gazdag kirándulás reményében az alkalmi utasok vették igénybe. Valamilyest lendített a forgalmon, hogy 1861-re megépült a Déli Vasút, de a kikötők romlása, s magának a hajónak a karbantartása egyre nagyobb gondot jelentett.

A „Kisfaludy” eredeti formájában 1869-ig üzemelt, ekkor az elavult fa testet vasra cserélték, amellyel még két évtizedig állt a közönség szolgálatában. Külön említést érdemel utolsó előtti kapitánya, Keöd József, akinek 1870-ben kiadott *Gyakorlati hajógéptan és kazánisme* és az 1885-ben megjelent *Gőzkazánrobbaná-*

A „Kisfaludy” gőzös a füredi kikötő előtt

A „Kisfaludy” gőzös a szabadságharc idején

sok okai című munkái az első magyar nyelvű hajógépészeti szakkönyvek közé tartoznak.

Amikor a „Kisfaludy” már annyira kiöregedett, hogy ki kellett vonni a forgalomból, a Balaton Gőzhajózási Társaság – bár adósság sem maradt utána – lényegében anyagi nyereség nélkül zárta le 1889-évi végső mérlegét. Az úttörő vállalkozás mégsem volt haszontalan, hiszen a társaság működése révén véglegesen honossá vált a gőzhajózás a Balatonon.

A „Kisfaludy” még javában szelte a habokat, mikor 1872-ben megalakult a „Zala-Somogyi Gőzhajózási Társulat”, amelynek „Balaton” nevű hajója egyben a magyar tenger első csavargőzőse volt. A gőzös a múlt század hetvenes éveiben naponta, menetrendszerűen közlekedett Révfülöp és Balatonboglár között, s gyakran érintette Badacsonyt is. A Társulat teherszállítást is vállalt, hat uszályával rendszerint követ és bort szállított egyik partról a másikra. Az 1891. évi Vízügyi és Hajózási Közlöny, mint „pompásan jövedelmező” vállalatot említi, mely megkönynyítette a Déli Vasút és a zalai part bortermő vidéke közötti közlekedést. Működése nyomán a bortermelés is fellendült.

A „Kisfaludy” gőzös járatainak megszűntével keletkező hiányt a „Stefánia Yacht Egylet” vitorlásai igyekeztek pótolni, azonban ennek lehetetlensége igen hamar nyilvánvalóvá vált. Gróf Eszterházy Mihály és társai már 1888-ban hajózási engedélyt kértek a Balatonra. Baross Gábor közlekedési miniszter az engedély megadásán kívül 4000 forint támogatást is kilátásba helyezett az új vállalkozás beindításához. Az 1888. október 21-én 80000 forint alaptőkével megalakult új „Balatontavi Gőzhajózási Részvénytársaság” első hajója a Hartmann József újpesti hajógyárában épült kerekcsavargőzös, a „Kelén” volt, amellyel még 1889 júliusában megindították a rendszeres járatokat Siófok, Balatonfüred és Balatonalmádi között. 1890-ben Boglár, Révfülöp és Badacsony között állították forgalomba a „Rohan” csavargőzöst. A társaság alaptőkéjét 160000 forintra emelve tovább bővítették a hajóparkot. 1891-ben állt forgalomba két új csavargőzös, a „Helka” és a „Kelén” (az első „Kelén” nevét időközben „Baross”-ra változtatták). 1909-ben vízrebocsátották az új „Kisfaludy” csavargőzöst, amelyet 1913-ban a „Jókai” követett. Sor került több balatoni kikötő korszerűsítésére is. A vállalat kiadásai azonban – a bevételekhez képest – fokozatosan növekedni kezdtek. 1926-ban, amikor ez a kedvezőtlen tendencia már csóddal fenyegette a balatoni hajózást, a forgalom fenntartásában érdekelt MÁV és a Déli Vasút a részvényeket megvásárolta, a társaságot átszervezte és jelentős fejlesztéseket eszközölt. Ennek keretében jelentek meg 1927-ben a tavon az első dízel üzemű motoros hajók, az Újpesten épített „Csobánc”, az Óbudán gyártott „Szigliget” és az IBUSZ Yachtépítő Rt. balatonfüredi üzemében készült „Csongor” és „Tünde”. Ugyanebben az évben állították üzembe a Szántód-tihanyi révben az első motoros kompot is. A folyamatos fejlődés egészen az 1930-as évek végéig tartott, majd a forgalom ismét csökkenni kezdett. A háborús pusztításnak az egész balatoni hajópark áldozatul esett, egyedül a „Tünde” motoros vészelt át viszonylag sértetlenül. 1945-ben itt is mindent előlről kellett kezdeni. A balatoni hajósok és a Balatonfüredi Hajógyár dolgozóinak áldozatos munkája nyomán már 1945 őszén megindult a Szántód és Tihany közötti kompjárat, majd a következő évben négy hajó kiemelése és helyreállítása után ismét megindulhatott a tavon a rendszeres hajóforgalom.

1949-ben az immár államosított „Balatoni Hajózási Nemzeti Vállalat” már tíz, 1950-ben pedig tizenkét hajóval bonyolította le az egyre növekvő forgalmat. 1955. január 1-én a vállalat beolvadt újjáéledő nemzeti hajózási részvénytársaságunkba, a MAHART-ba. Kezdetét vette az az egy évtizeden át tartó dinamikus fejlődés, amelynek keretében sor került a Balatonfüredi Hajógyár és az egész balatoni hajópark korszerűsítésére is. 1956-ban megjelentek a tavon a Vácott gyártott vízibuszok, majd 1963-ban forgalomba állt a „Hévíz” és a „Keszthely” motoroshajó.

A dízelesítés 1964-ben fejeződött be, ekkor került sor a balatoni gőzhajók utolsó képviselői, a „Helka”, a „Kelén” és a „Jókai” átalakítására motoros hajóvá. A gőzhajózás korszaka ezzel lezárult, s a balatoni hajózás történetének is új fejezete kezdődött. Ma, amikor az ország legnagyobb motoros kompjai Szántód és Tihany között évente sok ezer gépkocsit és több millió utast szállítanak, e hajók – a „Kossuth”, a „Széchenyi” és a „Baross” – nevükben őrzik azok emlékét, akik a múlt században a balatoni gőzhajózás megteremtéséért, majd megújításáért a legtöbbet tették.

Mészáros Balázs

Irodalom

Tóth Lajos: 120 éve indult meg a gőzhajózás a Balatonon. Bp., 1966.

Bíró József: Hajók a Balatonon. Tihany, 1971.

Mészáros Vince: Széchenyi és a magyar vízügyek. Bp., 1979.

150 ÉVE ALAPÍTOTTÁK AZ IPARTANODÁT ÉS 125 ÉVE ÖNÁLLÓ A MŰEGYETEM

A 19. század első évtizedeiben megindult magyarországi iparosítás hatására jelentős gyáralapítások történtek. 1836-ban alapították az Első Duna Gőzhajózási Társaság Hajógyárát (Óbuda), 1840-ben a Valero Selyemgyárat, 1842-ben a Pesti Hengermalmot, valamint a Röck Gépgyárat. 1845-ben alapította gyárát Ganz Ábrahám, aki a vasúti kerekek kéregöntésével tette elismertté üzemét, majd később hengerszékeket gyártottak, amellyel a malomipart korszerűsítették. E gyárban 1880-ban a világon elsők között létrehozták a villamos osztályt, s itt alkotta meg 1885-ben Déri Miksa–Bláthy Ottó Titusz–Zipernowsky Károly a transzformátort.

A fejlődő ipar egyre több szakembert igényelt. Az 1782-ben alapított Institutum Geometrico – Hydrotechnicumban földmérő, vízszabályozó mérnököket képeztek, s ezért egyre sürgetőbbé vált az ipar számára megfelelő szakképzettségű mérnököket képző intézmény létrehozása.

1833. november 24-én a külföldi származású B. Brudern József végrendeletében vagyonának kétharmad részét Pest vármegyére hagyja, hogy ebből fiatal műszakiak külföldi tanulmányait biztosítsák addig, amíg „Polytechnicum Institutum felállíthatatnék”.

A pozsonyi országgyűlésen feliratot készítenek 1836. április 28-án a királyhoz, amelyben megfogalmazzák, hogy „közóhajtás lévén az is, hogy az országban műegyetemi intézet létezzék”. Több megye országgyűlési követeinek adott utasításában is szerepel a műegyetem ügye. 1839. március 13-án gr. Széchenyi István is megfogalmazta, hogy „a Ludovica katonai intézet már fennálló épülete műegyetemi intézetté alakíttassék s annak helybenhagyása végett őfelsége mindjárt az országgyűlés kezdetén megkérettessék”.

Időközben a helytartótanács tanulmányi bizottsága is hozzáfogott Mednyánszky Alajos elnöklete alatt az 1836. évi felirat felülvizsgálatához. A munka lassan haladt. A jelentés 1842. március 18-án elkészült. A végleges tervezet 1844. június 12-én Schönbrunnban kelt „legfelsőbb elhatározással megerősített és helybenhagyatott”, hogy Pest szabad királyi városban nem műegyetem, hanem ipartanoda állítható fel. Az Ipartanoda ünnepélyes megnyitása 1846. november 1-én volt. A 40-es évek műegyetemalapítási törekvéseihez tartozik az is, amikor Kossuth Lajos felkereste Széchenyit és a létesítendő műegyetemre felajánlotta a fogsága alatt részére összegyűjtött 20 000 forintot. Széchenyi terveket készített – minden bizonnyal Hild József neves építésszel – a felépítendő Ipartanodára, melynek helyéül a pesti Szervita teret választotta ki (ma: Budapest V. ker.).

Az Ipartanoda első igazgatója Karácson Mihály lett. Nyolc tanszéket alapítottak. A mennyiségtan professzora Arenstein József, a természetrajz és áruismeret Mihálka Antal, a rajzot Jubal Károly tanította (őt 1853-ban forradalmi tevékenységéért halálra ítélték és kivégezték). A következő években lett a kémia és technológia tanára Nendtvich Károly, s a fizika tanszékre Sztoczek József került.

A - Budapest (042).

A' PESTI KIRÁLYI

JÓZSEF-IPARTANODÁNAK

1816-dik ÉVI SZENT-ANDRÁSHÓ 1-jén

ÜNNEPLETT MEGNYITÁSOKOR

KARÁCSON MIKÁLY

IDEIGLENES IGAZGATÓ ÁLTAL

MONDOTT

B E S Z É D.

'S

Dr. ARENSTEIN JÓZSEF

TANÁR ÁLTAL

A' MENNYISÉGTAN FONTOSSÁGÁRÓL,

TARTOTT

É R T E K E Z É S.

P E S T E N,

NYOMATOTT TRATTNER-KÁROLYI BETŰVEL.

ÉRI ÚTCA 453.

Az 1848-as forradalom nem találja tétlenül a magyar mérnököket. 1848. április 10-re Gelenczei Pál egyetemi természettanár kezdeményezésére egybehívták a Pest-budai mérnökök és technikusok első gyűlését. Követelésüket 10 pontban foglalták össze, melyet felterjesztettek Széchenyi István közmunkaügyi miniszter elé, aki teljes szívvel magáévá tette a magyar mérnökök kívánságait. Milyen kérdések foglalkoztatták a műszakiakat? Például, 1. Pont: „legyenek országos vállalataink fő- és legfőbb főnökei honfiak.”

3. pont: „vettessék el a mindenütt bukott, de a szakmát magát legjobban megbosszuló burocráticus rendszer, nyitassék könnyebb út az ipari tehetségeknek, minden álladalmi és magánmunkálatok nyilvánossá tétessenek.”

A szabadságharc bukása után megszüntették a magyar nyelvű oktatást az Ipartanodában, és az 1850-51-es tanévben lépéseket tettek az Ipartanoda és a Mérnöki Intézet egyesítésére, majd 1854-ben a budai Várba telepítették.

1856. szeptember 30-án Ferenc József az Ipartanodát Josephs Polytechnicum néven felsőfokú intézetté emelte. 1860-ban visszaállították a magyar nyelvű oktatást, Mayer Lambert helyére Sztoczek Józsefet nevezték ki igazgatónak, s a Polytechnicum helyett Királyi József Műegyetem elnevezést használtak, de az intézmény továbbra is megmaradt a tudományegyetem szervezeti keretei között.

A hallgatóság száma fokozatosan növekedett. 1866/68-ban már 250, 1870/72-ben 409 hallgatója volt az intézménynek.

Az 1867-es kiegyezés után új távlatok nyíltak a műszaki felsőoktatás számára is. Ebben jelentős szerepe volt Eötvös József vallás és közoktatásügyi miniszternek.

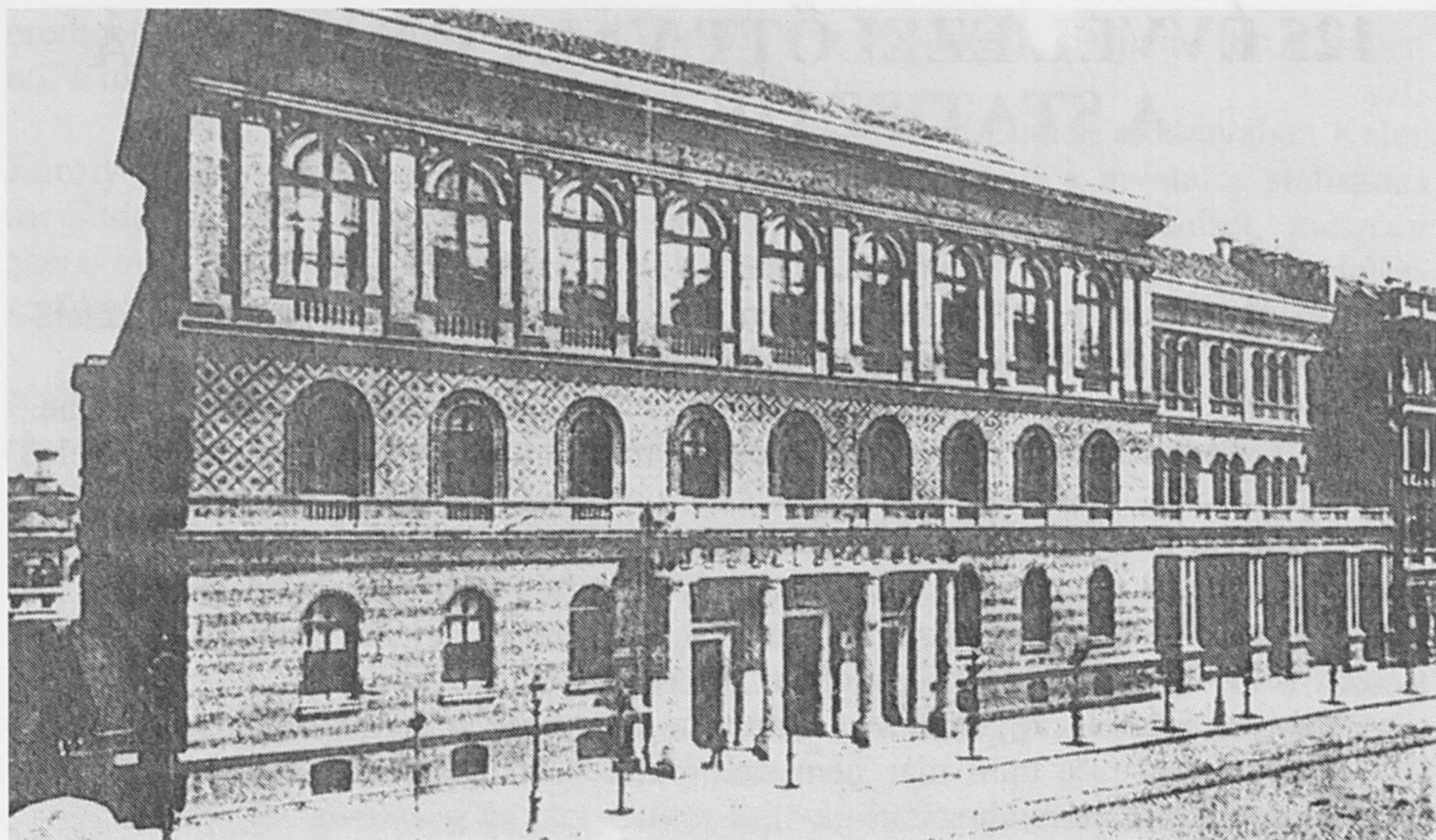
A képviselőház 1870. április 7-én több fontos napirend tárgyalása mellett napirendre tűzte: „a királyi József műegyetem újból szervezését”.

A törvényjavaslat indoklásában Eötvös József kifejtette: „miután a műegyetemen a matematikai és természettani tudomány a vizsgálódás épp oly magaslatára és épp oly szabad tudományos módszerrel adatnak elő mint az ország más egyetemein, a mérnöki és technikai életpályákra épp oly tudományos képzettséget és képesítettséget kell az illetőnek szerezni a Műegyetemen, mint pl. a jogi és orvosi pályákra készülőknek az egyetemen, célszerűnek látom, hogy a törvényben mondassék ki a Műegyetemnek az állam többi egyetemeivel egyenlő állása: és hogy azután az mint egyetemi főtanoda szerveztessék.”

A képviselőház elfogadta a határozati javaslatot és a király 1871. július 10-én kelt „legfelsőbb elhatározásával a királyi József műegyetem belső szervezeti szabályzatát megerősítette”. Az 1871-72-es tanévet ennek megfelelően a Műegyetem már önkormányzati alapon nyitotta meg és a fejlődésében fontos esemény megünneplésére a közgyűlést 1872. január 7-én tartotta meg.

Az egyetem első rektora Sztoczek József (1819-1890) lett, aki ezen az ünnepi közgyűlésen hangsúlyozta: „mint zsenge Ipartanoda hagytuk el Pestet s most 18 év után visszatérünk mint nagyra törekvő egyetem, melynek megvannak a szükséghez mért szakosztályai Visszatértünk mint nagy jövőjű egyetem.”

Eötvös József váratlan halála miatt az egyetem szabályzatát már Pauler Ti-vadar írta alá, amely a következő szakosztályokat foglalta magában: „1. építészeti, 2. gépészeti, 3. mérnöki, 4. vegyészeti szakosztályt, 5. ezekhez járult az egyetemes

A Műegyetem Múzeum körüti főépülete (1882–1904)

osztály, melybe a szakosztályokra vagy a gazdasági, műipari és kereskedelmi pályákra készülők nyerhessék hivatásukhoz megkívánt magasabb képesítést.”

Az egykori szakosztályokat ma Karoknak nevezik. Az elmúlt ötnegyed században mérnökgenerációk kerültek ki az egyetem falai közül, akik nem csupán itthon, de szerte a világon hirdették s hirdetik e nagyhírű intézmény oktatási, kutatási eredményeit.

Németh József – Végh Ferenc

Irodalom

Zelovich Kornél: A Magyar Királyi József Műegyetem és a hazai technikai felsőoktatás története. Bp., 1922.

Németh József: Száz éves a Budapesti Műszaki Egyetem. Magyar Nemzet, 1971. október 3.

Végh Ferenc: Mérnökképzésünk további alakulása és a Műegyetem (1846-1945). Magyarok a természettudomány és technika történetében, II. köt. (Főszerk.: Nagy Ferenc) OMIKK, Bp., 1989. 245-250. p.

125 ÉVVEL EZELŐTT VÁLT ÖNÁLLÓVÁ A STATISZTIKAI HIVATAL

Mint a legtöbb európai országban, Magyarországon is a statisztikai kutatások kezdete jóval megelőzte a statisztikai hivatalok felállítását.

Az első kísérlet az önálló magyar hivatal alapítására Fényes Elek nevéhez fűződik. 1848-ban ő volt a vezetője annak a statisztikai osztálynak, amely az első független felelős kormány belügyminisztériumában működött. Tiszavirág életű volt, megszűnt a független minisztérium felbomlásával. Ezt megelőzően Magyarországon a bécsi statisztikai igazgatóság gyűjtötte és dolgozta fel az adatokat. A szabadságharc bukása után ez az intézet újból kiterjesztette a fennhatóságát, és egészen 1867-ig működött az országban.

Fényes Elek a vagyonát is rászánta, hogy a magyar statisztika alapjait megvesse, de a Kiegyezés után már nem számoltak vele. Más, modernebb felfogású szakemberek láttak munkához.

Az erőteljesen meginduló iparosodással égetően fontossá vált a gazdasági és társadalmi élet jelenségeinek minél pontosabb és átfogóbb megfigyelése, elemzése.

A magyarországi hivatalos statisztika igazi megszervezője, aki megalapozta a ma is működő rendszert, Keleti Károly (1833-1892) volt. Egy Drezdából elszármazott festő fia volt, József nádor udvarában nőtt föl, tanulótársa volt a későbbi József főhercegnek. 1848-ban tüzérnek állt, a bukás után az alcsúti uradalomba vonult vissza egy időre, mint gazdasági gyakornok. Pénzügyi tisztviselő lett, elvégezte a pozsonyi jogakadémiát. Pesten újságokba írt, és megismerkedett báró Eötvös Józseffel, aki bevonta az Iparegyesület munkáiba. Egy darabig a Politikai Hetilapot is szerkesztette, majd a Magyar Földhitelintézet tisztviselője lett, 1864-től a Tudományos Akadémia Statisztikai Bizottságában dolgozott.

Keleti a kormány felkérésére, az 1867. március 10-i emlékiratában felvázolta, hogy milyennek képzei el a nemzetközi gyakorlatnak is megfelelő országos statisztikai hivatal szervezetét és feladatait. Ez az irat lett az alapja az új intézet felállításának. Még nem volt önálló, csupán a Földművelés-, Ipar és Kereskedelmi minisztérium statisztikai osztályaként működött hat tisztviselővel. Élére Gorove István miniszter Keleti Károlyt állította.

Nemcsak országos, hanem helyi érdek is volt, a statisztikai adatok gyűjtése és feldolgozása. Keleti Károly 1868-ban a Statisztikai Tanács ülésén javasolta a városi statisztikai hivatalok megalakítását.

Az első nagy kihívás, amivel az új hivataloknak meg kellett birkózniuk, az 1870-es népszámlálás előkészítése és feldolgozása volt. Ez volt az első ilyen jellegű munka, amit Magyarország önállóan végzett el. A külföld elégedetten fogadta a hazai módszereket, eredményeket, és az 1869-es hágai konferencián egy tervbe vett nemzetközi kiadvány-sorozatból Magyarországra bízták a szőlészet nemzetközi statisztikájának az elkészítését.

Hosszú viták után Keleti Károly 1871. április 18-án megkapta az engedélyt az önálló Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal felállítására. Ez igen nagy

eredmény volt, mert jócskán megnövekedett a mozgásterük, de hiányzott a háttérből a törvény a statisztikai adatszolgáltatásról.

Az első statisztikai évkönyv 1872-ben jelent meg. Ennek előszavában Keleti Károly nagyon szabadkozott a késésért, egyszer azért, mert a hivatalos statisztika megindulása után öt évvel kezdték meg a rendszeres évkönyvkiadást, másrészt azért, mert sok megye csak nagyon soká, sokszori sürgetésre bocsájtotta rendelkezésükre az adatait.

Az 1874. évi XXV. törvénycikk rendelkezett a statisztika ügyének szervezéséről. Kötelezte a kormány szerveket és hatóságokat arra, hogy a statisztikai hivatal részére adatokat gyűjtsenek és szolgáltatassanak, ezek elmulasztását pedig szankcionálta.

A fiatal magyar statisztika nemzetközi elismerésének egy másik fokozata volt az, hogy 1876-ban Budapesten rendezték meg a nemzetközi statisztikai kongresszust.

Az 1897. évi XXXV. törvénycikk már a magánszemélyeket is kötelezte adatszolgáltatásra, de a feldolgozott statisztikai adatok nyilvánosságra hozatalát is az egyik legfontosabb feladatává tette a hivatalnak.

A magyar gazdaság és társadalom fejlődésének egyik legegzaktabb forrásává váltak a statisztikai adatsorok. A népességmozgalmi vizsgálatok mellett elkészítették többek között Magyarország egyleteinek, könyvtárainak és vizeinek statisztikáját, de születtek önálló kiadványok a fogházak állapotáról is. 1894-ben egy érdekes becsléses népességtörténeti művet jelentettek meg Magyarország 1720-21.évi népességéről. Még egy érdekesség: A fővárosi statisztikai hivatal Havi füzeiben a népességi adatok, a pénzügyek, a vasútak, gőzhajók, múzeumok és a közkönyvtárak forgalma mellett, közölte a meteorológiai megfigyelések eredményeit is.

A Statisztikai Évkönyv 1893-tól jelent meg rendszeresen, de ezt megelőzően is számtalan ilyen tárgyú periodika volt hozzáférhető. (Magyar Statisztikai Közlemények, stb.)

Új statisztikai törvény a két világháború között született, az 1929. évi XIX. törvénycikk a hivatalt közvetlenül a miniszterelnök felügyelete alá rendelte.

Az első világháború után a hivatal nagyszabású feladata volt a megszálló csapatok által okozott károk felmérése és a béketárgyalásokhoz szükséges adatok prezentálása. 1945 után ismét ez a nehéz kötelesség hárult rá.

Magyarországon is elkövetkezett a tervgazdálkodás időszaka. A hivatalnak kulcsszerepe volt a gazdasági tervek végrehajtásának teljes körű ellenőrzésében, teljesítésük számbavételezésében, valamint az új tervek mutatóinak a meghatározásában. A társadalomstatisztika háttérbe szorult, a gazdasági statisztika került előtérbe.

Ezekben az esztendőkből a hivatal fontosságához illően, teljesen átalakult mind személyzetében, mind szervezetében. A változások ellenére a magyar statisztika nagyot vesztett hitelességéből. Sok, a társadalom egészét érintő adat szigorúan bizalmasá vált. (Pl. a külföldi eladósodás mértéke, de a létminimumra vonatkozó számításokat sem hozták nyilvánosságra.) Az adatoknak bizonyos elvárásoknak is meg kellett felelniük, ezért számtalan esetben ellenőrizetlenül vették át őket, hogy az ország helyzetéről jobb képet közöljenek, a mutatókat célzatosan megvá-

logatták. Ezek és más módszerek ellenére, a magyar statisztika egyik-másik szocialista országéval összehasonlítva mégis kirívóan realista maradt.

A szépítéseket, a hamisításokat a rendszerváltás után, az új statisztikai törvény vitája során is felhánytorgatták. Nem véletlen talán, hogy az 1993. évi XLVI. törvény első paragrafusa a statisztika legfontosabb feladatának a valósághű, tárgyilagos vizsgálatot tartja. Ennek a jogszabálynak már új követelményeknek kellett megfelelnie. A jogalkotóknak egyik oldalról tekintettel kellett lenniük a személyiségi adatok védelmére, másik oldalról a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló törvényre. Számos módosító javaslat után szavazta meg a parlament 1993. április 27-én.

A KSH 1992-ben ünnepelte a 125. évfordulóját. Az utóbbi évtizedekben Keleti Károly 1867-es emlékiratától datálják a magyar hivatalos statisztika kezdeteit. A mostani megemlékezésünkkel a jóval korábbi, az első világháború előtti hagyományokat folytatjuk, amikor az önálló statisztikai hivatal megalakulására tekintünk vissza.

Buka Adrienne

Irodalom

- Íjgyártó Bálint Istvánné-Reisz László*: A Statisztikai Hivatal elnökei. Bp., 1990.
A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal munkássága (1871-1911). A hivatal fennállásának negyvenedik évfordulója alkalmából. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 36.köt. Bp., 1911.
Kovács Alajos: A M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. In: A magyar tudománypolitika alapvetése. Szerk.: *Magyary Zoltán*. Bp., 1927.
A magyar hivatalos statisztika történetéből. Bp., 1968.
A 100 éves Fővárosi Statisztikai Szolgálat első évtizedeiről. Bp., 1970.
A Központi Statisztikai Hivatal múltja-jelene-jövője. Bp., 1991.
A magyar statisztikai törvények. Bp., 1994.

AZ ÓGYALLAI OBSZERVATÓRIUMTÓL A SVÁBHEGYI CSILLAGVIZSGÁLÓIG

Amikor Konkoly Thege Miklós (1842-1916), Komárom megyei földbirtokos 1871 nyarán ógyallai udvarházán egy kis csillagvizsgálót rendezett be, még csak saját kedvtelésére gondolt. „Csakhamar belátva azonban, hogy ezen újból épült kis csillagdának más célja is lehet, mint éppen saját szenvedélyem kielégítése, hozzá fogtam a rendes észlelésekhez – írta már 1874-ben az Akadémiának benyújtott jelentésében –, s eddigelé a fősúlyt a napfoltok s a hullócsillagok észlelésére fordítottam...” (Értekezések a Math. tud. Köréből, 3. köt. 1874. 2.f.)

A következő években Konkoly újabb műszerekkel bővítette csillagvizsgálóját – később számos eszközt saját tervei alapján az ógyallai műhelyben készített el –, a széles körű, rendszeres észlelési program végrehajtása érdekében pedig saját költségén egy-két obszervátort, asszisztentst és egy műszerészt alkalmazott. Az 1880-as évekre a Konkoly-magánobszervatórium felszerelése, és az ott végzett munka révén már világszerte ismertté vált. Főműszere kezdetben egy 25,6 cm-es tükör-átmérőjű reflektor volt, amelyet 1883-ban egy 25 cm nyílású lencsés távcső váltott fel. Felszerelését tekintve ekkoriban a közepes nagyságú intézmények közé sorolható, az ott végzett színeképvizsgálatok (főleg az üstökös, meteor és csillagspektrum megfigyelések) révén Európa jelentős obszervatóriumai közé tartozott. Az eredményekről Konkoly a *Beobachtungen Angestellt am Astrophysikalischen Observatorium in Ó-Gyalla in Ungarn* című évente megjelenő kiadványban – és számos szakcikkben – számolt be.

A XIX. század világszerte a magán-csillagvizsgálók virágkora volt. Ennek okát nem csak a csillagászat iránt megnövekvő érdeklődésben, hanem a csillagászat egy új területének, az asztrofizikának (fizikai csillagászat) kialakulásában is kereshetjük. A régebbi alapítású „hivatalos” – állami és egyetemi – obszervatóriumok felszerelése általában kevésbé volt alkalmas a csillagszínkép vizsgálatokra, fénysebességmérésekre és égboltfényképezésekre. A vezető állásokat betöltő idősebb csillagásznemzedék pedig gyakran bizalmatlan vagy éppen ellenséges volt az új kutatási irányzatokkal szemben. Ezért számos fiatal csillagász (ha tehetett) saját magán-csillagdát rendezett be – vagy építettetett vagyonos pártfogókkal – az asztrofizikai kutatások céljaira.

A Konkoly-alapítványú asztrofizikai obszervatórium

Az ógyallai magán-csillagvizsgálót elsősorban az tette jelentőssé – országos szempontból –, hogy újra fedelet adott Magyarországon az asztronómiai kutatásoknak. A szabadságharc idején (1849. május) elpusztult a pesti egyetem gellért-hegyi csillagvizsgálója. Több mint két évtizeden át nem működött hazánkban állami csillagvizsgáló intézet, sőt 1857-ben az egyetem csillagászati tanszéke is megszűnt.

Az ógyallai magán-csillagvizsgáló ezt a hiányt pótolta. De Konkoly példája másokra is hatott: Kalocsán Haynald Lajos érsek alapított (jezsuita) csillagvizsgálót (1878), Szombathely mellett Gothard Jenő (1881), Kiskartalon br. Podmaniczky Geiza (1886) létesített aránylag jól felszerelt magánobszervatóriumot. Ezek az intézetek több tehetséges fiatal fizikus és matematikus érdeklődését fordították a csillagászat felé, sőt munkalehetőséget biztosítottak számukra.

Maga Konkoly azonban biztosítani kívánta csillagvizsgálójának jövőjét. Azt is látta, hogy az intézet fenntartására és fejlesztésére anyagi lehetőségei már elégtelenek. A XIX. század utolsó évtizedében a hatalmas összegű amerikai alapítványok és az európai nagyhatalmak presztízis szempontjai nyomán egyre több óriás távcső, gazdagon felszerelt csillagvizsgáló épült. Ezekkel az ógyallai intézmény már nem tudott lépést tartani, tudományos jelentősége az 1890-es években háttérbe került.

A csillagda fennmaradását és a nagy összegeket felemésztő tovább fejlesztését Konkoly úgy látta biztosítva, hogy 1899-ben obszervatóriumát a magyar államkincstárnak ajándékozta. (Meglepő, hogy a 152 000 koronára értékelt berendezést, a csillagda-épületeket és a 22 holdas parkot szinte csak erőszakkal tudta az államnak adományozni, Wlassics Gyula kultuszminiszter hathatós támogatásával.) A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vállalta a csillagvizsgáló működtetését, a négy főnyi tudományos személyzet javadalmazását, és újabb műszerek beszerzését. Az igazgató – fizetés nélkül – Konkoly Thege Miklós maradt, mellette az aligazgatói tisztet Kövesligethy Radó egyetemi tanár, az obszervátori állást br. Harkányi Béla, az asszisztensi munkakört Tass Antal és Terkén Lajos töltötték be. Harkányi távoztával Tass előrelépett, és új asszisztensként Czuczy Emil, utóbb Bodócs István került az intézethez.

A M. kir. Konkoly-alapítványú Astrophysikai Observatórium kutatási programja jelentősen megváltozott – főként Kövesligethy és Harkányi javaslata alapján –, mivel a századfordulón a spektroszkópia terén Ógyallán már nem tudtak a nagy külföldi intézetekével egyenrangú munkát végezni (kivéve az üstökösök színekélemzését, amelynek Konkoly nagymestere volt). Az új kutatási program az égitestek fényességmérése (fotometriája) volt: elsősorban a változó fényességű csillagok észlelése, valamint csillagfényesség-katalógusok összeállítása. E munkákhoz államköltségen néhány nagyobb műszert vásároltak, és megindultak a tárgyalások a németországi optikai cégekkel egy akkoriban valóban nagy távcsőnek számító, 50-60 cm nyílású tükrös teleszkóp megrendeléséről is. Külön obszervatóriumi részleg épült a budapesti Tudományegyetem Kozmográfiai Intézetében végző hallgatók gyakorlatai számára. Az intézet munkájáról ekkor már két kiadványsorozat adott tájékoztatást („Az ógyallai Astrophysikai Observatórium kisebb kiadványai”, illetve „Nagyobb kiadványai”, magyar és német nyelven).

Az ógyallai obszervatórium munkáját az első világháború kitörése akasztotta meg. 1916-ban elhunyt a mindig tevékeny, fáradhatatlan Konkoly Thege Miklós. Nem érte meg intézetének cseh megszállását, majd bekebelezését a fiatal Csehszlovák Köztársaság intézményei közé.

A Budapest-Svábhegyi Csillagvizsgáló

Amikor 1918 végén nyilvánvalóvá vált, hogy a cseh csapatok Komáromig nyomulnak előre, az ógyallai obszervatórium munkatársai leszerelték és összecsó-

magolták a fontosabb műszereket és a könyvtár egy részét. 1919. január elején Tass Antal és Terkán Lajos (Posztóczky Károly földbirtokos amatőr-csillagász segítségével) szinte az utolsó pillanatban juttatták a felszerelést Budapestre. Bár a csehszlovák kormányzat felajánlotta az obszervatórium kutatóinak az állások fenntartását, 1920-ban a személyzet is Budapestre települt. (Az üresen maradt épületeket a csehszlovák állam újra berendezte, 1952 óta pedig ismeretterjesztő „Népcsillagvizsgáló”.)

Tass Antal megbízott igazgató (1867-1937) minden befolyását és kapcsolatait latba vetette, hogy az Ógyalláról megmentett műszerekből egy nemzeti csillagvizsgálót szervezzen. Tervét a kultuskormányzat is magáévá tette, és az ország súlyos gazdasági helyzete, hatalmas területi, anyagi veszteségei ellenére kilátásba helyezte a szükséges költségek fokozatos biztosítását. Szinte az egész magyar tudós társadalom és a Székesfőváros vezetősége is felkarolta az új csillagvizsgáló ügyét.

1921. március 1-jén Tóth Lajos kultuszminisztériumi államtitkár vezetésével egy széles körű tanácskozó gyűlés ült össze, amely a Svábhegyet jelölte ki egy új, építendő állami csillagászati intézet helyéül. A főváros 1921. július 14-16. közti közgyűlése egy 40 000 négyzetméteres telket adott át ingyenes használatra, és biztosította a közművesítést. Példamutató volt a társadalmi összefogás. Városok, falvak tekintélyes pénzbeli adományai mellett több vállalat és gyár önköltségi áron vagy ingyen bocsátott rendelkezésre különféle berendezéseket.

Még 1921 augusztusában megkezdődött egy távcső-kupola, és az időmeghatározásra szolgáló ún. paszázsműszer befogadására alkalmas épület (passzázsház) építése. Ezzel, ha szerény lehetőségek között is, de megkezdődhetett az előkészítő tudományos munka. A következő építkezési szakaszban, 1923-26 között felépült az intézet központi épülete, a csillagászok lakásaival, a laboratóriumokkal és a könyvtárral, és elkészült egy újabb kupola. Emellett egy nagyobb ajándékkal is gyarapodott az obszervatórium: Podmaniczky báró a kiskartali magán-csillagvizsgáló teljes berendezését, és hatalmas könyvtárának asztronómiai munkáit – köztük nagy értékű bibliofil ritkaságokat – a Budapest-Svábhegyi csillagvizsgálónak ajándékozta (1923).

A Konkoly-alapítványú Budapest-Svábhegyi Asztrófizikai Obszervatórium munkaterve, az alapvető helymeghatározásokon és az időmérésen kívül, továbbra is a csillagászati fényességmérés maradt. A számottevő tudományos munkát azonban hátráltatta, hogy a négy-öt évtizeddel korábban még közepes méretűnek számító távcsövek időközben elavultak, kis teljesítményű műszerekké váltak, az újabban felszerelt európai, de főként az amerikai obszervatóriumok berendezéseivel összehasonlítva. Ezért jelentős lépés volt az intézet új főműszerének felszerelése 1928-29-ben. A 60 cm átmérőjű tükrös távcsövet, amely mellé egy 30 cm nyílású lencsés távcsövet szereltek (a beállított égitestek követésére) még 1913-ban rendelte meg a magyar kormány a németországi Zeiss- és Heyde-művektől. Akkor ez a távcső még nagy műszernek számított. Időközben világszerte számos, nagyobb távcsövet helyeztek üzembe, de az új távcső így is tetemesen kibővítette a Svábhegyi Csillagvizsgáló munkalehetőségeit.

Ekkor került a munkatervbe – Terkán Lajos obszervátor (1877-1940) javaslatára – az üstökösök és kisbolygók égi helyzetének meghatározása. Ez a program 1936-1944 között, Kulin György munkássága nyomán hozott értékes eredménye-

ket. Nemzetközi viszonylatban is jelentőssé vált a változófényű csillagok egyik különleges csoportjának kutatása, amelyet Detre László (1906-1974) – 1943-tól a csillagvizsgáló igazgatója – kezdeményezett a 30-as évek elején. Detre László igazgatása alatt az Akadémia intézeteként következett be a csillagvizsgáló újabb, nagyarányú fejlődése, a napfizikai osztály, majd az MTA debreceni Napfizikai Observatóriumának megszervezése (Dezső Lóránd, 1958), valamint a mátrai fiókobservatórium létesítése a Pizskés-tetőn (1958). Ez a fejlődés azonban már az MTA Csillagászati Kutató Intézetének legújabb történetéhez tartozik.

Bartha Lajos

Irodalom

- Konkoly Thege Miklós*: Az ógyallai obszervatórium történetének rövid vázlata. *Az Időjárás*, 1913. 8.sz.
- Terkán Lajos*: A m. kir. ... asztrofizikai obszervatórium fejlődése az államosítás óta. *Uo.* 1913. 9.sz.
- Tass Antal*: „Jelentés”-ek. *Uo.* 1917. 12.sz., 1923. 1.sz. és 1923. 9.sz.
- Tass Antal*: A magyar csillagászat története. *Stelle*, 1928. 3-4.sz.
- Lassovszky K.*: Jelentések a csillagvizsgáló működéséről, 1838-42 között. *Csillagászati Lapok*, 1939-43. számai.
- Detre László*: Jelentések 1943-tól 1973-ig. *Csillagászati Évkönyv* 1951-1974. évi kötetei. Az MTA Csillagászati Kutató Intézete. (Szerk.: *Rupp E.*) Bp., 1981.

A MAGYAR MÉRNÖK ÉS ÉPÍTÉSZ EGYLET KÖZLÖNYE

A magyarországi mérnökök és építészek közös közlönye 1871-ben – 125 évvel ezelőtt – jelent meg először *A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye* címmel. A lényegében 1867-ben alapított lap a Magyar Mérnök Egylethez csatlakozó építészek miatt vette fel az itt jelzett címet, ugyanis korábban *A Magyar Mérnök-Egyesület Közlönye*-ként látott napvilágot.

Hazánkban a kiegyezés után vált lehetővé, hogy a mérnökök országos egyesületet alapítsanak. Ezzel egyidőben határozták el, hogy egy mérnöki szaklapot is kiadnak. Az első szerkesztő az egyesület titkára, Szily Kálmán műegyetemi tanár lett, aki mellé hattagú szerkesztőbizottságot neveztek ki Bugát Ferenc, Herrich Károly, Hieronymi Károly, Kruspér István, Nagy László és Szkalnitzky Antal személyében. A szakfolyóirat első száma – amint már jeleztük – *A Magyar Mérnök-Egyesület Közlönye* címmel 1867. augusztusában jelent meg, majd ezt követően kéthavonként látott napvilágot.

A szerkesztők az első szám bevezetőjében bejelentették, hogy folyóiratuk „tágasabb értelemben vett mérnöki szaklap fog lenni; mihez képest tartalmát kiválóan technikai kérdéseket tárgyaló értekezések, létesített munkák leírása, megbírá-lása, szakkönyvek bírálata és ismertetése, szóval a technika elméleti és főleg gyakorlati ágaira vonatkozó tudományos dolgozatok képezendik. Fölvétetnek, de csak második sorban: a technika ügyre vonatkozó rövid értesítések, jegyzetek, jelentések és hirdetések is.”

A 600 példányban kiadott közlönynek már az első füzetében jelentek meg neves mérnököktől magas színvonalú eredeti közlemények, például Bugát Ferenc-től *Folyóinkon működő hajó gépek*, Kruspér Istvántól *Egy a Stampfer-féle lejt mérő műszeren tett javításról* című dolgozatok. Az első számban megkezdődött a külföldi műszaki lapok referálása az *Ismertetések* rovatban.

Nagy elfoglaltsága miatt Szily Kálmán hamarosan lemondott a szerkesztői megbízatásról, helyette Kruspér Istvánt, majd őt követően Ambrozovics Bélát jelölték erre a tisztségre. A korábban külön egyesületet alapítani szándékozó építészeknek a mérnökökhöz történő csatlakozása után 1871-től a folyóirat rendszeresen foglalkozott építészeti problémákkal is, különösen az akkor Budapesten kibontakozó hatalmas méretű építkezésekkel, továbbá városrendezéssel és a külföldi építészeti folyóiratok fontosnak minősített anyagának az ismertetésével. *Ambrozovics* a kibővült feladatokkal úgy próbált megbirkózni, hogy maga mellé vette társszerkesztőnek Ney Béla építész. Itt jegyezzük meg, hogy a lap kezdettől rendszeresen közölt műszaki rajzokat, illusztrációkat, később fényképek másolatát is. Az új szerkesztő a *Szemle* rovat beindításával próbálta még színesebbé tenni a folyóiratot, amennyiben az egyesület működési köréhez tartozó összes szak műszaki haladását igyekezett bemutatni.

Mivel a közlöny első korszakában váltakozva havonként, kéthavonként jelent meg, így nem tudta közölni az egyesület életének friss híreit, ezért erre a célra külön kiadták *A Magyar Mérnök és Építész Egylet Heti Értesítő*-jét.

A folyóirat tartalmának az élénkítése céljából a szerkesztők különböző pályázatokat írtak ki és pályadíjakat hoztak létre, ezek közül a legjelentősebb volt az alapító elnökről, Hollán Ernő-ről elnevezett díj. A Hollán díjak-at 1886-tól a működő szakosztályok tagjaiból választott bíráló-bizottság a közlönyben az előző év folyamán megjelent legjobbnak minősített két szakcikkének ítélte oda. Már az első években olyan ma is ismert nevű mérnökök kapták meg a díjat, mint Ambrozovics Béla, Bánki Donát, Petz Kornél, Petz Samu, Nendtvich Gusztáv, Edvi Illés Aladár, Kherndl Antal, Schulek Frigyes. Később Kossuth Ferenc – aki maga is mérnök volt – alapított díjat mérnök-közgazdasági írások jutalmazására.

Edvi Illés Aladár ipari iskolai tanár és gépészmérnök szerkesztésének ideje alatt a lap nyolcadrét alakról a negyedrért formára tért át és ez lehetővé tette, hogy a szövegábrákat a cikkek mellett helyezhessék el. A több bevételt adó reklámokat és hirdetések is ez időtől kezdték közölni nagyobb mennyiségben a folyóiratban. Azért, hogy megismerhessük, mely tárgykörökkel foglalkozott a kilencvenes években a közlöny, bemutatjuk az 1893-as évfolyam mutatójának csoportosítását: I. Általános érdekű közlemények. II. Mű- és középítészet. III. Híd-, út-, vasút- és alagútépítészet. IV. Vízépítészet. V. Gépészet. VI. Elektrotechnika. VII. Könyvismertetés. VIII. Különfélék. Külön mellékletben a találmányokat ismertették.

A millenniumi idők impozáns méretű építkezései, folyószabályozás, a hatalmas méretű vasútépítés, a hazai ipar kifejlődése egyetlen más kiadványban sem kísérelhető olyan magas színvonalon figyelemmel, mint a közlöny hasábjain. Később a háborús nehézségek ellenére ünnepélyes keretek között emlékeztek meg a lap alapításának ötvenedik évfordulójáról 1917-ben. Ekkor határozták el, hogy a közlönyben rendszeresen fognak közölni „aktualitásokra vonatkozó közgazdasági és műszaki társadalmi iránycikkeket”. Ebben az időben közöltek haditechnikai vonatkozású írásokat is. A háború egészen sajátos témájú cikkekben tükröződött, így például az egyik számban Ráth Kálmán *A múltak szerkezeti alapelve* című írását olvashatjuk.

Egyébként a lap megjelenésének hetvenhét éve alatt általában tartózkodott a napi politikáról való véleménynyilvánítástól. A közlöny utolsó száma 1944 decemberében látott napvilágot.

A Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye kiadásának ideje alatt lényegében minden publikáló jelentősebb mérnöki szerzőtől közölt írást, és tájékoztatott a fontosabb hazai műszaki és építészeti vonatkozású eseményről, általában igen magas színvonalon.

Batári Gyula

Irodalom

Batári Gyula: A technikatörténet páratlan tárháza. *Műszaki Élet*, 1983. 14.sz. p.9.

Batári Gyula: A tudományos szaksajtó kialakulása. Bp., 1994.

Magyar Mérnök és Építész Egylet. In: Budapest Lexikon. II. köt. Bp., 1993. p.69.

Végh Ferenc: 125 éve alapították a Magyar Mérnök-Egyesület Közlönyét. In: *Évfordulók... 1992.* 40–42. p.

BUDA-PEST VÁROS RENDEZÉSI TERVPÁLYÁZATA 1871-BŐL

A kiegyezés után fejlődésnek indult város jövőbe tekintő, átfogó rendezése elengedhetetlenné vált. A Közmunkatanács 1871 márciusában írta ki a nemzetközi pályázatot, november 1. beadási határidővel. A pályázat célját a kiírás így határozta meg: „a pályázat célja egy olyan általános elrendezési terv nyerése, melynek végrehajtása által Buda-Pest egységes egészé formak ös össze. Megvalósítása által a főváros, mint királyi-kormányzati székhely és az ország intellektuális centruma helyzetének megfelelő karaktert nyer, másrészt, mint az ipar, kereskedelem és közlekedés központja 27. világvárossá emelkedik”. A pályázat keretében javaslatot kértek a városrészek csoportosítására, a főútvonalak és terek megjelölésére, a programban megadott középületek elhelyezésére, a közművek megoldására, valamint parkok létesítésére. A pályázati kiírás szerint a Lánchíd és környéke az egész város központja. A terek, utcák vezetése – elsősorban gazdasági okokból – lehetőleg a városi tulajdonban lévő telkeken haladjon, a meglévő épületeket vegye figyelembe és javítsa az egészségügyi viszonyokat. A Sugár út megvalósítása ekkor már eldöntött volt, további instrukcióként a kiírás megadta a Nagykörút vonalvezetését, előirányozta az Újépület, a Valero selyemgyár és a szekérraktár átvételét. A pályázatnak a főváros közvetlen környékére (Újpest, Kispest, Budafok, Svábhegy, Zugliget, Lipótmező, Rózsadomb) is ki kell terjednie. Elhatározásként rögzítette a Városliget meghosszabbítását a Váci útig, illetve a Kerepesi temetőig.

A programot 71-en vették ki, de határidőre csak 10 pályamű érkezett. A zsűri – melynek tagjai között ott volt Steindl Imre, Reitter Ferenc, Podmaniczky Frigyes, Hieronymi Károly, Széher Lajos és két külföldi szakértő: a párizsi Leon Lalanne és a hamburgi Dallmann mellett két politikus is – a pályaműveket két hétre kiállította a Tudományos Akadémia nagytermében és a zsűrizés munkáját csak ez után kezdte meg.

A zsűri döntése december 3-án született meg. I. díjat Lechner Lajos, a Közlekedési és Közmunkaügyi Minisztérium főmérnöke, a II. díjat *Feszl Frigyes* és munkatársai, a III. díjat Klein és Fraser londoni tervezők pályaműve kapta.

A tervek sajnos elvesztek, csak Klein és Fraser egy vázlatos tervrajza maradt meg, továbbá a tervezési program és hozzáfűzve a pályaművek egységesen litográfiát magyarázó szövegei: ezekből ismerjük az egyes pályaművek tartalmát és az elképzeléseket.

A program igen bőséges és részletes volt, ez arra csábította a pályázókat, hogy részletmegoldásokkal foglalkozzanak. A rendezési terv keretében egyes épületek formai kialakítására és elhelyezésére törekednek. Hiányossága volt a pályázati kiírásnak, hogy a fejlődés méreteire nem tartalmazott előrebecslést.

Az egyes pályaművek – különösen az I. és II. díjas között – jelentős felfogásbeli különbségeket tükröznek.

Az I. díjas Lechner Lajos terve lényegében a város már kialakított, előzetes tervét fogadta el alapul és részleteket oldott meg, azt az álláspontot képviseli, hogy a két városrész közül a budai oldal van hátrányosabb helyzetben, ezért elsősorban a

Várban javasol nagyobb átépítést, beleértve a Rácvárosból felvezető utat is. A királyi palotának szárnyépületekkel való megtoldása helyett Mátyás király palotájának helyén új palota építését tartja szükségesnek. A Gellért-hegy oldalában tulajdonképpen csak a Tabánt kívánja szabályozni. A Pesti oldalon lényegében csak a Lipótvárossal foglalkozik. A legrendezetlenebb és leginkább átépítésre szoruló VI., VII., VIII., IX. kerületekben és Óbudán nem jelzett jelentősebb átépítést. Érdekes javaslata, hogy a svábhegyi templomhoz hegyi vasutat javasol, mely a későbbi fogaskerekű vasút első gondolati megjelenése. A túl széles utakat károsnak tartja. Szerinte a főváros fő szellőző csatornája a Duna és ezért a folyó mellett nem szükségesek széles utcák és terek. Különben is a telkek értéke miatt sem célszerű széles utakat és nagyobb fásított területeket kialakítani.

Feszl Frigyes II. díjas terve sokkal radikálisabb. Szerinte nem szabad helytelenül értelmezni a takarékoskosságot és helytelenül értelmezett hagyománytiszteletből a régit fenntartani ott, ahol a fejlődés, az egészséges város kialakítása érdekében elkerülhetetlenek a bontások, átépítések. Elképzelései a jövőt szolgálják, hiszen „egy emberöltő alatt nem lehet méltó fővárost kialakítani”. Több új sugárút kialakítását javasolja és azok az Andrássy útnál is szélesebbek legyenek és az utcák fásítva legyenek. A Várban a palotát úgy bővítené, hogy tengelye a Lánchíd vonalába essék, a Gellért-hegy ormára ezredéves emlékművet, a Hősök terére diadalívet javasol. Tabánt a járványok gyűjtőhelyének tartja, és radikálisan kíván ott rendet teremteni.

Az első helyeken végzett két terv felfogásában és megoldásaiban lényegesen különbözik egymástól. Lechner konzervatívabb, inkább csak az „elit területek” rendezésével foglalkozik, a meglévőkhöz való ragaszkodással kialakított terve nem számol a várható fejlődéssel. Feszl a jövőnek alakította ki tervét és bátrabban nyúlt a meglévő, de elavult részek átépítéséhez. A merész és az óvatos irányzatok közötti küzdelemben kellett a zsűrinek állást foglalnia, és ők nem vállalták a merészséget.

A többi pályaművekből egy-két érdekes és jellemző gondolatot érdemes megemlíteni. Klein és Fraser terve szerint a város fásítása és erdősítése fontos. Nyilván példaként lebegett előttük London hatalmas parkjaival. Az „Éljen a közönséges haladás” jeligéjű pályaterv javasolja a Duna vízi erejének vízi erőmű útján való kihasználását, a budai hegyek alatt alagutak építését és külön városrészeket az „arisztokrácia, a kereskedelem, az ipar és a villanegyedek” részére. A „Buda-Pest” jeligéjű terv az egyetlen, mely kiinduló pontnak a jövőendő lakosságot tekinti és nagyobb távlatban kétmillió lakossal számol. Fontosnak tartja a tömegközlekedést és ehhez szintbeli kereszteződés nélküli vasutat javasol, melynek viaduktjai alatt kereskedelmi létesítmények vannak. Alternatívája a vasutak mélyvezetése és az állomások a lakóépületek földszintjén lehetnek. A mai Szabadság térre helyezi a Parlamentet és előtte a Dunáig érő területet megnyitná.

A tervpályázat sok érdekes és értékes gondolatot hozott felszínre. Láthatjuk, hogy nem is feltétlenül a legjobbaknak ítélteteket igazolta az idő, és mai felfogásunkkal egyes megoldások nem egyeznek. De tény, hogy a pályázat lényeges, szükséges és hasznos lépés volt a főváros városrendezésének folyamatában.

A tervpályázat után 1872-ben terv készült, azokat folyamatosan részletezték, módosították. Anyagi okokból negatív irányba is változtattak, így már 1874-ben lemondtak a városligeti bővítésről.

* * *

Buda és Pest nagyvárossá fejlődése a Nyugat-Európai városi fejlődéshez képest késéssel indult meg és a fejlődés üteme is lassúbb volt. A mai Budapest területén lévő három város lakosainak összlétszáma 1840 körül mintegy százezer volt, és a kétszázézer számot csak húsz év múlva érte el. Az 1867. évi kiegyezés után azonban a fejlődés felgyorsult, és a következő százezer fős növekedés feleannyi idő alatt, már 1870-ben bekövetkezett.

Pest város területi növekedését a városból kivezető sugárutak szabták meg, ezek környezetében alakultak a települések, de minden rendezettség nélkül. A körülmények kényszerítették egy átfogó, a sugárutakat összekötő széles útvonal létesítését. A Közmunkatanács megértette az idők követelményét, és az összekötő útvonalat ott tűzte ki, ahol valamikor a Duna medre húzódott, így a terület mélyebben feküdt. Ezt a természetes adottságot a csatornaépítés során is jól kihasználhatónak tartották. A körút kiépítésének gondolata már annyira élt a szakmai köztudatban, hogy a Közmunkatanács 1871-ben kiírt általános városrendezési tervpályázatára beérkezett tervek közül Feszli Frigyes második díjas és Londono Klein és Fraser harmadik díjas tervei is egyértelműen számolnak vele.

A Nagykörút létesítésére vonatkozó törvényjavaslattal 1871-ben lépett a kormány a Képviselőház elé. A kiépítést nem lehetett abban a pénzügyi konstrukcióban megvalósítani, ahogy az a Sugár útnál történt, ezért olyan gyorsaságra sem lehetett számítani, azt viszont nem lehetett megengedni, hogy az útvonal kiépítése beláthatatlan ideig elhúzódjon, mert ez a város általános fejlődésének lenne gátja. Olyan pénzügyi megoldást kellett tehát alkalmazni, mely érdektelenné teszi a beruházni és építeni szándékozókat és ösztönzi őket arra, hogy a Nagykörút kijelölt vonalán építkezzenek.

Az ösztönző megoldást a Nagykörúton emelendő épületek adókedvezményével kívánták elérni. Erre tett előterjesztést a kormány és azt a képviselőház 1871. június 5-i ülésén tárgyalta. Természetes, hogy az ülés nem volt vitamentes, és a képviselők nyilván a pártérdekek szem előtt tartásával foglaltak állást. Egyesek nem nagy előrelátásról, még kevésbé az ország fővárosa fejlődésének elősegítéséről, hanem kisszerű érdekek érvényesítéséről tettek tanúságot. Almássy Sándor nevű képviselő szerint a körút nem országos érdekű, mert az országos érdekű közlekedési utaink vasutainkban már mind megvannak. Csatornához sem kell körutat építeni. „Tiszta fehérneműhöz nem szükséges aranyujtásos ruha.” Simonyi Ernő nevű képviselő azért nem támogatja a Nagykörút kiépítéséhez kölcsön megadását, mert nem látja be, hogy a Pesten lakó emberek egészségéről (csatornázás) a Székelyföldön lakó ember miért gondoskodik. A Duna alsó és felső része között különben is a legolcsóbb közlekedési eszközként ott van maga a folyó. Kimondta, hogy „én tehát sem Pestnek, sem más városnak egészségi ügyét nem tekintem országérdekűnek... Mindezt meg kell gondolni, mert csupán szépítésről, kényelemről van szó”.

Az ilyen rövidlátó, kisszerű képviselői felszólalásokkal szemben voltak felelős megnyilatkozások is. Wahrmann Mór elmondotta, hogy az elmúlt hetekben nőttek a telekárak, ami csak annak köszönhető, hogy az országos intézkedések Pest városát naggyá és virágzóvá fogják tenni. Tisza Kálmán országos érdeknek tartotta, hogy Magyarországnak egy „fővárosi kellékeknek megfelelő fővárosa legyen”. Országos érdeknek tartotta mindazt, ami Pestet lakályossá, széppé, egészségessé teszi, tehát az országos érdek a Nagykörút megvalósítása is. Károlyi Ede gróf is

helyeselte, hogy Pestnek lehető legszomorúbb csatornázási szisztémáját javítsák, ezért a javaslat mellett szólt. Végül is általánosságban – olykor nem is a témához tartozó, politikai szereplési igényt mutató vita – és alig negyedórás tárgyalás után részleteiben is a törvényjavaslatot elfogadták.

A létrejött 1871. évi XLII. törvénycikk a „pestvárosi Nagykörútról és emelendő építkezések adómentességéről” végül is megalapozta a főváros egyik legfontosabb útvonala kiépítését. Ma tudjuk igazán értékelni, mennyire előrelátóak voltak azok, akik javasolták és milyen szűklátókörű, „honatyának” igazán nem nevezhetők, akik ellenezték. Bárcsak még szélesebb útvonalat javasoltak volna! A június 10-én megszavazott törvényt a király szentesítette és az Országgyűlésben másnap kihirdették.

A törvény előírta, hogy a Körúton az önálló házteleknek és így az épület utcai homlokzatának legalább 7 öl hosszúnak kell lennie, ha ennél hosszabb, a teleknek legalább 10 öl mélynek kell lennie. Ha a telek utcai oldala rövidebb, akkor – megváltás mellett – a szomszéd telekből a szükséges területet átengedni tartoznak. Rendelkezik arról is, hogy mi történjék, ha ez esetben a szomszéd telek kisebb a minimális méretnél.

A törvény adókedvezményeket adott az építetőknek. Amennyiben az épület legalább 48 láb magas és 10 éven belül lakható, úgy 15 évig mentes az állami és községi adóktól. További 15 évig a házbérlőjévédelmi adó helyett egyszerű jövedelemadót kell csak fizetni, mely a ház tiszta jövedelmének 10%-a.

Az életbeléptetett törvény hivatott volt lendületet adni a Körút kiépítésének, ennek ellenére – ahogy az várható volt – az hosszú időt vett igénybe: az első 12 évben összesen 23 épület készült el. 1884-ben újabb gazdasági intézkedések történtek. Ennek hatására a következő 7 évben már 106 épület valósult meg. A millenniumig újabb 85 épületet emeltek, míg 1906-ig újabb 30 épület felépítése után már csak egy beépítetlen telek volt, de erre csak 1927–1928-ban épült fel a Corvin mozi.

A Nagykörút kiépítésével eltűntek az elavult kis házak és helyükre nagyvárosi lakóépületek épültek, sok kiváló építész közreműködésével. A méretek változását jól érzékelteti, hogy bár az épített épületek száma csak kettővel haladja meg a lebontott épületek számát, a lebontott alig több mint 500 ezer légméter épület helyén közel 4 millió 700 ezer légméter épületet építettek, több mint kilencszeresét.

A Sugár út a Nagykörút kiépítése határkövet jelentett Budapest életében és hosszú időre meghatározta a főváros arculatát és fejlődésének irányát.

Hajós György

A MAGYAR SZABADALMI HIVATAL LÉTREJÖTTE ÉS CENTENÁRIUMA

1896. március 1-jén kezdte meg működését az önálló magyar szabadalmi hivatal, s e naptól vált hatályossá az első hazai találmányi szabadalmakról szóló törvény. Összehasonlításként Anglia 1624-től, az Amerikai Egyesült Államok 1790-től, Franciaország pedig 1791-től kezdi „szabadalmi időszakítását”.

Miután azonban a modern termelés egyre inkább a természettudományos és műszaki haladás eredményeinek alkalmazására épült, s egyre inkább felértékelődött a szellemi tulajdon, Magyarország számára is mind sürgetőbb igény lett a szabadalmi ügy megfelelő rendezése.

Az önálló magyar iparjogvédelem kialakulása, az első hazai szabadalmi jogszabály megalkotása, az önálló magyar szabadalmi hatóság szervezetének megteremtése függvénye volt hazánk politikai és gazdasági fejlődésének, továbbá annak a függetlenségi harcnak, amelyet évszázadokon keresztül folytatott az osztrák monarchiával, valamint a külföldi tőkével.

A szabadalmak jogintézménye hazánkban igen régi keletű. A találmányi szabadalmak előzményei a privilégiumok voltak, amelyek azonban a mai értelemben vett szabadalmakkal nem hasonlíthatók össze, mert azok nem ipari úton megvalósítható műszaki alkotásokra, hanem egyes személyeknek, vagy családoknak adott kiváltságokra vonatkoztak (árucikkek termelésére, eladására, vásártartásra, adóbehajtásra, vámszedésre stb.). Ezek engedélyezése törvényeink szerint a király felségjogai közé tartozott. Az általános európai fejlődés azonban szükségessé tette, hogy e jogviszonyokat az ipari területen is szabályozzák. Ausztriában az 1820. december 8-án kibocsátott császári és királyi szabadalmi nyílt paranccsal rendezték e kérdést, mely az ipari találmányokra, felfedezésekre, javításokra és tökéletesítésekre vonatkozott. Hazánkra az 1822. évi március 12-én kiadott 6137. számú udvari kancelláriai rendelet terjesztette ki e rendelkezést, amelyet azonban, mivel nem alkotmányunk értelmében keletkezett, csak az 1840. évi XVIII. törvénycikk 66. paragrafusa ruházott fel törvényes erővel. Ezen rendelet értelmében a magyar korona országai területére a király a magyar királyi udvari kancellária útján adott szabadalmat. Megállapítható azonban, hogy e jogszabály alapján hazánk területére igen kevés szabadalom lett biztosítva. Az 1848-49-es szabadságharc bukása után az 1852. augusztus 15-i császári nyílt parancs alapján 1853-tól kezdve az osztrák kormány engedélyezett szabadalmakat, és ez az állapot a magyar alkotmány helyreállításának idejéig, 1867-ig fennállt.

Az 1867-es kiegyezés alapján a magyar királyi földművelés-, ipari és kereskedelemügyi minisztérium a találmányi szabadalmak elnyerése tárgyában rendeletet bocsátott ki, melynek alapján a szabadalmak engedélyezésével, valamint azok érvénytelenítésével kapcsolatos hatáskör önállóan a jelzett minisztériumot illette meg. Újabb változás következett be az 1867. évi XVI. törvény életbeléptetésével, mely szerint hazánk területére szabadalom ezután a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter által csakis az osztrák kereskedelmi miniszter beleegyezésével és hozzájárulásával volt engedélyezhető, viszont Ausztriában szabadalom

Megjelent 1931. évi március hó 2-án.

MAGYAR KIRÁLYI

SZABADALMI BIRÓSÁG

SZABADALMI LEIRÁS

102079. SZÁM. — XVIII/c. OSZTÁLY.

Hűtőgép.

**Dr. Einstein Albert tanár Berlin és dr. Szilard Leó fizikus
Berlin-Wilmersdorf.**

A bejelentés napja 1929. évi december hó 5-ike.

A találmány oly hűtőgépre vonatkozik, melynél folyékony fém az elektromos áramtól átjárt cseppfolyós fémre ható mágneses mező mozgat. E célra higanyon kívül meg más cseppfolyós könnyű fémek is szóba jöhetnek, így pl. mintegy 75% káliumot tartalmazó nátrium-káliumötvet.

féle koordináták a síkon belül és X, Y az erő komponensei.

Ha a ponderomotoros erő ezen vektor-mezeje nem volna örvénymentes, akkor a folyadékban sok energiát fogyasztó és az elrendezés hatásfokát kicsiny értékre csökkentő áramlások keletkeznének. Míg szilárd test mozgásánál, pl. elektromotor

Megjelent 1934. évi március hó 16-án.

MAGYAR KIRÁLYI

SZABADALMI BIRÓSÁG

SZABADALMI LEIRÁS

108864. SZÁM. — VII/h. OSZTÁLY.

Berendezés gázkisülési világítócsövek színváltozására.

Dr. Bay Zoltán egyetemi ny. rk. tanár Szeged.

A bejelentés napja 1932. évi július hó 14-ike.

Ismeretes, hogy a gázkisülési világító csövek az alapszínüktől (az a szín, melyet a cső egyen- vagy technikai váltakozó árammal való táplálás esetén kibocsát) eltérő színnel világítanak, ha táplálásukra elegendő nagy (az effektív áramerősség-

gyen. Ezáltal a cső kettős szerepet tölt be: egyik a cső elektromos szerepe, amelynek fogva az áramgörbének szükséges vezérlését megadja, másik a cső világító szerepe, melynek fogva a szükséges színek előállítására képes.

Megjelent 1939. évi február hó 15-én.

MAGYAR KIRÁLYI

SZABADALMI BIRÓSÁG

SZABADALMI LEIRÁS

120037. SZÁM.

IX/a/b. OSZTÁLY. — B. 14162. ALAPSZÁM.

Töltőtoll.

Biró László hirlapíró Budapest.

A bejelentés napja 1938. évi április hó 25-ike.

A forgalomban lévő töltőtollak hibája, hogy csak drága anyagból készült tollhegy és költséges kivitelű belső szerkezet biztosítja a töltőtoll tartósságát. De még ez esetben is kényelmetlenséget jelent a töltőtoll gyakori feltöltése tintával és az

ágyazva, hogy azt szükség esetén egyszerű eszközökkel bárki kicserélhesse anélkül, hogy a festéktartó hengerben lévő festék veszendőbe menne.

A találmányt részletesen a mellékelt rajz kapcsán magyarázzuk el. Az

Megjelent 1944. évi június hó 1-én.

MAGYAR KIRÁLYI

SZABADALMI BIRÓSÁG

SZABADALMI LEIRÁS

132820. szám.

IV. e. osztály. — S-19635. alapszám.

Eljárás jól eltartható porszerű vagy finom szemesejű, magas C-vitamintartalmú készítmények, különösen C-vitamin-dús fűszerpaprika előállítására.

Dr. Szentgyörgyi Albert egyetemi tanár, Szeged.

A bejelentés napja: 1942. évi június hó 10.

A találmány abból indul ki, hogy a közismert közönséges fűszerpaprika gyakorlatilag C-vitaminmentes. A közönséges fű-

mindus level, illetve pépet készítünk és a kapott levelt illetve pépet a lehető leggyorsabban poralakra hozzuk, majd a porsze-

csakis a magyar kormány engedélyezésével volt adható. A kiegyezés első tíz éve a magyar szabadalmak helyzetéről igen szomorú képet nyújt, mivel igen kevesen kértek és kaptak ebben az időben szabadalmat.

A gazdasági élet fokozatos fejlődése elsődlegesen az iparilag fejlettebb Ausztriában, de még nálunk is felvetette annak szükségességét, hogy megfelelő szabadalmi törvényt kell alkotni és ennek alapján olyan szervet kell létrehozni, mely az ezzel kapcsolatos teendőket szakszerűen ellátja. Az új törvény előkészületi munkálatai lényegében már 1882-től folytak és különböző törvénytervezetek, elképzelések születtek ezzel kapcsolatban. Az 1894. évi XLI. törvénycikk értelmében, mely a vám- és kereskedelmi szövetséget módosította, 1894. január 1-től hazánk a szabadalmi ügy terén visszanyerte teljes önállóságát.

Ettől kezdve hazánkban a szabadalmaztatás iránti kérelmet a kereskedelmi miniszterhez kellett benyújtani. Az önállóság hatása a számszerű adatokon is lemérhető, mert az 1894. évi szabadalmi bejelentések mennyisége az eddigi legmagasabb bejelentési számot, az 1893. évi 435 db-ot öt és félszeresen meghaladta. Itt kell megemlítenünk, hogy ezeket az önálló szabadalmakat a kereskedelemügyi minisztérium a közös egyetértéssel engedélyezett régi szabadalmakkal szemben megkülönböztetésképpen kék színű papíron intézte, amiért ezek a köztudatban „kék szabadalmak”-ként voltak ismertek. Időközben azonban folytak az új szabadalmi törvény előkészítési munkálatai is.

Az új, a kornak megfelelő, önálló szabadalmi törvény létrehozásáért folytatott harc 1895-ben végre eredménnyel zárult. Az „Országos Törvénytar” 1895. évi 7. számában július hó 14-én ugyanis kihirdetést nyert a találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvénycikk, mely az önálló magyar szabadalmi jogintézményt és ezen belül az ezzel kapcsolatos feladatok ellátását biztosító Szabadalmi Hivatalt létrehozta.

Az új törvény életbe léptetésének és ezzel párhuzamosan a Szabadalmi Hivatal működését megkezdő időpontnak a kereskedelmi, az igazságügy-miniszter 1896. január 25-én kibocsátott rendelete 1896. március 1-jét állapította meg.

Az új szabadalmi törvény és a Szabadalmi Hivatal működésének beindítása egybeesett az első világháborút megelőző azon időszakkal, amikor a magyar gazdasági életet az elmúlt évtizedekhez mérten a viszonylagos gyors fejlődés jellemezte. Lényegében ezen időszakban épültek ki a magyar gyáripár alapjai.

A gyors ütem ellenére az iparosodás foka az európai országokhoz hasonlítva változatlanul alacsony volt. Ez az elmaradottság megmutatkozott az ipar szerkezeti összetételében is; a gyáripari termelés 40%-át ezen időszakban az élelmiszeripar tette ki, és csupán 21%-át a vas- és fémipar.

A Szabadalmi Hivatal működésének első esztendeje már igen jelentős eredményt hozott, hiszen 1896-ban 3144 ügy elbírálását kellett biztosítani, amelyből 2270 volt új bejelentés, további 374 ügy pedig a kereskedelmi minisztériumtól került át a Hivatalhoz (ezeket a feltalálók 1896. január 1. és március 1. között nyújtották be).

A találmányi szabadalmakról szóló 1895. évi XXXVII. törvénycikk a Szabadalmi Hivatal létrehozása mellett a 44. paragrafusban annak létrehozandó hivatalos lapjáról is rendelkezett. A lappal kapcsolatban előbb 1896. február 3-án, majd április 12-én egy-egy kereskedelemügyi miniszteri rendelkezés jelent meg, mely annak szervezetét és megjelentetését szabályozta. A rendelkezés előírásai szerint a

lap első száma 1896. június 20-án „Szabadalmi Közlöny” címmel jelent meg, s ezzel egyidejűleg horvát nyelven is „Povlaskieni Viesnik” címmel.

A lap tartalmilag két részből, úgymint „hivatalos” és „nem hivatalos” részből állt. A „hivatalos rész” a szabadalmi ügyekre vonatkozó törvényeket, rendeleteket, a szabadalmi tanács, a szabadalmi hivatal személyzetére vonatkozó ügyeket, a közzétételre elrendelt bejelentéseket, a megadott szabadalmakat, vagy a felszólalás útján elutasított bejelentéseket, az átruházásokat, megszűnéseket, megsemmisítéseket és korlátozásokat tartalmazta. A „nem hivatalos” részben a külföldi törvények, törvényjavaslatok, rendeletek, a hazai és külföldi elvi fontosságú határozatok, tudományos értekezések, végezetül pedig különböző belföldi és külföldi statisztikai anyagok jelentek meg. Eleinte még a Szabadalmi Közlöny mellékletét képezték az engedélyezett szabadalmak leírásai is. A lap az első időkben hetenként, szükség esetén hetenként többször is megjelent.

Az elmúlt száz évben benyújtott és szabadalmat nyert alkotások sora egyszerre mutatja a szabadalom ügyének fontosságát és a hazai alkotószellem gazdagságát.

Kiss Csongor

Irodalom

Lévy Béla: A magyar szabadalmi jog rendszere. Bp., 1898.

Jelentés a m. kir. szabadalmi hivatal 10 évi működéséről (1896-1906). Közzéteszi a m. kir. szabadalmi hivatal elnöke. Bp., 1907.

Díszgyűlés az önálló magyar szabadalmi intézmény 40 éves fennállása alkalmából. Szabadalmi Közlöny, 1936. 13. sz.

Schilling Zoltán: A szabadalmi jog és a technika fejlődésének párhuzama. Szabadalmi Közlöny, 1936. 14. sz.

Lengyel Béla: A szabadalom és iparfejlesztő jelentősége. Bp., 1941.

Bittó István: Szabadalmi intézményünk történeti előzményei. Bp., 1943.

Fox, Harold: Monopolies and Patents. Toronto, 1947.

A magyar iparjogvédelem 75 éve. Szerk.: *Himer Zoltán és Szilvássy Zoltán.* Bp., 1970.

MILLENNIUMI KIÁLLÍTÁSI KÖRKÉP

Az ezredéves kiállítás megrendezését az 1892. évi II. törvénycikk írta elő, amelyet az 1893. évi III. törvénycikk olyképpen módosított, hogy a kezdetben 1895-re tervezett kiállítás megnyitását 1896-ra tették át. (Eszerint eleink egy évvel később érkeztek egykoron a Kárpát-medencébe...)

A kiállítás célja – olvasható a millenniumi tárlatért legfelső szinten felelős kereskedelemügyi miniszter, Lukács Béla rendeletében – „Magyarország ezeréves fennállása alkalmából hazánk szellemi és közgazdasági állapotát és előrehaladását, különös figyelemmel annak történelmi fejlődésére, feltüntetni”. Ehhez még hozzátették, hogy elsősorban „oly tárgyak állíthatók ki, melyek ... a magyar korona területén termeltettek, illetve készítették, vagy lényeges részeikben, itt előállítottak”.

A kiállítandó tárgyak jegyzékét 1894. december 31-ig kellett megküldeni a rendező bizottságnak, s mind a magáncégek pavilonjaiért, mind a tematikus pavilonokban kiállított termékekért bérleti, kiállítási díjat kellett fizetni, mégpedig a csarnokokban a szabadon álló tárgyak után m²-enként 8 forintot, a kültéri bemutatkozás esetében 2 forintot.

A rendezés és a szervezés nem könnyű munkáját többnyire a kiállítási titkárok – köztük Gelléri Mór – irányították. Melléjük rendeltetett az 1893-ban megalakult építési bizottság, amelynek kiváló művészek, így Hauszmann Alajos, Strobl Alajos és mások voltak tagjai, akik számos szakértőt is felkértek munkájuk megkönnyítése érdekében, köztük említendő Zipernowsky Károly.

A kiállítandó tárgyakat főcsoportokba osztották. Az első főcsoport a történelmi kiállításé volt, amelynek épületei – ahogyan egykoron fogalmaztak – „a honfoglalás óta dívott három stil-iránynak megfelelőleg ... létesítették”. A történelmi épületeken belül bemutatták az ország műemlékeit (részben fotókon, részben maketteken), a híres képzőművészeti alkotásokat pedig többnyire eredetiben (gondolunk itt az értékes festményekre, szobrokra vagy a korvinákra). A történelmi tárlaton nagy sikerrel mutatták be a zene- és színháztörténelmi emlékek éppúgy, mint az oktatástörténelmi, valamint a tudomány- és technikatörténelmi tárgyi emlékek. Külön egységben mutatták be a magyar irodalom ritkaságait, köztük az értékes kéziratokat is.

A történelmi értékeket magán viselő kézművesipar termékei e pavilonban is helyet kaptak, akárcsak az egyháztörténelmi ereklyék, valamint a honi lakberendezés történetét bemutató tárlat. A régi magyar szakmákat, mesterségeket mutatta be az a kiállítási egység, amely az agrártörténelmet, a bányászattörténelmi relikviákat, valamint a halászat, a vadászat és a pásztorkodás ősi emlékeit tárta a látogatók elé.

Külön tárlókban mutatták be az intézménytörténelmi adatsorokat, az országgyűlések, a vármegyék, a városok és a jelentősebb közigazgatási intézmények múltját és hadművelés történetét bemutató dokumentumokat.

E pavilonban voltak láthatók a régi társasélet köréből gyűjtött emlékek, az egykori játékok, táncok, híresebb rendezvényekre vonatkozó feljegyzések, metszettek és különleges illusztrációk is.

A második főcsoportban az ország 1890-es évekbeli körképét mutatták be. E csoportba tartozott a több mint 12 ezer m²-es nagy iparcsarnok, az 1885-ös kiállításra emelt több mint ezer m²-es műcsarnok, a volt király csarnok, a két és félezer m²-es ünnepélyek csarnoka, a sajtó és közművelődési csarnok, a két és félezer m²-es közoktatásügyi csarnok, az 1300 m²-es tornacsarnok, az emberbaráti tanintézetek bemutatására szánt épület, a 400 m²-t kitevő igazságügyi csarnok, a 625 m²-es gyermekpavilon, a mentők pavilonja, a 870 m²-es balneológiai pavilon, a kortárs képzőművészek, irodalmárok, az oktatásügy és közművelődés szakembereinek s az egészségügyieknek a pavilonja, de önálló kiállítást kapott a Pasteur-Intézet is. Több mint 1200 m²-en mutatkoztak be a kereskedelemben dolgozók, négy és félezer m² jutott a mezőgazdaság szakembereinek, 960 m²-es volt a borászati csarnok, amelyhez egy kisebb szőlészeti bemutató járult, a dohányipar 740 m²-en mutatkozott be, a kertészek pedig egy 500 m²-es csarnokot emeltek. Külön épületet kaptak a tejtermeléssel foglalkozók és a ménésbirtokosok. A vízügy csarnoka több mint ezer m² volt, a selyemtenyésztők is kitétek magukért, hiszen egy 725 m² alapterületű épületet emeltek, a halászati csarnok 300 m²-es volt. Az erdészek több mint ezer m²-en mutatkoztak be, míg a bányászok majdnem 3000 m²-t foglaltak el szépen berendezett tárlatukkal.

Az iparban ténykedők több pavilont is emeltek, s köztük a Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt. egymaga egy 800 m² csarnokban mutatkozott be. Külön kiállítási épületet emelt a Nobel–Dinamit-gyár, továbbá a salgótarjáni Kőszénbánya Rt., az Osztrák–Magyar Államvasút-Társaság magyarországi bányái és hutái, a Magyar Általános Kőszénbánya-Társulat, az Unió Vas- és Lemezgyár, az Északmagyarországi Egyesített Kőszénbánya Rt., valamint az Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya Rt.

Az egyik legnagyobb épületben kapott helyet a gépcsarnok, a maga 14 ezer m²-ével. Külön épületet emelt a Ganz és Társa Rt., amely 2200 m² alapterületű volt, továbbá a MÁV Gépgyára és a Diósgyőri Acélgyár összesen 1650 m²-en „tárta fel” termékeit, míg a MÁV közlekedési csarnoka több mint 3 és félezer m²-es volt. A közúti járművek két csarnoka 1200 m²-t foglalt el, a folyami hajózás és a folyószabályozás kiállítása pedig 820 m²-en volt megtekinthető. Külön mutatkozott be a kereskedelmi tengerészet félezer m²-en, s megintcsak önálló épületben.

A vas-, fém- és építőipar majdnem négyezer m²-nyi kiállítási teret kapott. Az Általános Légszesz Társulat félezer m²-es kiállítási területe e szakma akkori jelentős helyét is hangsúlyozza. Külön épületet emeltek a termékükről azóta is jól ismert Thonet-testvérek. A papír- és sokszorosító ipar kétezer m²-en mutatkozott be, s ugyanekkor volt az akkor még közös hadsereg kiállításának főépülete, de önálló pavilont kapott a haditengerészet, valamint a magyar királyi honvédség is.

A vegyészeti főkiállítás csarnoka ezer m²-es volt, de a kőolajfinomítók külön-külön pavilonokban helyezkedtek el. Önálló épületet emelt a fiúmei rizshántoló éppúgy, mint maga a malomipar, az utóbbi 1400 m²-es volt. A cukorgyárak 1760 m²-en mutatkoztak be, s külön kollektív kiállítást rendezett be a szeszipar, de a bor- és sörkóstolók különálló kis épületekben kaptak helyet. A háziipar csarnoka félezer m²-es volt, s sikert aratott az a pavilon, amely egy községi népiskolát és óvodát tárt a látogatók elé, továbbá az, amelyben egy községi kórházat mutattak be, s emeltetett mellettük egy községi templom is.

Az ország korabeli körképét volt hivatva teljesebbé tenni a néprajzi falu, amelyen szinte valamennyi vármegye egy-egy jellegzetes épületével (illetve annak másával) vett részt. Látható volt itt kalotaszegi és torockói ház éppúgy, mint göcseji és mezőkövesdi épület (az utóbbi matyó ház), valamint palóc, székely, csángó, sváb, oláh, román, szerb, bolgár, vend, tót, sokác, rutén ház, s volt itt egy havasi juhász kunyhó is, amelyet a breznóbányaiak emeltek. Az egykori leírásból kitűnik, hogy a néprajzi falu mellett Herman Ottó közreműködésével bemutatták a pásztorélet kunyhóit is.

Néhány vármegye, köztük Torontál és Heves önálló pavilonban mutatkozott be. Ehhez hasonlatos volt néhány nagy, ún. kollektív kiállítási csarnok is, mint például a székesfőváros csarnoka, amelynek alapterülete megközelítette a kétezer m²-t, valamint Horvátország és Szlavónia iparcsarnoka, múcsarnoka, erdészeti pavilonja, és természetesen borkóstoló csarnoka. Bosznia-Hercegovina szintén emelt iparcsarnokot, erdészeti csarnokot, és egy különleges favázás lakóházat is bemutatott, amely – mint a tudósító írta – „magán hordta a keleti jelleget”. Ők is bemutatták vasúti járműveiket, s nyitottak kávéházat is.

A millenniumi kiállításon volt egy tengeri akvárium, bemutatkozott a Telefonhírmondó, s külön látványosságnak számított a kinetoszkóp és az okuloszkóp pavilonja, mivelhogy mozi még nem volt. És akkor még nem szoltunk a kávéházakról, a cukrászdákról, a pezsgősök pavilonjairól, a vendéglőről, csárdákról, sörfőzdékről, és más ínycsemegekről, egyebek mellett a tejcsarnokokról.

A kiállítást nagyon szép kerítés és az azokat megszakító, ízlésesen megtervezett fő- és mellékapuk övezték, néhány vendéglő pedig a kiállítás területén kívül kapott helyet, akárcsak a művészetkedvelők részére felavatott Múcsarnok, amely – olvasható a nagy millenniumi hivatalos kiadványban – „egyike a székesfőváros legmonumentálisabb épületeinek, és ámbár fő koncepciójával s nagyarányú oszlopos perisztiljével az antik építészetre emlékeztet, de a felhasznált nyers-tégla és pirogránit anyagánál fogva részletei korai reneszánsz-formákban képeztettek ki”.

A történelmi kiállításon 880 kiállító vett részt, az akkori kor körképét bemutató tárlaton pedig csak magát a mezőgazdaságot több mint háromezer kiállító képviselte, a bőr-, fonó- és szövőipart mintegy ezer, a háziipar és a néprajzi tárlat kiállítóinak száma meghaladta a 400-at, míg az oktatásügyet mintegy 700 intézet képviselte.

Az ezredéves kiállítás 1896. május 2-án nyílt meg, és kapuit november 3-án zárta. Ez alatt az idő alatt a látogatók számát – akik egy része meghívottként jutott el a tárlatra – 5 millió 800 ezerre teszi a korabeli statisztika. Ezen belül 1896. június 7-én több mint 80 ezren látogattak ki a Városligetbe, május 24-én, október 11-én és 25-én pedig a látogatók száma meghaladta a 70 ezret. A napijegyek ára 1 korona volt, vasárnapokon pedig csak 60 fillér, s természetesen voltak bérletek, kedvezmények és más hasonlók.

Szerveztek a vidékiek számára csoportos látogatásokat is, s számukra afféle turista-szálláshelyeket is építettek. A csoportos látogatók száma meghaladta a 200 ezret.

A kiállításra reklámbélyeg, alkalmi levelezőlap, több plakát, s jó néhány kiadvány jelent meg.

MILLENNIUM

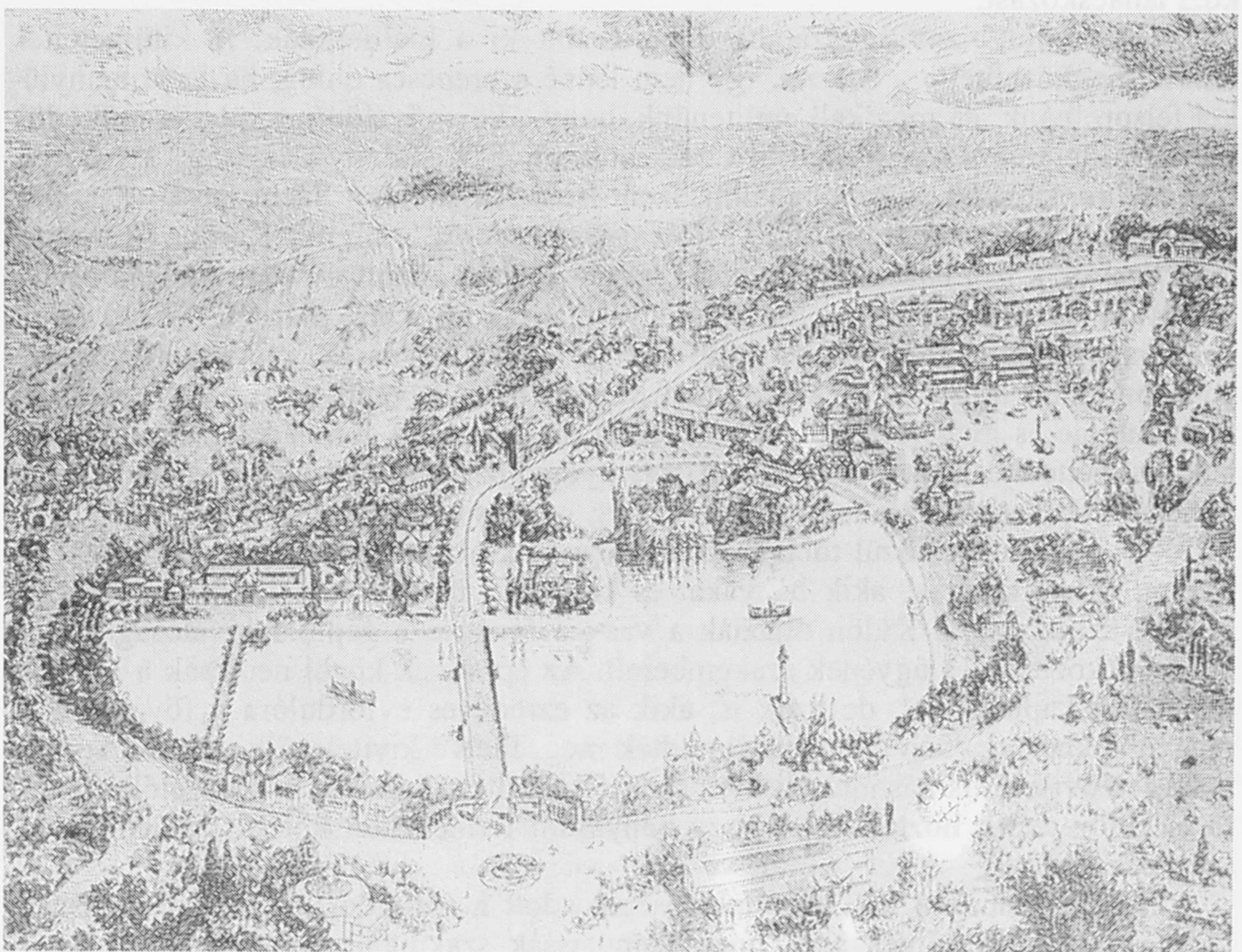
AZ EZREDEVES ÜNNEPELY ÉS EZREDEVES KIÁLLÍTÁS KÖZLÖNYE.

Szerkesztőség és Kiadóhivatal:
Budapest, V. ker., Váci László 28. sz. alatt.
A kiadó: Magyar Nemzeti Kiadó Rt. Budapest, V. ker., Váci László 28. sz. alatt.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓTULAJDONOS:
D^r. SZERÉNYI SIMON.

Megjelenik minden hó 1., 10. és 20. án.
Kötés nélküli ár: 100 fillér.
Félsz. évre 5 forint. Évi évre 10 forint.
Hirdetőknek árszabás szept. 1.

Tartalom: Az ezredeves ünnep. — A Világjáró Budapest. — Millenniumi program. — Tűzoktóber, tolmács és kiskönyvtár az kiállítás. — Töcsényi Magyari utca. — Két nagy mozaik. — Az esztergomi főgondnok kiadványa a kiállítás. — A kiállítás kiállításai. — Az égből kivesés. — Földművesek a kiállítás. — Millenniumi évek: A postai Művelet. — Képzőművészet: A postai Művelet. — Nádor István király emléke. — Millenniumi emlékek és művészet: 300000 reklám hirdetés. — A millenniumi himnusz. — Földművesek kiállítási keretében a kiállítás. — A kiállítás elők elője. — A töcsényi felhagyók Kőrös hajója. — Hazai Általános Biztosítási Társaság. — Földművesek postai bizottság. — Üdültetés. — Hirdetők.

A millenniumi kiállítás távlati képe

A kiállítás bevétele meghaladta az 5 millió forintot, s ugyanilyen mértékűek voltak a kiadások, de ezt a nullszaldós állapotot csak úgy érték el, hogy az állam 1 millió 550 ezer forinttal járult hozzá a kiállítás megépítéséhez. A belépőjegyekből mintegy 1 millió 400 ezer forint jött össze, a kiállítás tiszteletére megrendezett sorsjátékból pedig 1 millió forintot tudtak az építésre fordítani. A kiadásokon belül a legjelentősebb tételt természetesen az építkezési költségek alkották, amelyek összege meghaladta a 2 millió forintot.

A kiállítás idején több kongresszust is rendeztek, köztük említjük a kereskedelem ügyével foglalkozó és a cukorgyárosok, valamint a gyógyszerészek és a papírgyárosok júniusi kongresszusát, a júliusban megrendezett V. egyetemes tanítógyűlést, valamint a néprajzi társaság díszülését, és a nemzetközi állatvédelmi kongresszust. Augusztusban került sor a méhészek, kertészek, erdészek és fogorvosok kongresszusára, míg a technikusok országos kongresszusát szeptember 6-án nyitották meg, az ipartestületek gyűlését pedig a következő napon. A magyar orvosok és természetvizsgálók ekkor tartották XVIII. vándorgyűlésüket, s díszközgyűlést rendeztek a balneológusok, a közegészségügyiek és az ügyvédek is. Sokan talán mosolyogtak azon, hogy egykoron szeptember 23-án nyílt meg a földfúrással foglalkozó mérnökök kongresszusa, pedig ez akkoriban híres szakma volt, gondoljunk csak a Széchenyi fürdő forrásának megtalálására, vagy a margitszigeti forrás feltárására. A bányászok és kohászok szintén szeptemberben rendezték meg konferenciájukat, a művészettörténészek pedig októberben rendeztek egy nagy nemzetközi tanácskozást.

A bíráló bizottság számos díjat osztott ki a kiállítóknak. A kitüntetettek száma megközelítette a 9 ezret, így nem lenne szerencsés dolog, ha valamennyiüket felsorolnánk, de meg kell említenünk, hogy a közművelődés területén működők közül millenniumi nagy éremben részesült pl. a Kisfaludy-Társaság, a Magyar Történelmi Társulat, a Pannonhalmi Szent-Benedek Rend, a Szent István Társulat, a könyvkiadók közül Ráth Mór, a Révai-testvérek és Stampfel Károly. Az egyetemi tanárok közül hasonló nagydíjat kapott – többek között – Apáthy István orvos, Bókay János orvos, Fabinyi Rudolf vegyész, Kherndl Antal mérnök, Lóczy Lajos geológus, Lengyel Béla vegyész és Tauffer Vilmos orvos. A gyógyszerészek között említendő Egger Leó és Rozsnyai Mátyás neve, s velük együtt számos fürdő működtetője és gyógyvíz palackozója, mint pl. a Ferencz József keserűvíz forrásának üzemeltetője, azután a Mohai Ágnes gyógyvíz palackozója, Parád-fürdő tulajdonosa, a Salvator-forrás fenntartója, és még számos balneológus.

A mérnökök közül több folyószabályozó szakember részesült ilyen kitüntetésben, valamint azok, akik bányákat és kohászati üzemeket működtettek – nemzetközi színvonalon. Külön díjazták a vas-, a fém- és a gépipar kiválóságait, valamint a közlekedés ügyének szakembereit. Az építészek közül nemcsak a kiállítás megépítői kaptak díjat, de azok is, akik az ezredéves évfordulóra a főváros és a megyeszékhelyek szép épületeit álmodták meg, illetve kivitelezőik voltak. A többi iparág képviselői is hasonló elismerésben részesültek, s még a műkedvelők számára is külön zsűrit hoztak létre, hogy benyújtott termékeiket korrekt bírálatban részesítsék.

A millenniumi kiállítás lehetőséget adott a reáltudományok és a műszaki tudományok művelőinek arra, hogy bemutassák szakmájuk múltját és jelenét. E bemutatkozás egyik színtere maga a kiállítás volt, a másik pedig, hogy majd' mi-

den szakterület egy-egy történelmi kötettel járult az évforduló „fényéhez”. Tudomány- és technikatörténet-írásunk lényegében száz esztendővel ezelőtt vette kezdetét, hiszen e művekre épültek azok a történelmi feldolgozások, amelyeket a jelen század kutatói vettek papírra. Szerencsés dolog lenne, ha 1996-ra legalább számba vennénk, hogy elődeink száz esztendővel ezelőtt mely monográfiákban dolgozták fel szakmájuk történetét, hogy legalább egy nagy bibliográfiai összegzés álljon előttünk, hiszen az egykori kiállítás megisméltésére éppúgy nincs módunk, mint arra, hogy e nagy technikatörténelmi, tudománytörténelmi és oktatástörténelmi gyűjtést újólag, utánnymásban közreadhassuk.

A nyomdatechnika száz esztendő alatt sokat fejlődött. A múlt tiszteletébe vetett hit azonban kezd szertefoszlni, s kevesen vannak, akik a hiteles történelmi adatok őrzésén, pontosításán, kiegészítésén, közzétételén fáradoznak. Illetve fáradhatnak a magyar honalapítás 1100. esztendejében.

Gazda István

GYÁRAK ÉS GYÁRTMÁNYOK A MILLENNIUM IDEJÉN

A magyar 19. század gazdasági-társadalmi fejlődését három fontos – egymáshoz kapcsolódó – eseménysor határozta meg: a reformkor, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, valamint az 1867-es kiegyezés. Az ipari forradalom első jelei 1840 után, az ún. Védegylet mozgalomban jelentkeztek, melynek hatására több gyáralapítás, illetve bővítés történt.

Az 1867-es kiegyezés – melynek alapján létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia – érdemi hatást gyakorolt az ország gazdasági s ezen belül ipari fejlődésére. A dualizmus kora Magyarországon gazdaságtörténetében a modern iparosítás kibontakozásának, a gépi nagyipar kialakulásának és látványos gyorsaságú fejlődésének időszaka.

1860 és 1913 között a magyar ipar évi növekedési mutatója 3,5% volt. (Megelőzte többek közt az Egyesült Királyságot, Franciaországot, ahol ez 1,2%, illetve 1,8% volt). Melyek voltak a legjellemzőbb iparágak ebben az időben? A vas- és fémipar, a gépgyártás, a közlekedési eszközök gyártása, majd a 90-es évektől a villamossági ipar.

1896. május 2-án az országos kiállítás megnyitásakor felragyogtak a millennium ünnepi fényei. Mit mutattak meg a korabeli magyar iparból? Melyek voltak a legjelentősebb gyárak, s mit gyártottak ebben az időben?

1868-ban Láng László (1837–1914) az egykori Váci körúton (ma Bajcsy-Zsilinszky út) gépgyártó műhelyt alapított, de kezdettől izgatta a korszak legjelentősebb erőgépeinek a gőzgépnek fejlesztése. 1873. december 4-én jegyezte be a cégbíróság új gyárát, melyet a Láng gyár mai helyén a külső Váci úton nyitott meg, s hamarosan megindította a gőzgépgyártást. A gyár termelése 1896-ban fedezte az ország gőzgép szükségletét.

A másik jelentős gépgyártó üzem ekkor Röck István gépgyára. Az 1802-ben alapított szita- és kaszakészítő műhely a 19. század közepén a mai Petőfi Sándor utcai főposta helyén felépült üzemből már saját tervezésű gőz- és szerszámgépeket gyártott, s 1859-ben elkészítette az első cséplőgépet. A millennium évében 400 munkást foglalkoztató üzem az előzőek mellett nagy teljesítményű szivattyúkat készített a vízművek részére, s hűtőberendezéseket a jéggyáraknak.

Schlick Ignác az egykori Két Nyúl (ma Lónyay) utcában vasöntő műhelyt alapított, amely az 1867-es kiegyezés után már mint Schlick-Nicolson Gép Waggon és Hajógyár Rt. működött a Váci úton. Ők készítették többek közt az Oparaház színpadának, valamint a Fővámháznak (ma Közgazdaságtudományi Egyetem) vasszerkezetét. Cséplőgépeket, hídszerkezeteket is gyártottak. Ők készítették el a Budapest–Dorog–Esztergom vasútvonal újpesti hídjának vasszerkezetét, melyet 1896. november 3-án adták át a forgalomnak.

A Magyar Általános Gépgyár Rt. (szintén a külső Váci úton üzemelt) malomberendezések gyártásával kezdte a termelést, de a millennium évében gőzgépeket, gőzkazánokat gyártott.

A magyarországi gyáriparban sajátos és fontos szerepe volt minden időben a Ganz gyárnak. Ganz Ábrahám (1814–1867) 1845-ben alapította vasöntő műhelyét, ahol 1853-ban megkezdte a vasúti kocsik kerekeinek kéregöntésű – mai kifejezéssel kokillaöntésű – gyártását. 1853-1866 között 86 074 db kéregöntésű kereket adott el 59 vasúttársaságnak. 1874-től a Mechwart András (1834–1907) vezette gyár a malomipar számára hengerszékeket gyártott. 1896-ban már közel 60 féle hengerszéket állítottak elő, illetve megkezdtek a komplett malmok exportját a világ minden részébe. 1907-ig 30 000 hengerszék készült.

Mechwart András előrelátását mutatja, hogy már 1878-ban létrehozta a gyár villamos osztályát, ahol a nagy triász, Déri-Bláthy-Zipernowsky 1885-ben elkészítette a transzformátort, majd a 90-es évek közepén a gyár villamos fogyasztásmérőit ismerte meg a világ.

Az 1891. február 21-én alapított Fegyver és Gépgyár a millennium alkalmából rendezett kiállításon Mannlicher puskákkal, szerszámgépekkel, valamint fegyvergyártásra alkalmas speciális gépekkel (vízszintes marógépekkel, univerzális marógépekkel, excenteres sajtolóval) szerepelt.

Weiss Manfred 1882-ben konzervgyárat alapított, ahol fokozatosan megkezdtek a tölténytárak, lövedékek gyártását is. 1892-ben az akkor még gyéren lakott Csepelre költözött a gyár, s 1896-ban üzembe helyezték a fémművet, az öntödét és sárgarézhangerművet.

1884-ben a hesseni Marburgból Budapestre érkező Ferdinánd Süss-t Eötvös Loránd ajánlásával Baross Gábor közlekedésügyi államtitkár megbízta a mai Magyar Optikai Művek elődjének alapításával. Geodéziai műszereket gyártottak. Ezekkel végezte Eötvös Loránd 1891-től inga kísérleteit (Ság-hegy, Ny-Dunántúl, ill. Balaton).

A mai Budapesti Kőolajipari Gépgyár jogelődjét a német Orenstein és Koppel Rt.-t 1896-ban alapították bányagépek és vasúti felszerelések gyártására.

1887-ben alakult meg a budapesti „Körúti Villamos Vasúti Vállalat” közkereseti társaság, amely még ebben az évben megépítette a mai Nagykorúton a Nyugati pályaudvar és a Király utca között az első fővárosi kísérleti villamosvasút szakaszt. 1892-től a cég Siemens és Halske Budapest néven működött (ugyanis a berlini cég volt az alapító tulajdonos). Ők szállították az 1896-ban megnyitott budapesti földalatti vasút villamos berendezéseit. Mint ismeretes, ez volt a kontinens első kéregvasútja, s a világ első nem gőzüzemmel működő közlekedési eszköze.

1894-ben alapították a Budafoki Gyufagyár elődjét Unió Magyar Általános Phosphormentes Gyufagyár Rt. néven, ahol 1896-ban 3 fajta gyufát gyártottak: Irinyi féle sárgafoszforosat, piros fejű ún. rózsaszalont és a biztonsági gyújtót.

A Goldberger Textilgyárban – melyet mint kékfestő manufaktúrát alapítottak 1784-ben –, ahol 1896-ban több mint 100 munkás dolgozott, gőzgépet és hengernyomógépet helyeztek üzembe.

A fővárosi építkezések egyre több téglát, cserepet igényeltek. Kunwald Jakab 1868-ban alapított újlaki mész- és téglauzemét bővíti, s 1896-ban széntüzelésű kemencéket épít a korábbi fatüzelésű helyett óbudai téglagyárában.

A millenniumi építkezési konjunktúra hívta életre 1896-ban a Friessler Antal Felvonó és Gépgyár Rt.-t. Kézi, villamos és hidraulikus üzemeltetésű személy-, teher- és ételfelvonókat gyártottak.

Az óbudai hajógyár 1839 és 1896 között 300 gőzhajót és 700 uszályt gyártott. A vasúti járműgyártás nemzetközi elismertségét mutatja, hogy a MÁVAG kéthengeres gyorsvasúti mozdonya az 1900-as párizsi világkiállításon nagydíjat kapott. A MÁVAG 1896-ban megépítette Budapesten első munkás lakótelepét (100 lakással).

Vidéken az 1850-es években Németországból Magyarországra települt Kühne Ede (1839-1903) mosonmagyaróvári gépműhelye fejlődött jelentős mezőgazdasági gépgyárrá a millennium idejére.

1896-ban épült a Sárvár melletti Ikerváron egy nagyfeszültségű erőmű, amely a Rába vízienergiájának felhasználásával nem csupán a környéket, de Szombathelyt és Sopront is ellátta villamos energiával.

Különösen a századforduló után megnövekszik Ózd, Diósgyőr, Salgótarján térségének szerepe Magyarország ipari termelésében.

Németh József

Irodalom

Sándor Vilmos: Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867–1900. Bp., 1954.

Kiss László – Kiszely Gyula – Vajda Pál: Magyarország ipari műemlékei. Bp., 1981.

Németh József: A Fegyver és Gázkészülékgyár 100 éve. Bp., 1991.

100 ÉVES A MILLENNIUMI FÖLDALATTI VASÚT

Budapest mindig az élen járt Európában a tömegközlekedés megindításában, fejlesztésében. Példaként két közlekedési eszköz említhető meg: a világon harmadiknak indult el a Svábhegyi Fogaskerekű Vasút, a Baross utcai villamos az első belvárosi vonal volt az „Öreg kontinensen”.

Amikor hazánk minden kétséget kizáróan legkiemelkedőbb közlekedési alkotását, a millenniumi földalatti vasutat 1896. május 2-án átadták, már fejlett villamos- és helyiérdekű vasúti hálózattal rendelkezett a főváros. Ugyanez volt elmondható a nagyobb vidéki városokról is.

Az európai kontinens első földalatti vasútja hosszú tárgyalások és történések eredményeként született meg.

1870-ben tárgyalta a képviselőház a Sugár út létrehozásának gondolatát. Az ellenzők meggyőzése után indult építkezés első üteme 1876. augusztus 20-án fejeződött be. Ekkorra már a negyven új „palotával” kialakult az impozáns út arculata. A főváros vezetése és az 1870-ben létrehozott Fővárosi Közmunkák Tanácsa oly mértékben vigyázta az út kialakítását, hogy minden egyes épület tervét külön-külön tárgyalta meg és fogadta el. 1884. augusztus 2-ára a fakockák lerakásával véglegesen elkészült a közbeiktatott terekkel együtt 2310 m hosszú út. A Sugár út 1885-ben a főváros kezelésébe került, melyet előzőleg Andrássy Gyula grófról Andrássy útra kereszteltek át.

Az új út elkészültével adódott a lehetőség a rendszeres közlekedés megindítására, így lóvasút létesítésére. Még el sem készült a főváros legújabb látványossága, a Pesti Közúti Vaspálya Társaság kért engedélyt lóvasút létesítésére. A fővárosi hatóságok a Közmunkatanáccsal egyetemben elutasították a többször benyújtott engedélykérelmet.

1893-ban a Budapesti Villamos Városi Vasút Rt. és a Budapesti Közúti Vaspálya Társaság közösen kért engedélyt villamosvasút építésére. A tervezett vonal „a városligetből kiindulólólag a Andrássy-úton végig, a Váci úti boulevardon keresztül a Deák Ferenc térig, ismét az egyik vágánnyal a Deák Ferenc utcza mentén, a másik vágánnyal az Erzsébet téren és a Harmincad utcán át, a Gizella-térre” vezetett.

A vállalkozók joggal számítottak ismételt elutasító válaszra. Ezért a BVVV és a BKVT a szerződés titkos záradékában egyezsége jutottak a földalatti vasút építésére vonatkozólag. Ez a terv Balázs Mórnak, a BVVV vezérigazgatójának londoni tapasztalatait – Londonban közlekedett minden idők első földalattija – adaptálta az Andrássy úti körülményekre. A terv kidolgozásában, majd később az építkezés, az üzembehelyezés folyamatában jelentős szerep jutott a Siemens és Halske cégnek, elsősorban Schwieger Henrik főmérnöknek.

Miután a felszíni villamos vasút gondolatát elutasították, a földalatti vasútra az engedélyt a hatóságok szokatlanul gyorsan adták meg. Az engedély tárgyában döntést hozók is átértékelték a terv világméretű jelentőségét, hiszen majdnem minden, Balázsék által diktált feltételnek engedtek. Így 90 éves engedélyidőt, 15 évre

adókedvezményt, 5 évre pedig a menetjegyek utáni bélyegilleték-átalányt adtak. Feltételként a kedvezményezettek vállalták, hogy a vasutat megépítik az Ezredévi kiállítás megnyitására, azaz alig 21 hónap alatt.

A jól előkészített kivitelezés az engedély kiadása után, az építési napló tanúsága szerint 4 nap múlva, azaz 1894. augusztus 13-án kezdődött el. A Wunsch Róbert vállalkozó által vezetett munkában a kor legmodernebb építési technológiáját alkalmazták. A földkiemeléshez kotrógépet, betonkészítéshez öt darab betonkeverőgépet, szigeteléshez kettős aszfaltnemezlapot használtak. Az alagút földémszerkezetét szegecselt oszlopokon nyugvó hossz- és keresztartók tartották. A Szépművészeti Múzeum alatti alagútbejárat kiképzését, a felszínen elhelyezett gyalogjáró hidat és a tíz szerényebb kivitelű állomáscsarnokot Brüggemann György tervei alapján építették. A Gizella téri és az Oktogonon felállított két-két díszesebb csarnok terveit Schickendanz Albert és Herczog Fülöp készítette. Az Operánál nem építettek lejárócsarnokot, hogy a két egymással szemben elhelyezkedő épület látványát ne zavarják. A csarnokokat 1911 és 1926 között elbontották mondván, hogy zavarják a közlekedést.

Az 1895 végére befejezett építkezésein volt, hogy 1200 fő is dolgozott.

A költségek a tervezett 3,6 millió forinton belül maradtak

A közel 3700 m hosszú vonalon 350 volt üzemi feszültséget alkalmaztak.

Ezen a vonalon alkalmaztak a világon először automatikus, mechanikus biztosító berendezést, melynek segítségével akár 1,5 perces követési időt is el lehetett érni.

A szintén világelső földalatti motorkocsik villamos berendezéseit a Siemens és Halske, a járműszerkezetet a Schlick gyár szállította. A középajtós motorkocsikban két szemközti oldalon körívben helyezkedett el az ülésor. A kocsik befogadóképessége 42 fő volt.

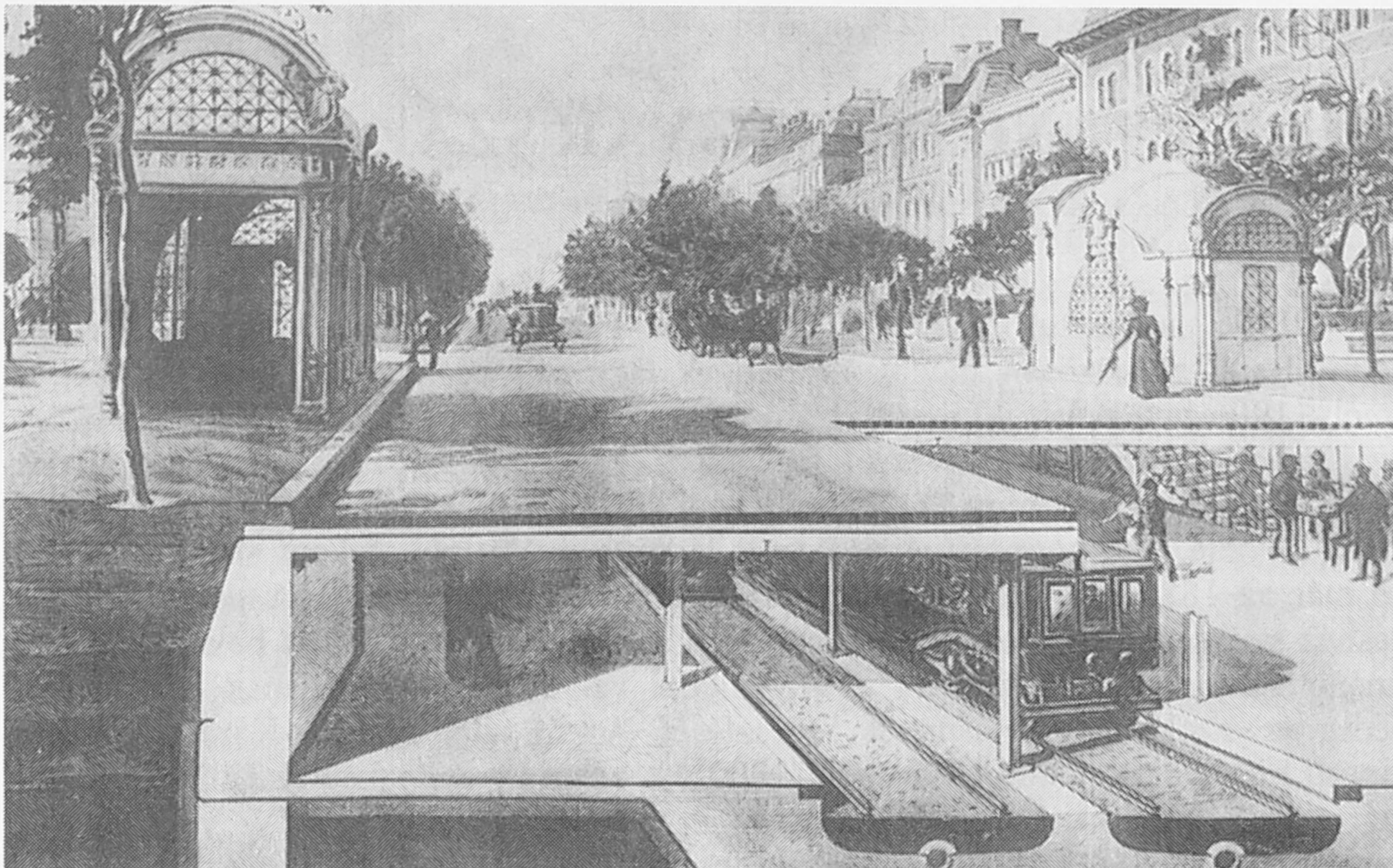
Az alagút csekély belmagassága miatt érdekes, azóta is egyedülálló járműszerkezeti megoldást alkalmaztak. A forgóvázaknál hattyúnyak-alakban meghajlított hosszartó lehetővé tette a padlószint minimálisra csökkentését, ugyanakkor a vezető csak ülő helyzetben tudta a járművet irányítani. Felsővezetékes áramellátással működött a rendszer. Szintén a szűk hely okozta, hogy az áramszedőt a kocsi oldalán, a hosszartóra ültetve helyezték el.

Tíz faburkolatú és tíz fémburkolatú kocsi készült, melyek a forgalomból való kivonásukig 77 évig üzemeltek.

A legdíszesebb mindközül a 20-as pályaszámú motorkocsi volt. Ezen utazott Ferenc József az Ezredévi kiállítást megtekinteni. E nagy esemény emlékére vette fel a vasút a sokáig használt nevét: Ferenc József Földalatti Villamos Vasút. Ezt állították forgalomba egy évvel később is, amikor Vilmos császár budapesti tartózkodása idején megtekintette a földalatti vasutat és utazott rajta. Később nagyobb forgalom esetén a menetrend szerint is közlekedett egészen 1955-ig.

1960-ban a zsúfoltság csökkentésére bevezették a pótkocsis üzemmódot. A Füzesi Főműhelyben gyártott 16 darab pótkocsi egyik végén vezetőállást képeztek ki. 1973-ban teljes felújításon esett át „kisföldalatti” amikor új pályaszerkezetet, új Ganz gyártású szerelvényeket kapott a Mexikói útig a felszín alatt meghosszabbított méltán világhírű közlekedési eszköz.

Tervezőinek előrelátását bizonyítja, hogy napjainkban Budapest tömegközlekedése elképzelhetetlen a 100 éves „kisföldalatti” nélkül, üzemszünet esetén

A millenniumi földalatti vasút a megállók díszes lejárócsarnokaival (egykorú rajz)

leküzdhetetlen akadályok keletkeznek a Belváros közlekedésében. Megépítését nemcsak az Ezredévi kiállítás indokolta, hiszen a Sugár út megépítésével egyidőben megélénkült a városligeti pihenőhely irányába történő utasforgalom, melyet csak az omnibuszok, illetve később a Király utcai villamos tudott lebonyolítani. Vonalvezetését már 1885-ben megemlítette Balázs Mór Budapest közlekedési hálózatáról készült tanulmányában. Foglalkozott a gondolattal Reymond-Schiller Lajos és Zipernowszky Károly is „A magyar metropol vasut” című 1895-ben kiadott munkájukban is, mely már körvonalazta a budapesti tömegközlekedési hálózat jelenlegi arculatát.

Említést érdemel, hogy az 1973. évi nagy rekonstrukció részeként a Deák téri szakaszból levágtak egy 60 m hosszú erősen ívelt szakaszt.

A Közlekedési Múzeum kezdeményezésére ezen állomási peronrészről lett kialakítva a Deák téri Földalatti Vasúti Múzeum, ahol színvonalas kiállítás keretében tanulmányozni lehet a földalatti és a metró építésének múltját, jelenét és az egyenlőre ködös jövőjét illetve fejlesztését.

Merczi Miklós

Irodalom

Medveczki Ágnes: A millenniumi földalatti vasút, Bp. 1995.

A főváros tömegközlekedésének másfél évszázada, Bp. 1987.

Merczi Miklós: Balázs Mór tevékenysége a budapesti városi közlekedésben, Bp. 1994.

A TUNGSRAM-GYÁR SZÁZ ÉVE

1896. augusztus 1-jén az Egger B. és Társa cég a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal közösen megalapították az Egyesült Magyar Villamossági Rt.-t, amely 1906-ban nevét Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt.-re változtatta. A gyár termékeit az 1910-es évektől Tungstram-védjeggyel forgalmazták, és a vállalat 1984-től márkanevén, mint Tungstram Rt. működik.

Elődje, az Egger testvérek üzeme távírdaszerező műhelyként alakult (1872), de már az 1880-as években szénszálas izzólámpákat is gyártott. A további fejlődéshez szükséges beruházásokhoz azonban nem volt pénzük, ezért bekapcsolták a finánciókét, amely biztosította az új vállalat valamennyi üzletágának, elsősorban pedig az izzólámpagyártásnak a fejlesztését. Az új telep részére Károlyi Sándor újpesti birtokán ingatlant vásároltak (1900), gyorsan berendezkedtek és 1901 végén már a gyár teljes kapacitással dolgozott, és e helyen termel (Bp., IV. Váci út 77.) napjainkban is.

Az új gyárban ezekben az években kezdte munkáját Aschner Lipót, aki később vezérigazgatóként a vállalat legjelentősebb vezetője lett. A fejlesztés terén az első siker Juszt Sándor és Henemann Ferenc szabadalmának hasznosítása volt, amely 1904-ben elindította a volfrámszálas izzólámpák kísérleti, majd tömeggyártását. Az első világháború éveiben pedig – miután megvásárolták az amerikai szabadalmat (Langmuir, 1913.a) gáztöltésű izzólámpákra – a vállalat két munkatársa, Perczel Aladár és Hevesi Gyula megoldották a spirális izzótest és a töltőgáztisztítás nehéz feladatát, így 1914-ben megindulhatott a spirálizzótestű gáztöltésű lámpák tömeges gyártása. Az újpesti gyár termékeit többségében külföldön értékesítette, a szövetségesek országaiból kerülő utakon eljutottak az antantállamokba is.

Az első világháború után versenyképessége érdekében hazánkban egyedülálló lépésként létrehozta kutatólaboratóriumát. A világon a legelső ipari kutatólaboratóriumot a General Electric Co. (GEC) létesítette Amerikában. Ennek mintájára alakult meg 1922-ben az újpesti Egyesült Izzó telepén az ország első és évtizedeken át egyetlen ipari kutatólaboratóriuma. Az intézetben azután Pfeifer Ignác ny. műegyetemi tanár vezetésével kiváló eredmények születtek. Az intézetben dolgozott például Bródy Imre, Selényi Pál, Thury Pál, Tarján Imre, Theisz Emil, Millner Tivadar, Szigeti György és Winter Ernő, hogy csak a legkitűnbőket említsük. A két világháború közötti időszakban a legfontosabb kutatási eredmények az alábbi területeken keltettek elismerést a szakemberek körében és arattak sikert az üzleti életben.

A 20-as évek derekán gyorsan terjedő rádiózással szorosan összefüggött az elektroncsövek fejlődése. Ezért Czukor Károly és Winter Ernő kifejlesztette a Tungstram báriumcsövet, melyet már 1927-től gyártottak a kutatóintézetben alkotott számos új csőtípus mellett. A gyárban 1930-ban már 1,2 millió elektroncsövet készítettek, melyek 75 %-a exportra került. A gyártott elektroncsöveknek csak 20-25 %-a volt a belföld részesedése. A Tungstram volfrámlaboratóriumában 1931-32-ben Tarján Sándor, Thury Pál és Millner Tivadar kidolgozták a modern izzólám-

pákhöz elengedhetetlen nagykristályos, ún. GK-volfrámot. És még 1932-ben megjelentek a piacon az első változó-meredekségű Tungstram-csövek, ami lehetővé tette a fading-szabályozás bevezetését. 1934-ben kidolgozták az első októdákat és piacra kerültek a közvetett fűtésű univerzálcsősorozat típusai. A következő évben a vállalat elektron-csőlaboratóriuma kifejlesztette az első kismikrofoniájú vevőcsöveket (1935).

A fényforrás kutatás és fejlesztés is nagy ütemben folyt. E téren a legnagyobb eredmény a kriptontöltésű izzólámpa szabadalmaztatása (1930), majd gyártási technológiájának kimunkálása volt. Ehhez meg kellett oldani a kriptongáznak a levegőből való előállítását, és a Tungstram 1937-ben üzembe helyezte Ajkán a világ első olyan kriptongyárát, amely az izzólámpákhoz főtermékként állított elő kriptont. A világsikert jelentő eljárást Bródy Imre, Polányi Mihály és Theisz Emil dolgozták ki, módszerükkel a levegőből igen olcsón lehetett kinyerni az ott egymilliomod részben jelenlévő kriptont anélkül, hogy a kriptonlámpák árát a szokásosnál nagyobbra kellett volna emelni.

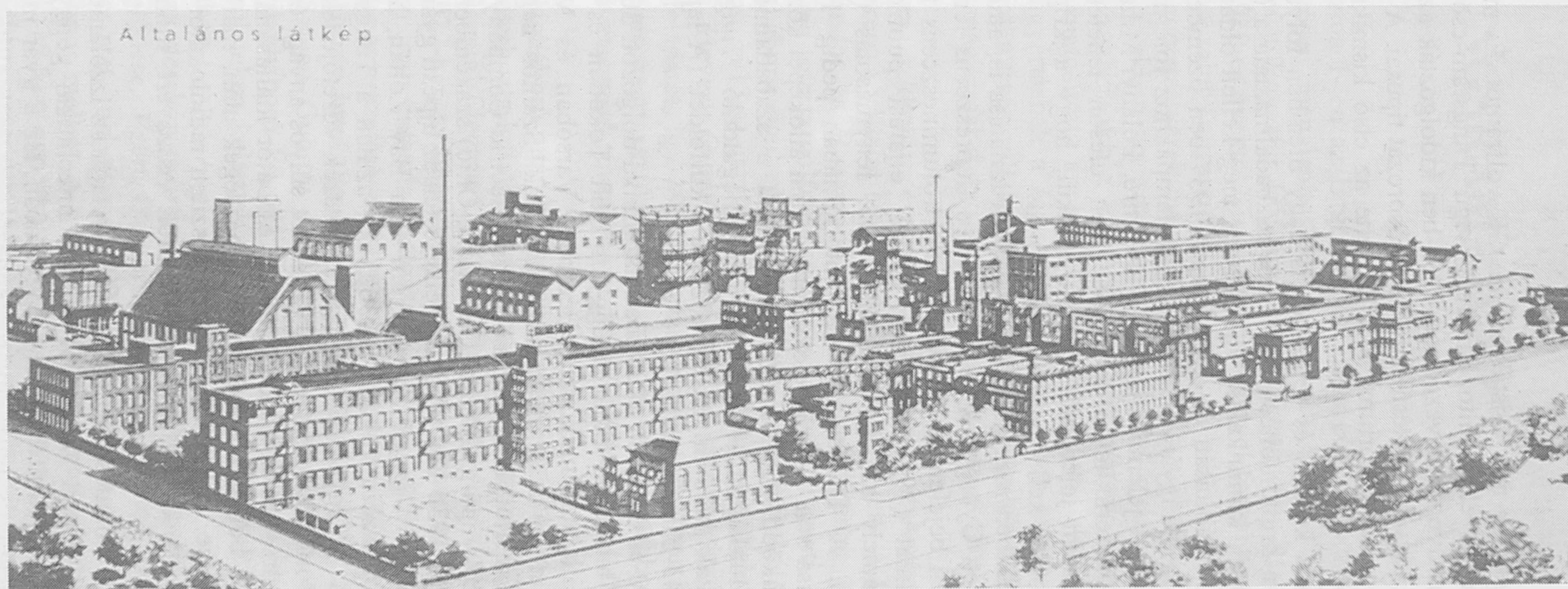
A 30-as években megindult a fénycsövek kutatása is, amelyben kiemelkedő szerep jutott Szigeti Györgynek az izzókatódos fluoreszcens fénycsövek kifejlesztésében. Rövidesen bejelentette a gyár az elektrolumineszcens fényforrásokra vonatkozó szabadalmát (1939). Selényi Pál új eljárást publikált 1935-ben, az elektrografálást, amely az elektrosztatikus stb. fénymásolás (xerox stb.) egyik ősi tekinthető. A Tungstram tv-laboratóriumában pedig 1937-ben, röviddel annak megalakulása után sikerült elektronikus úton állóképet közvetíteni. A Pfeifer vezetése alatt működő kutatóintézet színvonalát a szabadalmak és publikációk száza jelzik. Munkájukról az 1932-ben meginduló *Tungstram Technische Mitteilungen* időszak kiadványuk tájékoztatta a külföldet. (A lap a II. világháború következtében 1943-ban megszűnt.)

A gyár a 30-as években 6000 fős létszámmal dolgozott 30 épületben, összesen 100 000 m² területen. Saját üvegyára volt Tokodon és Újasztalvölgyben, külföldön leányvállalatai működtek Bécsben, Varsóban és Milánóban, eladási telepei a világ minden táján megtalálhatók voltak. Számos nagy külföldi céggel tartott szoros kapcsolatot, közöttük a General Electric Company megfelelő részlegeivel. A GEC izzólámpa gyárának (Cleveland, Ohio) szakembereit főleg a kripton érdekelte, ez ügyben 1936-ban többször felkeresték az újpesti gyárat.

Pfeifer Ignácot a kutatólaboratórium élén Bay Zoltán, a szegedi egyetem elméleti fizika professzora követte (1936), akit azután a Tungstram adományából 1938-ban felállított műegyetemi atomfizikai tanszék vezetőjének is kineveztek. A második világháború következtében a vállalatot súlyos anyagi és személyi veszteségek érték. Bay professzor szakértelmének és bátor kiállásának köszönhetően a főváros ostromának befejeztével átmeneti nehézségek után, már 1945-ben megindult a gyár újjáépítése. A kutatóintézetben készített rádiólokátor (radar) segítségével Bay és munkatársai felfogták a Holdról visszavert mikrohullámú jeleket (1946).

Az 1948. évi államosítás után a gyár folytatta az izzólámpák és fénycsövek gyártását. Új profil lett a vállalatnál a vákuumtechnikai gépgyártás, az e célra 1951-ben létesített Vákuumtechnikai Gépgyárában. Ez a gyár már exportra is készített egyedi gépeket és teljes gyárberendezéseket is szállított. Az 50-es évek közepétől mindjobban terjedt a televízió hazánkban. Ehhez 1957 és 1970 között a

Általános látkép

Az Egyesült Izzó újpesti központi telepének általános látképe

*A Tungsram kutatólaboratóriuma előtt 1936-ban (balról jobbra a második Bródy Imre,
a hatodik Aschner Lipót, mellette Pfeifer Ignác, Bay Zoltán és Selényi Pál)*

vállalatnál történt a fekete-fehér tv-képcsövek gyártása. A 60-as évektől kifejlesztették a világítástechnika újabb eszközeit; új armatúrák, tirisztoros fény szabályozók stb. kerültek forgalomba. A gépkocsik számának ugrásszerű növekedése pedig a gyárat a nagy élettartamú autólámpák gyártására indította. Az elektronikai ipar részére továbbra is készítette a korszerű félvezetőket.

A vállalat az 1965 és 1975 közötti években jelentős átszervezéseket hajtott végre; számos gyártelepet létesített vidéken, például Nagykanizsán, Kaposváron, Gyárban, Vácon és a Hajdúságban. Ebben az időben a Tungstam a KGST-országokon kívül Indiába, Pakisztánba, sőt még az Egyesült Államokba stb. is szállított gépeket vagy épített gyárakat. 1977-ben az USA-ban vegyes vállalatot alapított Action-Tungstam néven. Ismét kiépítette kapcsolatait a jelentős fényforrásgyártó cégekkel, és a gyár újra a nemzetközi élvonalba került. Az 1987-ben már 20 ezer embert foglalkoztató, 14 magyarországi vállalattal és két külföldi közös vállalattal rendelkező Tungstam Rt. privatizációja nem jelentett gondot; 1989-ben a multinacionális General Electric Co. megvásárolta a Tungstam részvényeinek többségét. A világcég segítségével átszervezésekkel, termékszerkezet-váltással, a korszerű termékek továbbfejlesztésével felel a gyorsan fejlődő ipari elektronika kihívásaira.

Móra László

Irodalom

Móra László: Pfeifer Ignác élete és munkássága. Bp., 1977.

Tungstam 75. Az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. fennállásának 75 éves jubileuma. Bp., 1971.

Kadlecovits Géza: Tungstam. Természet Világa, 118. évf. 1987. pp.487-492.

AZ I. MAGYAR ORSZÁGOS TECHNIKUS KONGRESSZUS

Az elmúlt évszázad második felének ipari fejlődése és nem utolsósorban a technikai szakemberek, mérnökök képzésének hazai eredményeként a műszaki értelmiség számban és társadalmi súlyban is megnövekedett. Fokozottabb mértékben kívánta véleményét nyilvánítani és érdekeit érvényesíteni. Ezzel a céllal tartották meg száz évvel ezelőtt, 1896. szeptember 6-8. között az I. Magyar Országos Technikus Kongresszust.

Egy évvel előtte, 1895. július 15-én adta ki felhívását a kongresszus szervező bizottsága. Ez a bizottság a műszaki élet kiválóságaiból állt: Hieronymi Károly díszelnökségével Czigler Győző, Hollán Ernő, Ludwigh Gyula, Balla Pál, Fittler Kamill, Kádár Gusztáv, Kolossváry Ödön és Mihályfi József voltak a tagjai. A felhívás megfogalmazta a kongresszus célját: „Karunk kebelében számos olyan kérdés merült fel, melynek nyilvános megvitatása és a hozott határozatok mellett való határozott állásfoglalásunk nem csak karunk jelentőségét emelné, de hazánk érdekeit is kétségtelenül előmozdítaná.”

Együttes ülésen javasolták megtárgyalni a technikusok kvalifikációját, a technikusok nevelését, a technikusok helyzetét az állami szolgálatban, a magánmérnökség problémáit, valamint a törvényszéki műszaki tanács létesítését. A speciális szakmai kérdéseket négy szakosztályban kívánták megvitatni.

Az 1. számú Út-vasút és Hídépítési Szakosztályban kilenc téma szerepelt, köztük az, hogy milyen jogosultsága és jövője van az elektromos vontatásnak, vagy hogy a közutak építésekor és gondozásakor milyen rendszer választandó.

A 2. számú Vízépítési Szakosztály öt témaköre között három is a vízi útjaink jobb kihasználásáról, a hajózás fejlesztéséről szólt, de itt szerepelt a „városok és ezek között főleg síkföldi városaink csatornázása és ezeknek közegészségügyi, technikai és gazdasági szempontból való megoldása”.

A 3. számú Gépészeti és Bányászati Szakosztály nyolc témaköréből is egy az ország vízierőinek kiaknázásával foglalkozott, másik a kisiparosok munkája gépesítésének lehetőségével. Itt tárgyalták meg a „miben nyilvánul meg a tisztességtelen konkurrencia és mily intézkedésekkel lehetne elejét venni” és a „mily fontossága van a füstmentesítés kérdésének egészségügyi és műszaki szempontból, s mely berendezések bizonyultak eddig célszerűbbeknek” témákat.

A 4. számú Mű- és Középítési Szakosztályban öt témakört irányoztak elő. Egyik az építőmesteri képesítés szabályozásával (előadó Ney Béla), másik az országos építésügyi szabályzat fő elveivel és betartásának lehetőségével foglalkozott (előadó Nagy Virgil). Külön előadás foglalkozott a főváros lakásviszonyainak rendezésével, az építkezés olcsóbbá tételével és a lakberek leszállításának feltételeivel (előadó Palóczy Antal). E témakört rendkívül aktuálissá tette a közreadott, a budapesti és a monarchia néhány más városának lakáshelyzetét bemutató táblázat, mely az alábbiakat tartalmazta: A főváros lakosságának 8 %-a élt olyan lakáskörülmények között, ahol egy lakoszobában egy fő lakott, 35 %-ánál 2-3 fő jutott egy szobára. A Statisztikai Hivatal jelentése szerint „...egyharmada a székesfőváros

lakosságának túlnépes lakásokban tengeti életét – ami a múlt népszámlálás óta határozott rosszabbodást jelent”. Ez az állapot a Monarchia jelentősnek ítélt sok városához képest szomorú helyzetet tanúsított.

A Technikus Kongresszusnak tagja lehetett Magyarország minden technikus polgára, legyen bár mérnök, építész, építőmester, gépészmérnök, bányász, kohász, vagy erdész és tanár.

A felhívás alapján 868-an vettek részt a kongresszuson. Annak társadalmi-szakmai súlyát jellemzi, hogy az egyes szakosztályok elnöki tevékenységét a szakma legkiválóbbjai látták el, többek között Kherndl Antal, Kvassay Jenő, Mechwart András, Hauszmann Alajos, Steindl Imre és Schulek Frigyes.

A kongresszust Hieronymi Károly nyitotta meg, aki kiemelte: „Jogos önérettel mondhatom és mondhatjuk mindnyájan, hogy a mai Magyarország megteremtésében a technikának és a technikusoknak nagy és dicsőséges részük van.”

A Kongresszus résztvevői az előadói beszámolók alapján részletesen megvitatották a felsorolt témákat és kialakították állásfoglalásukat. A későbbiek során ez képezte a Magyar Mérnök és Építész Egylet és más hasonló szakmai szerveződések irányvonalát. Időszakonként számot vetettek azzal, hogy mi és hogyan valósult meg. Változtak közben a műszaki-technikai feltételek, megoldási lehetőségek, ezért egyes témák az idők folyamán érdektelenné váltak, azután a történelem viharra vetett áthághatatlan gátakat. Az egyes témakörök címeiből is láthatjuk, hogy néhány még ma sem veszítette el aktualitását.

A Kongresszus harmadik napján került sor Ybl Miklós szobrának felavatására. Ez a szobor volt az első, melyet magyar műszaki ember tiszteletére és emlékére emeltek. A Magyar Mérnök és Építész Egylet kezdeményezte, és nem csak a műszaki társadalom járult anyagilag is hozzá, hogy a szobor megvalósulhasson. Ybl személyének és az ország műszaki polgárainak megbecsülését jelentette, hogy a szoboravatáson a király személyes képviselőjében részt vett József főherceg.

A II. Magyar Országos Technikus Kongresszust 1902-ben tartották meg, s e hagyományokon 1931-ben megrendezték a III. Magyar Országos Mérnökkongresszust.

Hajós György

Irodalom

- Az I. Magyar Országos Technikus Kongresszus iratai. Szerk.: *Mihályfi József*. Bp., 1896.
A II. Magyar Országos Technikus Kongresszus iratai. Szerk.: *Mihályfi József*. Bp., 1896.
III. Magyar Országos Mérnökkongresszus. Az 1931. évi Magyar Országos Mérnökkongresszus iratai. Szerk.: *Pattantyús Á. Géza*. Bp., 1932.

A SZABADSÁG HÍD KÉT ÉVFORDULÓJA

100 éve, 1886. október 4-én adták át a király a forgalomnak a Budapest harmadik közúti hidját, a Ferenc József hidat, amelyet közel negyvenkilenc év után a II. világháború során a németek felrobbantottak és 50 évvel ezelőtt, 1946. augusztus 20-án újjáépítve és Szabadság híd névre keresztelve adtak át újra a forgalomnak.

A Fővám téri híd (a felavatásig ilyen néven szerepelt) és az Eskü téri (később Erzsébetnek keresztelt) híd terveire egyben írtak ki nemzetközi pályázatot 1894-ben. A nagy érdeklődést mutatja, hogy 74 pályamű érkezett be és ebből 21 a Fővám téri hídra vonatkozott.

A bíráló bizottság II. díjjal jutalmazta Feketeházy János nyugalmazott MÁV főmérnöknek a Fővám téri hídra benyújtott tervét. A III. díjjal a Szab. O. M. Államvasúti Társaság magyar bányái, hutái és uradalmi igazgatóságának, Gregersen G. és Fiai budapesti építőipari vállalkozóknak és Schmahl Henrik budapesti műépítésznek a Fővám téri hídra vonatkozó tervét jutalmazták. A híd vasszerkezeti és szilárdságtani tervét Tóth Róbert társulati mérnök készítette.

A hidat – melynek végleges építészeti kialakítását Nagy Virgil műszaki egyetemi tanár készítette – Mehrtens drezdai műegyetemi tanár hídépítéstani tankönyvében a világ legszebb konzolos hidjai sorába helyezi. A híd szépségét a pillérek feletti kapuzatok levegősen áttört vasoszlopainak könnyedsége növeli. Ennek ellenére érezni, hogy ezek az elemek a híd tartószerkezeteinek szerves részei és nem csak dekorációk. Igazán jó példája a hídtervező mérnök és az építész összehangolt munkájának.

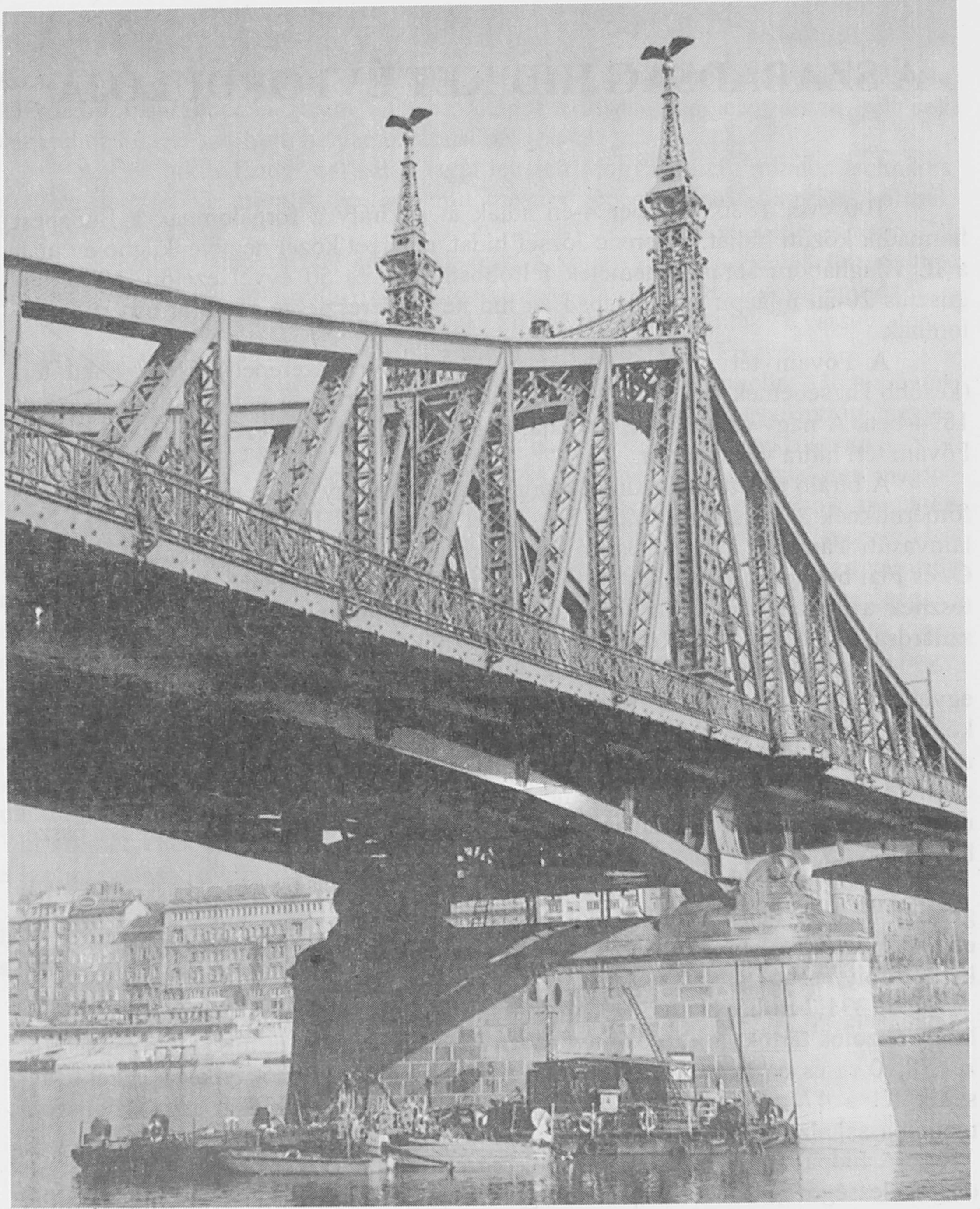
Nevezetessége a hídnak, hogy vasszerkezete nem az addig használatos hegesztett vasból, hanem folytvasból készült. Ez az első nagy híd idehaza, melyet ebből az anyagból készítettek, korábban a budapesti Ferdinánd híd középső része készült folytvasból.

A 331,2 m hosszú híd Budapest legrövidebb Duna-hídja. Főtartói háromnyílású konzolos tartók, a középső nyílásban két csuklóval. A tartók szélső támaszközei 78,10 m és 64 m-re konzolszerűen nyúlnak be a középső nyílásba. Ezekre feszítik fel a 47 m támaszközű befüggesztett tartót. A csuklókat ingaoszlopszerű megoldással alakították ki.

A hídpálya szélessége a korlátok között 20,1 m, a kocsipálya 10,5 m, a járdák szélessége 2,90 m. A kapuzatok gombvégződésének magassága a mederpillér felszíne felett 36 m. A szerkezet méretezése 450 kg/m^2 embertömeg és két 24 tonnás teherkocsi-terhelésre történt.

A híd építése 1895 áprilisában kezdődött. Az alapépítményi munkákat a Gaertner és Zsigmondi társvállalkozók végezték. A vasszerkezetet a MÁV Gépgyára szállította. A vasszerkezet súlya 4884 tonna, a felbillenést akadályozó ellensúlyé pedig 1218 tonna, összesen tehát 6102 tonna.

A munka befejezésének időszakában az építésvezető észrevette, hogy a befüggesztett rész csúszólemezén a festék egy függőleges mentén megrepedt. Túligénybevételre és maradandó alakváltozásra gondolt, ami veszélyt jelenthetett,

A Szabadság híd Budáról nézve

ezért azonnal jelezte a tervezőknek. Megállapították, hogy az egyik oszlop alatti sarun a hídtengellyel párhuzamos irányban repedés keletkezett és ez a sarut két részre osztotta. Öntési hibából eredőnek minősítették, mert statikailag nem volt magyarázható a jelenség. Ezért úgy döntöttek, hogy a sarut meghagyják, de viselkedését fokozott figyelemmel kísérik. Annyi hiba bizonyosan történt, hogy ennek a csúszólemeznek a szilárdsági vizsgálata elmaradt, mert más számította a konzolvégeket és más a befüggesztett tartót. A vizsgálatra való előírás kettőjük között elsikkadt. Szerencsére ez később sem okozott problémát, a repedés a próbaterheléskor nem növekedett, és amikor 1941-ben újra megvizsgálták, semmiféle károsodást vagy elváltozást sem tapasztaltak.

A híd tervezője, az ekkor 54 éves, de már nyugdíjas Feketeházy János korának egyik legkitűnőbb híd- és acélszerkezeti tervezője volt. Bécsben és a zürichi Műegyetemen tanult. Először Bécsben dolgozott, részt vett a Bécs Stadlau-i Duna-híd tervezésében, majd hazatérve egész sor híd megvalósításában vett részt. Irányította a Déli Összekötő Vasúti híd és a szolnoki vasúti Tisza híd munkáit. Tervezte a Komáromi Duna hidat, a győri közúti Rába hidat, a nagyváradi Sebes-Körös hidat, a szegedi közúti Tisza hidat. Ő tervezte az első forgóhidat Fiumében. A terve alapján készített összerakható és szétszedhető hadihidakból a cári Oroszország is rendelt. Új rendszerű Duna híd tervével az 1878. évi világkiállítással kapcsolatban díjat nyert. Hidak tervezése mellett az ő munkája a Keleti pályaudvar, az Operaház és a Vámház (most Közgazdaságtudományi Egyetem) tetőszerkezete. Rendkívül szerény ember volt, kiváló munkájához méltó elismerésben sohasem részesült, még a Ferenc József híd avatásán sem vett részt. Szülőfalujába visszavonultan, megrokknva hunyt el.

A Ferenc József hidat 1945. január 16-án értelmetlenül felrobbantották.

Az újjáépítés kisebb javításokkal az eredeti terv szerint történt. Az összegyűjtött budai szélső részt 128 cölöpből álló hatalmas állványról 16 db 100 tonnás hidraulikus sajtó segítségével emelték fel. Új szereléstechológiával, konzolos szabad szereléssel, kis szerelődaru segítségével szerelték a főtartókat. Amikor a nagy nyílásba átnyúló konzolok elkészültek, a paron teljesen összeszerelt középső befüggesztett hídrészt két úszódaruval emelték a helyére. A kidolgozott új szereléstechológia és az alkalmazott új technikai eszközök alkalmazása tette lehetővé, hogy – míg az eredeti híd építésénél napi 12 tonna szerkezetet építettek be, addig az újjáépítésnél 22 tonna/nap teljesítményt értek el.

Az újjáépítés 7 hónap alatt befejeződött.

Hajós György

A BUDAPESTI KÖZLEKEDÉSI MÚZEUM

A XIX. század ipari forradalma és nyomában a vasút feltalálása gyökeresen megváltoztatta az utazási szokásokat. A gőzmozdony megjelenése, a vasutak építése azonban a gazdasági és társadalmi életben is alapvető változásokat idézett elő, és jelentősen átalakította az emberek mindennapi életét. Új iparágak születtek, a technikai, műszaki újítások tekintélyes része a közlekedés területén fejlődött ki. Új szakmák, foglalkozások alakultak ki, és a hagyományos társadalmi rétegződés is megváltozott. A vasút fejlődése, az utazási idő lerövidülése egyre több embert készítetett utazásra. A vonatok nagy távolságokra jártak, olyan területeket is bekapcsoltak az ország vérkeringésébe, melyek korábban elszigetelődtek a külvilágtól. Az a lehetőség, amit a vasút indított el, az egész emberi kultúrát szinte forradalmian átalakította.

A XIX. század újabb és újabb műszaki találmányai napról napra kihívást jelentettek az embereknek és az államoknak. Minden termék csak akkor ér valamit, ha azt sikerül megismertetni, elfogadtatni és piacra dobni. Lényegében ebből a felismerésből alakultak ki az ipari bemutatók, világkiállítások, amelyek több, későbbi – nemcsak műszaki – múzeum alapjait képezték.

Magyarországon az 1885. évi országos kiállításon merült fel először egy vasúti múzeum létrehozásának gondolata, de sajnos akkor az anyag elkallódott.

1896-ban, a honfoglalás ezredik évfordulójára nagyszabású kiállítássorozatot rendeztek szerte az országban, ahol az akkori Magyarország hagyományait, történelmi értékeit és a legújabb eredményeit mutatták be. Budapesten, a Városligetben több hatalmas pavilon épült fel, amelyekben iparáganként, tematikusan állították ki az ország és a világ érdeklődésére számot tartó legújabb tárgyakat, termékeket. A kiállítás X. csoportjaként szerepelt a közlekedésügy több csarnokában.

A bemutatónak óriási sikere lett, mert lényegében az utolsó 50 év fejlődésének leglátványosabb eredményeit sikerült összegyűjteni. A közlekedés területén egyértelműen világossá vált a fejlődés mértéke. Ismét felmerült tehát, hogy a gondos munkával összegyűjtött nagy értékű anyagot együtt kell tartani, és állandó jelleggel – mint múzeum – a közönség elé tárni. Eleinte csak a vasúti tárgyak megőrzéséről volt szó, szerencsére azonban a többi közlekedési emlék megmentését is elhatározták. A Közlekedésügyi Csarnokban álltak a millennium idején a vasúti, közúti, posta, távíró és távbeszélő legszebb darabjai, külön csarnokban pedig a hajózást, vízépítészetet, valamint a gépgyártást reprezentáló anyag.

Báró Dániel Ernő kereskedelemügyi miniszter engedélyezte a múzeum alapítását. A szervezési és felügyeleti munkák, az ideiglenes csarnok átalakítása, egyáltalán a múzeum gondozása a Magyar Államvasutak keretében történt.

A Közlekedési Múzeum legfőbb szervezője, irányítója és első igazgatója Banovits Kajetán az alábbiakban fogalmazta meg a múzeum célját: „A magy. kir. Közlekedési Múzeum a hazai közlekedésügy, valamint a posta távírda és távbeszélő mindenkori állapotának, fejlettségének s a fejlődés menetének feltüntetésével arra szolgál, hogy a nagyközönségben és az iskolai ifjúságban a közlekedési ügy,

továbbá a posta, távírda és távbeszélő iránti érdeklődést felköltse és ezekre, valamint a közlekedési eszközökre és a posta távírda és távbeszélő berendezésekre vonatkozó ismereteket szemléltető úton terjessze, a szakoktatást pedig előmozdítsa.”

A Közlekedési Múzeum mint intézmény 1899. május 1-jén nyílt meg a látogatók előtt.

A Közlekedési Csarnokot Pfaff Ferenc MÁV felügyelő tervezte, a korabeli vélemények szerint is a millenniumi kiállítás egyik legszínvonalasabb építménye volt. Alapterülete 3550 m², a kupola fesztávolsága 26 m, belső magassága 34 m volt. A hosszcsarnok üvegtetőt kapott, így a természetes világítást biztosította. Az építkezés fő vállalkozója a Lamberg S és fia cég volt, de számtalan cég vett részt a munkálatokban. A színes üveglakokat a kor legnevesebb iparművésze, Róth Miksa készítette. Az átépítések során szerelték be a vízvezetékot, villanyt a rádiók működtetéséhez, valamint néhány építészeti korrekciót hajtottak végre. Fűtés az épületben nem volt, és ez meghatározta a látogatási időszakokat is.

A múzeum épülete a Székesfővárostól bérelt területen állt. Az 1910-es évek elején merült fel a gyűjtemény véglegesítésének gondolata, mivel a bérleti jog 1916-ig szólt, továbbá a tárgyak száma is megnövekedett, és tárolási problémák jelentkeztek. Két nézet ütközött össze ebben a kérdésben, amely egymástól eltérően határozta meg a múzeum célját. Az egyik álláspont képviselője Banovits Kajetán volt, aki a közművelődést, a nagyközönség igényeinek kielégítését tartotta a legfontosabbnak. A múzeum bővítését a jelenlegi épület helyén tartotta célszerűnek, és a terveket is maga készítette el. A másik nézetet Zielinszky Szilárd műegyetemi tanár képviselte. Ő az egész gyűjteményt a Múzeum mellé javasolta áttelepíteni, mert véleménye szerint a tárgyaknak az egyetemi oktatást kell szolgálni. Egy új múzeumépület tervét is elkészítette Pecz Samuval, a kor egyik legkiválóbb építészevel.

A többször is fellángoló vitát a Felügyelő Bizottság tagjai szavazattal döntötték el, és a múzeum igazgatójának elképzeléseit fogadták el. A bővítésre azonban mégsem került sor az első világháború kitörése és a pénzhiány miatt. A múzeum történetében még felmerült néhányszor a Múzeum mellé költöztetés gondolata. A vasút 100 éves jubileuma alkalmából is készültek tervek egy másik épület kialakítására a Duna-parton, de ez is csak terv maradt.

A Közlekedési Múzeumot az igazgató irányította, akinek munkáját a Felügyelő Bizottság segítette. Tagjai neves tudósok, tanárok és befolyásos vállalatigazgatók voltak. Tekintélyük és beosztásuk következtében hatékonyan működtek közre a gyűjtemény fejlesztésében. A ténylegesen szakmai feladatokat a 20–30 tagú Szakbizottság végezte, amely meghatározta, milyen tárgyakat érdemes megőrizni, milyen modelleket és kivel kell megépíttetni. Alkalmanként kalauzolták a csoportokat, összeállították a katalógusokat. A Szakbizottságban mérnökök, feltalálók, a szakma legkiválóbbjai vettek részt.

A múzeum személyzete a MÁV-tól került a gyűjteményhez. A múzeumőr végezte az adminisztrációt, leltározott, lényegében muzeológusi feladatot látott el, de egyedül végezte ezt a munkát. Múzeumi szolgák felügyeltek a tárgyakra, a gépész pedig működtette a különböző berendezéseket.

A múzeum látogatása ingyenes volt, általában májustól október végéig tartottak nyitva. A látogatók száma évről évre növekedett, és a két világháború között a főváros leglátogatottabb múzeumává vált.

A Közlekedési Múzeum alapításától kezdve nemzetközileg is ismert és elismert kulturális intézmény. Rendszeres kiadványcserét folytatott a külföldi múzeumokkal, az igazgató és a bizottsági tagok pedig személyesen is tanulmányozták az európai hasonló profilú gyűjteményeket. A legszorosabb kapcsolat a bécsi, illetve a német múzeumokkal alakult ki. A magy. kir. Közlekedési Múzeum, mint intézmény tagja volt a nagy hírű Deutsches Museumnak.

A hazai kapcsolatrendszerben a legfontosabb és legszorosabb együttműködés a Múegyetemmel alakult ki. A már említett Zielinszky Szilárd személyesen is részt vett a múzeumi munkában. A gyűjtemény biztosítóberendezési csoportját a Múegyetemen állították ki és ezek működőképeseek voltak, hiszen kifejezetten oktatási céllal készültek. Rendszeres nyitvatartás keretében azonban a nagyközönség is megtekinthette.

A fővárosi, és különösen a városligeti múzeumokkal is jó kapcsolatok épültek ki. Rendszeresen tájékoztatták egymást a programokról, kiadványokat cseréltek.

A Közlekedési Múzeumban az alapításkor a következő gyűjtemények szerepeltek: vasútügy, hajózás, vízépítés, kikötők, posta, távirda és távbeszélő, közutak. Eredeti járművek, alkatrészek, részletdarabok, gépek, működő és statikus tárgyak, modellek alkották a tárgyi anyagot. Fényképek, festmények, dokumentumok, térképek, jellegrajzok, menetjegyek egészítették ki ezeket. A múzeum valamennyi tárgya látható volt a kiállításban, és minden újabb szerzeményt a meglévők mellé helyeztek. A múzeumban szakkönyvtár is működött.

A legnagyobb számban a vasúti tárgyak szerepeltek a gyűjtemény egészében, közülük is az 1:5 léptékű mozdony- és kocsimodellek emelkednek ki mind a mai napig. A közúti tárgyak közül a számos hídminta képviselt nagy értéket. A hajómodellek száma is jelentős volt, de ezek egy részét a hajózási vállalatok helyezték el letétként.

1910-től kezdték gyűjteni a repülési emlékeket és készítették el a nevezetesebb repülő 1:1 vagy kisebb léptékű modelljeit. Fogatolt járművek és automobilmek nem voltak a Közlekedési Múzeumban.

A jelentős számú postai tárgy 1945 után, az akkor létesített Postamúzeumba került.

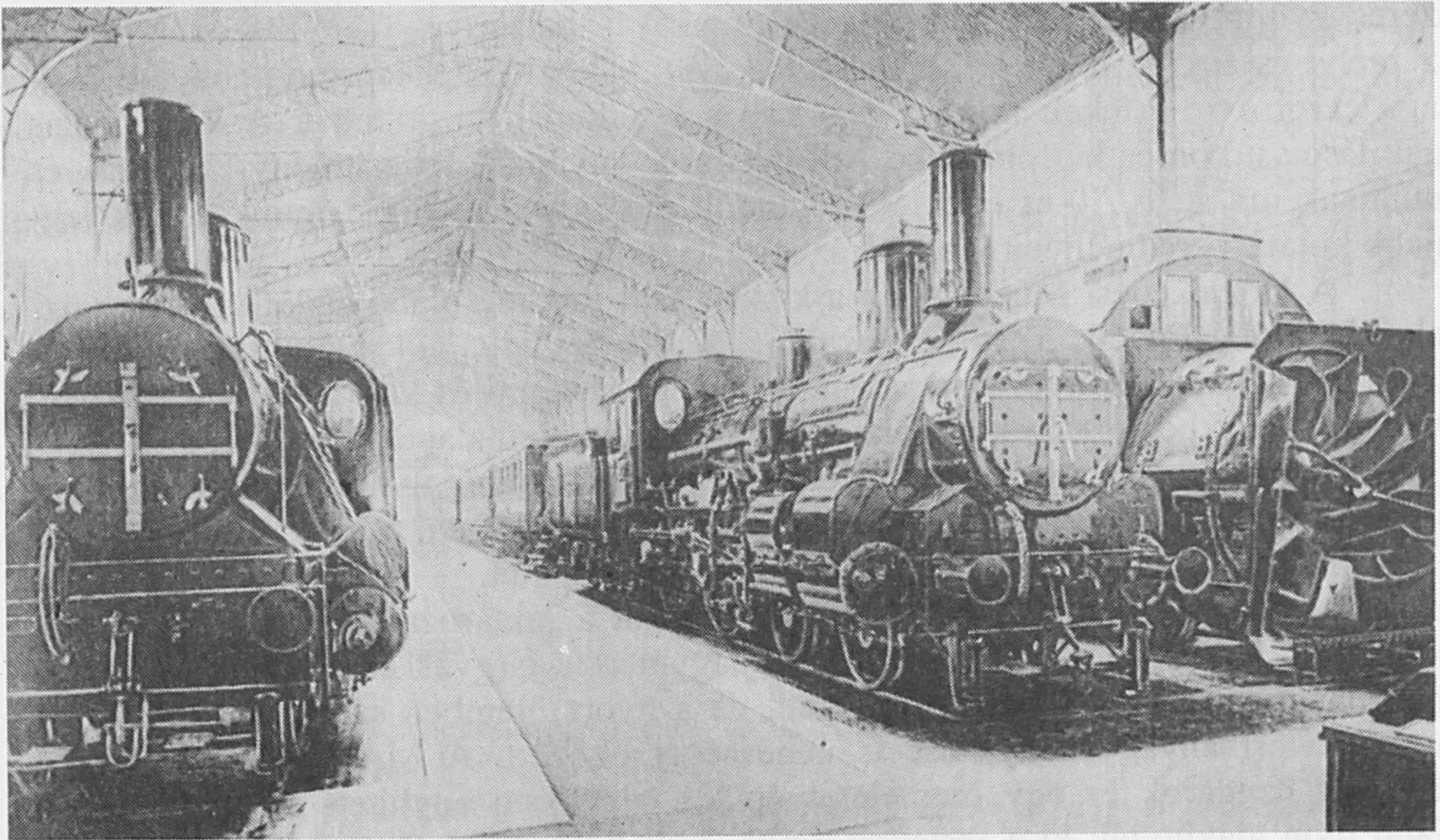
A folyamatos gyűjtés eredményeként a tárgyak száma jelentősen megnövekedett. 1899-ben 3877 db, 1910-ben 14 522 db, 1925-ben 20 471, 1935-ben 21 643 db tárgyat tartottak nyilván. Ez utóbbi évben a tárgyak száma 6851 db, a többi archiválási anyag.

A második világháborúban két bombatalálat érte a múzeumot. Az épület és a gyűjtemény csaknem 70 százalékban elpusztult vagy megrongálódott. Sok tárgy pótolhatatlanná vált, az épület szépségét sem lehetett többé visszavarázsolni.

A múzeum akkori lelkes munkatársai a MÁV segítségével fogtak hozzá a károk felméréséhez és a helyreállításhoz. Rövid időn belül ideiglenesen rendbehozták a hosszcsarnokot, és néhány tárgyat restauráltak. Hamarosan egy kisebb vasúti kiállítást rendeztek a múzeumban.

A közlekedési pavilon a millenniumi kiállításon

Gőzmozdonyok a közlekedési pavilonban

Az épület sorsa azonban hosszú évekig bizonytalan volt, mivel a helyreállításához nem volt elegendő pénz, továbbá újra felmerült a gyűjtemény elköltöztetésének gondolata. 1954-ben teljes lebontási terv született, és a megrongálódott, ám egyáltalán nem helyrehozhatatlan kupolát lebontották. A múzeum léteért, a gyűjtemény sorsáért aggódó dolgozók több kiállítást rendeztek különböző helyszíneken, bizonyítva azt, hogy ennek a gyűjteménynek helye van a magyar kultúrában. „A Közlekedési Múzeumért” kiállítás direkt módon hívta fel a figyelmet Európa legrégebbi alapítású műszaki gyűjteményére.

Végül 1960–65 között mégis rendbehozták a múzeumot, igaz szerényebb külsővel, de változatlan kiállítótérrel és korszerűbb épületgépészeti megoldásokkal. Az új állandó kiállítás, amely az energiafelhasználás módjából kiindulva mutatta be a közlekedési eszközök történetét, 1966. április 1-jén nyílt meg óriási várakozás és érdeklődés mellett.

Időközben lényeges szervezeti változások következtek be. 1951-ben a Közlekedési Múzeumot a Vasúti Tudományos Kutatóintézethez csatolták, és 1964-ig e szervezet keretében működött. Ekkor indultak el lényegében a tudományos kutatók és alkalmaztak kutatókat a gyűjtemények gondozására.

1964-ben a múzeum közvetlenül a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium fennhatósága alá került, ezzel végleg megszűnt a szervezeti egység a vasúttal, illetve a MÁV-val. Önálló intézmény lett, országos gyűjtőkörrel.

Új gyűjteménycsoportok alakultak ki, így a városi közlekedési gyűjtemény, a közúti járművek gyűjteménye, a fogatolt járművek gyűjteménye és a numizmatikai gyűjtemény. A tárgyakat a múzeum speciális jellegének megfelelően áteltározták. Ez nem egyszerű nyilvántartási munka volt, hanem alapos, tudományos vizsgálat.

1971-ben a 1057/1970. XII. 20. sz. rendelettel a Közlekedési Múzeumot országos múzeummá nyilvánították, majd kutatóintézeti besorolást kapott. A módszeres gyűjtő, feldolgozó, publikációs munkát – beleértve a kiállításokat is – a személyi és anyagi feltételek biztosították. Az MTA Közlekedéstudományi Bizottsága évről évre értékeli mind a mai napig a tudományos munkát. A színvonalas kiállítások itthon és külföldön kezzelfogható és látványos teljesítményt mutattak és mutatnak ma is. A 70-es évektől megindult évkönyvek pedig a munkatársak legújabb kutatási eredményeiről adnak számot.

A Közlekedési Múzeumnak a kezdetektől jó kapcsolatai alakultak ki a közlekedési vállalatokkal. Anyagi és szakmai segítséget egyaránt nyújtottak, és a múzeum a maga eszközeivel szintén segítette őket szellemi és kulturális igényeikben. Az utóbbi években ezek a kapcsolatok mindinkább üzleti alapokra helyeződnek át.

1977-ben készült el a múzeum fejlesztési terve, melynek több konkrét eredménye közül a három legfontosabb a következő: a Tatai úti raktárkomplexum, a Petőfi Csarnok, mint kiállítótér és egy új múzeumépület.

Minden múzeum legnagyobb problémáját a raktározás jelenti, és ez fokozottan igaz a Közlekedési Múzeumra. A nagyméretű tárgyak elhelyezése korábban már-már megoldatlan feladatot jelentett, de a gyors ütemben szaporodó archivális és könyvtári anyag elhelyezése is nehézséget okozott. A MÁV Gépgyár telkén létesített hangárok és egy ötemeletes épület jelentősen enyhített a gondokon. A Tatai úton alakították ki a restaurátorműhelyeket is, és mára a személyi feltételek mellett a körülmények is magas színvonalú restaurálást biztosítanak.

Az új múzeumépület a régihez közvetlenül csatlakozva épült fel Schneller Vilmos terve alapján 1987-ben. A megnövekedett kiállítóterületen – az egész múzeumban összesen 5000 m² – lényegesen több tárgyat, járművet lehet kiállítani. A kiállítási lehetőségek a régi és új épületben azért is kedvezőbbek, mert a repülési tárgyak a Petőfi Csarnokba kerültek. Itt a magyar és egyetemes repüléstörténet legfontosabb állomásait kísérelheti végig a látogató, és mintegy 30 eredeti repülőgépet is megcsodálhat.

A központi épületben kaptak helyet a hajózástörténeti, vasúttörténeti, a városi közlekedés és a közúti közlekedés történetét bemutató állandó kiállítások. A múzeumban ma már a korszerű technika vívmányai is megtalálhatók. A videó, a számítógép nélkülözhetetlen tartozéka a bemutatóknak és a kutató-, valamint a nyilvántartó munkának. Rövidesen pedig az interaktív programok is kiépítésre kerülnek.

A hetvenes években indult el a fiálék kialakítása az ország különböző pontjain. A nagyszámú eredeti járművek, berendezések többé-kevésbé eredeti milióban láthatók, a tárgyak funkcióját így a kiállítóhely is egyértelművé teszi. Jelenleg az alábbi fiálék tekinthetők meg: Budapesten a Deák téren a Földalatti Vasúti Múzeum; a Lánchídnál a Kossuth Múzeumhajó; Parádon a Cifraistállóban a Kocsimúzeum; Nagycenken a Széchenyi István Emlékmúzeum; Pakson a Vasúti (pályafenntartási) Múzeum.

A Közlekedési Múzeum az utóbbi években kiállítási és kutatómunkáját mind szélesebb alapokra helyezte. A közlekedést nem elszigetelten vizsgálja és mutatja be, hanem az emberi kultúra egészébe próbálja elhelyezni, és annak szerves részeként ábrázolni. Ezt tükrözik az állandó és ideiglenes kiállítások – például életmód és esetenkénti művészeti elemek –, valamint azok a konferenciák, ahol az interdiszciplináris kutatások egyre nagyobb szerepet kapnak.

A Közlekedési Múzeum és 100 éves története a magyar szellemi életben kiemelkedő szerepet játszik. Akkor jött létre, amikor a hasonló múzeumok is még kialakulóban voltak, de akkor, amikor a műszaki, technikai civilizáció szinte napról napra változott. Mindehhez olyan szellemi tőke járult, amely felismerte a soha vissza nem térő lehetőséget, és támogatta Közép-Európa mindmáig egyetlen közlekedési múzeumát. A gyűjtemény nagysága is tiszteletet parancsoló; a tárgyi anyagok száma 1992-ben 15 871 db volt, az archivális anyag száma pedig 103 505 db. A látogatók száma évente több százezer.

A budapesti Közlekedési Múzeum nem pusztán idegenforgalmi látványosság, hanem a tudományos, közművelődési életben betöltött szerepével a magyar kultúra szerves része.

Molnár Erzsébet

Irodalom

Banovits Kajetán: Emlékirat a m.kir. Közlekedési Múzeum megnyitása alkalmára. Bp. 1898.

Czére Béla: 75 éves a Közlekedési Múzeum. in: A Közl. Múz. Évk. I. Szerk.: *Czére Béla.* Bp., 1971. 5–51. p.

Mészáros Vince: A Közlekedési Múzeum újjászervezése. Klny. a Magyar Műszaki Múzeumok Évkönyvéből, 1965.

Molnár Erzsébet: A Közlekedési Múzeum története 1945-ig. A Közl. Múz. Évk. IX. Szerk.: *Katona András–Hüttl Pál.* Bp., 1994. 35–57. p.

ÖTVENÉVES BAY ZOLTÁN HOLDRADAR-KÍSÉRLETE

1944 márciusában az Egyesült Izzó kutatólaboratóriumában folyó titkos rádiólokátor-kísérletek olyan biztató eredményeket hoztak, hogy a kísérletek vezetője, Bay Zoltán munkatársai előtt kijelentette: „Meg fogjuk lokátorozni a Holdat!” A bombázás miatt Nógrádverőcére települt csoport a júniustól szeptemberig terjedő időszakban igen biztató eredményeket ért el, azonban szeptemberben kénytelenek voltak visszatelepülni Újpestre, ahol a munka a közeledő front és a súlyosbodó belpolitikai helyzet miatt egyre nehezebbé, majd lehetetlenné vált. Az ostrom elmúltával, 1945. február végén megkísérelték felállítani a Holdradart, azonban a megszálló orosz hadsereg a berendezést leszereltette és elvitte.

1945 nyarán kezdett a Bay-csoport új készülék tervezésébe, amivel decemberben kezdték el a kísérleteket. 1946 elején a kísérletek igen biztatóan alakultak. Január 10-én számolt be a világsajtó az amerikaiak sikeres holdvisszhang kísérletéről. Február 7-én Bay Zoltán sajtókonferencián ismertette a magyar kísérletek sikerét.

Bay Zoltánnak és munkatársainak valóban világraszóló eredményét úgy foglalhatjuk össze, hogy nehéz körülmények között (háborús korlátozások, bombázás, politikai üldözés), az amerikaiakénál több nagyságrenddel kisebb anyagi eszközök birtokában, rádió-visszaverődést kaptak a Holdról. (Érdemes hangsúlyozni, hogy Bay nem mérte meg a Föld-Hold távolságot – amint azóta azt számtalan emlékezés tévesen állította – a berendezés távolságmérésre nem volt alkalmazható.)

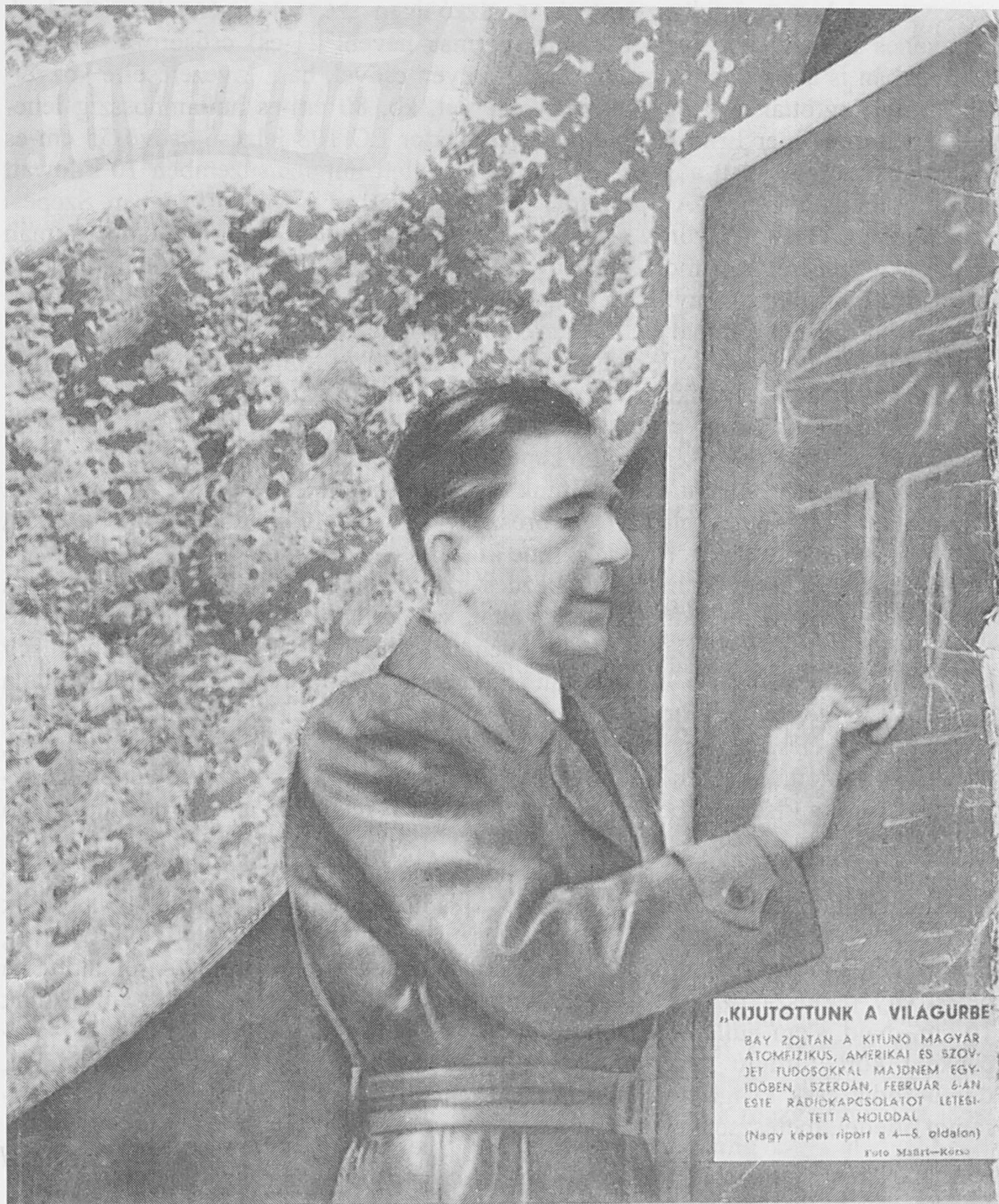
Már a legelső számítások megmutatták, hogy az óriási távolság miatt a visszatérő jel rendkívül gyenge lesz, illetve a jel-zaj aránya kedvezőtlenül fog alakulni.

Sokat lehetett várni a sugárnyaláb irányításától. A legkedvezőbb megoldás az lett volna, ha sikerül olyan szűk nyalábbá koncentrálni a sugárzást, hogy a nyaláb átmérője a Hold távolságában ne haladja meg a Hold átmérőjét. A jó irányíthatóság érdekében minél rövidebb hullámhosszat kellett választani. Nyilvánvaló, hogy lehetőség szerint fokozni kellett a teljesítményt.

A rendelkezésre álló elektroncsővel nem lehetett csúcsteljesítményt elérni, sikerült viszont az egy impulzus alatt kisugárzott teljesítményt az impulzus hosszának megnyújtásával fokozni. (Távolságméréshez rövid impulzus kell, a hosszú, 0,06 s időtartamú impulzussal eleve lemondtak a távolság meghatározásáról.)

A legnagyobb nehézséget a zaj jelentette. A jel-zaj viszony javításának kézenfekvő módja a vétel sávzélességének a csökkentése, ez viszont olyan stabilitást kívánt volna meg mind az adónál, mind a vevőnél, ami megoldhatatlan volt.

A siker kulcsa a jelösszegezés volt, ez a ma már minden mérnök által ismert, minden szakkönyvben tárgyalt, de ötven éve még újdonságnak számító gondolat. A gondolat azért is hatott akkoriban a meglepetés erejével, mert még nem léteztek a manapság ilyen célra használt eszközök. A coulomb-méterrel történő jelösszegezés igen szerencsés megoldásnak bizonyult.

„KIJUTOTTUNK A VILÁGÜRBE”

BAY ZOLTÁN A KITÜNÖ MAGYAR
ATOMFIZIKUS, AMERIKAI ÉS SZOVIET
TUDÓSOKKAL MAJDNEM EGY-
IDŐBEN, SZERDÁN, FEBRUÁR 6-ÁN
ESTE RÁDIOKAPCSOLATOT LETE-
GÍTELT A HOLODAL

(Nagy képes riport a 4—5. oldalon)

Foto Mafit—Körsz

Az elektroncső-fejlesztés terén az Izzó igen szép eredményeket ért el. A negyvenes évek elején gyártott színüveg (más néven: 21-es) csősorozat világviszonylatban is a legjobbnak számított. Egy ilyen csővel, ha a kivezetéseire közvetlenül ráforrasztottak egy egymenes tekercest, kb. 80 cm-es hullámhosszig lehetett lemenni. Winter Ernő és Budincsevics Andor EC 108 jelzésű csöve 55 cm-es hullámhosszon, 40 watt átlagos teljesítmény mellett impulzusüzemben 10 kilowatt előállítására volt képes. A Holdradar „lelke” ezzel adva volt. 1943-ban Szepesi Zoltán az adó, Dallos György a vevő, Papp György, Sólyi Antal és Magó Kálmán az impulzusgenerátor, Simonyi Károly pedig a parabola reflektor és az iránymérés terén ért el szép eredményt. A Standard Villamossági Rt. Istvánffy Edvin vezetésével megkezdte a katonai célú áramkörök kivitelezését, a Haditechnikai Intézet pedig a 3 m átmérőjű reflektor gyártását. Ezzel a legfontosabb elektronikai és mechanikai elemek a holdkísérlet számára is készen álltak.

A speciális, csak a holdkísérlet célját szolgáló egységeket, a coulomb-métereket és az ezeket vezérlő forgó kapcsolót Budincsevics Andor tervezte.

A holdradar – mint már utaltunk rá – távolságmérésre, és így katonai célra alkalmatlan volt. Ennek ellenére az oroszok elvitték. „Ellenséges országban nem hagyhatunk radarkészüléket!” – jelentette ki az illetékes orosz tiszt.

Ilyen veszteség után az újrakezdés szinte reménytelennek tűnhetett. Nem volt már mikrohullámú adócső, nem voltak vevőcsövek, elveszett a parabola antenna és nem volt többé Dallos György sem. A félméteres hullámhossz helyett így kényszerűen nagyobb, 2,5 méteres hullámhosszra kellett áttérni. Istvánffy az általa konstruált felderítő radarhoz 36 dipólusból álló sugárvetőt tervezett. A hullámhossz megnövelése az antenna szélesebb sugárnyalábja, meg más okok miatt is, jelentősen rontotta a jel-zaj viszonyt. A mérések így sok-sok éjszakát vettek igénybe. Részt vett a kísérletekben az említetteken kívül még Pócza Jenő, Bartha István és Bodó Zsolt is.

A holdvisszhang-kísérlet adóberendezése végül OQQ 500-3000 adócsövekkel sugárzott, olyan csövekkel, amelyet a rádióamatőrök is szívesen használtak házi építésű berendezésükben. A vevőkészülékben ECH3, ECH4 keverőcsövet, EL6 végerősítőcsövet használtak; csöveket, amelyeket bárki megvásárolhatott, ha betért egy rádiószaküzletbe. Összehasonlítva ezeket az eszközöket az amerikaiak 10 cm, majd 3 cm hullámhosszon működő magnetron-adócsövével, a 3 másodpercenként körbeforduló vezérlőkorongot az amerikai gáztöltésű üvegrezonátorral, domborodik csak ki igazán, hogy hogyan lehet 100 millió dolláros kutatási programot ötlettel, merészséggel, kitartással pótolni.

Makra Zsigmond

Irodalom

Bay Zoltán: Visszaemlékezés a magyar holdvisszhang kísérletekre. Fizikai Szemle, 26. évf. 1976. 41-53. p.

Bay Zoltán: Az élet erősebb. Debrecen – Bp., 1990.

Makra Zsigmond: Újrakezdés és újabb veszteségek (1945-1950). Fizikai Szemle, 41. évf. 1991. 412-418. p.

Pócza Jenő: Rádióévkönyv az 1947. évre. Bp., 1947.

Pócza Jenő: Radar. Bp., 1947.

ÖTVENÉVES AZ ÉLET ÉS TUDOMÁNY

Az Élet és Tudomány első száma 1946. december 1-jei dátummal jelent meg – négy hónappal a forint bevezetése, a konszolidáció után, 60 filléres áron, amiért akkor körülbelül fél kiló kenyeret lehetett kapni –, a címlapján egy időszerű hídszerelési fényképpel a második világháború utáni helyreállításról, a lapcím alatt a „Munkások a tudományért – tudomány a munkásokért” felirattal.

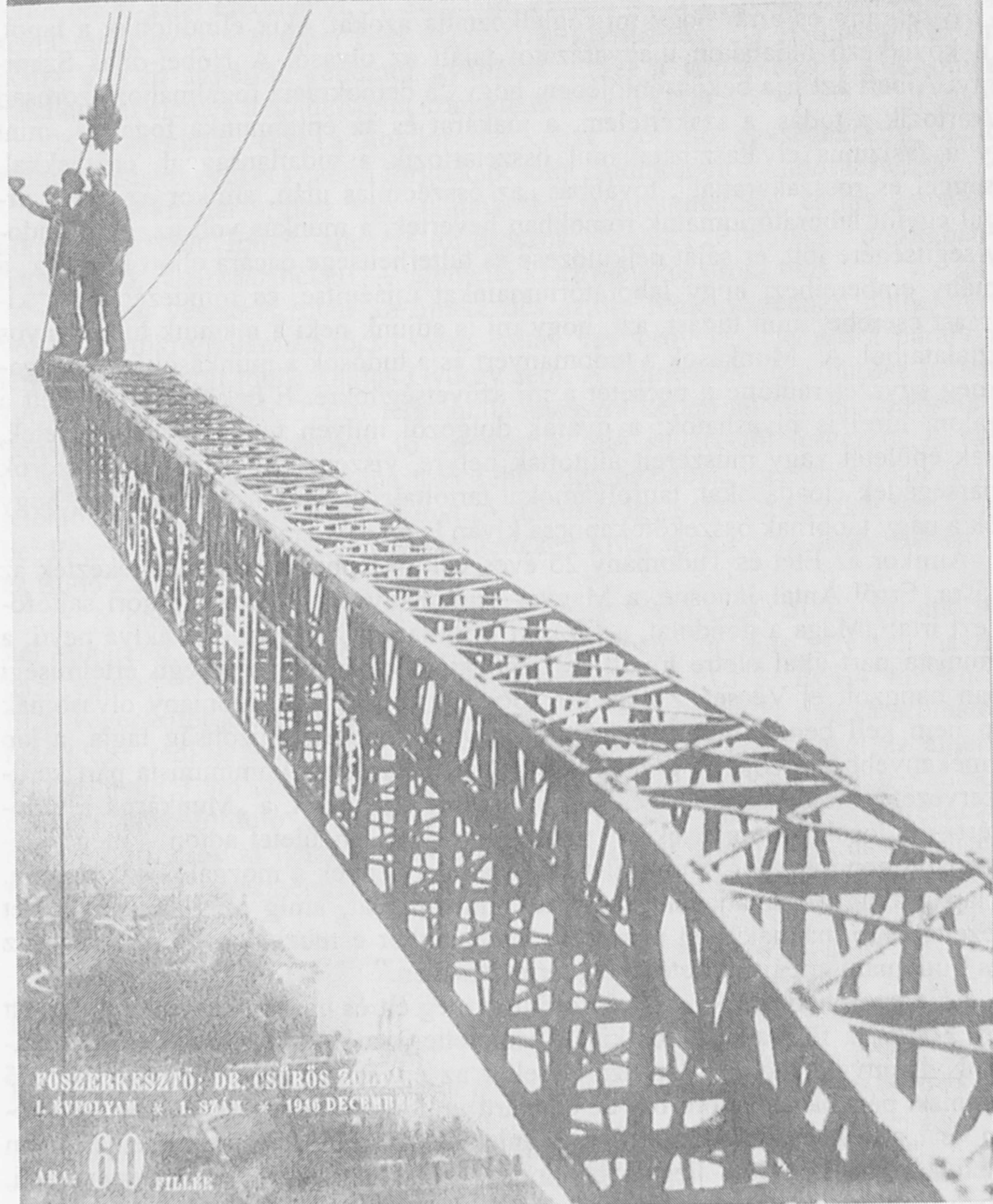
E feliratra és arra, hogy mi foglalkoztatta azokat, akik elindították a lapot, már a következő oldalakon magyarázatot talált az olvasó. A Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert azt írja beköszöntőjében, hogy „a demokrácia fogalmához szorosan hozzátartozik a tudás, a szakértelem, a jóakarát és az építőmunka fogalma, mint ahogy a fasizmus elválaszthatatlanul összetartozik a tudatlansággal, erőszakkal, sötétséggel és rosszakarattal”, továbbá: „az összeomlás után, amikor az egész országgal együtt laboratóriumaink romokban heverték, a munkás volt az, aki a tudomány segítségére jött, és saját nélkülözése és túlterheltsége dacára eljött hozzánk, a tudomány embereihez, hogy laboratóriumainkat újjáépítse, és mindezért nem kívánt mást cserébe, mint tudást, azt, hogy mi is adjunk neki a magunk tudományos tapasztalataiból. A „Munkások a tudományért és a tudósok a munkásokért” mozgalom még egyszer ráütötte a pecsétet a mi szövetségünkre. E beköszöntő mellett a mozgalom hírei is olvashatók: a gyárak dolgozói milyen tudományos intézetek, klinikák épületét vagy műszereit állították helyre, viszonzásul pedig professzorok és tanársegédek előadásokat, tanfolyamokat tartottak. A hírek azzal zárulnak, hogy „ennek a nagy tábornak összekötőkapocsa kíván lenni ez a lap is”.

Amikor az Élet és Tudomány 25 éves volt, a lapban is visszaemlékeztek az alapításra. Erről Antal Jánosné, a Magyar Tudományos Akadémia akkori sajtófőnöke ezt írta: „Maga a gondolat, a javaslat a Budapest XI. kerületi Fáklya nevű, a kommunista párt által életre hívott és támogatott, de nem pártjellegű értelmiségi klubban hangzott el Vécsey Zoltán szájából. Őt az Élet és Tudomány olvasóinak igazán nem kell bemutatnunk: kezdettől fogva a szerkesztőbizottság tagja, a lap legtermékenyebb szerzője. A gondolatot tüstént felkarolta a kommunista párt kerületi szervezete, majd központja, és hogy a lapnak is háttérrel, a „Munkások a tudományért – tudósok a munkásokért” mozgalomnak is lendületet adjon – megszületett az újabb gondolat: legyen az Élet és Tudomány ennek a mozgalomnak a lapja. És a lap csakugyan sajátjaként segítette a mozgalmat, amíg az – átadva helyét szervezettebb formáknak – el nem halt. Ugyanakkor e mozgalom is részt vett az Élet és Tudomány megismertetésében, terjesztésében.”

Az adatok helytállóak: a 25. évfordulón még élt és hasonlóképpen emlékezett Vécsey Zoltán, a földrajz szakos kiváló ismeretterjesztő író és előadó, volt paptanár is. Nyilvánvaló, hogy a lap születésekor az értelmiség megnyerésére törekvő kommunista párt bábáskodott, bár az egypárti uralom két évtizede után az emlékezetben is „gleichschaltolódhatott” a munkások művelődési törekvéseinek nem egyetlen párthoz kötődő – legalább annyira szociáldemokrata és szakszervezeti, tágabban baloldali – gyökere, amely az előző évszázad angliai népfelémelő kulturális mozgalmait nyúl vissza. Valójában a lap eszméje, majd a megszületett lap

ÉLET ÉS TUDOMÁNY

MUNKÁSOK A TUDOMÁNYÉRT – TUDÓSOK A MUNKÁSOKÉRT

Az Élet és Tudomány első számának címlapja

köré a háború után egy kibontakozó, még meghatározatlan demokráciára nyitott értelmiségiek tömörültek, közöttük kommunisták is. E korban terjedt el az egypárti uralom évtizedeiben gyakran használt elismerő, de távolságtartó jelző: „demokratikusan gondolkodó” és „haladó szellemű”. Ezeket általában nyugati és nem pártbeli értelmiségiekkel kapcsolatosan használták. Mellesleg a visszaemlékező így jellemezte Csűrös Zoltán egyetemi tanárt is, aki kezdettől fogva főszerkesztőként, majd a szerkesztőbizottság elnökeként jegyezte az Élet és Tudományt. A lap 1948. október 31-étől az újjászerveződött Magyar Természettudományi Társulatnak, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elődjének, utóbb magának a TIT-nek a lapjaként jelent meg.

Felelős szerkesztő – folytatva az idézetet – „a francia és spanyol földön forradalmi harcokban edzett kommunista mérnök, Mariska Zoltán lett. Neki és a szerkesztőség második teljes fizetésű munkatársának, Telléri Máriának óriási érdeme volt abban, hogy alig két hónap alatt sikerült legyűrni a lap megindításával kapcsolatos nehézségeket (...) Az „Élet és Tudomány” cím Mariska Zoltántól ered, aki 1945-ben Párizsban járt, és magával hozta a Science et Vie című folyóirat néhány számát.” A visszaemlékezés nem szól arról, hogy Mariska Zoltánnak a Rajk-per utáni években el kellett hagynia a lapot, s később Telléri Máriának is fölmondtak. A lap felelős, majd főszerkesztője Kocsis Ferenc orvos lett, akit a pártközpont állományából neveztek ki. Mindenesetre az eleinte kéthetenként, majd 1947 szeptemberétől hetilapként megjelenő Élet és Tudomány – sem ekkor, sem azután, hogy a hatvanas évek derekán már a lap kebeléből kerülhetett ki a főszerkesztő, egy korábbi munkatárs, Fenyő Béla személyében – politikával, ideológiával nem foglalkozott, nem árasztották el úgy a „szovjet eredmények”, mint általában a hazai sajtót, olvasmányos lap maradt. Ennek is köszönhette népszerűségét, néhány év után a százezret, olykor a kétszázezret is meghaladó példányszámát. Minden tudományterületről olyan megalapozott ismeretterjesztő írásokat jelentetett meg közérthetően és érdekesen, amelyeket haszonnal forgathatott a tanulóifjúság is. Nem mellékes, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a nevelői és az ifjúsági könyvtárak VII. csoportjának beszerzésre ajánlotta a lapot (72. 627/1947. V.K.M.).

Az első számoktól kezdve olyan témákról írt az Élet és Tudomány, amelyek akkor éppen a „levegőben voltak”, valamint közhasznú ismeretet nyújtottak. Már az első számban az új atomkísérletekkel foglalkozott Pál Zsigmond, s a következőben az atombombáról is írt, Iglódy Károly a penicillint ismertette, de olvashattak az akkor megjelent jeepről, a rakétákról és a Nyugatról visszavárt magyar hajókról is. Az akkori olvasó, akit az ország lepusztult állapotában különösképpen foglalkoztattak a hazai értékek, képet kaphatott a magyar föld ásványkincseiről: a „magyar aranyról”, az alumíniumról, az ásványolajról, a budai gyógyvizekről Nemes György tollából, és a vízerőművek lehetőségeiről Mosonyi Emil írásából. Az állandó szerzők sorában Tangl Harald, Bogsch László, Szentiványi Gyula, Haraszi Árpád, Kovács István, Koczás Gyula, Endrei Walter György mellett Öveges József, Sántha Kálmán, Láng Sándor, Gruber József, Castiglione László, Freund Mihály, Kalmár Zoltán, Abody Előd és Zentai Béla, a Magyar Technika szerkesztője bukkan fel. A műszaki és természettudományos cikkek mellett olykor humán témák is teret kaptak, mint december vége felé a karácsonyi népszokások, máskor történelmi évfordulók. Társadalomtudományi, művészeti cikkek rendszere-

sen csak később, 1953-tól kaptak helyet az Élet és Tudományban. Mindemellet szórakoztató olvasmányt is közölt a lap, például az első számokban H. G. Wellsnek *A dinamók ura* című írását.

A fél évszázados jubileum kapcsán ezúttal inkább az indulást és annak légkörét kívántuk felidézni, hiszen hosszú történet kerekedne ki, ha áttekintenénk a folytatást is.

A lap a fél évszázad alatt állandóan megújulva mindvégig megőrizte azt a törekvését, hogy a tudományok és a technika legújabb eredményeit ismertette az akkori – s talán mondhatjuk, a következő – időszak általános műveltségét formálja.

Németh László

HUSZONÖT ESZTENDEJE NYERT NOBEL-DÍJAT GÁBOR DÉNES

Huszonöt éve nyert Nobel-díjat Gábor Dénes, a hivatalos indoklás szerint „*a holográfiai módszer felfedezéséért és fejlesztéséhez való hozzájárulásáért*”. Tudós mérnök volt, akinek a holográfia felfedezése hozta meg a világhírt, 1971-ben a fizikai Nobel-díjat is. Személyében olyan ízig-vérig műszaki zsenit tisztelünk, aki gyakorlati kérdésekre feltalálóként adott feleletet. Angliai, majd amerikai irodájában is mindig ott volt keze ügyében a rajzasztal. Ragyogó teljesítményt nyújtott az elektromos műszerek tervezése terén. A mérnöki szemlélet egész munkásságára rányomja bélyegét.

De nem szokványos műszaki volt, hanem a holográfia és humanizmus mérnöke, aki teljes képet kívánt alkotni a tudás fájának törzséről, gyökereiről és koronájáról. A gyakorlati életben felvetődött műszaki problémákból kiindulva, ezek elemzésével eljutott a mélyen fekvő matematikai és fizikai alapokig. A probléma általánosításával egymástól távoli diszciplínák rejtett kapcsolatait tárta föl. Ezeket összekötötte a technikai haladás természeti és társadalmi hatásainak vizsgálatával. Tudományos és feltalálói ismeretei magas fokú társadalmi felelősséggel párosultak. Az emberiség problémáiról globális méretekben, történelmi távlatokban gondolkodott.

Röviddel a Nobel-díj átvétele után adott budapesti tévéinterjújában így jellemezte önmagát: „Most már hosszú évek óta - tizenöt éve - kettős életet élek: fizikus vagyok és föltaláló. Ez az egyik életem, a másik pedig: szociális író vagyok. Régen rájöttem arra, hogy nagyon nagy veszedelemben van a mi kultúránk.” Negyed századdal ezelőtt figyelmeztetett: „ha így megyünk tovább, akkor kb. száz év múlva fölesszük, kimerítjük a természet kincseit, és az egész Föld nagyon szegény lesz”. Ezért „most óriási felelősség hárul mindenféle tudományra. Egy új tudományt és egy új technológiát kell megalapozni, ami csak annyit vesz ki a természetből, amennyi visszafordítható, visszavezethető, vagy amit helyettesíteni lehet.”

Átfogó életművének van egy számunkra különösen közeli része. Gábor Dénes a kommunikációelmélet, illetve az információelmélet klasszikusa és a műszaki informatika egyik úttörője. A globális információs társadalom felé haladva informatikai indíttatásainak jelentősége a jövőben nőni fog.

„*Találjuk föl a jövőt!*” - biztatott. Mert a jövőt föl kell találni, az információtechnika és az információs társadalom tekintetében egyaránt. A várható jövőbeni találmányokat elemezve arra a megállapításra jutott, hogy „azok a találmányok, amik valószínűek, nem éppen azok, amikre szükség van. Jönnek a még nagyobb komputerek, a még gyorsabb kommunikáció stb. Ellenben hol jön a szociális stabilitás?”

A közelgő problémákat felismerő és a veszélyekre időben figyelmeztető Gábor Dénes nem volt pesszimista. Világképe, jövőképe nem pesszimizmusból, hanem a valóság ismeretéből fakadt. Épp azért tudatosította e globális problémákat, hogy mozgósítson megoldásukra. „Bízom benne - írta -, hogy a problémák megoldhatók, noha el kell ismernem, hogy reményeim inkább optimizmusomon, mint szilárd adatokon alapulnak. Én azonban mindig az optimizmust tartottam a felelős emberek egyetlen munkahipotézisének.”

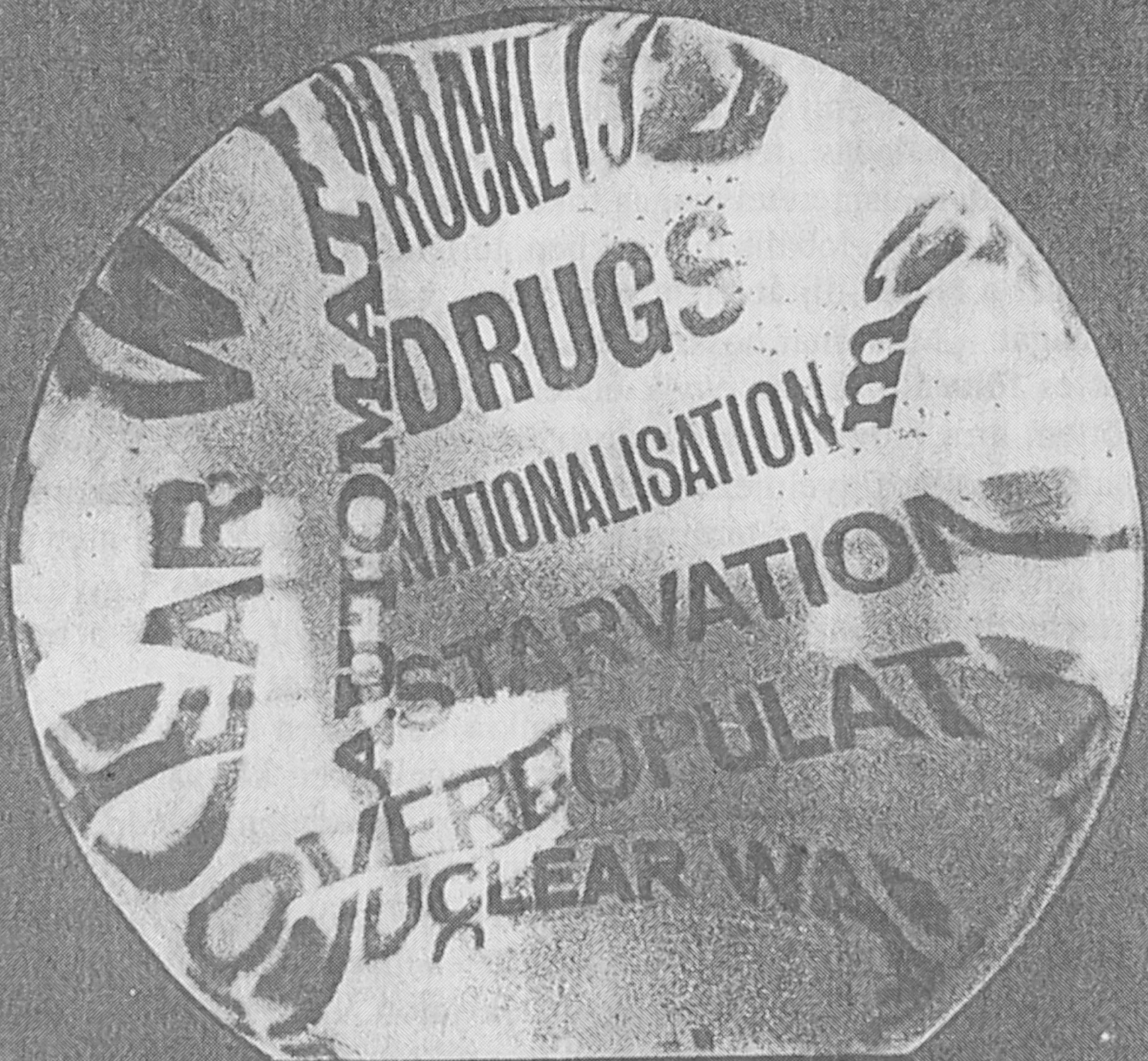

a Pelican Book

41/-

Inventing the Future

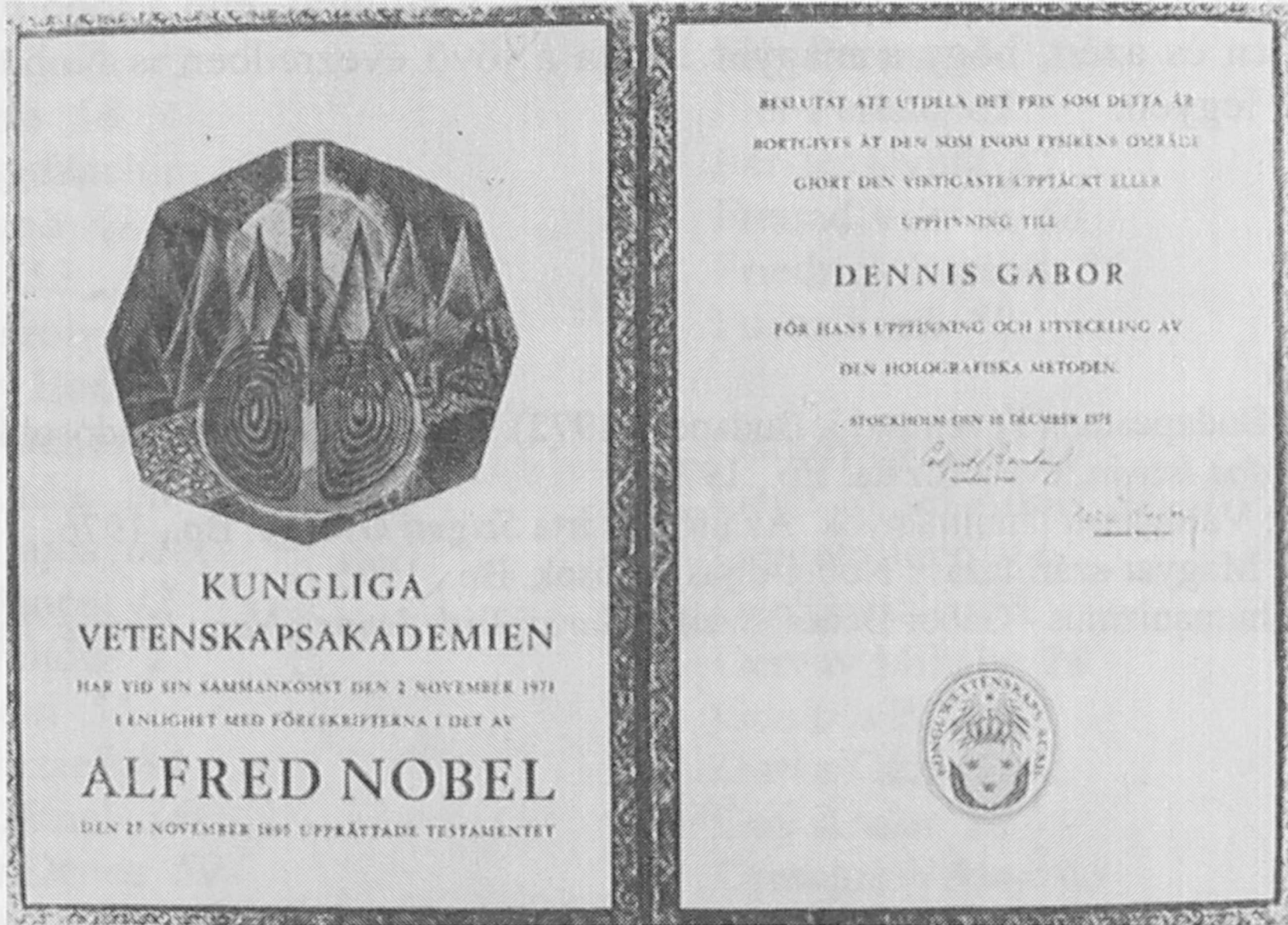
Dennis Gabor

Gábor Dénes „A jövő feltalálása” című könyvének címlapja
„Vajon ki lehet-e egyszer majd adni magyarul?”

Az 1971. évi Nobel-díjasok. Balról jobbra: Simon Kuznets, Pablo Neruda, Earl Sutherland, Gerhard Herzberg és Gábor Dénes

Gábor Dénes Nobel-diplomája a holográfiáért

Gábor Dénes Nobel-díjának 1996-os évfordulója összeköti a Nobel-díj centenáriumát és a magyar iskola millenniumát. Nobel Alfréd végrendelete 1895. november 27-én kelt, ez a dátum látható Gábor Dénes Nobel-diplomáján is (bal oldalon alul). Az alapítványtevő 1896. december 10-én hunyt el, ezzel vált hatályossá a halála után hátrahagyott javait nemes célra fordító testamentuma, évről évre ezen a napon osztják ki a nevét viselő díjakat. Ezért emlékezhettünk meg a Nobel-centenáriumról a testamentum kelte alapján az *Évfordulóink...* 1995-ös kötetében, és ezért emlékezhettünk centenáriumra halálának időpontja alapján ugyancsak joggal 1996-ban is.

A Nobel-díjjal jutalmazott holográfia Angliában, de felfedezője Budapesten született. Gábor Dénes mellett csak fővárosunk további hat Nobel-díjas közös szülővárosa. A magyar származású Nobel-díjasok kapcsán felmerül a kérdés: mi a magyarázata annak, hogy az ország lélekszámához viszonyítva ilyen sok kitüntetett származik innen? Mi a kiugró teljesítmények titka? Nehéz a kérdésre felelni, de egy biztos pontot ismerünk. Nobel-díjasaink egybehangzóan vallják, hogy a Nobel-díjhoz vezető sikereikben döntő szerepet játszott a jó alapokat adó *magyar iskola*.

Gábor Dénes arra a kérdésre, hogy milyen emlékei vannak tanáraitól, ugyanabban a szellemben felelt: „A középiskolából a legeslegjobb. Akkor Magyarország nagyon szegény ország volt, de gazdag volt tehetségekben. Középiskolai tanáraink közül legalább három igazi egyetemi rangú volt: dr. Galamb Sándor, Földesi Gyula - Ady Endre legjobb barátja, felejtethetetlen tanár - és Szemere Samu, a filozófus... Az egyetemi garnitúránk akkor nem minden szakon volt remek. A matematikusok mindig elsőrangúak voltak: Kürschák, Rados és Fejér Lipót feledhetetlen emberek.”

Mit üzen szülőhazájának Gábor Dénes Nobel-díja, mit üzennek a magyar származású Nobel-díjasok magas kitüntetései mai lehúzó anyagi gondjaink között, a magyar iskola millenniumán? Azt, hogy a tudományban kis nép szülöttei is alkothatnak nagyot, és hogy a beruházás az emberi tőkébe jól megtérülő befektetés. Azt, hogy jobban kell támogatni az oktatást, a kutatást, a kultúrát épp a jobb gazdálkodás érdekében és azért, hogy a magyar iskola a jövő évezredben is Nobel-díjasok alma matere legyen.

Nagy Ferenc

Irodalom

Gábor Dénes Budapest (Tévéinterjú, Budapest, 1972). In: Sokszemközt - tudósokkal.

Kardos István tévésorozata. Bp., 1974.

Gábor Dénes: Válogatott tanulmányok. Az utószót írta *Szigeti György*. Bp., 1976.

Nagy Ferenc: Magyar származású Nobel-díjas tudósok. Bp., 1995.

Holográfia és humanizmus - Gábor Dénes. Szerk.: *Garay Tóth János - Nagy Ferenc*. Bp., 1995.

NÉVMUTATÓ

- Ács Endre 28
Abody Előd 81
Ágoston Emil 60
Albert János 61
Ambschell Antal 64
Andrássy Manó 44
Angeli Lambert 54
Antal Géza 24
- Backhausz Richárd 75
Baintner Ferenc 56
Bakó Gábor 85
Báldy Bálint 42
Bálint Zoltán 45
Balogh Béla 40
Bánfihunyadi (Bánfi-Hunyadi) János 20
Bányai János 55
Bárány Dezső 55
Barlai Béla 80
Barna János 48
Bartha Lajos 67
Barthos Gyula 42
Bátor Béla 58
Bedeceus Joachim 65
Beke Manó 61
III. Béla 52
Berde Károly 62
Bereczky Endre 79
Berényi Dénes 82
Bihari Andor 28
Bitnicz Lajos 61
Bobula János 42
Bokor Nándor 23
Boros Béni 51
Borsos József 84
Bothár Dániel 36
Bözsöny Dénes 59
Brust Dávid 69
Bucholtz Jakab 86
Butschány Mátyás 67
- Csáki Frigyes 45
Csausz Márton 23
Csillag Pál 51
Csonka Pál 63
- Dezső Imre 72
Dobrányi Géza 43
Dudich Endre 38
Dudinszky Emil 44
Durcsák (Durtsák) János 22
- Enyedi Sámuel 20
Erdei Ferenc 54
Erdős József 67
- Fáy Dávid 35
Feszli Frigyes 41
Feszty Adolf 68
Fialowski Lajos 83
Fischer Dániel 73
Flór Ferenc 26
Flór Ferenc 63
Forster Gyula 85
Freund Vilmos 68
Friedrich Loránd 86
Fuchs Emil 70
- Garády Sándor 26
Gegő József Adolf 37
Gergely Jenő 44
Gerő László 33
Gervay Mihály 28
Gombás Pál 56
Gorka Géza 73
Goy Andor 28
Greschik Viktor 68
Griger György 65
Gruber Ferenc 86
Guoth Béla 78

Gyarmati László 52

Haggenmacher Károly 67

Halász Márta (Halmi Jánosné) 64

Hankó Mihály 73

Hantken Miksa 74

Hazslinszky Figyes 80

Herbich Ferenc 35

Hoffer András 38

Holenda Barnabás 62

Holló Imre 65

Horusitzky Ferenc 81

Horváth József 81

Horváth László 33

Hullay József 42

Husztai István 20

Inkey Béla 71

Irmédi-Molnár László 69

Jendrassik Ernő 85

Jeszenszky Árpád 56

Jeszenszky (Jessenius) János 20

Jónás Dávid 67

Jónás József 38

Jordán Károly 77

Kabay János 86

Kacsó Sándor 46

Kanitz Ágoston 63

Kaplonyi Károly 36

Karap Sándor 46

Károlyi Sándor 66

Keller Károly 26

Kellner József 51

Kenéz Béla 49

Kérékjáró Béla 57

Kis János 41

Klein Pál 29

Koch Sándor 68

Koltay Pál 50

Komornoki László 82

Kormos Tivadar 70

Kovács Sebestyén Aladár 62

König Rezső 78

Kubacska András 85

Kubinyi Ferenc 47

Kurländer Ignác 86

Lánczy Leó 37

Lánghy István 56

Lányi György 20

Lechner József 41

Lovassy Sándor 63

Lumniczer Sándor 24

Maderspach Livius 75

Majzik Miklós 76

Makra Bendek 19

Manndorff Béla 66

Mannó Alajos 35

Marchart József 77

Marczell György 50

Margó Tivadar 72

Marikovszky György 22

Markó Dezső 40

Mártonfi József 35

Mathiász János 83

Mauritz Béla 40

Mayerhoffer András 53

Mayerhoffer János 21

Méhes György 21

Mészáros Kálmán 74

Mészáros Károly 50

Mihályi Zoltán Károly 45

Mikola Sándor 51

Móczár Miklós 36

Moesz Gusztáv 83

Moholy-Nagy László 81

Müller, Johann Christoph 60

Münnich Adolf 57

Nagy Virgil 79

Nagy Zoltán 65

Neuber Ede 38

Neuschloss Simon 44

Nonn János 25

Oláh Pál 60

Ormándy Miklós 75

Orth Ambrus 26

Pachinger Alajos 59

Packh János 54

Pákey Lajos 49

Pákh Erzsébet (Horváth Józsefné) 39

Palugyay József 43

Pálfy Móric 78
Pantocsek József 77
Paszlavszky József 38
Pataki (Sárospataki) Dániel 34
Pauer János 85
Pecz Ármin 49
Péczely Antal 79
Pekár Mihály 69
Pfeiffer Mihály 77
Pöschl Imre 81
Purjesz Zsigmond 41

Räde Károly 41
Rakusz Gyula 57
Rásky Klára 73
Rényi Alfréd 47
Rudnai Gyula 86
Rybár István 80

Samarjay Lajos 68
Sándor János 48
Sárközy György 76
Sárváry Pál 84
Sasvári György 61
Schickedanz Albert 77
Schlattner Jenő 65
Schlick Ignác 51
Schmahl Henrik 25
Schnedár János 47
Scholcz Albin 40
Schwenzky Ármin 49
Sebestyén Artúr 32
Seltenhofer Frigyes 39
Simon Norbert 43
Simonyi Antal 58
Sipőcz Lajos 61
Steiner Lajos 60
Stingl Vince Ferenc 57
Storno Ferenc 41
Süss Nándor 49

Szabó Béla 52
Szablik István 54

Száhlender Lajos 46
Száva Nándor 70
Szedlaczek István 56
Szegedi Sándor 83
Szele Mihály 82
Szénás György 72
Szent-Iványi György 47
Szilas A. Pál 34
Szontagh Pál 53

Tabéry Iván 73
Takács János 69
Tatai Kovács György 20
Tormay Károly 26
Turóczi Mózes 55

Uri János 77

Vadászfy Jenő 51
Vágó György 40
Vajda Péter 39
Varga Elemér 34
Vargha László 62
Varsányi Emil 45
Vásárhelyi Pál 50
Velits Dezső 39
Vendel Miklós 76
Vendl Aladár 34
Veszprémy Dezső 43
Visky Pál 21
Vitális István 45
Voyta József 29

Wekerle Sándor 70
Winter Ernő 58
Wodetzky Lajos 52
Wolff Gyula 37
Wonaszek A. Antal 27

Zsakula Milán 33
Zsigmondy Vilmos 55
Zwack József 24

Székely László 52
 Székely László 53
 Székely László 54
 Székely László 55
 Székely László 56
 Székely László 57
 Székely László 58
 Székely László 59
 Székely László 60
 Székely László 61
 Székely László 62
 Székely László 63
 Székely László 64
 Székely László 65
 Székely László 66
 Székely László 67
 Székely László 68
 Székely László 69
 Székely László 70
 Székely László 71
 Székely László 72
 Székely László 73
 Székely László 74
 Székely László 75
 Székely László 76
 Székely László 77
 Székely László 78
 Székely László 79
 Székely László 80
 Székely László 81
 Székely László 82
 Székely László 83
 Székely László 84
 Székely László 85
 Székely László 86
 Székely László 87
 Székely László 88
 Székely László 89
 Székely László 90
 Székely László 91
 Székely László 92
 Székely László 93
 Székely László 94
 Székely László 95
 Székely László 96
 Székely László 97
 Székely László 98
 Székely László 99
 Székely László 100

Székely László 101
 Székely László 102
 Székely László 103
 Székely László 104
 Székely László 105
 Székely László 106
 Székely László 107
 Székely László 108
 Székely László 109
 Székely László 110
 Székely László 111
 Székely László 112
 Székely László 113
 Székely László 114
 Székely László 115
 Székely László 116
 Székely László 117
 Székely László 118
 Székely László 119
 Székely László 120
 Székely László 121
 Székely László 122
 Székely László 123
 Székely László 124
 Székely László 125
 Székely László 126
 Székely László 127
 Székely László 128
 Székely László 129
 Székely László 130
 Székely László 131
 Székely László 132
 Székely László 133
 Székely László 134
 Székely László 135
 Székely László 136
 Székely László 137
 Székely László 138
 Székely László 139
 Székely László 140
 Székely László 141
 Székely László 142
 Székely László 143
 Székely László 144
 Székely László 145
 Székely László 146
 Székely László 147
 Székely László 148
 Székely László 149
 Székely László 150

